

**Βιβλιοθήκη &
Κέντρο Πληροφόρησης**

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

**Library &
Information Centre**

ARISTOTLE UNIVERSITY OF THESSALONIKI

Αναγνωριστικό τεκμηρίου / Document ID: **5416_3**

Ηλ. διεύθυνση τεκμηρίου / Document URL: **<http://digital.lib.auth.gr/record/145659>**

Το πρωτότυπο τεκμήριο αποτελεί τμήμα της συλλογής της Βιβλιοθήκης και Κέντρου Πληροφόρησης του ΑΠΘ.
Η παρούσα ψηφιακή αναπαράσταση του πρωτοτύπου διατίθεται χωρίς χρέωση, με άδεια
Creative Commons 'Αναφορά Δημιουργού-Παρόμοια Διανομή 4.0'.

The physical item is part of Aristotle University of Thessaloniki Library Collection.
This digital representation of the original is made available to the public, under the
Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License.

©2015 Βιβλιοθήκη και Κέντρο Πληροφόρησης, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
©2015 Library and Information Centre, Aristotle University of Thessaloniki, Greece

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Ταμείο
Περιφερειακής
Ανάπτυξης

ψηφιακή **εΡΑ**άδα
Όλα είναι δυνατό
Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
"Ψηφιακή Σύγκλιση"

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Δημιουργήθηκε στο πλαίσιο του έργου "Δημιουργία Καινοτόμων Υπηρεσιών Ψηφιακής Βιβλιοθήκης του ΑΠΘ"
που χρηματοδοτήθηκε από το Ε.Π. ΕΣΠΑ 2007-2013 - "Ψηφιακή Σύγκλιση". Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

ΔΩΡΕΑ
Χ. ΚΤΕΝΑ
Αριθ. _____

Ο ΥΛΙΣΜΟΣ ΚΑΙ Η ΦΥΣΙΣ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Ὁ ἄνθρωπος, κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ ὑλισμοῦ, οὐδὲν ἔχει ἐν τῇ ἑαυτοῦ φύσει τὸ δυνάμενον νὰ διακρίνῃ αὐτὸν τοῦ ζώου, τοῦ φυτοῦ καὶ τῶν ἀδρανῶν ὄντων. Εἶνε ὕλη, καὶ ἐὰν θελήσῃ νὰ γνωρίσῃ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ δὲν ὀφείλει νὰ στρέφῃ τὸ βλέμμα αὐτοῦ πρὸς τὸν οὐρανόν. Τὸ πολὺ ἐπιτρέπεται αὐτῷ νὰ θεωρῇ ἑαυτὸν ὡς ζῶον, ὅπερ ὑλιστικαὶ μεταλλαγαὶ ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐτελειοποίησαν. Τὸ ζῶον τοῦ ἀρχαιοτάτου σχηματισμοῦ, ὅπερ ἀνακαλίπτει μεταξὺ τῶν προγόνων αὐτοῦ, παρίσταται αὐτῷ ὡς εὐτυχὴς ἀνάπτυξις φυτοῦ, ὅπερ ἀφ' ἑαυτοῦ ἀπετελέσθη διὰ τῆς τυχαίας προσεγγίσεως ἀριθμοῦ τινος ἀτόμων. Ἀφ' οὗ ὁ ἄνθρωπος οὕτως ἀπεγυμνώθη τοῦ ἀξιώματος αὐτοῦ ὡς λογικοῦ δημιουργήματος, τὰ πάντα καταρρέουσιν ἐν τῷ κόσμῳ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς θρησκείας· τὸ παρὸν στερεῖται εὐθύνης, τὸ δὲ μέλλον δὲν ἔχει πλέον λόγον ὑπάρξεως. Ὁ Θεὸς ἀπεχωρίσθη, καί, μετὰ τοῦ ὑψίστου αὐτοῦ κύρους, ἀφανίζονται αἱ βάσεις τῆς δικαιοσύνης καὶ πασῶν τῶν ἀρετῶν. Οἱ ὑλισταὶ γνωρίζουσι τὰς συνεπείας ταύτας, ἐναβρύνονται ἐν αὐταῖς καὶ θεωροῦσιν αὐτὰς ὡς ἀγαθόν.

Ἵνα συμπληρώσῃ τὸ ὀλέθριον αὐτοῦ ἔργον ὁ ὑλισμὸς θέτει εἰς ἐνέργειαν διπλὴν τακτικὴν. Ἀρχεται ἀρνούμενος ἐν τῷ ἀνθρώπῳ πᾶν ὅτι ὑπερβαίνει τὰς ιδιότητας τῆς ὕλης. Αἱ θετικαὶ ἀποδείξεις πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ συ-

στήματος τούτου ἐπέρχονται κατόπιν. Ἔχουσι δὲ ὡς ἀντικείμενον ν' ἀποδείξωσιν ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὐδὲν κέκτηται ἐν τῇ φύσει αὐτοῦ τὸ δυνάμενον νὰ διακρίνη αὐτὸν τοῦ ζώου, τοῦ φυτοῦ ὡς καὶ τῆς ὕλης. Διὰ τῶν γραμμῶν τούτων προτιθέμεθα νὰ ἐξετάσωμεν τὸν ὕλισμὸν ἐν τῇ διπλῇ κινήσει τῆς ἐξελίξεως αὐτοῦ. Ἐν πρώτοις θ' ἀποδείξωμεν ὅτι αἱ ὕλιστικαὶ ἀρνήσεις οὐδὲν δύνανται κατὰ τῆς ὑπάρξεως τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ ἀξιώματος τῶν νοερῶν αὐτῆς ἔργων, δεύτερον θὰ ἴδωμεν, ὅτι ἡ ἀληθινὴ ἐπιστήμη ἀναφέρει οὐσιώδη διαφορὰν κατ' ἀρχὰς μεταξὺ τῆς ὕλης καὶ τῶν ζώντων ὄντων, ὕστερον μεταξὺ τῆς φύσεως τοῦ ἀπλοῦ ζώου καὶ τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου.

Α'.

Αἱ ἀρνήσεις τοῦ Ὑλισμοῦ. Ἡ ψυχὴ ἐκδηλοῦται ἐκ τῶν ἐνεργειῶν αὐτῆς. Ἐκ τῆς ὑπάρξεως καὶ τῆς φύσεως τῶν πράξεων αὐτῆς συμπεραίνομεν εὐλόγως τὴν ὑπαρξιν καὶ τὴν φύσιν αὐτῆς. Ἐὰν ἅπασαι αἱ πράξεις τοῦ ἀνθρώπου ἀνταπεκρίνοντο πρὸς τὰς δυνάμεις τῆς ὕλης, θὰ ὠφείλομεν ν' ἀποκρούσωμεν, ὡς ἄτοπον ὑπόθεσιν, τὴν βεβαίωσιν περὶ τῆς ὑπάρξεως τῆς ψυχῆς. Ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος διὰ τῆς δυνάμεως καὶ γνώσεως αὐτοῦ καὶ ἰδίᾳ διὰ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς μεταφυσικῆς ἐξυψοῦται εἰς ἔργα τάξεως ἀπολύτου αὐτοῦ, ἅτινα ἀναγκάζουσιν ἵν' ἀναγνωρίσῃ ἐν ἑαυτῷ, μετὰ τῆς ὕλης τοῦ σώματος αὐτοῦ, οὐσίαν αὐτὴν, ἣτις εἶνε ἡ ψυχὴ αὐτοῦ. Ἐπιτρέπεται ἄρα ἡμῖν νὰ προτείνωμεν τὸ δόγμα τοῦτο, ἢ ν' ἀποκλείσωμεν ἀπὸ τοῦ ἐδάφους τῆς γνώσεως τοῦ ἀνθρώπου πᾶν τὸ γενικὸν καὶ ἀφηρημένον, ἢ μᾶλλον ν' ἀναγνωρίσωμεν τὴν ὑπαρξιν τῆς αὐτοῦ ψυχῆς.

Οἱ ὕλισται, οἵτινες ἀπορρίπτουσι τὴν ὑπαρξιν τῆς ψυχῆς, δείκνυνται συνεπεῖς ὅταν ἀρνῶνται τὴν πραγματικότητα τῆς μεταφυσικῆς καὶ πάσης κυρίας ἐπιστήμης. Ἡ γνῶ-

σις τοῦ ἀνθρώπου, ἐν οἳδήποτε βαθμῷ θεωρουμένη φαίνεται αὐτοῖς ὡς ἡ ἀκριβὴς καὶ τρόπον τινὰ ἡ μοιραία ἀναπαράστασις τῶν μερικῶν ἀντικειμένων. Αἱ αἰσθήσεις, λέγουσι, δέχονται τὸ συναίσθημα, ὅπερ ἔρχεται αὐτοῖς ἐκ τῶν ἀντικειμένων καὶ διὰ τῶν νεύρων μεταβιβάζουσιν αὐτὸ εἰς τὸν ἐγκέφαλον. Οὗτος δὲν δύναται ν' ἀλλοίωσῃ τὸ ληφθὲν συναίσθημα, νὰ ἐλαττώσῃ ἢ νὰ ἐπαυξήσῃ αὐτό, νὰ μεταβιβάσῃ αὐτὸ ἐκ τοῦ μερικοῦ εἰς τὸ γενικόν, ἐκ τοῦ συγκεκριμένου εἰς ἀπρηρημένον. Περιορίζεται ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ, ὅπερ εἶνε νὰ κατατάξῃ καὶ συναθροίσῃ τὰ συναισθηματα. Οὕτω δέ, ἀναλόγου φαινομένου πρὸς τὰ τῆς θρέψεως καὶ πέψεως, ὁ ἄνθρωπος κατορθοῖ νὰ παραγάγῃ περιληπτικὰς ἰδέας, αἵτινες ἀποτελοῦσι τὸν ὑψιστον βαθμὸν τῆς γνώσεως αὐτοῦ. Ἐν ταῖς διδασκαλίαις τοῦ ὕλισμοῦ ἡ ἰδεολογία συνάπτεται τῇ ζωολογίᾳ, ἀποτελοῦσα κεφάλαιον τῆς ἀνθρωπίνης φυσικῆς.

«Ὅταν ἀντικείμενόν τι δοῦν ἐπὶ τῶν νεύρων, παρατηρεῖ ὁ Henne, παράγεται ἐν αὐτοῖς αἴσθημά τι, ὅπερ μεταδίδεται εἰς τὸν ἐγκέφαλον. Ἀφίχθὲν εἰς τοῦτον, τὸ συναίσθημα καθίσταται αἴσθησις ἐὰν τὸ ἀντικείμενον εἶνε παρόν, ἀνάμνησις ἐὰν εἶνε ἀπόν, σχετικὴ κατάληψις ἐὰν αἱ εἰκόνες πλείστων ἀντικειμένων παρομοίων ἢ ἀνομοίων παρουσιάζονται συγχρόνως, λογικὴ δὲ ἐὰν ὑπάρχωσι πλείσται σχέσεις καὶ θέλησις ἐὰν τὸ ἀντικείμενον διεγείρῃ ὀρέξεις ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ». Τοιαύτη εἶνε ἐν συντόμῳ ἡ θεωρία τῶν ὕλιστῶν τοῦ τελευταίου αἰῶνος, τοῦ Condillac, τοῦ Volney, τοῦ Tracy καὶ πλείστων ἐγκυκλοπαιδιστῶν. Ὁ Henne, ὅστις ἰδιοποιεῖται ταύτην δὲν ἀπομακρύνεται ἐν τούτῳ τῶν συγχρόνων αὐτοῦ. Ὁ Büchner, ἡ ὑψίστη ἀπεικόνισις τοῦ συστήματος, βεβαιοῖ ὅτι ὁ ἐγκέφαλος εἶνε ὁ παραγωγὸς τῆς σκέψεως, καὶ ὅτι αὕτη εἶνε δύναμις ἀνάλογος πρὸς τὸν μαγνητισμὸν καὶ τὸν ἡλεκτρισμόν. «Διὰ τῶν ἐξωτερικῶν ἐντυπώσεων, προσθέτει, σχηματίζεται βραδέως καὶ ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐσωτερικὸς πῖναξ τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου, ἐπὶ τοῦ ὕλικου

βάθους τοῦ προεξάρχοντος ἐν τῇ λειτουργίᾳ τῆς διανοίας ὄργανου καὶ παράγονται αἱ θεωρίαι καὶ αἱ ιδέαι». Ἀκούσωμεν τὸν Litttré: «Δίδουσι τὸ ὄνομα τῆς ιδέας ἐν τῇ φυσιολογίᾳ εἰς τὸ ἐκδηλωθὲν ὡς ἀποτέλεσμα τοῦ τρόπου τῆς ἐνεργείας ἰδίας ἐν ἐκάστῳ μέρει τοῦ ἐγκεφάλου, ὅστις προΐσταται τῶν ἐνστίκτων, τοῦ λογικοῦ καὶ τοῦ χαρακτῆρος. Ἡ σκέψις εἶνε συμφυῆς τῇ ἐγκεφαλικῇ οὐσίᾳ, καθ' ὅσον αὕτη τρέφεται ὡς ἡ συστολὴ ἐν τῷ μυῖ». Ἐὰν οἱ φιλόσοφοι, οὓς μελετῶμεν, ἦθελον νὰ ὑπαχθῶσιν εἰς τὰς συνεπείας τῆς θεωρίας αὐτῶν, θὰ παρητοῦντο τῆς ἐξασκήσεως πασῶν τῶν ἐπιστημῶν. Οὐδεμία τούτων, τῷ ὄντι, ὑπάρχει ἡ δυναμένη ν' ἀναπτυχθῇ ἄνευ τῶν γενικῶν ἀρχῶν. Τί θ' ἀπεγίνοντο τὰ μαθηματικά, ἅπασαι αἱ θεωρητικαὶ καὶ ἐφηρμοσμέναι ἐπιστήμαι, ἐὰν περιώριζον τὰ θεμέλια αὐτῶν εἰς ἐμπειρικὰς γνώσεις; Τί δὲ θ' ἀπεγίνοντο αἱ φυσικαὶ ἐπιστήμαι; Ἡ πείρα παρέχει αὐτοῖς τὰ στοιχεῖα ὠθήσεως, ἣτις εἶνε ἀφ' ἑαυτῆς οὐσιωδῶς περιορισμένη καὶ ἀτελής. Ἐὰν στερήσητε τὰς ἐπιστήμας ταύτας τῶν γονίμων νόμων τῆς ταυτότητος καὶ τῆς ἀναλογίας, αὗται μένουσι συνδεδεμέναι πρὸς τὰς ἀτομικότητας καὶ δὲν δύνανται νὰ φθάσωσιν εἰς τὰς ἀληθεῖς ἐπιστημονικὰς χώρας τῶν κοινῶν ἀρχῶν.

Ἐν ταῖς τέχναις οἱ ὑλισταὶ πρესβεύουσι τὴν τὰ μάλιστα ἀπόλυτον πραγματικότητα ἐν ᾗ ὁ καλλιτέχνης, ὅστις ἐμπνέεται ὑπὸ τοῦ ιδεώδους, λαμβάνει τοὺς τύπους αὐτοῦ ἐκ τῆς φύσεως χωρὶς οὐδεμίαν πραγματικότητα δουλικῶς ν' ἀντιγράφη, ὁ καλλιτέχνης ὅστις ὁδηγεῖται ὑπὸ τῶν διδασκαλιῶν τοῦ ὑλισμοῦ, ἐκτυπώνει τὸ ἔργον αὐτοῦ ἐπὶ τῶν πραγματικοτήτων, ὡς προσπαθεῖ ν' ἀναπαραστήσῃ ἐν πάσῃ ἀκρίβειᾳ. Ὁ πρῶτος σέβεται τὸν νοῦν αὐτοῦ, ἄρχει τῆς φύσεως καὶ ἀρέσκειται ἐπὶ τῇ βλέψει τῆς δημιουργικῆς ιδέας· ὁ δεύτερος ἱκανοποιεῖται ἐὰν ὁ ὀφθαλμὸς του εἶναι ἀκριβὴς νὰ βλέπῃ καὶ ἡ χεὶρ αὐτοῦ ἱκανὴ νὰ σχεδιογραφῇ. Ἡ διάνοια τοῦ ἐνὸς εἶναι ἀρχικὴ καὶ γόνιμος, ἡ ἐργασία τοῦ δευ-

τέρου εἶναι κατ' ἀνάγκην δουλοπρεπὴς καὶ ἀφιερωμένη εἰς τὴν στείρωσιν.

Ὡσαύτως ἀπὸ τῆς ἐργασίας τῶν αἰσθήσεων, ἀπὸ τὰς ἐντυπώσεις τοῦ ἐγκεφάλου ὁ ὕλισμός θὰ ζητήσῃ τὰς βάσεις τῆς ἠθικῆς. Ἀνάγκη ἔ' ἀπομακρύνῃ ἐξ αὐτῶν τοὺς γενικούς κανόνους ὡς τὰς ὁμοιομόρφους παραγραφάς. Ἡ ἠθικὴ ἐποχῆς τινος δὲν θὰ συμφωνῇ πρὸς τὴν ἠθικὴν χρόνων ἀρχαιοτέρων καὶ πρὸς ταύτην ἢν δύναται νὰ διεκδικήσῃ τὸ μέλλον· τὰ κλίματα, αἱ γῶραι, αἱ ἐθνικότητες, αἱ φυλετικαὶ τάσεις, αἱ ἀτομικαὶ ιδιοτροπίαι θὰ ἐπιβάλλωσιν ἐπίσης τὰς μεταβολὰς καὶ ἐν ἀνάγκῃ ὀντιφάσεις εἰς τοὺς νόμους τῆς ἠθικῆς. Ἐκαστος, τῷ ὄντι, κατὰ τὴν ιδιοσυγκρασίαν αὐτοῦ, τὰς γνώσεις, τὰς ἐπιθυμίας, κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν ὥθησιν τῶν περιστάσεων, θὰ καθορίσῃ τὴν ἀγωγὴν αὐτοῦ ὑπὲρ τοῦ κρείττονος. Εἶναι ἀλήθες νὰ προσθέσωμεν ὅτι τὸ κρείττονον δὲν ἔ' ἀπομακρυνθῇ ποτε τοῦ προσωπικοῦ συμφέροντος. Αἱ μεγάλαι ἀρχαὶ τοῦ δικαίου καὶ ἀδίκου θὰ περιφρονηθῶσιν. Οὕτω ἔ' ἐπὶ ἐλπίσει πᾶσαν ἀξίαν τὰ καθήκοντα τῆς εὐγνωμοσύνης, τῆς ὑποταγῆς, τοῦ σεβασμοῦ, ὡς καὶ τὰ λεπτότατα αἰσθήματα, ἅτινα καλοῦσι φιλανθρωπίαν, ἐλεημοσύνην καὶ φιλίαν. Ὁ ὕλιστικὸς κώδηξ, ὅστις κατ' ἀνάγκην εἶναι κινητός, ἀναπτύσσεται περὶ τὸν διπλοῦν ἄξονα τοῦ ἐγώισμοῦ καὶ τῶν κτηνωδῶν αἰσθημάτων.

Δὲν ἐπιμένομεν ἐπὶ τῶν πορισμάτων, ἵτινα οἱ ὕλισται ἀρέσκονται νὰ ἀφίωσιν ἐν τῇ σκιᾷ. Ματαίως τὸ σύστημα αὐτῶν ἀπαιτεῖ, ὡς ἀκριβῆ συνέπειαν, τὴν ἄρνησιν πάσης ἀληθοῦς ἐπιστήμης. Αἰσθάνονται ἐν τῇ πράξει τὴν ἀνάγκην νὰ φαίνωνται διαλλακτικώτεροι. Βλέπομεν αὐτοὺς νὰ μεταχειρίζονται, ὡς πάντες, τὰς παγκοσμίους ἀρχάς, τὰς ἐκφράσεις τὰς εἰλημμένας ἐκ τῆς μεταφυσικῆς καὶ τὰς ἀφηρημένας ιδέας· θὰ ἡσθάνοντο δὲ τύπιν συνειδύτος μὴ συμμορφοῦντες τὴν ζωὴν αὐτῶν πρὸς κανόνους τινάς, οὓς ὑπαγορεύει ἡ ἠθικὴ.

Ἀλλὰ δὲν δυνάμεθα νὰ ἐπιτρέψωμεν εἰς φιλοσοφικὸν

σύστημα νὰ καλύπτῃ τὰ ἀποτελέσματα αὐτοῦ. Δὲν θὰ ἐξετάσωμεν τὸ τί κάμνουνσι ἢ δὲν κάμνουνσιν ἐν τῷ ἰδιωτικῷ αὐτῶν βίῳ οἱ ἐκθειάζοντες τὸν ὕλισμόν. Μόναι αἱ θεωραὶ αὐτῶν ἐνδιαφέρουσιν ἡμᾶς κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην, καὶ ὀφείλομεν νὰ διαβεβαιώσωμεν ὅτι αὗται ὠθοῦσι τόσον μακρὰν ὅσον εἶναι δυνατόν, ἐν τῇ τάξει τοῦ νοῦ, τὸ καταστρεπτικὸν σύστημα. Αἱ τέχναι καὶ αἱ ἐπιστῆμαι ἀπεγυμνώθησαν παντὸς ἀξιώματος, αἱ ἐπιστῆμαι χάνουσι τὰς θεμελιώδεις αὐτῶν ἀρχὰς καὶ περιορίζουσι τὸ ἔργον αὐτῶν εἰς τὴν συλλογὴν καὶ κατὰταξιν τῶν ὑλικῶν φαινομένων. Οὕτως ὁ ἄνθρωπος καταδικάζεται νὰ ἐξυψώσῃ τὴν γνῶσιν αὐτοῦ ὑπὲρ ἄνω τῶν ἀντικειμένων, ἅτινα προσβάλλουσι τὰς αἰσθήσεις αὐτοῦ.

Ἀρνησις τῆς πνευματικῆς ψυχῆς.

Ὅταν ὁμιλῶσι περὶ τῶν πράξεων καὶ τῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου, οἱ ὕλισται θέτουσιν ἡμᾶς ἀπέναντι ὄντος τινός, ὅπερ πολὺ ὀλίγον διαφέρει αὐτομάτου μηχανῆς. Ἄμειρος πάσης ἀφ' ἑαυτοῦ κινήσεως, ἐστερημένος ἀληθοῦς ἐλευθερίας, ὁ ἄνθρωπος ἀπεργάζεται τὰ ἔργα αὐτοῦ ὡς ὁ ἐπὶ τῆς γῆς ριπτόμενος κόκκος. Φθάνουσι, φαίνεται, νὰ προσδιορίζωσι τοὺς ἀκριβεῖς ὅρους τῆς νοερᾶς ταύτης βλαστήσεως, ἥτις ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἐξωτερικῶν ἐνεργειῶν συνδυάζει τὰ ἔξωθεν ληφθέντα στοιχεῖα καὶ ἐπιτυγχάνει ἀποτελέσματα, ἅτινα ἔχουσι τὰ ἀνάλογα αὐτῶν ἐν τοῖς φαινομένοις τῆς φυσικῆς καὶ τῆς γημείας. Ἡ ὑπόθεσις περὶ ψυχῆς πνευματικῆς ὡς ἀρχῆς ἐνεργείας, καθίσταται ὡς ἐκ τούτου ἄχρηστος. Διὰ νὰ θέλωμεν νὰ παρεμβάλωμεν ἐν τῇ φύσει τοῦ ἀνθρώπου δύναμιν, ἥτις δὲν θὰ ἠδύνατο ν' ἀσκηθῇ. Δὲν δυνάμεθα δὲ νὰ βεβαιώσωμεν τὴν ὑπαρξιν αἰτίας ἀοράτου καὶ αὐτοῦ, καθ' ὃν χρόνον τὰ ἐπιτυγχανόμενα ἀποτελέσματα κατ' οὐδένα τρόπον ζητοῦσι τὴν παρέμβασιν αὐτῆς.

Ὡς πρὸς τοῦτο, αἱ ἀρνήσεις τῆς ὕλιστικῆς σχολῆς εἰ-

ναι σύμφωνοι. «Ἡ ὑπαρξις ἰδίου πράγματος, αὐτοῦ, ἐν ἐνὶ λόγῳ ψυχῆς, μὴ πεπρωτισμένης δι' ἐκτάσεως, ἀσωμάτου, ἀπλῆς, ἣτις σκέπτεται καὶ ἣτις νὰ εἶναι ἄφθαρτος, εἶναι χίμαιρα. Ὀλίγον ἐνδιαφέρει τὸ ὅτι αὕτη καθιερώθη ὑπὸ τῶν πατροπαράδοτων πεποιθήσεων. «Πλάνη πολλῶν χιλιετηρίδων οὐδέποτε δύναται νὰ καταστῇ πραγματικότης». Τὸ χωρίον εἶναι τοῦ Büchner, ὅστις εἶναι ὁ ἀδιαφιλονείκητος ἀρχηγὸς τῆς συγχρόνου σχολῆς.

Οἱ πλεῖστοι ἐν τούτοις τῶν ὑλιστῶν ὁμιλοῦσι περὶ τῆς ψυχῆς, περὶ τοῦ ἔργου αὐτῆς καὶ περὶ τῶν διαφορῶν αὐτῆς λειτουργιῶν καὶ παράγουσιν, ἐπὶ τοῦ προκειμένου, πολυσύνθετον θεωρίαν. Ἀπήρεσκον αὐτοῖς νὰ μεμρῶσι τοῦ λεξιλογίου καὶ ν' ἀποκηρύξωσιν ἐκ τῆς φιλοσοφικῆς γλώσσης τὰς λέξεις, ὥς καθιεροῖ ἡ δύναμις ἢ τοῦλάχιστον ἡ ἕξις τῶν οἰώνων. Αἱ ἐκφράσεις ἄλλως τε ὀλίγον ἐνδιαφέρουσιν αὐτοὺς ὅταν οὗτοι ἐξασφαλίζονται ἀπέναντι τῶν διδασκαλιῶν.

«Ἡ ψυχὴ, θὰ εἴπῃ ὁ Littré, εἶναι τὸ σύνολον τῶν διανοητικῶν δυνάμεων τοῦ ἐγκεφάλου, δηλ. ἡ κατάληψις τῶν ἐξωτερικῶν ἀντικειμένων καὶ τῶν ἐσωτερικῶν συγκινήσεων, ἡ πηγὴ τῶν ἀναγκῶν, τῶν ὁρμῶν, αἵτινες χρησιμεύουσιν εἰς τὴν διαιώνισιν τοῦ ατόμου καὶ τοῦ εἴδους· αἱ σχέσεις, αἵτινες ἀποτελοῦσι τὴν διάνοιαν, τὸ ἰδίωμα, τὴν ἔκφρασιν· αἱ δυνάμεις αἵτινες σχηματίζουν τὴν νόησιν καὶ τὴν βούλησιν· τέλος ἡ δύναμις τοῦ θέτειν εἰς ἐνέργειαν τὸ μυϊκὸν σύστημα καὶ δι' αὐτοῦ νὰ ἐνεργῇ ἐπὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ κύκλου». Ἀδύνατον νὰ γλευάσῃ τις κατὰ τρόπον ἀφελέστερον. Δὲν πρέπει νὰ ἐκπλαγῶμεν διότι ὁ Büchner κάμνει ἡμᾶς νὰ παρασιτῶμεν εἰς τὸν σχηματισμὸν τῆς ψυχῆς, καὶ διότι αὐτὸς ὁ Littré ὁμιλεῖ ἡμῖν περὶ τῆς ἀθανασίας αὐτῆς καὶ περὶ ὑποθέσεως, ἣν ἡ ἐπιστήμη εἶναι ἠναγκασμένη ν' ἀποκρούσῃ· ὀφείλομεν νὰ παραθέσωμεν τοὺς λόγους αὐτῶν.

«Ἡ προοδευτικὴ ἀνάπτυξις τοῦ παιδὸς διὰ τῶν αἰσθησεων, λέγει ὁ Büchner, ἐξηγεῖ κατὰ τρόπον ἐναργέστατον τὸν τρόπον τῆς γεννήσεως τῆς ψυχῆς. Διὰ τῶν ἐξωτερικῶν ἐν-

τυπώσεων, αἵτινες συναυροῖζονται καὶ ἐπαναλαμβάνονται, σχηματίζεται βραδέως ἐσωτερικὸς πίναξ τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου, ἐπὶ τοῦ ὑλικοῦ βάθους τοῦ ἐξέχοντος ἐν τῇ λειτουργίᾳ τῆς σκέψεως ὀργάνου». Ὁ Littré προσθέτει ἐν εἵδει ἐπιλόγον· «Ἡ πίστις εἰς τὴν ἀθονασίαν τῆς ψυχῆς, ἣτις ἡδύνατο νὰ ᾔηται ἀληθής, δὲν εὐρίσκεται τοιαύτη· ἡ ἐπιστήμη δὲν κατώρθωσε νὰ βεβαιώσῃ οἷονδὴποτε γεγονὸς τῆς ζωῆς μετὰ τὸν θάνατον καὶ οὕτως, ὡς ἰχθυοτροφεῖον, ὅπερ δὲν ἐπιστιίζεται, ἡ γνώμη τῆς ἀτομικῆς αἰωνιότητος βαθυμυθὸν ἐξουθενοῦται». Καὶ ἰδοὺ πῶς χαριεστάτη σύγκρισις φαιδρύνει διὰ τὸν ὑλιστὴν Littré τὴν ἐξαφάνισιν τῆς πνευματικῆς ψυχῆς.

Ἡ ψυχὴ λοιπὸν δὲν εἶναι αἰτία, ἀλλ' ἀποτέλεσμα· αὕτη φαίνεται ὡς περιληπτικὸν ὄνομα, ἄλλοτε μὲν πασῶν τῶν ἀνθρωπίνων ἐνεργειῶν, ἄλλοτε δὲ μόνων τῶν δυνάμεων, αἵτινες παράγουσι τὴν γνῶσιν. Ἐὰν οὕτως συμβαίνει, αἱ πράξεις, αἵτινες φαίνονται ἡμῖν πνευματικαί, ὀφείλουσι νὰ διακρίνωσι τὴν ὑλικὴν φύσιν ἀπὸ τῆς ψυχῆς. Ἰδοὺ τὸ αἴσθημα τῶν ὑλιστῶν. Παρέχομεν αὐτοῖς ὁρισμούς τινας, οἵτινες καθιστῶσιν ἐναργέστερον τὸ σύνολον τῆς θεωρίας αὐτῶν.

Ἡ διανοητικὴ δύναμις, λέγουσιν, εἶναι φαινόμενον ἐγκεφαλικόν, ὅπερ συμβαίνει εἰς τὴν ἐγκεφαλικὴν ἐσχατιὰν τῶν νευρικῶν στοιχείων.—Καλοῦσι κρίσιν τὸ ἀποτέλεσμα ἐγκεφαλικῆς ἐνεργείας, ἣτις συναυροῖζει τὰς παλαιὰς ιδέας διὰ γὰρ σχηματίσῃ ἐξ αὐτῶν τὰς νέας.—Τὸ πνεῦμα εἶναι ἡ ἰδιότης, ἣν ἔχει ὁ ἐγκέφαλος νὰ γνωρίζῃ τὸ ἀληθὲς καὶ τὸ ψευδές.—Δίδεται τὸ ὄνομα τῆς ιδέας εἰς τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐνεργητικότητος τῆς ἰδίας ἐκάστῳ μέρει τοῦ ἐγκεφάλου, ὅστις προΐσταται τῶν ἐνστίκτων, τοῦ νοὸς καὶ τοῦ χαρακτῆρος· ἡ σκέψις εἶνε συμφυὴς τῇ ἐγκεφαλικῇ οὐσίᾳ καθὼς ἡ συστολὴ τῷ μυτί». Τοῦτο εἶνε πάντοτε ἡ θέσις τοῦ Condillac, ὅστις ἐξωμοίωνε τὴν λειτουργίαν τῆς σκέψεως διὰ τοῦ ἐγκεφάλου πρὸς τὴν λειτουργίαν τῶν ὀργάνων, τὰ ὅποια παράγουσι τὴν πέψιν. Ἰδοὺ τὸ ποταπὸν ἔργον τὸ ὁποῖον ὁ ὑ-

λισμὸς ἐπιβάλλει εἰς τὴν ἐνέργειαν τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ πνευματικὸν στοιχεῖον ἀποκλείεται καὶ ἡ ὕλη ἀποτελεῖ τὸ θεμέλιον τῆς ἡμετέρας φύσεως, ὡς καὶ τὴν μόνην ἀρχὴν τῶν ἐνεργειῶν ἡμῶν. Εἶνε ἀληθὲς ὅτι ὁ ἄνθρωπος εὐρίσκεται οὕτως ἀτελής. Δὲν βλέπει τις πλέον ἐν αὐτῷ τὸ ὄν ἐκεῖνο, τὸν βασιλέα τοῦ παντός, διάφορον τῶν κατωτέρων ἀντικειμένων ἕνεκα τῆς φύσεως αὐτοῦ καὶ τῶν προνοιῶν αὐτοῦ, ξένον, ἐφήμερον ἐν τῷ ἀνακτόρῳ, ὅπερ ἐδημιούργησε δι' αὐτὸν ὁ Θεός, ὁ Πατὴρ αὐτοῦ, προσκαλούμενον εἰς βίον αἰωνίου εὐδαιμονίας, ἐν τῇ ἐνώσει μετὰ τοῦ Δημιουργοῦ. Ἐπιτρέπεται ὡσαύτως νὰ θεωρήσωμεν τὸν ἄνθρωπον τῶν νέων θεωριῶν, ὡς ἓνα τῶν καλλιτέρων συνδυασμῶν τοῦ ὕλικου κόσμου, ἀλλ' ἡ μηχανὴ ὁργανίζεται δι' ὀλίγον χρόνον. Οἱ μηχανισμοὶ δὲν θὰ βραδύνωσι νὰ καταστραφῶσι, τὰ τεμάχια νὰ ἀποσυντεθῶσι καὶ ἐν τῷ κονιορτῷ, ὅστις ὑπῆρξεν ἡ ἀρχὴ του, ἡ πρώτη ὑπαρξίς τοῦ κόσμου, θὰ εὕρῃ τὸν αἰώνιον αὐτοῦ ἐνταφιασμόν.

Β΄.

Αἱ ἐπιβεβαιώσεις τοῦ Ὑλισμοῦ. Ἀποπερατώσας ὁ ὕλισμὸς τὸ ἀρνητικὸν αὐτοῦ ἔργον ἠθέλησε νὰ μεταβληθῇ εἰς φιλοσοφικὸν σύστημα καὶ σχηματίσῃ ἀρχάς. Εἶνε δὲ ἡ δευτέρα φάσις διὰ τῆς ὁποίας διέρχονται πάντοτε αἱ θεωρίαι τοῦ ἀγῶνος. Ἐπειδὴ δὲ ἀπέκαμιν ἵνα καταστρέφωσιν ἐπειράθησαν νὰ ἐγείρωσιν ἐν μνημεῖον καὶ τοῦτο, ὡς σύνηθες, ἵνα δειχθῇ προφανέστατα ἡ ἀδυναμία τῶν συμπερασμάτων των. Ὁ ὕλισμὸς δὲν ἠδύνατο νὰ διαφύγῃ τὴν δοκιμασίαν ταύτην, ἠρκέσθη δὲ πρὸς ἀφαίρεσιν ἐκ τοῦ ἀνθρώπου τῆς κτήσεως τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ψυχῆς, ν' ἀπορρίψῃ τὰς ἐκ παραδόσεως ἀποδείξεις. Ἡ προθυμία τὴν ὁποίαν ἔδειξεν εἰς τὸ νὰ πλήξῃ ἠδύνατο ν' ἀγάγῃ εἰς ἀταπάτην καὶ νὰ κάμῃ νὰ πιστεύσωσι τὰ ἥτιον συνετὰ πρό-

σωπα ὅτι ἡ λογικὴ διηύθυνε τὰς προσβολὰς αὐτῆς. Πᾶς κίνδυνος ἐξαφανίζεται ὅταν ὁ ὕλισμος λησμονῶν τὸ ἔργον αὐτοῦ καὶ ἐπιτιθεμένου εὐχαριστεῖται ἐν νίκῃ, τὴν ὁποίαν κολακεύεται ὅτι κατήγαγε καὶ θέλει νὰ νομιμοποιήσῃ τοὺς τίτλους τῆς κτίσεως αὐτοῦ ἐν σχέσει πρὸς τὰ ὑπολειφθέντα λείψανα ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ.

Ἡ θέσις τοῦ ὕλισμοῦ περιλαμβάνει δύο προτάσεις, αἵτινες συνδέονται πρὸς ἀλλήλας διὰ τοῦ ἐξῆς συμπεράσματος. Ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος δὲν κέκτηται τὴν πνευματικὴν ψυχὴν, τὴν ὁποίαν θὰ ἐπεθύμει ὅπως τῷ ἀποδώσῃ, δεόν νὰ θέσῃσιν εἰς ἡν τάξιν καὶ τὸ ἀπλοῦν ζῶον. Πολὺ περισσότερον ἢ κοινὴ φύσις τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ ζώου δεόν νὰ ὑπαχθῇ πρὸς τὴν τῆς ὕλης, ἥτις εἶνε ἡ πηγὴ ὅλων τῶν ὑπάρξεων.

Ὁ ἄνθρωπος εἶνε ἀπλοῦν ζῶον; Τὸ ζῶον κέκτηται τὴν ζωὴν καὶ τὴν αἴσθησιν, εἶνε δὲ ἐπιδεκτικὸν αὐτομάτου κινήσεως, ἥτις τὸ μεταφέρει κατὰ τὴν θέλησιν αὐτοῦ ἀπὸ τόπου εἰς τόπον. Δι' ἰδιαιτέρας δὲ δυνάμεως, τῆς ὁποίας ἡ ἀρχὴ εὐρίσκεται ἐν ἑαυτῷ συλλαμβάνει τὴν εἰκόνα τῆς ἐξωτερικῆς πραγματικότητος, συνδυάζει μετέπειτα τὰς διαφόρους ἀντιλήψεις αὐτοῦ, τὰς διατηρεῖ ἐν τῷ θησαυρῷ τῆς μνήμης αὐτοῦ καὶ τὰς χρησιμοποιεῖ διὰ τὴν διεύθυνσιν τῶν πράξεων αὐτοῦ. Τί ἡδυνάμεθα νὰ προσθέσωμεν ἵνα παραστήσωμεν τὴν ιδέαν, τὴν ὁποίαν οἱ ὕλισται σχηματίζουν περὶ τῆς φύσεως καὶ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ ἀνθρώπου; Μία δύναμις ἐπὶ πλέον θὰ προήρχετο ἐκ τοῦ ὅριου τοῦ προγράμματος αὐτῶν. Ἴσως θὰ ἐπετρέπετο ἡμῖν νὰ παρατηρήσωμεν, πρὸς χάριν τοῦ ἀνθρώπου, ὅτι αἱ κινήσεις αὐτοῦ εἶνε ποικιλλότεραι, ἢ ἀντίληψις αὐτοῦ ὁμοιομορφωτέρα καὶ ἡ γνῶσις του πληρεστέρα. Ἀλλ' οἱ βαθμοὶ οὗτοι τῆς τελειότητος δὲν ἔχουσιν τι τὸ οὐσιώδες καὶ δὲν φθάνουσι τὸ βῆθος τῆς φύσεως. Ὁ ἄνθρωπος λοιπὸν εἶνε ἐν ζῶον· εὐρίσκει τις ἐν τῇ ἀτομικότητι αὐτοῦ τὴν ζωὴν καὶ τὴν αἴσθησιν, ἀλλ' οὐδὲν πλέον, ὁρμώζει συνεπῶς νὰ ἀποδοθῇ αὐτῷ ἐν τῇ ταξινόμησει τῶν ὄντων ἡ ἀληθινὴ θέσις ἐγγὺς καὶ ὀλίγον τι ὑ-

περάνω τῶν ἄλλων ζώων. Ὁ Littré παρουσιάζει τὸν ἄνθρωπον «ὡς ζῶον μαστοφόρον τῆς τάξεως τῶν πιθηκοειδῶν, οἰκογενείας τῶν διχείρων, χαρακτηριζόμενον, ἐν τῇ ταξινομίῃ, διὰ δέριματος τριχωτοῦ ἢ μετὰ τριχὺς ἀραιᾶς, μετὰ ῥινὸς προεξέχουσας ἄνωθεν καὶ ἔμπροσθεν τοῦ στόματος, ὅπερ εἶνε ὑφισταμένον ἀπὸ πώγωνά λίαν διακεκριμένον, μετὰ ὡτὸς γυμνοῦ λεπτοῦ περιωρισμένου, μετὰ κόμης ἀφιδόνου, ποδῶν καὶ χειρῶν διαφόρων, γυμνῶν ἢ μόλις τριχωτῶν, μετὰ κνήμης ἐχούσης γωνίαν ὀρθὴν πρὸς τοὺς πόδας καὶ μετὰ ἰσχύος προεξέχουσας».

Τὸ πρῶτον τῶν μαστοφόρων δὲν εὐρίσκεται ἐν μεγάλῃ ἀποστάσει τῶν κατωτέρων μαστοφόρων, ἅτινα ἀποτελοῦσι τὴν τάξιν τῶν πιθήκων. Ὁ Δαρβίνος καθώρισε τὰς σχέσεις αὐτῶν εἰπών: «Ὑπάρχει πάντοτε μικροτέρα διαφορὰ, παρατηρεῖ, ὑπὸ οἵανδήποτε ἔποσιν ἀτομικὴν, μεταξὺ τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐνὸς ἀνθρωποειδοῦς πιθήκου ἢ μεταξὺ τοῦ ἰδίου ἀνθρωποειδοῦς καὶ ἐνὸς πιθήκου κατωτέρας τάξεως»· αἱ ἀνατομικαὶ περιγραφαὶ τοῦ Littré ἔχουσι τὴν ἀξίωσιν νὰ μὴ ἀφήσωσιν οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν ἐπὶ τῆς ἀναλογίας, ἥτις παρομοιάζει τὸν ἄνθρωπον πρὸς πίθηκον· ἢ οὐρὰ τῶν πιθήκων δὲν εἶνε μία δυσκολία ἐν συμβεβηκός, ἀσήμαντον νὰ γνωσθῇ καὶ εὐκόλον νὰ ὑποτεθῇ, δύναται νὰ ἀφαιρέσῃ τὸ σάρκωμα τοῦτο, ἄλλως τε πολλὰ εἶδη πιθήκων εἶνε σχεδὸν ἀπὸ ληγμένα οὐρᾶς. Ἀλλὰ τὰ ζῶα δὲν κέκτηνται τὰ ὄργανα τῆς φωνῆς καὶ δὲν ἐκβάλλουσι φωνάς, αἵτινες ἀντικαθιστῶσι παρ' αὐτοῖς τὴν φωνήν; «Δὲν φαίνεται ἀπίστευστον, παρατηρεῖ ὁ Δαρβίνος, ὅτι ζῶόν τι ἀνῆκον εἰς τὴν τάξιν τῶν πιθήκων καὶ ἐξαιρετικῶς συνετόν, θὰ ἐσχέπτετο νὰ μιμηθῇ τὸν βρυχηθμὸν τοῦ ἀρπακτικοῦ ζώου. Καὶ τοιοῦτος θὰ ἦτο ὁ πρῶτος βαθμὸς διὰ τὸν σχηματισμὸν τῆς γλώσσης». Παράδοξον συμπέρασμα! Σχηματίζεται μετὰ φόβου καὶ συστολῆς παρὰ τῷ διδασκάλῳ, οἱ δὲ μαθηταὶ φαίνονται τολμηρότεροι. «Ἐὰν οἱ μεγάλοι πίθηκοι παρατηρεῖ ὁ Dally δὲν ἀρθροῦσι μίαν πραγματικὴν λέξιν, τοῦτο εἶνε διότι δὲν αἰ-

σθάνονται τὴν ἀνάγκην». Ἴδον ὁ ἄνθρωπος, θέλω νὰ εἶπω ὁ πίθηκος, ὠπλισμένος καθ' ὅλα καὶ πληρέστατα διατεθειμένος διὰ τὸ ἔργον τὸ ἱποῖον ἀποδίδουσιν αὐτῷ· ἔχει μέτωπον εὐρύ, φυσιογνωμίαν πεφωτισμένην ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῆς σκέψεως. Μᾶλλον συνετὸς ἀπὸ τὸν πίθηκον τὸν πρόγονόν του συνενοῦται μετ' ἄλλων ἀνθρώπων, σχηματίζει κοινωνίας, διερευνᾷ τὸ παρελθόν, παρασκευάζει τὸ μέλλον, πολλαπλασιάζει διὰ τῆς ἐπιδιξιότητός του τὰς δυνάμεις τοῦ σώματός του καὶ γίνεται μία δύναμις, ἥτις διοικεῖ τὸν κόσμον.

Ἀρχεῖ, ὡς βλέπει τις, ν' ἀναφέρῃ τις πρὸς τὸν κοινὸν νοῦν ὅπως κρίνῃ περὶ τῆς συγχύσεως, τὴν ὁποίαν κηρύττει ὁ ὕλισμός, ἀλλὰ δὲν ἀρνούμεθα νὰ στηρίζωμεν τὴν ἀπάντησιν ἡμῶν ἐπὶ ἐπιστημονικῶν ἀποδείξεων. Διαβεβαιούμεν ὅτι δύο τάξεις γεγονότων ἀποδεδειγμένων, ἀνθίστανται εἰς τὴν σύγχυσιν τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τῶν ἀπλῶν ζώων, αἱ πρῶται ἀναφέρονται εἰς τὰς διανοητικὰς ἐνεργείας, καὶ αἱ δευτέραι συνίστανται εἰς τὰς ἀνατομικὰς διαφοράς, αἵτινες χωρίζουσιν οὐσιωδῶς τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τοῦ σώματος τῶν τελειοτάτων ζώων. Ἐντεῦθεν δὲ προέρχονται δύο ἀδύνατα πρὸ τῶν ὁποίων ναυαγοῦσιν αἱ ἀξιώσεις τῶν ὕλιστῶν: ἂν ὁ ἄνθρωπος εἶνε ἀπλῶς ζῷον, λέγομεν, πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν μίαν φανεράν ἀντίθεσιν μεταξὺ τῆς φύσεως αὐτοῦ καὶ τῶν πράξεών του· ἂν ὁ ἄνθρωπος κατάγεται ἀπὸ τὸν πίθηκον, ἡ ἰδιαιτέρα κατασκευὴ τοῦ σώματος αὐτοῦ γίνεται ἐν αἰνίγμα διὰ τὴν ἐπιστήμην τοῦ φυσιολόγου. Προτιθέμεθα νὰ ἀποδείξωμεν τὰς δύο ταύτας προτάσεις, αἵτινες εἶνε καὶ ἡ μία καὶ ἡ ἄλλη διὰ τὸν ὕλισμόν φανερά καταδίκη.

α') —Οἱ ἀντίπαλοι, οὓς πολεμοῦμεν, ὀχνηροῦνται ὅπισθεν τῆς ἀρνήσεως αὐτῶν περὶ τῆς αὐτοῦ τῆς φύσεως τῆς ψυχῆς καὶ νομίζουν ὅτι δὲν προσβάλλονται ὑπὸ τῶν ἐπιχειρημάτων, τὰ ὅποια ἔχουσιν ὡς βάσιν, τὰ θαυμάσια τῆς γνώσεως τοῦ ἀνθρώπου· λησμονοῦσι πολὺ εὐκόλως ὅτι ἡ ἄρνησις αὐτῶν δὲν ἀπεδείχθη. Πρὸς τούτοις δὲ τὸ πρόσωπον τῶν ἐπιτι-

θεμένων, ὅπερ εἶχον ἀποδεχθῆναι, ἐπειδὴ ἀντικατέστησε τὸ πρόσωπον τὸ ὀλιγώτερον εὐκόλον τῶν θεμελιωτῶν συστήματος, ὁφείλουσι ν' ἀποδείξωσιν ὅτι τὰ γεγονότα τὰ παρ' αὐτοῖς παραδεκτά, καθὼς αἱ φυσικαὶ ἐνέργειαι ὁργανωμένοι σώματος, ἀνήκουσιν εἰς τὰς δυνάμεις τῆς ὕλης, δὲν ὑποθέτουσιν ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ τὴν μεσολάβησιν τοῦ νοῦς καὶ ἐπομένως δὲν ὑποχρεοῦσι νὰ συμπεράνῃ τις τὴν πραγματικότητα τῆς πνευματικῆς ψυχῆς. Ἡ σκέψις, διατείνονται, εἶνε συνέπεια τῆς ὕλης, ἀφ' οὗ ὁ ἄνθρωπος ὅστις τὴν παράγει εἶνε ὢν ὕλικόν. Διὰ τὰ συμμορφωθῶμεν πρὸς τοὺς νόμους τῆς λογικῆς, ἀρμόζει ὅπως ἀνατρέψωμεν τοὺς ὅρους τῆς προτάσεως ταύτης καὶ νὰ ἐκφρασθῶμεν οὕτως: ἀφ' οὗ ἡ σκέψις εἶνε βέβαιον γεγονός, εἶνε ἀνάγκη ν' ἀναγνωρίσωμεν εἰς τὸν ἄνθρωπον αὐτὸν τινὰ ἀρχήν, ἥτις εἶνε ἡ αἰτία αὐτῆς· τοῦτο δὲ τὸ ἐπιχείρημα ἀποδεχόμεθα ἢ ἀξία δὲ τούτου κατὰ τοῦ ὕλισμοῦ θὰ εἶνε φανερά, ὅταν ἀποδείξωμεν ὅτι ἡ ὕλη εἶνε ἀνίκανος μόνῃ της νὰ παραγάγῃ τὴν σκέψιν.

Ἐὰν ἡ ὕλη ἦτο ἡ αἰτία τῆς σκέψεως, ἔπρεπε ν' ἀνεύρωμεν μεταξὺ τῆς μιᾶς καὶ τῆς ἄλλης ἀναλογίας φυσικῆς· ἀλλὰ δυνάμεθα νὰ βεβαιώσωμεν τὴν ὑπαρξίν τῶν ἀναλογίων τούτων; Ἡ σκέψις εἶνε οὐσιωδῶς μία, ἀδιαίρετος, ἀπηλλαγμένη ὁρίων εἰς τὴν σφαῖραν τῆς ἐξελίξεως αὐτῆς καὶ ἀνεξάρτητος ἀπὸ τὸν καιρὸν καὶ τὰς ἐξωτερικὰς περιστάσεις· ἀναπτύσσεται ἐν τῷ νοῦ τοῦ ἀνθρώπου καὶ δὲν καταλαμβάνει χώρον· πάντοτε μία νέα σκέψις εὕρισκε θέσιν πλησίον τῶν ἀρχαίων σκέψεων χωρὶς νὰ παραγάγῃ συμφόρησιν, ταραχὴν ἢ κόπωσιν. Ἡ ἐφαρμογὴ αὐτῆς χιλιάκις ἐπαναλαμβάνομένη εἰς τὰ ἐξωτερικὰ ἀντικείμενα, δὲν διαιρεῖ αὐτὴν καὶ δὲν ἀφαιρεῖ οὐδένα τῶν χαρακτηριστῶν αὐτῆς.

Εἰς τὰς ιδιότητες τῆς ὕλης οὐδὲν βλέπομεν τὸ παρόμοιον, ἐν αὐτῇ τὰ πάντα εἶνε μεμετροημένα καὶ λελογισμένα. Τὸ ὕλικόν σῶμα κατέχει μίαν ἑκτασιν δὲν πληροῖ αὐτήν· εἶνε ἀνεξερευνήτον ὑπὸ τοῦ λόγου αὐτοῦ, ὅστις ἐπιβάλλει αὐτῷ

ὄρια. Ἐνεκα τούτου ἡ ὕλη φαίνεται συγχρόνως ὡς διαιρέσιμος καὶ δυσκόλως μεταδιδομένη, ἡ ἐνέργεια αὐτῆς ἔξαντλει τὰς δυνάμεις τῆς. Μεταξὺ τῆς σκέψεως καὶ τῆς ὕλης, ἡ διαφορὰ εἶνε μεγίστη, διότι παρίσταται ὑπὸ μορφῇ ἀντιθέσεως· ἡ ὕλη ἄρα δὲν εἶνε ἡ αἰτία τῆς σκέψεως. Κατέχει, κατὰ τὴν ἱεραρχικὴν τάξιν τῶν ὑπάρξεων, μίαν θέσιν οὐσιωδῶς κατωτέραν, ἀρκεῖ ἵν' ἀποδείξωμεν τοῦτο, νὰ ἐξετάσωμεν κατὰ τρόπον γενικὸν τὰς σχετικὰς διαιτησίας καὶ ἀντιθέσεις καὶ τῆς μιᾶς καὶ τῆς ἄλλης. Ἡ ἀπόδειξις ἡμῶν θὰ εὕρισκεν ἐπιχειρήματα ἴσης ἀξίας ὑπὸ τὰς διαφόρους μορφὰς ὑπὸ τὰς ὁποίας παράγεται ἡ σκέψις τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἐντὸς τῆς μεταφυσικῆς καὶ τῶν ἐπιστημῶν περὶ τῶν ὁποίων ἀρκετὰ ὠμιλήσαμεν ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ· ὡς περιορίσωμεν εἰς τὴν γλῶσσαν τὰς παρατηρήσεις, τὰς ὁποίας δυνάμεθα νὰ ἐκτείνωμεν εἰς ἐκάστην δὴλωσιν τῆς διανοητικῆς πράξεως, εἰς τοὺς συλλογισμοὺς καθαρῶς θεωρητικοὺς καὶ εἰς ζητήματα πρακτικά, εἰς ἐπιστήμης θεωρητικὰς καὶ ἐφηρμοσμένας εἰς τὰ γράμματα καὶ εἰς τὰς τέχνας.

Εἶδομεν μετὰ πόσης εὐκολίας ὁ ὕλισμος ἐξηγεῖ τὴν ἐπινόησιν τῆς γλώσσης. Ἐὰν ἡ γλῶσσα συνωψίζετο εἰς τὴν λέξιν καὶ ἡ σκέψις εἰς τὴν εἰκόνα, δὲν θὰ ἠδυνάμεθα ν' ἀρνηθῶμεν τὸ δυνατόν διὰ τὸ ζῆον νὰ φθάσῃ εἰς τὴν διπλὴν αὐτὴν παραγωγὴν, ἀλλ' ἡ γλῶσσα δὲν εἶνε ἐκεῖνο, ὅπερ λέγουσιν οἱ ὕλισται. Ὡς ἡ σκέψις ἐκτείνει τὴν ἐνέργειάν τῆς ἐπὶ τῶν ἀντικειμένων ὅπως ἀντιληφθῇ τούτων, νὰ σημειώσῃ τὰς πρὸς ἄλληλα σχέσεις, νὰ τάξῃ αὐτὰ ἔπειτα ὑπὸ γενικοὺς νόμους καὶ δείξῃ τὴν καταγωγὴν, τὴν φύσιν καὶ τὰς ιδιότητας αὐτῶν, οὕτω καὶ ἡ γλῶσσα πειθήνιον ὄργανον τῆς ιδέας, ἐκφράζει εἰς τὰς ἐλαχίστας αὐτοῦ ἀποχρώσεις πάσας τὰς θαυμασίας ταύτας ἐνεργείας. Εἶνε ὀλικὸν ὡς ἐκ τῆς φύσεως τῶν λέξεων, τὰς ὁποίας τὰ χεῖλη προφέρουσι καὶ τὰς ὁποίας ἡ γράφῃ ἀναπαριστᾷ, ἀλλ' ὑπὸ τὸ περικάλυμμα τοῦτο, ὅπερ εἶνε διὰ τὰ ὄργανα κρύπτεται ἐν στοιχεῖον ἄϋλον, ὅπερ ἀποδεικνύει ἡ διανοητικὴ ἔννοια τῶν μονομερῶν ἐκφράσεων, ἡ

ἐκθεις τῶν προτάσεων καὶ τὸ ὅλον τοῦ λόγου. Οὕτως αἱ λέξεις ἐξευγενίζονται καὶ καθίστανται ἱκαναὶ νὰ πληρώσωσιν ἔργον, ὅπερ ματαιῶς θὰ ἐζήτει τις εἰς τὰς φωνὰς τῶν ζώων, τὰ ὧτα, ἅτινα ἱκανοποιοῦνται ἐκ τοῦ κρότου, καὶ διὰ τὰ ὁποῖα δὲν ὑφίσταται ἡ αὐλὸς ἡχὼ τῆς σκέψεως, συγγέουσιν εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν οἰκογένειαν τὴν φωνὴν τοῦ ζώου καὶ τοὺς ἀρθρωμένους ἡχους τῆς ἀνθρωπίνης φωνῆς; ἀλλ' ἐὰν τὸ οὗς εἴνε ὑπὸ τὴν ὑπηρεσίαν λογικῆς ψυχῆς συλλαμβάνει ἐν τῇ γλώσῃ ὑποκρυπτομένην τινὰ ἔννοιαν τὴν ὁποίαν δὲν παρουσιάζουσιν οἱ ἄλλοι θόρυβοι τῆς φύσεως. Ἡ λέξις λοιπὸν γίνεται τὸ μέσον τῆς συγκοινωνίας μεταξὺ τῆς σκέψεως ἐκείνου, ὅστις ὁμιλεῖ καὶ τῆς σκέψεως ἐκείνου, ὅστις ἀκούει, ὁ ἀρμονικὸς δεσμὸς μεταξὺ δύο νοῶν. Εἴνε ἐν σῶμα, ὅπερ κατέχει μίαν ψυχὴν ἐν πνεῦμα, ὅπερ περιβάλλεται ὑπὸ περικαλύμματος ὕλικου ὅπως φύσιν καὶ κρούσιν τὸ ὕλικὸν ὄργανον, ἵνα οὕτω γίνῃ ἡ ἀντανάκλασις εἰς τὰς δυνάμεις τῆς αὐτοῦ ψυχῆς.

Ἡ ὕλη ἡ μᾶλλον καλῶς συνδυασμένη, ὁ πίθηκος ὁ μᾶλλον συνειτός, δὲν θὰ παραγάγῃ ποτε παρόμοιον τι. Ἐὰν ἡ ὕλη ὁμιλῇ δὲν δίδει εἰς τὴν φωνὴν εἰ μὴ προϊόντα ἡχηρὰ καὶ κενά, εἰδὸς ὀργάνου στερουμένου τῆς σκέψεως· ἐὰν τὸ ζῶον προφέρῃ λέξεις δὲν θὰ εὐρωμεν εἰς τοὺς λόγους τοῦ τὴν ἀνταλλαγὴν ἐκείνην ἰδεῶν καὶ αἰσθημάτων, ἥτις καθίστησι τὴν ἀνθρωπίνην γλῶσσαν τὸ κυριώτερον θεμέλιον τῆς κοινωνίας· ἡ φωνὴ τῶν ζώων ἀνταποκρίνεται εἰς τὰς στιγμιαίας ἐντυπώσεις· δὲν δύναται δὲ νὰ ἐμπνευσθῇ ἐκ τῆς σκέψεως καὶ τῆς λογικῆς.

Καὶ ἐὰν προσέρχωνται αἱ ἐντυπώσεις ἐκ τῆς ἑξεγέρσεως τῆς μνήμης καὶ ἐὰν σφειρίζωνται ἐπὶ τοῦ μέλλοντος δι' ἐνστίκτου προβλέψεως, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι τὸ σημεῖον, ὅπερ μεταχειρίζονται πρὸς ἑκφρασιν αὐτῶν ἀναφέρεται εἰς τὸ παρόν. Εἴνε οὐσιωδῶς ἀπλοῦν, ὀριζόμενον εἰς ἔνδειξιν ἀντικειμένου τινὸς ἢ αἰσθησέως τινος, εἴνε ἀόριστον

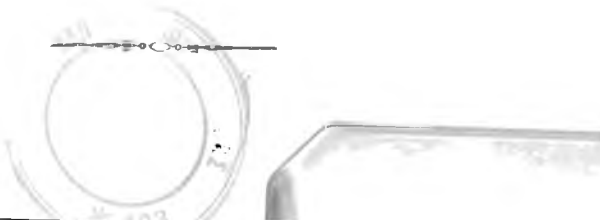
ἢ ὠρισμένον, πάντοτε ὅμως ὠρισμένον εἰς τὴν ἔκφρασιν τοῦ καὶ οὐχὶ ὀλιγώτερον ὑλικὸν ἢ τὸ ἀντικείμενον αὐτοῦ.

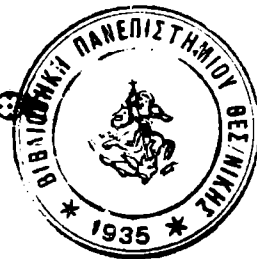
Ἡ χρῆσις τῶν σημείων τὰ ὅποια καλοῦμεν φωνάς, ἀνταποκρίνεται πρὸς τὸν βαθμὸν τῆς γνώσεως τοῦ ζώου, ἐξαρκεῖ εἰς τὰς ἀνάγκας καὶ εἰς τὰς σχέσεις αὐτοῦ, χρειάζονται εἰς τὸν ἄνθρωπον ἄλλοι κοινωνικοὶ δεσμοί, ἡ γλῶσσα αὐτοῦ ὀφείλει νὰ παρουσιάζῃ καὶ νὰ ἐξηγῇ ὅλα τὰ εἶδη τῶν σκέψεων, ὀφείλει νὰ ἐκτείνεται εἰς τὸ παρελθὸν καὶ εἰς τὸ μέλλον, νὰ λαμβάνῃ μέρος εἰς ὅλους τοὺς συνδυασμούς, εἰς ὅλας τὰς προσεγγίσεις, εἰς ὅλα τὰ συμπεράσματα, νὰ φωτίζῃ τὴν πορείαν τῆς διανοίας καὶ νὰ ὀρίζῃ τοὺς νόμους, οἵτινες διέπουν τὰς ἐνεργείας· ἡ ἀνθρωπίνη κοινωνία καταρτίζεται ἐπὶ τῷ ὅρῳ τούτῳ. Ἐχει ὡς σκοπὸν νὰ ἐπαγρυπνῇ ἐπὶ τῶν συμφερόντων τῶν ὑλικῶν τοῦ σώματος, νὰ εὖνοῃ τὴν ἐξέλιξιν τῆς διανοίας καὶ νὰ ὀρίζῃ τὰ ἔργα τῆς θελήσεως. Ὁ ἄνθρωπος ὁ ἀπομεμονωμένος θὰ ὑπέκυπτε πρὸ τοῦ μεγαλείου τοῦ ἔργου τούτου. Εἶνε λοιπὸν ἀναγκαῖον ὅπως τὰ ἄτομα συνέρχονται ἵνα ἐργάζωνται ἐκ συμφώνου εἰς τὴν κοινὴν ἐπιχείρησιν, ἡ δύναμις, ἥτις ἐνώνει τοὺς ἀνθρώπους, ὁ ἁρμονικὸς δεσμός, ὅστις τοὺς συσσωματώνει εἰς κοινωνίας, μεταχειρίζονται ὡς ὄργανον τὴν γλῶσσαν, ἀλλ' αἷτη δὲν θὰ εἶχεν ἀξίαν ἐὰν δὲν ἐτίθετο εἰς τὸ ἔργον ὑπὸ τοῦ νοός, ὅστις μεταβιβάζει αὐτῇ ἀληθινὴν ζωὴν.

Δυνάμεθα νὰ σταματήσωμεν τὰς ἀποδείξεις μας, διότι τὰ γεγονότα τὰ ὅποια ἐξεθέσαμεν ἀρκοῦσιν ὅπως ἀποδείξωσιν ὅτι ἡ σκέψις καὶ ἡ γλῶσσα, ἥτις εἶνε ἡ παράστασις αὐτῆς εἶνε τὰ ἀποτελέσματα αὐτοῦ αἰτίας. Πρέπει λοιπὸν νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἐν τῷ ἀνθρώπῳ πλὴν τοῦ σώματος ὑπάρχει ἐν δεύτερον στοιχεῖον οὐσιῶδες, ὅπερ εἶνε **πνευματικὴ ψυχὴ**.

(ἀπολουθεῖ)

Ἀρχιμ. **ΙΑΚΩΒΟΣ ΑΡΧΑΤΖΙΚΑΚΗΣ**

ΣΚΥΘΟΠΟΛΙΣ

ΥΠΟ ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΗΝ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΗΝ ΕΠΟΨΙΝ *)

Τῷ 529 οἱ Σαμαρεῖται ἐξεγερθέντες πολλὰ διέπραξαν κατὰ τῶν Χριστιανῶν ἀθέμιτα. Ληλατήσαντες δὲ τὰς ἐκκλησίας πυρὶ παρέδωκαν, τοὺς δὲ Χριστιανοὺς πολυειδῶς βασανίσαντες ἐφόνευσαν, χωρία δ' ὁλόκληρα ἐλυρόλησαν. Ὁ Σιλουανός, κατὰ τὴν πρόρρησιν τοῦ ἁγίου Σάβα, καίεται παρὰ τῶν Χριστιανῶν ἐν μέσῳ τῆς πόλεως. Ἄλλ' ὁ υἱὸς τοῦ Σιλουανοῦ Ἀρσένιος, τοῦ Ἰλουστρίου ἀξίωμα ἔχων καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει τὰς διατριβὰς ποιούμενος, ἰσχύων δὲ τὰ μάλιστα παρὰ τῷ Ἰουστινιανῷ καὶ τῇ Θεοδώρα, ἐξήγειρε, παραδιδάξας αὐτούς, τὴν ὁργὴν αὐτῶν κατὰ τῶν ἐν Παλαιστίνῃ Χριστιανῶν. Ὁ ἅγιος Σάβας παρεκλήθη τότε παρὰ τοῦ Ἱεροσολύμων Πέτρου καὶ τῶν ὑπ' αὐτὸν ἐπισκόπων, ὅπως μεταβῇ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἵν' ἀποσοβήσῃ τὸν κατὰ τῶν Σκυθοπολιτῶν ἐπικρεμιάμενον κίνδυνον καὶ ἄρεσιν αἰτήσῃται τῶν τρώων ὑπὲρ τῆς πρώτης καὶ δευτέρας Παλαιστίνης, αὐτίνες τὰ πάνδεινα παρὰ τῶν Σαμαρειτῶν ὑπέστησαν. Ὁ ἅγιος Σάβας, ἐνδοὺς εἰς τὰς παρακλήσεις αὐτῶν, ἀπέρχεται εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ὁ δὲ Ἰουστινιανός, εἰδοποιηθεὶς παρὰ τοῦ Πατριάρχου, ἀπέστειλε τοὺς βασιλικοὺς δρόμονας εἰς ἐπάντησιν αὐτοῦ, ἐν γένει δὲ ἐγένετο δεκτὸς μετ' ἐκτάκτων τιμῶν. Ἡ ἀποστολὴ τοῦ ἁγίου Σάβα ἐστέρφη ὑπὸ πλήρους ἐπιτυχίας. Ὁ Ἰουστινιανός ἐκέλευσεν, ἵνα οἱ Σαμαρεῖται παραδειγματικῶς τιμωρηθῶσιν, ἰδίᾳ δὲ οἱ ἀρχηγοὶ αὐτῶν, ὥς καὶ ὁ Ἀρσένιος, ὅστις ἀφανὴς ἐπὶ τινι γενόμενος χρόνον προσῆλθε τῷ ἁγίῳ Σάβᾳ καὶ ἐβαπτίσθη μετὰ τῶν περὶ αὐτόν, ἀλλ' ἀνεσκολοπίσθη μετὰ ταῦτα¹.

Ἐπανακάμψαντα ἐκ Κωνσταντινουπόλεως τὸν ἅγιον Σάβαν

*) Ἱδε «Νέα Σιών» Τόμος ΙΓ'. Τεύχος Γ'.—Δ' σελ. 217—210.

1) Ἀρ. 70 Προκοπίου Καισαρέως Ἀνέκδοτα, ἐκδ. Γ. Δινδοργίου 1838 σελ. 152.

πορεκάλεσεν ὁ Ἱεροσολύμων Πατριάρχης, ὅπως μεταβῇ εἰς Καισάρειαν καὶ Σκυθόπολιν, ἵν' ἀνακοινώσῃ τὰς ἀποφάσεις τοῦ αὐτοκράτορος. Ὁ ἅγιος Σάβας ἀπτεται τὸ δεύτερον τῆς εἰς Σκυθόπολιν πορείας (532). Ὁ μητροπολίτης Θεοδόσιος μετ' ὅλου τοῦ λαοῦ ἐξῆλθεν εἰς ὑπάντησιν αὐτοῦ, ἐν οἷς καὶ ὁ πατὴρ τοῦ Κυρίλλου Ἰωάννης, συνεδρεύων τῷ μητροπολίτῃ· διέμεινε δ' ἐν τῷ ἐπισκοπείῳ ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ ἁγίου μάρτυρος Προκοπίου, ἔχων τὸν πατέρα τοῦ Κυρίλλου ἀναπόσπαστον. Τότε δὲ ὁ Κύριλλος παῖς ὢν καὶ μετὰ τοῦ πατρὸς εὐρισκόμενος, προσέπεσεν εἰς τοὺς πόδας τοῦ θείου πρεσβύτου, ὅστις εὐλογήσας αὐτὸν εἶπε τῷ πατρί. «Οὗτος ὁ παῖς ἀπὸ τοῦ νῦν ἔμὸς μαθητὴς ἐστὶ καὶ τῶν τῆς ἐρήμου πατέρων υἱός». Εἶπε δὲ πρὸς τὸν Μητροπολίτην. «Κύριε ὁ μέγας, τοῦτον ἐγὼ σοι παρατίθην τὸν παῖδα, πρόσχε αὐτῷ, ὅτι χρήζω αὐτοῦ». Μαθοῦσα ταῦτα ἡ μήτηρ ἐπεθύμει, ἵνα προσκυνήσῃ τὸν ἅγιον Σάβαν. Μέλλοντος δ' αὐτοῦ, ἵνα μεταβῇ πρὸς ἐπίσκεψιν τοῦ ἁββᾶ Προκοπίου τοῦ ἡσυχαστοῦ, διαμένοντος ἐν τοῖς περὶ τὸν ἅγιον Θωμᾶν τόποις, ἡ μήτηρ αὐτοῦ λαβοῦσα τὸν υἱὸν ἦλθεν εἰς τὸ ἀποστολεῖον, ἐκεῖ δὲ λαβὼν ὁ πατὴρ τὸν Ἅγιον κατὰ μέρος ἤγαγεν εἰς προσκύνησιν τὴν μητέρα. Οὗτος δὲ ἠυλόγησεν αὐτήν, ἰδὼν δὲ τὸν Κύριλλον εἶπεν. «Ἰδοὺ ὁ μαθητὴς μου ὁ Κύριλλος», ὃν ποιήσαντα μετάνοιαν εὐλογήσας καὶ ἀναστήσας εἶπε τῷ πατρί. «Δίδαξον αὐτὸν τὸ Ψαλτήριον, ὅτι χρήζω αὐτοῦ· καὶ γὰρ ἀπὸ τοῦ νῦν μαθητὴς μου ἐστὶ»¹.

Τῷ 536 ἐν Πράξει τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει συγκροτηθείσης συνόδου, ἐπὶ Μηνᾶ Πατριάρχου, κατὰ Ἀνθίμου καὶ Σευήρου, ὑπέγραψεν, ὡς ἀντιπρόσωπος πάντων τῶν μοναχῶν τῆς Σκυθοπόλεως «Στρατήγιος διάκονος καὶ μοναχὸς μονῆς τοῦ μακαρίου Ἰωάννου ὑπὲρ πάντων τῶν ὑπὸ Σκυθόπολιν μοναχῶν»². Ἐν δὲ τῷ σταλέντι ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καὶ παρὰ πάντων τῶν ἐνδημούντων Ἱεροσολυμιτῶν καὶ ἀνατολικῶν ἀρχιμανδριτῶν καὶ μοναχῶν³) τῷ Πάπᾳ Ἀγαπητῷ γράμματι ὑπέγραψε. «Στρατήγιος διάκονος καὶ μοναχὸς μονῆς τοῦ μακαρίου Ἰωάννου καὶ ὑπὲρ πάντων τῶν ἐκεῖσε μοναχῶν». Ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ τρίτῃ καὶ πέμπτῃ Πράξει τοῦ Πατριάρχου Μηνᾶ⁴ υπογράφεται ὡς καὶ ἐν τῇ ἀνωτέρᾳ πρώτῃ. Ἐν δὲ τῷ γράμματι πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα Ἰουστινιανὸν παρὰ Μαριανοῦ πρεσβυτέρου καὶ ἀρχιμανδρίτου μονῆς Δαλματίου καὶ τῶν ἐνδημούντων ἀπὸ τῆς ὑπὸ τὰ Ἱεροσόλυμα ἐρήμου

1) Ἀρ. 75.

2) Labbei κτλ. Τόμ. Ε'. σελ. 9.

3) Αὐτ. σελ. 37.

4) Σελ. 56, 65, 77.

ἀρχιμανδριτῶν καὶ μοναχῶν τῆς δευτέρας Συρίας, τοῦ Ἁγίου Ὁρους καὶ τῶν τριῶν Παλαιστινῶν¹ ὑπογράφεται «Στρατήγιος ἐλέω Θεοῦ διάκονος καὶ μοναχὸς καὶ ὑπὲρ πάντων τῶν ἐν τῇ δευτέρᾳ Παλαιστίνῃ μοναχῶν δεηθεὶς ὑπέγραψε». Ἐν δὲ τῷ πρὸς τὸν Πατριάρχην Μηνεῖν παρὰ τῶν προηγουμένων ὑπογράφεται. «Στρατήγιος διάκονος καὶ μοναχὸς καὶ ὑπὲρ πάντων τῶν ἐν τῇ δευτέρᾳ Παλαιστίνῃ μοναχῶν ὑπογράψας ἐπέδωκα²».

Ὁ Θεοδόσιος ἐπισκεψάμενος τὴν Ἁγίαν Γῆν τῷ 530³ λέγει. «Ἀπὸ Σεβαστείας μέχρι Σκυθοπόλεως μίλια τριάκοντα. Ἐνταῦθα ὁ ἅγιος Βασίλειος ἐδέξατο τὸ μαρτύριον». Ἀγνωστον περὶ τίνος Βασιλείου πρόκειται. Ἐν δὲ τῇ τοποθεσίᾳ τῆς Ἁγίας Γῆς⁴: «Ἐκ δὲ Σεβαστείας μέχρι Κυνουπόλεως (Σκυθοπόλεως) ὑπάρχουσι μίλια τριάκοντα. Ἐνταῦθα ὁ ἅγιος Βασίλειος ὑπέστη τὸ μαρτύριον». Ὁ δὲ Ἀντωνῖνος ὁ Μάρτυς, τῷ 570, λέγει⁵. «Ἐφθάσαμεν εἰς πόλιν, μητρόπολιν τῆς Γαλιλαίας, ἣτις καλεῖται Σκυθόπολις, κειμένην ἐπὶ ὄρους, ἔνθα ὁ ἅγιος Εὐσέβιος (Ἁγιος Ἰωάννης κατὰ Geyer) ἐπετέλεσε πολλὰ θαύματα.

Ἡ Σκυθόπολις ἐξηκολούθησεν ὀνομαζομένη οὕτω μέχρι τῆς ἀραβικῆς ἐπιδρομῆς, ὁπότε ἦρξατο ἀναφαινομένη ἡ ἀρχαία αὐτῆς ὀνομασία, δι' ἣς καλεῖται μέχρι τοῦδε.

Κατὰ τὴν ἀραβικὴν ἐπιδρομὴν (635—637) τὰ στρατεύματα τοῦ Αὐτοκράτορος Ἡρακλείου συνεκεντρώθησαν ἐν Σκυθοπόλει, ἵνα προφυλαχθῇ ἡ δευτέρα Παλαιστίνη ἀπὸ ἐρημιώσεων καὶ λεηλασιῶν, ὡς ὑπέστη ἡ πρώτη καὶ τρίτη Παλαιστίνη. Ὁ ἐλληνικὸς στρατὸς ἀνῆρχετο εἰς 80 χιλ. ἀνδρῶν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Αὐτοκράτορος Θεοδώρου. Ἡ μάχη ἐγένετο τὴν 23 Ἰανουαρίου 635 ἐν ταῖς μεταξὺ Σκυθοπόλεως καὶ Ἰορδάνου πεδιάσιν. Ἡ πορεία τῶν Ἀράβων ἀνεστάλη ἐγγὺς Σκυθοπόλεως ἐκ τῶν λειψάνων τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ κατακλύσαντος τὴν χώραν. Ἀλλ' οἱ Ἕλληνες δυστυχῶς ἡττήθησαν καὶ πέραν τοῦ Ἰορδάνου ἐγγὺς τῆς Πέλλης. Τὸ ἐπόμενον δὲ ἔτος (636) ἡ Σκυθόπολις κατελήφθη παρὰ τῶν Ἀράβων, ὀριστικῶς δὲ τῷ 637.

Ὁ Μουζάδδασι, περὶ τὸ 985, λέγει, ὅτι «ἡ Βεῖσάν ἀφθονεῖ φοινίκων καὶ ὅτι ἐξ αὐτῆς προέρχεται ἅπαντα ἡ ὄρυζα ἡ καταναλισκομέ-

1) Σελ. 116.

2) Σελ. 141.

3) Ὁδοιπορικὰ Ἁγίας Γῆς ὑπὸ Κλεόπα Κοικυλίδου καὶ Ἰ. Φοικυλίδου, σελ. 105.

4) Αὐτ. σελ. 113.

5) Αὐτ. σελ. 124

νη ἐν ταῖς ἐπαρχίαις τοῦ Ἰορδάνου καὶ τῆς Παλαιστίνης. Τὰ ὕδατα εἶνε ἄφθονα, ἀλλὰ δύσπεπτα. Τὸ τζαμίον κεῖται ἐν τῇ ἀγορᾷ, πολλοὶ δ' εὐλαβεῖς ἐγκατέστησαν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ, ὅτι παράγει ἰνδικὸν καὶ φοῖνικας καὶ μελίτωμα καλούμενον *Δίσις*¹. Τὸ τζαμίον τοῦτο εἶνε ἴσως τὸ Τζάμι ἐλ Ἀρπαῖν Γαζζάβι, ἐν ᾧ ὁ Tytwhitt Drake ἀνέγνω τὴν ἐπιγραφὴν, περὶ ἧς εἵλομεν.

Ἐπὶ τῶν Σταυροφόρων ἡ Σκυθόπολις ἤρξατο ἀν. κύπ οὐσα ἐκ τῶν συμφορῶν αὐτῆς. Παρὰ Γουλλιέλμου ἐπισκόπου Τύρου² ἀναγινώσκομεν «Dicuntur autem tres esse Palestinae... tertia, cujus metropolis est Bethsan, sive Scythopolis, cujus hodie dignitatem obtinet Nazarea ecclesia,» λέγεται δὲ ὅτι ὑπάρχουσι τρεῖς Παλαιστinaί... ἡ τρίτη, ἧς μητρόπολις εἶνε ἡ Βαιθσάν, εἴτε Σκυθόπολις, ἧς σήμερον τὸν ἐπισκοπικὸν τίτλον κατέχει ἡ ἐκκλησία Ναζαρέτ. Τὰ αὐτὰ λέγει καὶ ἐν βιβλίῳ 13³. Ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ μέρει τοῦ πρώτου τόμου⁴ λέγει. «Est autem Scythopolis tertiae Palestinae metropolis, inter montes Gelboe et Jordanem, in campestribus et agro sita irriguo, quae alio nomine dicta est Bethsan, cujus praerogativa Nazarena hodie, quae in eadem diocesi sita est, gaudet ecclesia. Urbs praescripta raro hodie incolitur habitatore, ad instar modici redacta oppidi», εἶνε δὲ ἡ Σκυθόπολις τῆς τρίτης Παλαιστίνης μητρόπολις, μεταξὺ τῶν ὀρέων Γελβουὲ καὶ Ἰορδάνου, ἐν πεδίῳ καὶ ἀγροῖς καταρρέουσιν, ἥτις ἄλλῳ ὀνόματι καλεῖται Βαιθσάν, ἧς τὰ προνόμια σήμερον ἡ ἐν τῇ αὐτῇ διοικήσει κειμένη ἐκκλησία Ναζαρέτ ἀπολαμβάνει. Ἡ προγραφεῖσα δὲ πόλις ὑπὸ ὀλίγων κατοικεῖται σήμερον κατοίκων γενομένη μετρία κώμη. Ἀλλαγῶν δὲ⁵ λέγει. «Scythopolis autem, ut saepe dictum est, ea est quae hodie dicitur Bethsan, olim universae metropolis Galilaeae: Cujus nobilitatis argumenta, ex aedificiorum ruina pristinorum, et multo marmore, quod in effractis aedificiis invenitur, est colligere; nunc vero ad nihilum redacta, raro incolitur habitatore, solo oppidulo, quod in paludibus situm est, paucorum habitationi reservato», ἡ δὲ Σκυθόπολις, ὥς πολλάκις εἰλέχθη, εἶνε ἐκείνη, ἥτις σήμερον καλεῖται Βαιθσάν, τὸ πάλαι ἀπάσης τῆς Γαλιλαίας μητρόπολις τῆς λαμπρότητος

1) Palestine Pilgrim's Text Society, Τόμ. Γ'. σελ. 29.

2) Willelmi Tyrensis Archiep. ἐν Recueil des historiens des Croisades, Τόμ. Α'. ἔκδ. Παρισίων, 1814, βιβλ. 8, σελ. 327.

3) Αὐτ. σελ. 558.

4) Βιβλ. 22, σελ. 1093.

5) Σελ. 1118.

δ' αὐτῆς τεκμήρια εἶνε τὰ ἐρείπια τῶν ἀρχαίων οἰκοδομῶν καὶ τὰ πολλὰ μάρμαρα, ἅπερ εὐρίσκονται ἐν τοῖς ἡρειπωμένοις οἰκοδομήμασι· νῦν δὲ ἐκμηδενισθεῖσα ὑπὸ ὀλίγων κατοικεῖται κατοίκων, τὸ μόνον δὲ πολισμάτιον κείμενον ἐν ἔλκεσιν ὀλίγας περιλαμβάνει κατοικίας.

Ὁ Ρῶσος ἡγούμενος Δανιήλ (1106-1107) γράφει τὰ ἑξῆς: «Ἐκ Σαμαρείας μέχρι τῆς πόλεως Βεϊσάν ἀριθμοῦνται τριάκοντα βέρστια, ἐν τῇ πόλει δὲ ταύτῃ ἡδρευεν ὁ βασιλεὺς τῆς Βασάν Ὡγ, φονευθεὶς ἐγγὺς Ἰερυχοῦντος παρὰ Ἰησοῦ, υἱοῦ τοῦ Ναυῆ. Ὁ τόπος εἶνε φρικτὸς καὶ φοβερός· ἐπὶ δὲ ποταμοὶ ρέουσιν ἐκ τῆς πόλεως καὶ σχοῖνοι αὐξάνουσιν ἐν ἀριθμῷ ἐπὶ τῶν ὀχθῶν αὐτῶν· ἄλση δὲ πυκνὰ φοινίκων αὐξάνουσιν ἐν τῇ πόλει. Ἡ διὰ τοῦ τόπου τούτου διάβασις εἶνε ἀληθῶς δεινὴ· ἰσχυροὶ δὲ καὶ ἀσεβεῖς Σαρακηνοὶ κατοικοῦσιν ἐνταῦθα πολυάριθμοι καὶ ἐπιτίθενται κατὰ τῶν περιηγητῶν, ἐπωφελοῦμενοι τῶν πόρων τῶν ποταμῶν. Πολλοὶ λέοντες συχνάζουσιν ἐν τοῖς τόποις τούτοις, οἵτινες δὲν ἀπέχουσι τοῦ Ἰορδάνου, μεγάλα δὲ ἐκτάσεις ὕδατος λιμεναζόντος χωρίζουσι τὸν Ἰορδάνην τῆς πόλεως Βεϊσάν· οἱ ποταμοὶ οὗτοι συμβάλλουσι μετὰ τοῦ Ἰορδάνου, ἐνταῦθα δὲ ὑπάρχουσι πολλοὶ λέοντες. Ἐγγὺς τῆς πόλεως, πρὸς ἀνατολάς, εὐρίσκεται ἀξιοσημείωτον σπήλαιον φυσικὸν ἐν σχήματι σταυροῦ, ἐν ᾧ πηγάζει πηγὴ, ἣτις ῥέεται ἐν θαυμασίᾳ δεξαμενῇ κατεσκευασμένη οὐχὶ διὰ χειρὸς ἀνθρώπου, ἀλλὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ. Ἐν τῇ δεξαμενῇ δὲ ταύτῃ αὐτὸς ὁ Χριστὸς ἐλούσθη μετὰ τῶν μαθητῶν· φαίνεται δὲ μέχρι τοῦδε ὁ λίθος, ἐφ' οὗ ἐκάθισεν· ἡμεῖς δὲ οἱ ἀνάξιοι ἁμαρτωλοὶ ἐλούσθημεν ἐπ' ἴσης ἐν αὐτῇ. Ἐν τῇ πόλει δὲ ταύτῃ Βεϊσάν οἱ Ἰουδαῖοι προσήλθον τῷ Χριστῷ δεικνύοντες αὐτῷ νόμισμα καὶ λέγοντες· ἔξεστι ἀποδοῦναι κῆνσον τῷ Καίσαρι ἢ οὐ; Οὗτος δὲ ἀπεκρίνατο αὐτοῖς· Τίνος ἡ εἰκὼν αὕτη καὶ ἐπιγραφή; λέγουσιν αὐτῷ Καίσαρος. Ἀποδοτε οὖν τὰ Καίσαρος Καίσαρι καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ. Ἀπειθυνόμενος δὲ πρὸς τὸν Πέτρον ὁ Χριστὸς εἶπε· Βάλε ἄγκιστρον καὶ τὸν ἀναβάντα πρῶτον ἰχθὺν ἄρον, καὶ ἀνοίξας τὸ στόμα αὐτοῦ εὐρήσεις σιατῆρα· ἐκείνον λαβὼν δὸς αὐτοῖς ἀντὶ ἐμοῦ καὶ σοῦ. Ἐγγὺς δὲ τῆς Βεϊσάν ἐπ' ἴσης ὁ Χριστὸς ἐθεράπευσε δύο τυφλοὺς, οἵτινες ἠκολούθουν αὐτὸν κράζοντες¹.

Ὁ Ἑδρισί, τῷ 1165, λέγει· Ἡ Βεϊσάν εἶναι μικροτάτη φέρονται δ' ἐν αὐτῇ πολλοὶ φοῖνικες. Ἐν αὐτῇ ὑπάρχει καὶ φρυτὸν καλούμενον **Σαμάν** ἐξ' οὗ κατασκευάζονται ψίαθοι, καλούμεναι **Σαμανίε**. Τὸ φρυτὸν τοῦτο μὴ ἀπαντῶν ἐν τῇ λοιπῇ Συρίᾳ ἐνταῦθα μόνον εὐρίσκεται².

1) Ὀδοιπορικά Ἀγ. Γῆς, σελ. 329.

2) Ἐνθ' ἀνωτ, σελ. 419.

Τῷ 1182 προσέβαλεν αὐτὴν ὁ Σαλαδῖνος, τὸ δὲ ἐπόμενον ἔτος οἱ κάτοικοι αὐτῆς μαθόντες, ὅτι οὗτος παρεσκευάσθη, ἵνα ἐπιτεθῇ μετὰ μεγάλης δυνάμεως κατ' αὐτῶν, κατέφυγον εἰς Τιβεριάδα, ἐγκαταλιπόντες ἀπάσας αὐτῶν τὰς ἀποσκευὰς πρὶν ἢ ἐπέλθωσιν οἱ ἔχθροί, οἵτινες ἀπήγαγον πάντα τὰ εὗρεθέντα¹. Ἐν τῷ «Βιβλίῳ τῶν δύο κήπων, ἦτοι ἱστορίᾳ τῶν δύο βασιλειῶν τοῦ Νοῦρ ἐδ Δὶν καὶ Σαλάχ ἐδ Δὶν²» ἀναγινώσκουμεν, ὅτι «ὁ Σουλιάνος (Σαλαδῖνος) ἐπανελθὼν νικητῆς συνέλαβεν αἰχμαλώτους πολλοὺς καὶ ἐλεηλάτησε τὴν Βεϊσάν. Ὁ Σουλτάνος ἐκστρατεύσας ἀπῆλθεν, ἵνα κατασκοπεύσῃ τὸν ἔχθρὸν εἰς τὰς πηγὰς τοῦ Ἐλ Τζαλούδ, εἶτα δὲ διαβὺς τὸν πόρον τὸν καλούμενον Χοσεϊνίε ἀφίκετο εἰς Βεϊσάν. Ἡ πόλις αὕτη ἐγκαταλειφθεῖσα παρὰ τῶν κατοίκων παρεδόθη εἰς τὰς φλόγας καὶ εἰς τὴν λεηλασίαν, πολλὰ δὲ φρούρια καὶ ἀκροπόλεις ὑπέστησαν τὴν αὐτὴν τύχην. Ἡ προφυλακὴ ἐπέπεσεν ἐπὶ σώματος φραγκικοῦ ἱππικοῦ καὶ πεζικοῦ, ἐρχομένου ἐκ Νεαπόλεως ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ Χονφροά. Ὁ ἔχθρὸς κατέλιπε πολλοὺς νεκροὺς καὶ αἰχμαλώτους, οἱ δὲ λοιποὶ ἔφυγον ἀναβάντες ἐπὶ τῶν ὀρέων. Εἶτα δὲ ἀνηγγέλθη ἡ ἄφιξις φραγκικοῦ στρατοῦ, ὅστις ἰδὼν τὸν μωαμεθανικὸν στρατὸν ἐγγὺς τῆς Ἀῖν ἐλ Τζαλούδ ἐφοβήθη καὶ ἀντὶ τοῦ βαδίσαι εἰς ὑπάντησιν αὐτοῦ ὠχυρώθη ἔχων ὀπισθεν τὰ ὄρη... Ὁ ἔχθρὸς ἠδυνήθη, ἵνα ἀποχωρήσῃ πρὸς τὴν Ναζαρέτ». Ἐν δὲ τῷ «Βίῳ τοῦ Σουλτάνου Γιοῦσοφ (Σαλαδῖνου) ἀναγινώσκουμεν, ὅτι «διαβὰς τὸν Ἰορδάνην προέβη μέχρι Βεϊσάν, ἣς οἱ κάτοικοι ἔφυγον ἐγκαταλιπόντες τὰ βαρέα αὐτῶν ἀντικείμενα καὶ τὰ προϊόντα τῆς συγκομιδῆς αὐτῶν. Τὰ στρατεύματα λοιπὸν τοῦ Σουλτάνου ἐλεηλάτησαν τὰ πάντα καὶ ἔκαυσαν ὅσα δὲν ἠδύναντο, ἵνα ἀπαγάγωσι³». Ἀναβὰς ὁμοῦς εἰς τὴν ἀκρόπολιν τῆς Βεϊσάν καὶ ἰδὼν τοὺς ὑψηλοὺς αὐτῆς πύργους καὶ τὴν στρατηγικὴν θέσιν ἐσκέφθη ὅτι εἶνε φρόνιμον, ἵν' ἀνακαινίσῃ αὐτήν⁴. Τῷ 1217, κατὰ τὴν πέμ.την σταυροφορίαν, ὁ τῆς Οὐγγαρίας βασιλεὺς εἰσβαλὼν εἰς Σκυθόπολιν, ἐν ἣ ἔμεινε τρεῖς ἡμέρας, ἤρπασε τὸν σῆτον καὶ τὰ ἐν αὐτῇ κτήνη.

Ὁ Γιακούτ, ἐπισκεψάμενος τὴν Βεϊσάν τῷ 1225, γράφει τὰ ἑξῆς: «Ἡ Βεϊσάν εἶνε πόλις τῆς ἐπαρχίας τοῦ Ἰορδάνου ἐν Γώρ. Καλοῦσι δ' αὐτὴν *Λισάν ἐλ Ἀρδ*, γλῶσσαν γῆς. Κεῖται δὲ μεταξὺ Χαουράν καὶ τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Πολαιστίνης. Ἐγγὺς δὲ εἶνε ἡ Ἀῖν ἁλ

1) Guill. Ty. κβ'. καὶ κστ'.

2) Recueil des historiens des Croisades, historiens Orientaux, Τόμ. Δ', σελ. 244, 245

3) Αὐτ. Τόμ. γ' σελ. 74

4) Βιβλ. τῶν δύο κήπων, Τόμ. ε'. σελ. 87.

Φουλοὺς (πηγὴ ὀβολοῦ) προερχομένη ἐκ τοῦ παραδείσου, εἰ καὶ τὸ ὕδωρ αὐτῆς εἶνε ὀλίγον ὑφάλμυρον. Ἡ πηγὴ αὕτη μνημονεύεται ἐν Χαδίθ, (ἢ παραδόσει τοῦ προφήτου). Τὴν Βεῖσάν λυμαίνεται ὁ λοιμός, τὸ δὲ κλίμα εἶνε θερμότατον. Οἱ κάτοικοι αὐτῆς ἔχουσι χρῶμα χαλκόχρουν καὶ εἶνε οὐλώδεις ἕνεκα τοῦ θερμοῦ τοῦ κλίματος. Ἡ Βεῖσάν ἐξημνήθη ἕνεκα τοῦ μεγάλου τῶν ἐν αὐτῇ φοινίκων ἀριθμοῦ, ἀλλ' ἐγὼ ὁ Γιακούτ, πολλάκις ἐπισκεψάμενος αὐτήν, δὲν εἶδον ἐν αὐτῇ πλείονας τῶν δύο φοινίκων καὶ τοῦ εἵδους, ὅπερ δίδει φοίνικας ἐν ἔτος καὶ οὐχὶ πλέον. Τοῦτο δὲ λέγουσιν ὅτι εἶνε σημεῖον τῆς ἐλεύσεως τοῦ ἀντιχρίστου¹.

Ὁ Burchardus (1283) τίθησι τὴν Βεῖσάν, ὡς καὶ ὁ Τύρου Γουλλιέλμος, ἐν τῇ τρίτῃ Παλαιστίνῃ, λέγει δ' ὅτι «ἡ Βαιθσάν εἶνε πόλις μεταξὺ τοῦ ὅρους Γελβόνε καὶ τοῦ Ἰορδάνου, ἡμίσειαν τοῦ Ἰορδάνου ἀπέχουσα λεύγαν, ἐπὶ τοῦ τείχους τῆς ὁποίας οἱ Φιλιισταῖοι ἀνήρτησαν τὰ πτώματα τοῦ Σαούλ καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ὅρους Γελβόνε φρονειθέντων. Ἐκαλεῖτο δὲ ποτε Σκυθόπολις, ὡς λέγει ὁ Ἰώσηπος, ἀλλὰ τὰ νῦν παρὰ πάντων καλεῖται Βαιθσάν. Εἶνε δὲ τόπος λίαν εὐάρεστος²».

Ὁ Ἀπουλφένδας, κατὰ τὸν 14 αἰῶνα, γράφει τὰ ἑξῆς. «Ἡ Βεῖσάν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τοῦ Ἰορδάνου εἶνε πόλις μικρὰ ἄνευ τειχῶν, ἀρδεύεται δὲ ὑπὸ ρυάκων καὶ πηγῶν καὶ κεῖται πρὸς δυσμὰς τοῦ Γῶρ ἐν γῇ λιπαρᾷ. Παράκειται δ' αὐτῇ ἀπὸ νότου καὶ δυσμῶν ὄρος, εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὁποίου κεῖται. Ἐκ τῶν ἄλλων ρυάκων ὑπάρχει καὶ μικρὸς ρυάξ ἐκ πηγῆς προερχόμενος καὶ τὴν πόλιν τέμνων. Μεταξὺ δ' αὐτῆς καὶ τῆς Τιβεριάδος ὑπάρχει δέκα καὶ ὀκτὼ μιλίων ἀποστίσεις, ἧς πρὸς νότον εὐρίσκεται³».

Ἡ Σκυθόπολις ἤρξατο ἀναγεννωμένη ἐν τοῖς τελευταίοις χρόνοις ἕνεκα τοῦ σιδηροδρόμου, ὡς εἵπομεν, τοῦ συνάπτοντος τὴν Κάϊφραν μετὰ τῆς Δαμασκῦ.

Ἱ. Φωκλίδης

1) Le Strange, Palestine under the Moslems, σελ. 411.

2) Ἐκδ. Laurent, Λευψία, 1864, σελ. 22.

3) Tabula Syriae, ἔκδ. B. Kohler, Λευψία, 1766, σελ. 84—85,

ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΔΙΓΑΜΙΑΣ ΤΟΥ ΚΛΗΡΟΥ*)

Δ'.

Συστηματική έκθεσις τῆς ἐκκλησιαστικῆς νομοθεσίας περὶ τῆς διγαμίας τῶν κληρικῶν.

Ἀναμφιβόλως πᾶσαι αἱ προσαγόμεναι μαρτυρίαι σχετίζονται καθόλου ἀρνητικῶς πρὸς τὴν διγαμίαν τῶν κληρικῶν. Ἐν τούτοις ἐξ ἀπλῆς παρατηρήσεως καταφαίνεται, ὅτι τὸ περιεχόμενον αὐτῶν διαφέρει καὶ ἔστιν ὅτε ἀντιφάσκει πρὸς τὸ περιεχόμενον μαρτυριῶν τινων. Ἐν ἄλλαις μὲν δῆλα δὴ ἀναφέρεται περὶ ἀπαγορεύσεως τῆς διγαμίας μόνον τοῖς κληρικοῖς, ἐπιτρέπουσαι αὐτὴν τοῖς ὑπηρέταις τῆς Ἐκκλησίας, ἐν ἑτέραις δὲ ἀπαγορεύεται καθόλου πᾶσι τοῖς κληρικοῖς. Ἐντεῦθεν προβάλλεται ἡ ἐρώτησις, ποίας διαστάσεις λαμβάνει ἡ διαφορὰ αὕτη μεταξὺ τῶν μαρτυριῶν τούτων; ἀφορᾷ ἄρα γε μόνον μέρος, ἢ ὁλόκληρον τὴν νομοθεσίαν περὶ τοῦ γάμου τῶν κληρικῶν; καὶ εἰς τί συνίσταται τὸ οὐσιῶδες μέρος τῆς νομοθεσίας ταύτης, ὅπερ μένει ἀμετάβλητον ἐν πάσαις ταῖς μαρτυρίαις;

Ἀπάντησιν εἰς τὴν ἐρώτησιν ταύτην δυνάμεθα νὰ δώσωμεν μόνον ἐκθέτοντες συστηματικῶς τὴν νομοθεσίαν περὶ τοῦ γάμου τῶν κληρικῶν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀνωτέρω μαρτυριῶν διαιρουντες αὐτὴν εἰς τρία μέρη. Α.) Τί ἐννοοῦμεν λέγοντες διγαμίαν. Β.) εἰς ποίους αὕτη ἀπηγορεύετο. καὶ Γ.) εἰς τί συνί-

*) Ἴδε «Νέα Σιών» Τόμ. ΙΓ'. Τεύχ. Γ'.—Δ'. σελ. 197—216 Μάρτιος—Ἀπρίλιος

στατο τὸ ἀσυμβίβαστον τῆς διγαμίας πρὸς τὴν χειροτονίαν καὶ ἐπειδὴ τίς ἐστὶν ὁ χαρακτήρ τοῦ ἀσυμβιβάστου τούτου. Α.) Ἡ ἔννοια τῆς διγαμίας ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς νομοθεσίας περὶ τοῦ γάμου τῶν κληρικῶν δὲν ἦτο ἡ αὐτὴ πάντοτε πανταχοῦ καὶ παρὰ πᾶσι. Ἰπάρχουσι διάφορα εἶδη διγαμίας. α.) διγαμία ἀληθής, δηλαδὴ γάμος τοῦ κληρικοῦ μετ' ἄλλης γυναικὸς μετὰ τὸν θάνατον τῆς πρώτης. β.) διγαμία οὐχὶ ἐν τῇ κυρίᾳ τῆς λέξεως σημασία—πρῶτος γάμος τοῦ κληρικοῦ μετὰ διγάμου τ.ἔ. μετὰ χήρας. Ἰπὸ τὴν πρώτην ἔννοιαν διγαμίαν ἀληθῆ ἐννοοῦμεν τὸν δεύτερον γάμον, ἀφ' οὗ ὁ πρῶτος διὰ διαφόρους αἰτίας (θανάτου τῆς συζύγου, εἴτε νομίμου διαζυγίου) ἔπαυσεν ὑφιστάμενος. Ἰπὸ δὲ τὴν δευτέραν, ὅλα τὰ εἶδη τῶν γαμικῶν σχέσεων, ἅτινα παριστῶσιν ἀπλῶς γνωστὴν ἀναλογίαν πρὸς τὴν ἀληθῆ διγαμίαν, ἦτοι γάμος μετὰ τὸν ἀρραβῶνα μετὰ προσώπου, ἢ δύο ἀρραβῶνας μετὰ δύο διαφόρων προσώπων. Τὸ πρῶτον εἶδος, ἡ διγαμία τοῦ κληρικοῦ ἐν πάσι ταῖς μαρτυρίαις ἔχει μίαν καὶ τὴν αὐτὴν σημασίαν τῆς ἀπολύτου ἀπαγορεύσεως ἀπὸ τῆς ἱεροτελεστίας. Αἱ πλείστα μαρτυρία ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς ποιοῦσι λόγον κυρίως μόνον περὶ αὐτῆς. Ἐὰν ἔστιν ὅτε αἱ μαρτυρίαι παρασιωπῶσιν αὐτὴν καὶ ἀναφέρωσι μόνον περὶ τῶν ἄλλων εἰδῶν τῆς διγαμίας, τοῦτο οὐδόλως ἀποδεικνύει, ὅτι τοιαύτη διγαμία λογίζεται ἐπιτετραμμένη. Τοῦναντίον τοῦτο μαρτυρεῖ, ὅτι ἡ ἀπαγόρευσις τῆς διγαμίας, διὰ τοὺς κληρικοὺς θεωρεῖται ἀξίωμα τοῖς πᾶσι γνωστὸν καὶ ἀποδεκτόν. Ἐὰν ἡ διγαμία ἀπαγορεύηται τῷ κληρικῷ, ἀπαγορεύεται ὡσαύτως καὶ τῇ γυναικὶ αὐτοῦ, ἐπειδὴ ἐν τῷ γάμῳ εἰσὶ μία σάρξ (Ἐφ. 5, 31. Α. Κορινθ. 6, 16) καὶ ὁ ἑγγαμος μετὰ χήρας θέον νὰ λογίζεται δίγαμος¹. Ἀλλ' ἡ ἀπαγόρευσις τοῦ γάμου μετὰ χήρας δὲν εἶναι τοιαύτη αὐτοτελής ἀπαγόρευσις, ἀλλ' εἶνε μόνον συνέπεια τῆς ἀπαγορεύσεως τῆς

1) Ἡ περίληψις τοῦ ἀρραβῶνος ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς διγαμίας ἐγένετο πολὺ μεταγενεστέρως μετὰ τῆς ἐξυψώσεως τῆς σημασίας τοῦ ἀρραβῶνος ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ νομοθεσίᾳ. Καθ' ὃν χρόνον ἐτι ὁ ἀρραβῶν εἶχε μόνον πολιτικὸν χαρακτήρα, ἡ ἐκκλησία ἐξέτισεν αὐτὸν ἐν τινὶ βαθμῷ πρὸς τὸν γάμον (ἴδε Ἀγκύρας κκν. 11, 25. Μ.

διγαμίας αὐτῷ τῷ κληρικῷ, Ἐντεῦθεν κατανοεῖται, διὰ τί ἡ ἀπαγόρευσις τοῦ γάμου μετὰ χήρας ἔπεται συνήθως μετὰ τὴν ἀπαγόρευσιν τῆς διγαμίας τῷ κληρικῷ, κατανοεῖται καὶ ἡ συγκριτικῶς μεταγενεστέρα ἐμφάνισις τῆς τελευταίας διατάξεως καὶ ἡ ἥτιον αὐστηρότης τῆς τιμωρίας διὰ τὴν παράβασιν αὐτῆς (Συνόδου στ.' καν. 3).

Περὶ τοῦτου διπλαμβάνει πρῶτον ὁ 18 ἀποστολικὸς κανὼν. «Ὁ χήραν λαβὼν ἢ ἐκβεβλημένην ἢ ἐταίρα... οὐ δύναται εἶναι ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος», ὃν ἐπαναλαμβάνει ἡ ἐν Τρούλλῳ στ.' Οἰκ. Σύνοδος ἐν τῷ 3ῳ κανόνι. Ὁ δὲ 8 κανὼν τῆς ἐν Νεοκαισαρείᾳ Συνόδου σαφέστερον ἔτι διαγορεύει. «Γυνή τινος μοιχευθεῖσα λαϊκοῦ ὄντος, ἐὰν ἐλεγχθῇ φανερώς, ὁ τοιοῦτος εἰς ὑπηρεσίαν ἐλθεῖν, τ. ἔ. εἰς βαθμὸν ἱερατικόν τινα, οὐ δύναται. Ἐὰν δὲ καὶ μετὰ τὴν χειροτονίαν μοιχευθῇ, ἐφείλει ἀπολῦσαι αὐτήν· ἐὰν δὲ συζῇ, οὐ δύναται ἔχεισθαι τῆς ἐγγχειροθείσης αὐτῷ ὑπηρεσίας». Ὁ δὲ ἅγιος Νικηφόρος ὁ Ὁμολογητὴς ὀρίζει. «Ἱερεὺς ἐπιγνοὺς τὴν σύνοικον μοιχευθεῖσαν ἀπωσάμενος μὲν ἀκώλυτος, παραδεξάμενος δὲ ἀνίερος» (καν. 99). Διάφοροι διατάξεις ἀπαντῶνται καὶ ἐν τῇ Ἰουστινιανείῳ νομοθεσίᾳ κωλύουσαι τὴν χειροτονίαν τοῖς μετὰ χήρας ἢ μὴ παρθένου συνεζευγμένοις κληρικοῖς. Οὕτω ἡ 6 Νεαρὰ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀναφέρει, ὅτι πρεσβύτερος καὶ διάκονος δύναται νὰ ᾗ μόνον ἐκεῖνος, ὅστις ἔχει γυναῖκα παρθένον. Τούναντίον δὲ ὁ μὴ ἔχων τοιαύτην στερεῖται ἐντελῶς τοῦ ἀξιώματος τῆς Ἱερωσύνης (Νεαρὰ 22). Ἡ διάταξις αὕτη ἐπαναλαμβάνεται καὶ ἐν τῷ Νομοκάνονι τῶν 50 τίτλων (τίτλ. 25 Voelli et Justelli II, 632).

Βασιλείου 22, 69, Συνόδ. στ.' 98), διὰ τοῦτο οἱ χριστιανοὶ φοβούμενοι καὶ τὴν σκιάν τῆς διγαμίας ἀπέφευγον τὸν γάμον μετ' ἄλλης μετὰ τὸν ἀρραβῶνα μετὰ τινος. Ἐπὶ τὴν ἐποφὴν ταύτην ἐκτάκτως χαρακτηριστικὴ τυγχάνει ἡ ἀφήγησις Γρηγορίου τοῦ Νύσσης περὶ τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ Μακρίνης. Εἰς τὴν συμβουλὴν νὰ συζευθῇ μετ' ἄλλου μετὰ τὸν θάνατον τοῦ μνηστῆρος αὐτῆς, ἀπήντησεν, ὅτι ὁ γάμος τυγχάνει εἰς κατὰ τὴν φύσιν αὐτοῦ, ὥς ἡ γέννησις καὶ ὁ θάνατος· καὶ ὅτι ὁ μνηστὴρ αὐτῆς δὲν ἀπώλετο ἐντελῶς, ἀλλ' οἶονεῖ ἀπεδήμησεν εἰς μακρὰν ἀποδημίαν, ὥστε θὰ ἦτο ἄτοπον τὸ μὴ τηρεῖν πίστιν εἰς τὸν ἀποδημήσαντα (Migne Ser. Gr 45. 960).

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς ἐννοίας τῆς διγαμίας, ἐξετάσωμεν νῦν εἰς ποίους αὕτη ἀπηγορεύετο.

Β'). Ἐν τῇ Ἀγίᾳ Γραφῇ ἡ διγαμία ἀπηγορεύετο τῷ ἐπισκόπῳ τῷ πρεσβυτέρῳ καὶ τῷ διακόνῳ. Ἐν ταῖς ἀρχαίαις μαρτυρίαις ἡ ἀπαγόρευσις τῆς διγαμίας καθορίζεται, ὡς καὶ ἐν ταῖς ποιμαντικαῖς ἐπιστολαῖς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου. Ἐν τῷ «Κατάστασις τοῦ κλήρου» ἡ διγαμία ἀπαγορεύεται ρητῶς τῷ ἐπισκόπῳ καὶ διακόνῳ καὶ γενικῶς τῷ πρεσβυτέρῳ. Ὡσαύτως παρὰ τῷ Τερτυλλιανῷ ἡ διγαμία ἀπαγορεύεται τοῖς αὐτοῖς προσώποις¹. Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς ἐκ τῶν κληρικῶν, οἷς ἀπαγορεύεται ἡ διγαμία ἀναφέρει μόνον τὸν διάκονον καὶ τὸν πρεσβύτερον (185). Ἐν τούτοις ἐν πολλαῖς ἄλλαις μαρτυρίαις ὁ κύκλος τῆς ἀπαγορεύσεως εἶνε εὐρύτερος ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν διάταξιν τῶν ποιμαντικῶν ἐπιστολῶν, καθότι κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους προστίθενται καὶ ἕτερα ἄξιώματα ἀποτελοῦντα τὸν κατώτερον κλῆρον, τοὺς ὑποδιακόνους καὶ ἀναγνώστας καὶ ἐν γένει «τοὺς ὑπηρέτας τῆς Ἐκκλησίας», ἐξ ὧν ἐξελέγοντο οἱ ἀνώτεροι κληρικοί. Ὁ Μ. Βασίλειος μέμφεται αὐστηρῶς τοὺς χωρεπισκόπους αὐτοῦ ἐν τῇ πρὸς αὐτοὺς κανονικῇ ἐπιστολῇ (καν. 89) ὡς ἐπιτρέποντας τοῖς πρεσβυτέροις μεροληπτικῶς νὰ εἰσάγωσι πολλοὺς ἀναξίους ὑπηρέτας εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. «Διὸ πολλοὶ μὲν ὑπηρέται, λέγει, ἀριθμοῦνται καθ' ἑκάστην κώμην, ἄξιος δὲ λειτουργίας θουσιαστηρίου οὐδεὶς, ὡς ὑμεῖς αὐτοὶ μαρτυρεῖτε ἀπορόντες ἀνδρῶν ἐν ταῖς ψηφισφορίαις.... Καὶ τοῦ λοιποῦ ἐξετάζετε μὲν τοὺς ἀξίους καὶ παραδέχεσθε· μὴ ἀριθμεῖτε δὲ πρὶν εἰς ἡμᾶς ἐπανανεγκεῖν, ἢ γινώσκετε, ὅτι λαϊκὸς ἔσται ὁ ἄνευ ἡμετέρας γνώμης εἰς ὑπηρεσίαν παραδεχθεῖς². Τοιοῦτοτρόπως ὁ 89 κανὼν τοῦ Μ. Βασιλείου διασαφηνίζει τὸ αἷτιον τῆς ἀπαγορεύσεως τῆς διγαμίας τῶν ὑπηρετῶν τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῷ 12 κανόνι, τοῦθ' ὅπερ τυγχάνει τὸ ἀκατάλληλον αὐτῶν ἐν περιπτώσει διγαμίας πρὸς προαγωγὴν εἰς ἀνωτέρους βαθμούς.

1) Migne Ser Lat. II, 68.

2) Συνταγμα. Ρ καὶ Π. Δ'. σελ. 275 - 276.

᾿Ωσαύτως ἐν τῇ Δύσει ὁ 30 κανὼν τῆς ἐν Ἑλβίρα συν-
 ὄδου διαγορεύει: «Οὐ δεῖ χειροτονεῖν ὑποδιακόνους τοὺς ἀσώτως
 διελθόντας τὴν νεότητα αὐτῶν, ἐπειδὴ οὗτοι εὐχερῶς δύναν-
 ται ἀκολούθως ἀνελθεῖν καὶ εἰς ἀνωτέρους βαθμούς!». Ἐντεῦ-
 θεν κατανοεῖται, διατί ἡ διγαμία ἀπηγορεύετο συχνότερον τοῖς
 ὑπηρέταις τῆς Ἐκκλησίας—ὑποδιακόνοις καὶ ἀναγνώσταις, οἵ-
 τινες κατεῖχον μεταβατικὸν ἀξίωμα πρὸς τὴν ἱεροπραξίαν. Ἐν
 τῇ ἀρχαίᾳ ἐποχῇ τὰ καθήκοντα τῶν ὑπηρετῶν ἐν τῇ Ἐκκλη-
 σίᾳ ἐξεπλήρουν ἐν μέρει διάκονοι, ἐν μέρει λαϊκοί. Τὰ καθή-
 κοντα ταῦτα συνίσταντο κυρίως εἰς τὴν τήρησιν τῆς τάξεως ἐν
 τῷ ναῷ καὶ ἐν τῇ ἀναγνώσει. Τὰ καθήκοντα τοῦ πρώτου εἴδους
 εἶχον κατ' ἀρχὰς οἱ διάκονοι. Ἀλλ' ὅτε ὁ ἀριθμὸς τῶν πιστῶν
 ἠὺξήθη, ὁ δὲ ἀριθμὸς τῶν διακόνων συνῶδ' αὐτῷ ἀριθμῷ τῶν
 διακόνων ἐν ταῖς Ἠράξεσι τῶν Ἀποστόλων δὲν ἠὺξήθη πλέον
 τῶν 7 ἐν ταῖς πόλεσι (Νεσκαισ. καν. 15. Συνόδου στ. καν. 16,
 Νομοκ. II. Φωτίου 1, 30), οἱ διάκονοι δὲν ἠδύναντο μόνον νὰ
 ἐκπληρῶσι τὰ ἀνατεθέντα αὐτοῖς καθήκοντα καὶ ἀνεφάνησαν
 αὐτοῖς βοηθοί. Οὗτοι κατ' ἀρχὰς ἐκαλοῦντο «ὑπηρέται» (πρβλ.
 Λαοδικαίας καν. 20, 21).

Οἷκοθεν ἐννοεῖται, ὅτι ἡ ἀπαγόρευσις τῆς διγαμίας ἐπεξε-
 τάθη λίαν ἐνωρίς καὶ ἐπὶ τῶν ὑποδιακόνων, ὥς τοῦτο δηλοῦται
 ἐν ταῖς Ἀποστολικαῖς Διαταγαῖς. «Διορίζομεν ὡσαύτως, ὅπως
 ὧσι μονόγαμοι καὶ οἱ ὑπηρέται..., ἀλλ' οὐδενὶ τῶν ἐν κλήρῳ κατα-
 λεγομένων ἐπιτρέπομεν λαβεῖν ἢ πόρνην ἢ δούλην ἢ χήραν,
 ὥς ὁ νόμος διαγορεύει». Ὁ δὲ Ἐπιφάνιος ὁ Κύπριος ἐν τῷ «Πα-
 ναρίῳ» ἀναφέρει μόνον περὶ ἀπαγορεύσεως τῆς διγαμίας τοῖς
 ὑπηρέταις τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλ' ἐν τῷ «ἄληθεϊ περὶ πίστεως
 λόγῳ» ἀναφέρει καὶ τοὺς ὑποδιακόνους: «ἀπαγορεύεται ἐν τῇ
 Ἐκκλησίᾳ δέχεσθαι δίγαμον εἰς τὸ ἱερατικὸν ἀξίωμα, καίτοι
 οὗτος ἀπέχεε τῆς γυναικὸς καὶ ἦν χήρος, δηλαδὴ εἰς τὸ τοῦ Ἐπι-
 σκόπου, τοῦ Πρεσβυτέρου, διακόνου καὶ ὑποδιακόνου» (374). Ἐν
 τῇ Δύσει κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ἀπαγορεύεται ἡ διγαμία, ἢ τε

1) Hefele 1, 167.

ἀληθὴς καὶ ἡ μετὰ χήρας. Ἀπὸ τοῦ Πάπα Λέοντος τοῦ Μεγάλου (446) τοῖς ὑποδιακόνοις ἐπιβάλλεται ἡ ἀγαμία καὶ ἐπομένως ἡ εἴσοδος εἰς τὸν γάμον μετὰ τὴν χειροτονίαν ἀπαγορεύεται. Ἐν Ἀνατολῇ ὁ γάμος μετὰ τὴν χειροτονίαν ἤρξατο ν' ἀπαγορεύηται τῷ ὑποδιακόνῳ βραδύτερον, πιθανῶς ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς Δύσεως. Ὁ Ἰουστινιανὸς ρητῶς ἀπαγορεύει τὸν γάμον τοῖς ὑποδιακόνοις μετὰ τὴν χειροτονίαν, ἐν τε τῷ Κώδικι καὶ ταῖς Νεαραῖς 6, 22, 123. Καθὼς καὶ ἐν τῷ 3 καὶ 6 κανόνι τῆς ἐν Τρούλλῳ Συνόδου (691). Ὅσον δὲ καὶ ἂν τυγχάνωσι πολυάριθμοι αἱ μαρτυρίαι περὶ ἀπαγορεύσεως τῆς διγαμίας καὶ τοῦ γάμου μετὰ τὴν χειροτονίαν τοῖς διακόνοις, δὲν δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν, ὅτι ἡ περὶ τούτου διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας εἶνε γενική. Ἡ ἀπαγόρευσις αὕτη συγκριτικῶς ἀνεφάνη βραδύτερον κατὰ τὸ δεύτερον ἡμῖς τοῦ Δ'. αἰῶνος. Μέχρι δὲ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐπετρέπετο τοῖς διακόνοις καὶ ἡ διγαμία καὶ ὁ μετὰ τὴν χειροτονίαν γάμος¹.

Ἐν τῇ Ὁμολογίᾳ τῆς Ὁρθοδόξου πίστεως Μητροφάνους τοῦ Κριτοπούλου ἀναφέρεται, ὅτι οἱ ὑποδιάκονοι εἰς συζευχθέντες δὲν στεροῦνται τοῦ ἀξιώματος αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ δὲν δύνανται νὰ προαχθῶσιν εἰς ἀνωτέρους βαθμοὺς (1625). Ὅπως περὶ ἂν ἡ νῦν ἐν ταῖς Ὁρθοδόξοις Ἐκκλησίαις τὸ ζήτημα περὶ τοῦ γάμου τοῦ ὑποδιακόνου ἀπώλεσε τὴν πρακτικὴν σημασίαν, ἐπειδὴ ὁ βαθμὸς τοῦ ὑποδιακόνου εἶνε μόνον μεταβατικός.

Ἀναμφιβόλως οἱ περὶ τοῦ γάμου τῶν κληρικῶν νόμοι ἐπὶ πολλὸν χρόνον δὲν ἐπεξετείνοντο ἐπὶ τῶν ἀναγνωστῶν. Ἐφ' ὅσον οὗτοι ἦσαν κοσμικοὶ δὲν ὑπέκειντο εἰς ὅτι ἦτο ὑποχρεωτικὸν διὰ τοὺς κληρικούς. Καὶ πράγματι βλέπομεν, ὅτι ὁ Τερτυλλιανὸς παρὰ πᾶσαν τὴν αὐστηρότητα αὐτοῦ ἀπαριθμῶν τὰ πρόσωπα, οἷς ἀπηγορεύετο ἡ διγαμία, δὲν ἀναφέρει τοὺς ἀναγνώστας. Ὡσαύτως καὶ ἐν τῷ «Κατάστασις τοῦ κλήρου» δὲν ἀπαγορεύεται αὐτοῖς ἡ διγαμία. Ἀλλ' ἂν ὅτου τὸ ἀξίωμα τοῦ ἀναγνώστου κατέστη ὑποπροσχευαστικὸν δι' ἱερατικὰ ἀξιώμα-

1) «Ἐκκλησιαστικαὶ Εἰδήσεις» σελ. 2255—57.

τα, ἡ ἀπαγόρευσις τῆς διγαμίας ἐπεκτείνεται ἔστιν ὅτε καὶ ἐπὶ τοῦ ἀξιώματος τούτου. Οὕτω ἐν ταῖς «Ἀποστολικαῖς Διαταγαῖς» ἀπαιτεῖται, ὅπως οἱ ἀναγνώσται ὡς μονόγαμοι. Κατὰ τὰς πλείστας ὅμως μαρτυρίας ἡ διγαμία ἐπιτρέπεται τοῖς ἀναγνώσταις, ὡς ὁ 26 ἀποστολικὸς κανὼν διαγορεύει καὶ οἱ Πατέρες τῆς Γ'. Οἰκ. Συνόδου ἐπαναλαμβάνουσιν. Ἐν τῇ Ἰουστινιανείῳ νομοθεσίᾳ ἀπαντῶνται περιορισμοὶ τινες ὡς πρὸς τὸν γάμον τῶν ἀναγνωστῶν. Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπιτρέπων τοῖς ἀναγνώσταις τὴν διγαμίαν ἀπαγορεύει αὐτοῖς τὸν δεύτερον γάμον μετὰ χήρας ἢ διεζευγμένης (Νεαρὰ 6 κεφ. 5). Ἀπαγορεύεται ὡσαύτως αὐτοῖς καὶ ὁ τρίτος γάμος· «ὁ δὲ ἀναγνώστης τριγαμεῖν κωλύεται¹». Νομοκάνων Φωτίου Πατριάρχου «ἀναγνώστης μὴ μὴν καὶ τριτογαμεῖτω²».

Ἡ ἀπαγόρευσις τῆς διγαμίας ταῖς γυναῖξι τῶν κληρικῶν φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως ἀρκούντως ἀκατάληπτος. Ἐν τῇ Ἀγίᾳ Γραφῇ οὐδαμοῦ ἀναφέρεται περὶ τοιαύτης ἀπαγορεύσεως οὔτε ἐν τοῖς συγγράμμασι τῶν Πατέρων. Οὐχ ἥττον ὅμως ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ πράξει ἡ ἀπαγόρευσις αὕτη ἦτο εὐρέως διαδεδομένη μέχρις ἐσχάτως οὐ μόνον ἐν τῇ Δύσει, ἀλλὰ καὶ ἐν ἀπάσαις ταῖς Ἀνατολικαῖς Ἐκκλησίαις ἔχουσα τὴν προέλευσιν αὐτῆς ἐκ τῆς Δύσεως, ἐνθα ἀνεφάνη συνεπείᾳ τῆς ἀγαμίας τοῦ κλήρου καὶ τῆς δυτικῆς θεωρίας ἐπὶ τῆς ἀπαγορεύσεως τοῦ δευτέρου γάμου ἐνὸς τῶν συζύγων ζώντος τοῦ ἑτέρου. Ἐν τῇ Δύσει παρὰ τοῦ ἐπιθυμοῦντος νὰ καταταγῇ εἰς τὸν κλῆρον ἀπητεῖτο ὁ χωρισμὸς τῆς μετὰ τῆς συζύγου συμβιώσεως, ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ γάμος δὲν ἐθεωρεῖτο διαλελυμένος ἢ γυνὴ ζώντος τοῦ τέως αὐτῆς ἀνδρὸς δὲν ἠδύνατο νὰ ἔλθῃ εἰς γάμον καὶ ὑπεβάλλετο εἰς ἀκουσίαν ἀγαμίαν. Ἐκ τινος ἐπιστολῆς τοῦ Πάπα Γρηγορίου τοῦ Μεγάλου μαθαίνομεν, ὅτι αἱ γυναῖκες τῶν κληρικῶν ὑποχρεωτικῶς ἔφερον ἰδιάζουσαν μοναχικὴν ἐνδυμασίαν (religiosam vestam) μετὰ τὴν χειροτονίαν τῶν ἀνδρῶν³.

1) Juris Ec. Voelli et Justelli II, 1317.

2) Σύναγμα Α', 211.

3) Hefele II, 80

Ἐντεῦθεν εὐκόλως δύναται τις νὰ ἐξαγάγῃ, ὅτι αἱ γυναῖκες τῶν κληρικῶν, ὡς μοναχαί, δὲν ἔχουσι δικαίωμα νὰ ἔλθωσιν εἰς δευτερον γάμον, οὐ μόνον ζώντων τῶν συζύγων αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ μετὰ θάνατον. Ἐὰν ἡ χήρα ἐπισκόπου, πρεσβυτέρου ἢ διακόνου ἔλθῃ ἐκ νέου εἰς γάμου κοινωνίαν, διαγορεύει ὁ 18 κανὼν τῆς ἐν Τολέδῳ συνόδου, αὕτη ἀφορίζεται καὶ ἀξιοῦται τῆς θείας μεταλήψεως μόνον πρὸ τοῦ θανάτου αὐτῆς. Ἡ ἐν Ρώμῃ σύνοδος τὸ 743 διὰ τοῦ 5 κανόνος ἀπαγορεύει εἰς πάντα νὰ νυμφευθῇ μετὰ χήρας ἱερέως καὶ διακόνου ἢ μετὰ μοναχῆς¹. Ἐν ἀνατολῇ ὅμως δὲν συνέβαινε τὸ αὐτό. Αἱ γυναῖκες τῶν ἱερέων καὶ διακόνων ἐξηκολούθουν νὰ συζῶσι μετ' αὐτῶν καὶ μετὰ τὴν χειροτονίαν αὐτῶν. Αἱ δὲ τῶν ἀσπαζομένων τὸν μοναχικὸν βίον εἶχον τὸ δικαίωμα καὶ ζώντων τῶν ἀνδρῶν νὰ ἔρχωνται εἰς νέον γάμον. Καὶ αἱ γυναῖκες τῶν ἐπισκόπων ἐξηκολούθουν νὰ συζῶσι μετ' αὐτῶν, καίτοι ἦδη κατὰ τὸν Δ'. αἰῶνα τὴν μετὰ τῶν γυναικῶν συμβίωσιν τῶν ἐπισκόπων κατέκρινον καὶ ἐν Ἀνατολῇ, ὥστε ὁ ἐπίσκοπος Ἀντώνιος καθηρέθη τῷ 400 ἐν τῇ συνόδῳ ὑπὸ τὴν προεδρείαν Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, διότι καὶ μετὰ τὴν εἰς ἐπίσκοπον προχείρισιν ἀπέκτησε τέκνα, ὁ δὲ Γρηγόριος ὁ Νύσσης γενόμενος ἀρχιερεὺς ἐχωρίσθη τῆς συζύγου αὐτοῦ, ἀλλὰ ζήτημα περὶ τῶν γυναικῶν τῶν ἐπισκόπων καὶ τότε δὲν ἀνεφύετο. Πολλῶν δὲ μάλλον δὲν ἠδύνατο ν' ἀναφυῇ, ἀφ' οὗ ὁ Αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς ὥρισεν ἐν ταῖς διατάξεσιν αὐτοῦ τῷ 528, ἵνα ἐκλέγωσιν ἐπίσκοπον μόνον ἐκ τῶν ἀγάμων ἢ χηρευσάντων μὴ ἐχόντων τέκνα(;) ἐπειδὴ ὁ ἐπίσκοπος ἀντὶ γυναικὸς δέον νὰ ἔχῃ τὴν Ἐκκλησίαν, ἀντὶ δὲ τέκνων «πάντα τὸν ὀρθόδοξον Χριστιανικὸν λαόν». (Codex I, 3, 42, 51). Τὸ ζήτημα περὶ τοῦ δικαίωματος τῶν γυναικῶν τῶν ἐπισκόπων, ἵνα ἔρχωνται ἐκ νέου εἰς γάμου κοινωνίαν ἀνεφύη ἐν Ἀνατολῇ μόνον κατὰ τὴν ἐν Τρούλλῳ Σύνοδον, ἀνανεώσασαν τὴν πρὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ πράξιν καὶ ἐπιτρέψασαν ἐν τῷ 12 καὶ 48 κανόνι νὰ διορίζωσιν ἐπισκόπους ἐκ τῶν ἐγγάμων ὑπὸ τὸν ὅρον, ὅπως

1) «Ἐκκλησιαστικαὶ Εἰδήσεις» σελ. 2262.

ἡ περαιτέρω συμβίωσις αὐτῶν μετὰ τῶν γυναικῶν παύσῃ. Τὸ ζήτημα τοῦτο ἐλύθη τότε καθ' ὃν τρόπον καὶ ἐν τῇ Δύσει. Αἱ γυναῖκες δὴλον ὅτι τῶν ἐπισκόπων ὤφειλον νὰ εἰσέλθωσιν εἰς ἀπομεμακρυσμένον μοναστήριον λαμβάνουσαι τὴν συντήρησιν ἐκ τοῦ ἐπισκόπου τοῦ ἀνδρὸς αὐτῶν, ἢ ἐὰν φανῶσιν ἄξιαι ν' ἀναβιβάζωνται εἰς τὸ ἀξίωμα τῶν διακονισσῶν. Προφανῶς ζῶντος τοῦ ἐπισκόπου ἡ γυνὴ αὐτοῦ δὲν ἠδύνατο νὰ ἔλθῃ εἰς δεύτερον γάμον, ἀλλ' οὐχὶ καὶ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ. Καὶ ὁ 48 κανὼν πράγματι εἰς τὴν γυναῖκα τοῦ ἐπισκόπου ἐπιτάσσει μόνον νὰ ζῇ εἰς ἀπομεμακρυσμένον μοναστήριον καὶ νὰ ἀπολαύῃ τῆς προνοίας αὐτοῦ, οὐχὶ δὲ καὶ νὰ κείρῃται μοναχῇ.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει μέχρι τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος οὐδεμίαν μαρτυρίαν ἔχομεν περὶ τῆς ἀπαγορεύσεως τῆς διγαμίας καὶ ταῖς χήραις τῶν ἐπισκόπων. Νέαν τάξιν, πλησιεστέραν πρὸς τὴν τῆς Δύσεως, εἰσάγει ἡ νεαρὰ τοῦ Αυτοκράτορος Ἰσαακίου τοῦ Ἀγγέλου τῷ 1187, καθ' ἣν αἱ σύζυγοι τῶν ἐπισκόπων ὑπεχρεοῦντο οὐ μόνον νὰ ζῶσιν ἐν τοῖς μοναστηρίοις, ἀλλὰ καὶ νὰ κείρωνται μοναχαί, ἐν περιπτώσει ὅμως ἀρνήσεως αὐτῶν, οἱ ἄνδρες αὐτῶν στεροῦνται τῆς ἑδρας καὶ τοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος καὶ ἀντ' αὐτῶν ἐκλέγονται ἄλλοι¹.

Ἀλλ' ἐὰν αἱ γυναῖκες τῶν ἐπισκόπων δὲν δικαιоῦνται νὰ ἔλθωσιν εἰς δεύτερον γάμον καὶ αἱ τῶν πρεσβυτέρων καὶ διακόνων στεροῦνται ὡσαύτως, ὡς φρονεῖ ὁ Βαλσαμὼν ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τοῦ 48 κανόνος τῆς στ'. Οἶκ. Συνόδου, τοῦ δικαιώματος τούτου. Καὶ περὶ τῆς δευτέρας λοιπὸν ἐννοίας τῆς νομοθεσίας περὶ τοῦ γάμου τῶν κληρικῶν, οἷς ἀπαγορεύεται ἡ διγαμία θέον νὰ εἴπωμεν ὅτι καὶ περὶ τῆς πρώτης ἐννοίας—τῆς διγαμίας, τ. ἔ. ὅτι τὸ περιεχόμενον τῆς ἐννοίας ταύτης ἔμεινεν ἀμετάβλητον μόνον ἐν τοῖς ὁρίοις, τοῖς ὑποδεικνυμένοις ἐν τῇ Ἀγίᾳ Γραφῇ. Πάντοτε καὶ πανταχοῦ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἡ διγαμία ἀπαγορεύετο μόνον τοῖς ἐπισκόποις, τοῖς πρεσβυτέροις καὶ διακόνοις. Ἐὰν ἡ ἀπαγόρευσις αὕτη ἐπεξετείνετο ἐνίοτε καὶ εἰς

1) Σύνταγμα τῶν θείων κανόνων Ε'. , 321—22

πολλοὺς ὑπηρέτας τῆς Ἐκκλησίας καὶ εἰς τὰς γυναῖκας τῶν κληρικῶν, τοῦτο μόνον προσωρινῶς καὶ μόνον εἰς τινὰς Ἐκκλησίας ἕνεκα διαφόρων λόγων. Ἰδιάζουσιν θέσιν μεταξὺ τῶν ὑπηρετῶν τῆς Ἐκκλησίας κατέχουσι μόνον αἱ διακόνισσαι, αἷς ἡ διγαμία ἀπαγορεύετο ἤδη ἐν τῇ Ἀγίᾳ Γραφῇ. Ἡ ἀπαγόρευσις αὕτη οὐδέποτε παρεβαίνετο ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ ἀξίωμα τῶν διακονισσῶν ἐν διακρίσει τῶν ἱερατικῶν βαθμῶν δὲν ἀνάγεται εἰς αὐτὸ τὸ πολίτευμα τῆς Ἐκκλησίας, ὑφίστατο οὐχὶ πάντοτε καὶ οὐχὶ πανταχοῦ καὶ διὰ τοῦτο ἡ διάταξις περὶ ἀπαγορεύσεως τῆς διγαμίας ταῖς διακονίσσαις ἐνίοτε δὲν ἠδύνατο νὰ ἐφαρμοσθῇ ἐν τῇ πράξει.

Γ'.) Ἡ ἐννοία τοῦ ἀσυμβιβάστου τῆς διγαμίας τῶν κληρικῶν πρὸς τὸ ἱερατικὸν ἀξίωμα. Τίνα χαρακτηριστῆρα ἔχει τὸ ἀσυμβιβαστον τοῦτο; Ὑποθετικὸν ἢ ἀπόλυτον; Ἀπαγορεύεται ἄρά γε ἡ διγαμία τοῖς κληρικοῖς ὡς ἀρρήκτως συνδεομένοις μετὰ τῆς οὐσίας τῆς ἱερωσύνης καὶ ὑφίσταται ἄρά γε ἡ ἀπαγόρευσις αὕτη ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ὡς ἀμετάβλητος νόμος τοῦ βίου αὐτῆς ἢ εἰνέ τι τυχαῖον καὶ μεταβλητόν; Ὁρίσθη ἄρά γε ἡ ἀπαγόρευσις αὕτη ὑπ' αὐτῆς τῆς Ἐκκλησίας ὡς πειθαρχικὴ διάταξις αὐτῆς, ἢ ὑφίσταται ἐν αὐτῇ ἀνεξαρτήτως «κατὰ θεῖον δίκαιον», κατὰ θέλησιν Θεοῦ, ἐκδηλουμένην ὡς ὑψιστος νόμος τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ βίου, ὡς ὑφίσταται π. χ. αὐτῇ ἡ ἱερωσύνη καὶ οἱ ἱερεῖς αὐτῆς βαθμοί; Τὸ ζήτημα τοῦτο δὲν ἐλύθη ὑπὸ τῆς Οἰκουμενικῆς Ἐκκλησίας μεθ' ἀπάσης ἀκριθείας ἐν ταύτῃ ἢ ἐκείνῃ τῇ ἐννοίᾳ, καὶ διὰ τοῦτο ἐνταῦθα εἶνε δυνατόν μόνον ἢ κατὰ δύναμιν διασάφησις τοῦ ζητήματος, οὐχὶ δὲ τελεία αὐτοῦ λύσις. Καὶ ἡ τοιαύτη κατεύθυνσις πρὸς λύσιν τοῦ ζητήματος τούτου ἔχει οὐ μόνον θεωρητικὴν, ἀλλὰ καὶ μεγάλην πρακτικὴν σημασίαν διὰ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸν κλῆρον, καθ' ὅσον ἐκ τῆς κατευθύνσεως ταύτης ἐξαρτᾶται τὸ δυνατόν τῆς ἄρσεως τῆς ἀπαγορεύσεως τῆς διγαμίας ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἢ γενικῶς ἢ εἰς τινὰς μόνον ἐξαιρετικὰς περιστάσεις διὰ τινὰ ἄτομα. Ἐπὶ τῆς θεωρίας ταύτης στηρίζονται συνήγοροί τινες τῆς διγαμίας. Ὁ καθηγητὴς τῆς ἐν Χάλκῃ Θεολογικῆς Σχολῆς Ἀρχιμ. Δ. Γεωργιάδης συγκεφαλαιῶν

τὰ ἐν τῇ μελέτῃ αὐτοῦ ἐκτεθέντα «περὶ τοῦ γάμου τῶν ἡδὴ κληρικῶν», λέγει, ὅτι «ἐπειδὴ τὸ κώλυμα τῆς διγαμίας ὡς καὶ τὸ τῆς χειροτονίας εἰς γάμον βασίζεται οὐχὶ ἐπὶ δογματικῶν λόγων, οὐδ' ἐπὶ ἀμετατρέπτου ἡθικῆς ἀρχῆς, ἀλλ' ἐπὶ λόγων συνδεομένων πρὸς τὴν ἡθικὴν τελειότητα καὶ πρὸς τὸ ἡθικὸν ἰδεῶδες, ὅπερ δύναται νὰ εἶναι προαιρετικὸν καὶ ἐν τῇ πράξει ἀνέφικτον πολλάκις, διὰ τοῦτο ἡ Ἐκκλησία ἡμῶν ἐν ἀνάγκῃ, ἐὰν θεωρήσῃ διὰ τοὺς σημερινοὺς χρόνους τὴν ἀρετὴν μόνον ἀρκοῦσαν καὶ τὸ ἰδανικὸν ἀνεφάρμοστον, δύναται νὰ μεταβάλλῃ τὸ καθεστὼς χάριν τοῦ συμφέροντος αὐτῶν, ὅπερ εἶνε ἡ πρώτη πηγὴ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς νομοθεσίας¹. Τὴν αὐτὴν γνώμην ἀσπάζεται καὶ ὁ ἐπίσκοπος Νικόδημος ἀφιερῶν ὁλόκληρον κεφάλαιον τῆς μελέτης αὐτοῦ: «Ἡ χειροτονία ὡς κώλυμα πρὸς τὸν γάμον», ὅν' ἀποδείξῃ ὅτι ἡ ἀπαγόρευσις εἰς τοὺς χηρεύσαντας ἱερεῖς τοῦ νὰ ἔρχωνται εἰς γάμον δὲν ἀπορρέει ἐκ **θείου δικαίου**, ἀλλὰ στηρίζεται ἐπὶ τοῦ θετικοῦ δικαίου τῆς Ἐκκλησίας καὶ εἶναι ἐκκλησιαστικὸς νόμος ἐκδοθεὶς ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας δυνάμει τῆς ἐν αὐτῇ ὑπαρχούσης νομοθετικῆς ἐξουσίας, εἶναι πειθαρχικὸς κανὼν, ὅστις δύναται ν' ἀκυρωθῇ, ὅταν παραστῇ ἀνάγκη καὶ ὅταν ἀπαιτῇ τοῦτο τὸ συμφέρον τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ἀγαθὴ τάξις καὶ ἡ ἐν αὐτῇ εἰρήνη²». Μεθ' ὅλα ταῦτα τὸ ζήτημα περὶ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ ἀσυμβιβάστου τῆς ἱεροπρεψίας μετὰ τῆς διγαμίας πολλοῦ γε καὶ δεῖ δὲν θεωρεῖται λελυμένον. Ἰπάρχουσι καὶ ἀντίθετοι γνώμαι. Οὕτως αὐτὸς ὁ ἐπίσκοπος Νικόδημος πρότερον ἐθεώρει τὴν ἀπαγόρευσιν τῆς διγαμίας ὡς διάταξιν τοῦ θεοῦ δικαίου καὶ συνεπῶς ἀμετάτρεπτον (Ἑρμηνεῖα εἰς τὸν 17 ἀποστολικὸν κανόνα).

Κατὰ τοὺς διασημοτέρους Ρώσους κανονολόγους ἡ περὶ καταργήσεως ἰδέα τῆς ἀπαγορεύσεως τῆς διγαμίας τοῖς κληρικοῖς ἀποκρούεται. Ἐξ αὐτῶν ὁ μητροπολίτης Μόσχας Φιλάρετος³ τὴν περὶ ἀδείας γνώμην τῆς διγαμίας τοῖς κληρικοῖς ἀποκαλεῖ «ἀν-

1) Σελ. 32

2) Ἐκδ. Β'. σελ. 88.

3) Συλλογὴ γνώμων καὶ κρίσεων. Ἔτ. 451.

τιδογματικὴν», ὁ δὲ Καθηγητὴς Παύλος λέγει, ὅτι ἡ ἀπαγόρευσις τοῖς διγάμοις νὰ μένωσιν ἐν τῷ κλήρῳ εἶχεν ἀπόλυτον ὑποχρεωτικὴν ἰσχὺν διὰ τοὺς ἀνωτέρους κληρικούς¹. Τίνες ἐκ τούτων φρονεῖσιν ἑρῶς; Αἱ προσαγόμεναι ἐν τοῖς ἔμπροσθεν μαρτυρίαι ἀποδεικνύουσιν, ὅτι ἐν τῇ ἀληθείᾳ εὗρηται οἱ δεῦτεροι καὶ οὐχὶ οἱ πρῶτοι. Ἐν τῇ ὑπερασπίσει τῆς πρώτης γνώμης ὑπάρχουσιν ἐσφαλμένοι τινὲς θέσεις. Πρῶτον οἱ συνήγοροι τῆς διγαμίας ἐξετάζουσι τὰς διαφορὰς μαρτυρίας τῆς Ἐκκλησιαστικῆς νομοθεσίας περὶ τοῦ γάμου τῶν κληρικῶν ἐν τῇ συνόλῳ αὐτῶν ἀποδίδοντες τὴν αὐτὴν ἰσχύν· ἀλλὰ τὸ ζήτημα, ὡς εἶδομεν, δὲν ἔχει οὕτω. Ἡ Ἐκκλησιαστικὴ νομοθεσία συνίσταται ἐκ δύο διαφορῶν μερῶν, τὸ μὲν ἐκ τῆς ἀπαγορεύσεως τῆς διγαμίας τοῖς κληρικοῖς, τὸ δὲ ἐξ ἐλοκλήρου σειρᾶς ἐτέρων διατάξεων, βασιζομένων ἐπὶ τῆς πρώτης, ἀλλὰ μὴ ἔχουσιν οὔτε τὸ κῦρος ἐκεῖνο οὔτε τὴν καθολικότητα. Τοιαῦται διατάξεις π. χ. εἰσὶν αἱ περὶ τοῦ γάμου μετὰ χήρας, τοῦ γάμου μετὰ τὴν χειροτονίαν, περὶ τοῦ γάμου μετὰ τὸν ἀρραβῶνα μετ' ἄλλης καὶ περὶ τῆς διγαμίας τῶν ὑπηρέτων τῆς Ἐκκλησίας κτλ.

Ἐν τούτοις ὁ ἐπίσκοπος Νικόδημος καὶ ὁ Ἀρχιμ. Δ. Γεωργιάδης οὐ μόνον ἐξισοῦσι τὴν ἀποστολικὴν ἀπαγόρευσιν τῆς διγαμίας τοῖς κληρικοῖς πρὸς τὰς μεταγενεστέρας ἐκκλησιαστικὰς πεθαρχικὰς διατάξεις, ἀλλὰ καὶ θεωροῦσι τὴν ἀπαγόρευσιν ταύτην ὡς δευτεροβάθμιον ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς διατάξεις ταύτας. «Διγαμία ἐστὶ γάμος μετὰ χήρας καὶ διὸ γάμος μετὰ τὴν χειροτονίαν...», γράφει π. χ. ὁ ῥώσος κανονολόγος Σοκολώφ. Ἡ ἀπαγόρευσις τοῦ γάμου μετὰ τὴν χειροτονίαν τοιοῦτοτρόπως φαίνεται κατὰ τὸν συγγραφέα τοῦτον σπουδαιότερα, ἢ ἡ ἀπαγόρευσις τῆς διγαμίας. Τοιοῦτο δὲ τυγχάνει καὶ τὸ πῆρισμα τῆς μελέτης τοῦ ἐπισκόπου Νικοδήμου. «Ἡ χειροτονία ὡς κώλυμα πρὸς τὸν γάμον». Οὗτος ἐξετάζει τὴν διγαμίαν ὡς μερικὴν περίπτωσιν τῆς ἀπαγορεύσεως τοῦ γάμου μετὰ τὴν χειροτονίαν καὶ ἐκ τῆς ἀδείας τοῦ δευτέρου ἐξάγει συμπέρασμα καὶ περὶ τοῦ πρώτου.

1) Ἐχειρίζον διὰ τὸν ἐνοριακὸν κλήρον.

Ἄλλ' εἶδομεν, ὅτι τριαύτη ἔποψις κατ' οὐσίαν τυγχάνει ἐσφαλμένη, ὅτι ἡ ἀπαγόρευσις τῆς διγαμίας δὲν συνεδέετο καὶ δὲν ἐξηρτᾶτο ἐκ τῆς ἀπαγορεύσεως τοῦ γάμου μετὰ τὴν χειροτονίαν καὶ διὰ τοῦτο τὸ ἀποδεικνύειν, ὅτι ὁ γάμος ἐπιτρέπεται μετὰ τὴν χειροτονίαν δὲν σημαίνει ἔτι, ὅτι ἐπιτρέπεται ἡ διγαμία. Τὸ πρῶτον λοιπὸν σφάλμα τῶν συνηγόρων τῆς διγαμίας προέρχεται ἐκ τῆς ἐλλείψεως παρ' αὐτοῖς τῆς ἀπαιτουμένης ἀναλύσεως τῆς νομοθεσίας περὶ τοῦ γάμου τῶν κληρικῶν καὶ τῆς προσήκουσας ἐκτιμήσεως τῶν ἀποτελούντων αὐτὴν μερῶν κεχωρισμένως. Τὸ δεῦτερον σφάλμα τῶν συνηγόρων τῆς γνώμης, ὅτι ἡ διγαμία θείῳ δικαίῳ δὲν ἀπηγορεύθη, συνίσταται ἐν τούτῳ, ὅτι παραδέχονται τὰς προτεσταντικὰς μαρτυρίας ἄνευ τῆς ἀπαιτουμένης αὐστηρᾶς κριτικῆς. Ἐχοντες ὑπ' ὄψει τὸν Binghamm ἠναγκάσθησαν νὰ ἐξετάσωσι τὸ ζήτημα κατὰ τὰς προτεσταντικὰς θεωρίας. Οἱ προτεστάνται τῆς Δύσεως ἐπωφελοῦμενοι τὰ ἔργα τῶν προτεσταντῶν τῆς Ἀνατολῆς, δηλαδὴ τῶν Νεστοριανῶν, κατώρθωσαν νὰ συλλέξωσι φαινομενικὰς τινὰς μαρτυρίας, καθ' ἃς ἐπιτρέπετο ἡ διγαμία ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ, ἃς καὶ ἀντέταξαν ἐν ταῖς συλλογαῖς αὐτῶν πρὸς τὰς μαρτυρίας περὶ τῆς ἀπαγορεύσεως αὐτῆς, ἐξ οὗ προέκυψεν, ὅτι ὁθεν ἡ Ἐκκλησία δὲν ἐγνώριζεν ἀπόλυτον ἀπαγόρευσιν τῆς διγαμίας.

Ἐπὶ πολὺν χρόνον ἡ Ρωμαϊκὴ Ἐκκλησία διέβλεπεν ἐν τῇ ἀποστολικῇ ἀπαγορεύσει τῆς διγαμίας διάταξιν τοῦ θεοῦ δικαίου καὶ οὐδεμίαν ἐπέτρεπεν ἐξ αὐτῆς ἐξαίρεσιν. Ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς τῶν Παπῶν Συρικίου Α'. Ἰννοκεντίου Α'. καὶ Λέοντος τοῦ Μεγάλου ἐμφαντικῶς δηλοῦται, ὅτι οὐδεμία ἐξαίρεσις ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ἐπιτρέπεται¹. Οὕτως ἐφρόνει ἡ Ρωμαϊκὴ Ἐκκλησία καὶ κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας. Ἰννοκέντιος ὁ Γ' κατηγορηματικῶς δηλοῖ, ὅτι τὸν τε δίγαμον καὶ τὸν συνευγμένον μετὰ χήρας «Dispensare non licet»². Ἀλλὰ μετὰ ταῦτα ἡ θεωρία τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας μετεβλήθη. Αἰτία τῆς μεταβολῆς ταύτης.

1) Migne Ser Lat 13, 1144. 54, 631;

2) Corbus juris canonici 1, 21

εἶναι ἡ ἀνάπτυξις τῆς πράξεως τῆς οἰκονομίας (*dispensatio*), ἣς καταχρῶμενοι οἱ Πάπαι παρεῖχον ἐκάστοτε ὡς ἀνάγκη τοῦτο ἐθεωρεῖτο ὠφέλιμον διὰ τὰ συμφέροντα τοῦ Παπισμοῦ μὴ λαμβάνοντες ὑπ' ὄψει, ἂν ἐν τῇ παρούσῃ περιστάσει ἐπατρέπετο ἡ οἰκονομία ἢ οὐ (Κλήμης VII Ἑρρίκῳ τῷ VIII)¹. Ἰδίᾳ προθύμως οἱ Πάπαι ἐφέροντο συγκαταβατικῶς τῷ κλήρῳ τῶν Οὐνιτῶν ἐλπίζοντες στενότερον νὰ συνδέσωσι τὸν κλῆρον αὐτῶν μετὰ τῆς Ρώμης. Καθὼς λοιπὸν ἐν τῷ προτεσταντισμῷ, οὕτω καὶ ἐν τῷ καθολικισμῷ ὑπῆρχον ἰδιαίτεροι λόγοι νὰ ἀπορρίπτωσι τὸν ἀπόλυτον χαρακτήρα τοῦ ἀσυμβιβάστου τῆς διγαμίας πρὸς τὸ ἱερατικὸν ἀξίωμα. Οἱ λόγοι οὗτοί εἰσιν οἱ δικαιολογοῦντες τὴν ἀποσκήρτησιν ἐν γένει τῶν ὁμολογιῶν τούτων ἐκ τῆς καθαρότητος τῆς οἰκουμένης παραδόσεως. Ἐν τῷ προτεσταντισμῷ ἡ παράδοσις ἀντικαθίσταται διὰ τοῦ ὀρθοῦ λόγου, ἐν τῷ καθολικισμῷ ἡ καθολικὴ παράδοσις ἀντιπροσωπεύεται ὑπὸ τῶν Παπῶν μὴ ἀπηλλαγμένων ἐπιρροῶν προσωπικῶν λόγων καὶ παθῶν.

Ἐὰν νῦν στρέψωμεν τὴν προσοχὴν ἡμῶν εἰς τὰς ἀρχικὰς πηγὰς, εἰς αὐτὰ τὰ μνημεῖα τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Παραδόσεως, θὰ ἴδωμεν ἐν πρώτοις, ὅτι οὐδεμία ἐν αὐταῖς ἀπαντᾶται μαρτυρία ὑπὲρ τῆς γνώμης τῶν συνηγόρων τῆς διγαμίας. Ἡδὲ ὁ Τερτυλλιανὸς ἀποκαλεῖ τὴν ἀπαγόρευσιν τῆς διγαμίας τοῖς κληρικαῖς «πλήρωμα τοῦ νόμου τοῦ Χριστοῦ» (219). Ἐπιφάνιος ὁ Κύπρου λέγει, ὅτι ἡ ἀπαγόρευσις τῆς διγαμίας ἐδόθη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ καὶ ὅτι οἱ ἀπόστολοι συνέταξαν μόνον τὸν ἀντιστοιχοῦντα κανόνα, «ὁ Θεῖος Λόγος ὑπέδειξεν, ὥπως οἱ κηκοσμημένοι τῷ χαρίσματι τῆς Ἱερωσύνης ὡς κατ' ἐξοχὴν ἐγκρατεῖς ἐκ τῶν μονογάμων.... διὰ τοῦτο καὶ οἱ ἀπόστολοι αὐτοῦ δόξως καὶ εὐσεβῶς ὥρισαν τὸν ἐκκλησιαστικὸν τοῦτον κανόνα τῆς Ἱερωσύνης» (374, 377). Ἡ πρώτη ἐν Βάρῃ σύνοδος ἀποκαλεῖ τὴν ἀπαγόρευσιν τῆς διγαμίας τοῖς κληρικαῖς «θεῖαν ἐντολὴν» «*divinum praeceptum*» (374). Ὁ Πάπας Λέων ὁ Μέγας «τὴν ἀποστολικὴν ἐντολὴν» περὶ τῆς μονογαμίας τῶν κλη-

1) Ἑκκλησιαστικαὶ Εἰδήσεις» σελ. 2 269.

ρικῶν παραβάλλει πρὸς τὴν ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ ἀπαγόρευσιν τοῦ γάμου μετὰ χήρας, ἣν ἀποκαλεῖ θεῖον νόμον λέγων, ὅτι ἡ ἀποστολικὴ ἐντολὴ τυγχάνει μᾶλλον ὑποχρεωτικὴ ἢ ὁ θεῖος οὗτος νόμος ἐν τῇ Παλαιᾷ, καὶ αὐτὴν τὴν ἀπαγόρευσιν τοῦ γάμου μετὰ χήρας ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ στηρίζει οὐχὶ ἐπὶ τῆς διατάξεως τῆς Π. Διαθήκης, ἀλλ' ἐπὶ τῆς διατάξεως τῆς Νέας περὶ τῆς ἀπαγορεύσεως τῆς διγαμίας¹. Εὐθύμιος ὁ Ζηγαβηνὸς «τὸ εἶναι μονογάμους τοὺς κληρικοὺς ἀποκαλεῖ σφόδρα ἀναγκαῖον καὶ κόσμιον ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ²». Καταλληλοτέρα περιστάσεις δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ τῆς κατὰ τὸ ἔτος 614 ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἵνα ἐπιτραπῇ οἰκονομία ἐν τῇ περὶ διγαμίας ζητήματι, ὅτε διὰ τῆς προχειρίσεως εἰς διάκονον τοῦ διγάμου πλουσίου Κοσμά, ὑποσχεθέντος νὰ παράσχῃ τὸν ἀπαιτούμενον σῖτον, δι' οὗ ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἀλεξανδρείας ἠδύνατο νὰ ἀπαλλαγῇ τοῦ φοβεροῦ λιμοῦ. Καὶ ὅμως ὁ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Ἰωάννης ὁ Ἐλεήμων μετ' ἀγανακτήσεως ἀπέκρουσε τὴν πρότασιν εἰπών: «Κάλλιον νὰ σβεσθῇ ὁ ἥλιος ἢ νὰ παραβῇ τὸν θεῖον νόμον». Μετὰ ταιαύτης παρρησίας ἠρνήθη νὰ χειροτονήσῃ τὸν διγάμον καὶ ὁ σύγχρονος Ἰωάννου τοῦ Ἐλεήμονος ἅγιος Γρηγόριος ὁ Διάλογος Πάπας Ρώμης παρὰ τὴν ἀπαίτησιν τοῦ Αυτοκράτορος Θεοδωρίχου. Ὁ διγάμος Εἰρηναῖος ἐπίσκοπος Τύρου καθυρέθη παρ' ὅλα τὰ πραγματικὰ καὶ φαινομενικὰ αὐτοῦ προσόντα, παρὰ τὴν ἐπιρροὴν αὐτοῦ ἐν τῇ Παλατίᾳ καὶ παρὰ τὴν ὑπεράσπισιν τοῦ Θεοδωρίτου Κύρου. Οἱ συνήγοροι τῆς διγαμίας συνήθως ἀπαπέμπουσιν εἰς τὰς γενομένας ἐξαιρέσεις ὑπὸ τῆς ἐν Τρούλλῳ Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἐν τῇ 3ῃ κανόνι. Ἀλλ' ὥς εἶδομεν, ὁ κανὼν οὗτος διαγορεύει περὶ ἀπαγορεύσεως ταιαύτης ἐξαιρέσεως, ἐπιτρέπων τὴν ἱεροπραξίαν ὑπὸ ὅρους μόνον τοῖς συνεζευγμένοις μετὰ χήρας καὶ τοῖς μετὰ τὴν χειροτονίαν συζευχθεῖσιν, οὐχὶ δὲ τοῖς διγάμοις ἐν τῇ κυρίᾳ τῆς λέξεως σημασίᾳ, καίτοι ἐξαιρετικαὶ περιστάσεις δι' ἀμφοτέρους εἰς ἴσου ὑπῆρχον. Αἱ μαρτυ-

1) Migne Scr. Lat. 54. 652.

2) Ἐρμηνεία Α'. Τμῶν. 3, 12.

ρίαι τῶν Πατέρων καὶ τῶν κανόνων οὐ μόνον ἀναφέρουσι περὶ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἡ Ἐκκλησία διείδεν ἐν τῇ ἀπαγορεύσει τῆς διγαμίας ἀμετάβλητον ἀποκεκαλυμμένον νόμον, ἀλλὰ καὶ διασαφῶσι τὸ γεγονὸς τοῦτο δεικνύουσαι, ὅτι τοιαύτη εἶνε ἡ σημασία ἢ ἐν τῇ ἀπαγορεύσει τῆς διγαμίας ὑπάρχουσα κατὰ τὰ ἐξωτερικὰ αὐτῆς γνώρισμα καὶ κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν αὐτῆς ἔννοιαν. Ἐξωτερικὸν γνώρισμα τοιαύτης σημασίας τῆς ἀπαγορεύσεως τῆς διγαμίας τυγχάνει ἢ ἐν τῇ Ἀγίᾳ Γραφῇ διατύπωσις αὐτῆς. Οἱ πλείστοι ἀρχαῖοι Ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς προκειμένου περὶ τῆς διγαμίας παραπέμπουσιν ἀπλῶς εἰς τὸν Ἀπόστολον, ὡς Κλήμης Ἀλεξανδρεὺς (195), Τερτυλλιανὸς (219) Ἐπιφάνιος Κύπρου, Ἰερὸς Χρυσόστομος καὶ ἄλλοι, οἵτινες διαβλέπουσιν οὐχὶ ἐκκλησιαστικὴν, ἀλλ' ἀποστολικὴν διάταξιν ἀπολύτως ἀποχρεωτικὴν διὰ πάντας τοὺς πιστούς. Ἐν δὲ τοῖς λόγοις τοῦ Ἀποστόλου διαβλέπουσιν οὐχὶ μόνον τὴν ἰδίαν αὐτοῦ γνώμην, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐκφράσιν τῆς θελήσεως τοῦ Ἰδρυτοῦ τῆς Ἐκκλησίας Σωτῆρος Χριστοῦ, τοῦθ' ὅπερ ἐνίοτε ρητῶς ἐκφράζουσιν ὁ Τερτυλλιανός, ὁ Ἐπιφάνιος καὶ ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Ἐλεήμων. Καὶ ὁ τύπος τῆς ἀποστολικῆς ἀπαγορεύσεως πληρέστατα συμφωνεῖ μετὰ τοιαύτης ἐννοίας καὶ ἀπαιτεῖ αὐτήν. Ἐν ταῖς Ποιμαντικαῖς ἐπιστολαῖς ἢ ἀπαγόρευσις τῆς διγαμίας ἐκφράζεται κατὰ τρόπον κατηγορηματικόν. Καὶ ὁ τρόπος οὗτος ἐπαναλαμβάνεται τρίς, ὡς ἴσως πρόκειται περὶ ἐνὸς τῶν βαθμῶν τῆς Ἱερωσύνης.

Τοιαύτη τυγχάνει ἡ ἡθικὴ ἔννοια τῆς ἀπαγορεύσεως τῆς διγαμίας τοῖς κληρικοῖς ἀπολύτως ἀσυμβιβάστου πρὸς τὸ ἱερατικὸν ἀξίωμα. Πάντα τὰ λοιπὰ εἶδη τῆς διγαμίας ὡς ἀναγόμενα εἰς τὰς πειθαρχικὰς διατάξεις ὀρισθείσας ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἡκυροῦντο ὑπ' αὐτῆς ὡς ἴσως πρὸς τοῦτο παρουσιάζοντο ἀποχρῶντες λόγοι.

(Τέλος)

ΑΡΧΙΜ. ΚΑΛΛΙΣΤΟΣ

Η ΠΟΛΙΣ ΙΕΡΟΥΣΑΛΗΜ

ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΑΡΧΑΙΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ *)

1) *Νυκτερινή ἐπιθεώρησις τῶν κατεστραμμένων τειχῶν ὑπὸ τοῦ Νεεμίου.* Παρακολουθήσωμεν τὸν Νεεμίαν κατὰ τὴν νυκτερινὴν αὐτοῦ ὁδοιπορίαν. Οὗτος ἐξῆλθε τῆς πόλεως διὰ τῆς πύλης τῆς Φάραγγος κειμένης παρὰ τὴν πηγὴν τοῦ Δράκοντος. Οἱ σοφοί, οἵτινες ζητοῦσι τὴν πηγὴν ταύτην παρὰ τὴν νῦν πύλην τῆς Ἰόπτης, μεγάλην δοκιμάζουσι δυσκολίαν νὰ δείξωσιν αὐτήν. Ἡ πηγὴ ὅμως αὕτη ἀναφέρεται μόνον ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ τῆς ἀγίας Γραφῆς καὶ οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ. Ἐν δὲ τῇ μεταφράσει τῶν ἑβδομήκοντα ὀνομάζεται «πηγὴ τῶν Συκῶν,» τὸ δ' ὄνομα τοῦτο, ὡς φαίνεται, ἦτο μόνον ἑτέρα ὀνομασία τῆς πηγῆς τοῦ Δράκοντος.

Ἡμεῖς στρέψωμεν τὴν προσοχὴν εἰς τὸ ὅτι ἡ πύλη εὐρίσκετο ἐν τῇ Φάραγγι, καὶ ὅτι τῇ Φάραγγι Ἐννόμ, διότι ὁσάκις ἐν τῇ ἀγίᾳ Γραφῇ ἀναφέρεται φάραγξ, πλησίον τῆς Ἱερουσαλήμ, ἐννοεῖται πάντοτε οὐχ ἡ τῶν Κέδρων, ἀλλ' ἡ Ἐννόμ, διότι τὴν τῶν Κέδρων οἱ ἱεροὶ συγγραφεῖς ἀποκαλοῦσιν, οὐχὶ φάραγγα, ἀλλὰ χειμάρρουν. Οὕτω δ' ἡ πύλη, δι' ἧς ἐξῆλθεν ὁ Νεεμίας ἔκειτο εἰς τὸ δυτικὸν μέρος τῆς πόλεως. Περαιτέρω θὰ ἴδωμεν ὅτι εἰς τὸ αὐτὸ δυτικὸν μέρος τῆς πόλεως ἦτο καὶ ἄλλη πύλη, ἡ τῆς Κοπρίας, ἀπέχουσα τῆς πύλης τῆς Φάραγγος περὶ τὰ 525 μέτρα πρὸς

*) Ἰδε «Νέεμ. Σιών» Τόμος ΙΓ', Τετῆρος Γ', — Δ', σελ. 241—256. 1913.

τόνον. Ἐπομένως δ' ἡ πύλη τῆς Φάραγγος ἔκειτο εἰς τὸ βόρειον μέρος τοῦ δυτικοῦ τείχους.

Ἡ πύλη εὐρίσκετο παρὰ τὴν πηγὴν, πηγαὶ δ' ἐν Ἱερουσαλήμ ἦσαν ὀλίγαι. Ὑπάρχει λοιπὸν ἐν τῇ τοποθεσίᾳ ταύτῃ, εἰς τὸ βόρειον μέρος τῆς φάραγγος Ἐννὸμ (Τυροποιῶν), πηγὴ τις; Ναί, ὑπάρχει πηγὴ· εἶνε δ' αὕτη ἡ πηγὴ ἐκείνη, τῆς ὁποίας τὸ ὕδωρ χρησιμοποιεῖται νῦν διὰ τοὺς λουτρῶνας ἡ πηγὴ Hammam — es — Chifah. Ἡ πηγὴ δ' ἀκριβῶς αὕτη ἔχουσα ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἀφθονώτερον ὕδωρ, ἡδύνατο ν' ἀποκαλεῖται πηγὴ τοῦ Δράκοντος ἢ τῶν Συκῶν. Οὕτω δὲ τὴν πύλην τῆς φάραγγος δεόν νὰ ζητήσωμεν οὐ μακρὰν τοῦ νῦν λουτρῶνος τοῦ χρησιμοποιοῦντος τὸ ὕδωρ Hammam — es — Chifah.

Ἐξελθὼν ἐκ τῆς πύλης τῆς Φάραγγος ὁ Νεεμίας προῦχώρησε πρὸς τὴν πύλην τῆς Κοπρίας, ἀπέχουσαν 525 σχεδὸν μέτρα νοτιώτερον τῆς πύλης τῆς Φάραγγος. Τοιοῦτοτρόπως δ' οὗτος ἔφθασε σχεδὸν μέχρι τοῦ νοτίου ἄκρου τῆς Κάτω Πόλεως καὶ εὐρίσκετο πλησίον τῆς πηγῆς Σιλωάμ. Ἐνταῦθα δ' ἐκ τῆς πύλης τῆς Κοπρίας διήλθε διὰ τῆς πόλεως εἰς τὴν πύλην τῆς Πηγῆς (Ἀέν), ἣτις ἦτο τὸ τελευταῖον ὄριον τῆς πορείας αὐτῶν πρὸς νότον. Ἐξελθὼν δὲ τῆς πύλης τῆς Πηγῆς καὶ πάλιν ἔξω τῆς πόλεως προῦχώρησε παρὰ τὴν πόλιν πρὸς βορρᾶν πορευόμενος ἐκεῖ, ἐνθα ποτὲ (πρὸ τοῦ Ἐζεκία) ἦτο τὸ ἐκτὸς τῆς πόλεως διερχόμενον ὕδραγωγεῖον καὶ ἡ Κολυμβήθρα Σιλωάμ. Διελθὼν δὲ τὸν χειμάρρουν τῶν Κέδρων ὁ Νεεμίας παρὰ τὸ ἀνατολικὸν μέρος τῆς πόλεως διηυθύνθη πρὸς βορρᾶν, περιῆλθε τὸ βόρειον μέρος τῆς πόλεως καὶ ἐπέστρεψεν εἰς τὸ δυτικὸν τεῖχος, εἰς τὸ μέρος, ὁπόθεν ἦρχισε τὴν πορείαν αὐτοῦ.

Ἡ γενικὴ αὕτη περιγραφὴ τῶν τειχῶν τῆς πόλεως, ἡ περιεχομένη ἐν τῇ διηγῇ τοῦ Νεεμίου περὶ τῆς νυκτερινῆς ἐπιθεωρήσεως αὐτῶν, ἀρχοῦντως ἐπεξηγεῖται ὑπ' αὐτοῦ ἐν τῇ ἀφηγήσει περὶ τοῦ πῶς διεξήχθη ἡ ἐπισκευὴ τῶν κατεστραμμένων τούτων τειχῶν.

2) Ἀνοικοδόμησις τοῦ τείχους τῆς Ἱερουσαλήμ ἐπὶ Νεεμίου. Ἐν τῇ περιγραφῇ τῶν ἐργασιῶν πρὸς ἀνοικοδόμησιν τῶν τειχῶν ὁ Νεεμίας ἄρχεται τῶν λόγων περὶ τῆς ἀνακαινίσεως αὐτῶν τὸ πρῶτον ἐκ τοῦ βορείου μέρους, ἐκ τῆς Προβατικῆς πύλης. Τὴν πύλην ταύτην ἐπεσκεύασεν αὐτὸς ὁ ἀρχιερεὺς ὁμοῦ μετὰ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ ἱερέων. Ἡ πύλη δ' αὕτη κατὰ τὴν κοινὴν γνώμην εὐρίσκετο εἰς τὸ βορειοανατολικὸν μέρος τοῦ τείχους παρὰ τὸν χειμάρρουν τῶν Κέδρων, ἦτο πλησίον τοῦ Ναοῦ καὶ ἔφερε πρὸς τὴν φάραγγα ἐκείνην, τὴν νῦν κατακεχωσμένην, ἔνθα ἦτο ἡ Προβατικὴ Κολυμβήθρα, ἡ προωρισμένη διὰ τὴν πλύσιν τῶν ποιμνίων.

Οἱ ἱερεῖς ὅθεν ὠκοδόμησαν τὴν πύλην τὴν Προβατικὴν καὶ τὸ τεῖχος τῆς πόλεως καὶ ἕως πύργου τῶν ἑκατὸν ἠγίασαν ἕως πύργου Ἀναμεήλ. Ἐὰν οὗτος ἦτο εἰς πύργος ἢ ἦσαν δύο διάφοροι πύργοι, δὲν φαίνεται σαφῶς ἐκ τοῦ κειμένου τῆς ἀγίας Γραφῆς. Τὸ βόρειον τεῖχος κείμενον ἐπὶ ὁμοῦ ἐδάφους, ἔπρεπε νὰ ἔχῃ ὑποστήριξιν. Πράγματι δέ, νοτίως τῆς πέτρας, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐπὶ Ἡρώδου εὐρίσκετο τὸ φρούριον Ἀντωνία, κατὰ τὸς ἀνασκαφὰς ἀνεκαλύφθη πλατεῖα καὶ λίαν βαθεῖα τάφος.

Εἰς τὸ δεύτερον (δυτικὸν) τεῖχος τοῦ βορείου τείχους ἕτερον σῶμα ἐργατῶν ἔκτισε τὴν πύλην τῶν Ἰχθύων (ἰχθυήραν). Παρὰ τὴν πύλην ταύτην πιθανὸν ἦτο ἡ ἀγορά, ἔνθα ἐπώλουν ἰχθύας οἱ ἀλιεῖς τῆς Γαλιλαίας καὶ Τύρων καὶ ἐν γένει ἦτο κέντρον ἐμπορίου τῶν Φοινίκων ἐμπορίων, τῶν ἐρχομένων εἰς Ἱερουσαλήμ.

Ὀλίγον περαιτέρω κατὰ τὴν καμπὴν τοῦ βορείου τείχους πρὸς δυσμὰς ὁ Ἰωειδὰ ἀνήγειρε τὴν πύλην τῆς φρουρᾶς. Αὕτη ἔκειτο πλησίον τῆς βορειοδυτικῆς γωνίας τῆς πόλεως καὶ πιθανῶς εἶνε αὕτη ἐκείνη ἡ πύλη, ἣτις ἐν Δ'. Βασιλειῶν (14, 13) ὀνομάζεται πύλη τῆς Γωνίας· ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰσραηλιτῶν Ἰωὰς κατέστρεψε ποτε ὅλον τὸ τεῖχος ἀπὸ τῆς πύλης ταύτης μέχρι τῆς πύλης τῆς Φάραγγος μήκους 400 πήχεων. Ἡ πύλη δ' αὕτη τῆς Φάραγγος (ἢ Ἐφραῖμ)

εὐρίσκετο κατὰ τὸν Νεεμίαν πλησίον τοῦ πύργου τῆς Καμίνου, (ἢ Θανουρείμ), ἀλλὰ περὶ τοῦ πύργου τούτου οὐδαμοῦ ἀλλαγῶ γίνεται μνεία τις.

Ἔχοντες ὑπ' ὄψιν τὴν πληροφορίαν τῆς ἀγίας Γραφῆς ὅτι ἀπὸ τῆς πύλης τῆς Γωνίας μέχρι τῆς πύλης Ἐφραιμ ἦσαν 400 πήγεις, ἀπὸ δὲ τῆς πύλης ταύτης μέχρι τῆς πύλης τῆς Κοπρίας 1000 πήγεις, δυνάμεθα νὰ προσδιορίσωμεν τὸ μῆκος τοῦ δυτικοῦ τείχους εἰς δύο περίπου χιλιομέτρα.

Τὴν πύλην τῆς Φάραγγος καὶ τείχος 1000 πήγεων ἀπὸ τῆς πύλης ταύτης ἔκτισαν οἱ κάτοικοι τῆς Ζανώ. Ὡς φαίνεται δὲ τὸ μέρος τοῦτο τοῦ τείχους ὀλιγωτέρας τῶν ἄλλων ὑπέστη καταστροφάς, τούτου δ' ἕνεκα καὶ ἡ ἀνακαίνισις αὐτοῦ εἰς ἓν μόνον σῶμα ἐργατῶν ἀνετέθη.

Ἡ πύλη τῆς Κοπρίας (ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ τείχους) καὶ ἡ τῆς Πηγῆς (ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ) εὐρίσκοντο εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπέναντι ἀλλήλων καὶ διὰ τοῦτο περὶ τῆς ἀνακαίνισεως αὐτῶν γίνεται λόγος προκειμένου περὶ τῆς ἀνοικοδομῆς τοῦ τείχους παρὰ τὴν πηγὴν Σιλωὰμ πλησίον τῶν κήπων τοῦ βασιλέως.

Περαιτέρω διηγεῖται ὁ Νεεμίας τὴν ἀνοικοδόμησιν τοῦ ἀνατολικοῦ τείχους ἀπὸ νότου πρὸς βορρᾶν. Ἐνταῦθα τὸ τεῖχος ἔβαινε παρὰ τὰς βαθμίδας, δι' ὧν κατήρχετο τις ἐκ τῆς πόλεως τοῦ Δαβίδ, εἶτα διήρχετο πλησίον τοῦ τάφου τοῦ Δαβίδ καὶ τῆς μεγάλης κολυμβήθρας, ἣτις ἦτο παρὰ τὴν ἀρχαίαν πηγὴν Γιών. Ἐν τῷ μέρει τούτῳ ἦτο ἡ πύλη τοῦ ὕδατος, ἀλλ' ὁ Νεεμίας δὲν ἀναφέρει ταύτην. Πολὺ πιθανὸν ὅτι ἡ πύλη αὕτη τοῦ ὕδατος ἐπισκευάσθη ἤδη πρότερον, ὥς καὶ ἡ πύλη τῶν Ἰππῶν, περὶ ἧς θὰ γίνῃ λόγος περαιτέρω. Ἀπὸ τῆς πύλης τοῦ ὕδατος τὸ τεῖχος διήρχετο πλησίον τοῦ φρουρίου. Περὶ τῆς πορείας τῶν ἐργασιῶν ἐνταῦθα ἐν τῇ βίβλῳ τοῦ Νεεμίου γίνεται λόγος· μεφράσεις ὀλίγον καταληπτὰς εἰς ἡμᾶς. Ἐνταῦθα ἦτο ὁ «οἶκος τῶν ἀνδρείων» καὶ ἡ γωνία «πύργου ἀναβάσεως».

Ἐν τῇ μεταξύ τοῦ φρουρίου καὶ τοῦ ναοῦ τοποθεσία ἔκειτο ἡ πύλη τῶν Ἱππων.

Περαιτέρω δὲ πλέον προὔχῳρει τὸ τεῖχος τοῦ ναοῦ καὶ ἔφθανε μέχρι τοῦ ἀρχικοῦ σημείου, ἀπὸ τοῦ ὁποῖου ἤρχισεν ἡ ἀνοικοδομητικὴ ἐργασία πρὸς ἀνέγερσιν τοῦ τείχους, μέχρι τῆς Προβατικῆς πύλης.

Ἐν τῷ 12ῳ κεφαλαίῳ τῆς βίβλου αὐτοῦ ὁ Νεεμίας, περιγράφει τὴν πορείαν τῶν πανηγυρικῶν λιτανειῶν δι' ὧν ἐγένετο ἡ ἐπιθεώρησις τῶν τειχῶν τῆς πόλεως μετὰ τὴν ἀνακαίνισιν αὐτῶν. Παρακολουθῶν δέ τις τὴν διεύθυνσιν καὶ τὰ μέρη, δι' ὧν διῆλθον αἱ λιτανεῖαι αὗται, εὐκόλως πείθεται ὅτι ἡ ἐπισκευὴ τῶν τειχῶν ἐγένετο ἀκριβῶς καθ' ἣν τάξιν περιεγράψαμεν ἀνωτέρω.

3 **Ἐγκαίνια τοῦ τείχους.** Συναθροίσας τοὺς ἱερεῖς καὶ τοὺς λευῖτας, τοὺς κατοικοῦντας πέριξ τῆς Ἱερουσαλὴμ ὁ Νεεμίας διήρρεσεν σὺτοὺς εἰς δύο σώματα, ἅτινα ἐξερχόμενα ἐξ ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ μέρους καὶ λαμβάνοντα ἀντιθέτους διευθύνσεις θὰ συνηγνῶντο εἰς τὴν πύλην τοῦ ναοῦ.

Τὴν φορὰν ταύτην τόπος ἀναχωρήσεως τῶν λιτανειῶν ἦτο ἡ δυτικὴ φάραγξ (Τυροποιῶν), τὸ αὐτὸ σχεδὸν μέρος, ὅπουθεν ἤρχισέ ποτε ὁ Νεεμίας τὴν νυκτερινὴν αὐτοῦ ἐπιθεώρησιν τῶν τειχῶν. Ἀλλὰ πόσον δὲν ὁμοιάζεν ἡ παροῦσα θριαμβευτικὴ ἐπιθεώρησις τῶν τειχῶν διὰ λιτανειῶν πρὸς τὴν νυκτερινὴν μυστικὴν ἐπιθεώρησιν τῶν ἐρειπίων τοῦ τείχους ὑπὸ τοῦ Νεεμίου!

Ἡ πρώτη λιτανεία ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἐζδρα προχωρήσασα εἰς τὴν πύλην τῆς Κοπρίας ἤλθεν ἐκεῖθεν εἰς τὴν πύλην τῆς Πηγῆς, ἐντεῦθεν δ' ἔστρεψε πρὸς βορρᾶν, ἵνα διὰ τῶν βαθμίδων τῆς πόλεως Δαβὶδ φθάσῃ εἰς τὴν πύλην τοῦ Ὑδατος καὶ εἰς τὸν Ναόν.

Ἡ δὲ δευτέρα λιτανεία τὴν ὁποῖαν παρηκολούθει καὶ ὁ Νεεμίας, διηυθύνθη ἀντιθέτως. Ἰσχυρίσασα ἐπίσης ἐκ τῆς πύλης τῆς Κοπρίας διηυθύνθη εἰς τὸν πύργον τῆς Καμίνου, τὴν πύλην Ἐφραΐμ, τὴν πύλην τῆς Φρουρᾶς τὴν πύ-

λην τῶν Ἰχθύων, τὸν πύργον Ἀναμεήλ μέχρι τῆς Προβατικῆς πύλης καὶ συνηνώθη μετὰ τῆς πρώτης εἰς τὰ πρόθυρα τοῦ Ναοῦ.

Ἐνταῦθα μνημονεύονται τὰ αὐτὰ σημεῖα, τὰ ὅποια καὶ κατὰ τὴν διήγησιν περὶ τῆς ἐπισκευῆς τοῦ τείχους ἐμνημονεύθησαν. Ἀφ' ἐνὸς μὲν ἡ πρώτη λιτανεία περιῆλθε τὴν Κάτω Πόλιν μετὰ τῆς πόλεως τοῦ Δαβίδ, ἐξ ἄλλου δ' ἡ δευτέρα περιῆλθε τὴν πόλιν τοῦ Σολομῶντος, τὴν κειμένην παρὰ τὸν Ναόν¹.

Οὕτω δ' ὅλη ἡ ἀρχαία Ἱερουσαλήμ ἐτοποθετεῖτο ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ λόφου καὶ ἐν τοιαύτῃ μορφῇ παρέμεινεν ἐπὶ τινὰς ἑκατονταετηρίδας.

Ἡ δ' ἀρχαία πόλις τοῦ ἀνατολικοῦ λόφου, ἣτις κυρίως ἦτο ἡ πόλις τοῦ Δαβίδ καὶ τοῦ Σολομῶντος καταστραφείσα ὑπὸ τοῦ Τίτου οὐδέποτε πλέον ἀνεκαινίσθη. Γρηγόριος ὁ Μέγας κατὰ τὸν Δ. αἰῶνα μ. Χ. λίαν ὀρθῶς παρετήρησεν ὅτι ἡ πόλις αὕτη κατηδαφίσθη ἅπαξ διὰ παντός. Τὸ νότιον μέρος τοῦ Χάραμ-εσ-Σερὶφ καὶ σήμερον εἶνε ἔρημον κυριολεκτικῶς.

Ζ. Ἡ Ἱερουσαλήμ κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Μακκαβαίων.

1) Ἡ Βηθσοῦρα τῶν Μακκαβαίων. Ἡ ἀνέγερσις οἰκοδομῶν ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ λόφου ἤρχισεν, ὥς εἵπομεν, μόνον μετὰ τὸν νικηφόρον ἀγῶνα τῶν Μακκαβαίων κατὰ τῶν βασιλέων τῆς Συρίας.

1) Ἡ πόλις κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην εἶχε τὰς διαστάσεις ἐκεῖνας, ὥς καὶ ἐπὶ Σολομῶντος. Μόνον δὲ πρὸς νότον, πρὸς τὸ δυτικὸν μέρος τῆς Κάτω Πόλεως, διωχετεύθη τὸ ὕδωρ ἐκ τῆς Γιὼν εἰς τὴν πηγὴν τοῦ Σιλωάμ καὶ πρὸς φάλαξιν αὐτοῦ ἐκτίσθη ἐνταῦθα δευτέρον τεῖχος. Τοῦτο ἐγένετο ἐπὶ Ἐζεκία. Ἐπὶ Νεεμίου δὲ τὸ δευτέρον τοῦτο τεῖχος ἐν τῇ Κάτῳ Πόλει, ὥς φαίνεται, δὲν ἐπεσκευάσθη.

Οἰκοδομαὶ ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ λόφου τῆς Ἱερουσαλήμ ἤρχισαν μόνον κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Ἀσσυριανῶν, οἵτινες καταστρέψαντες τὸ φρούριον τοῦ Δαβίδ, τὴν Ἀκρὰν, καὶ μεταθέσαντες τὴν ἀκρόπολιν πρὸς βορρᾶν τοῦ Ναοῦ, ἔκτισαν τὸ ἀνάκτορον αὐτῶν ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ λόφου ἀπέναντι τῆς ἀρχαίας Ἀκρας εἰς τὸ ἀντίθετον μέρος τῆς ἀράραγος τῶν Τυροποιῶν.

Φυσικὸν ἦτο νὰ προϋποθέσῃ τις ὅτι ἡ ἀρχικὴ πόλις τοῦ ἀνατολικοῦ λόφου καταλαβοῦσα διὰ τῶν οἰκοδομῶν αὐτῆς καὶ τὴν φάραγγα τῶν Τυροποιῶν θὰ ἐπεξετείνετο βαθυηδὸν πρὸς τὰς ὑπωρείας τοῦ δυτικοῦ λόφου καὶ καταλαμβάνουσα τὴν πρὸς τὸν ἀνατολικὸν λόφον ἐστραμμένην πλευρὰν αὐτοῦ θ' ἀνήρχετο ἐπὶ τέλους καὶ εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ δυτικοῦ λόφου. Ὁ δυτικὸς λόφος, ἐν τῷ κάτω αὐτοῦ μέρει, ἐμολύνθη ποτέ διὰ τῆς λατρείας τοῦ Μολόχ, ἣτις ἐγένετο ἀκριβῶς ἐνταῦθα, ἐν ταῖς ὑπωρεῖαις τοῦ δυτικοῦ λόφου, ἐν τῇ Γεένῃ. Ἐνταῦθα κυρίως καὶ εἰς οὐδὲν ἄλλο μέρος τῆς φάραγγος δεόν νὰ ζητήσῃ τις τὸ Ταφέθ, τοῦ ὁποίου οὐχ ἅπαξ ποιεῖται μνεῖαν ὁ προφήτης Ἰερεμίας. Ἴνα δὲ τὸ μεμολυσμένον τοῦτο μέρος καταστῇ μισητὸν καὶ προληφθῇ τὸ δυνατόν τῆς ἐπαναλήψεως ἐν αὐτῷ τῆς εἰδωλολατρείας, μετεκομίσθησαν ἐκεῖ ἀνθρώπινα ὀστᾶ, ἡ ἐπαφὴ τῶν ὁποίων καθίστα τὸν Ἰουδαῖον ἀκάθαρτον (Δ. Βασ. 23. 10). Οὕτω δ' αἱ πλευραὶ τοῦ δυτικοῦ λόφου δὲν ἠδύναντο νὰ εἶνε τόπος οἰκοδομῶν τοῦλάχιστον ἐν διαρκείᾳ πολλῶν ἐτῶν, μέχρις οὗ ἡ ἀνάμνησις τοῦ αἰσχροῦ παρελθόντος τοῦ μέρους τούτου ἦτο ζωηρά. Ἴδου τίνας ἐνεκεν ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ λόφου ἡ πόλις ἤρχισε νὰ κτιζέται τὸ πρῶτον ἐπὶ τῆς κορυφῆς, οὐχὶ δ' ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ λόφου τούτου.

Κυρίως δ' ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ δυτικοῦ λόφου οἱ υἱοὶ τοῦ Ματαθία ἱδρυσαν φρούριον, γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα Βηθσούρα, ὅπερ καὶ ἐγένετο πρωτεύουσα αὐτῶν. Ἀλλ' αἱ ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ λόφου οἰκοδομαὶ αὗται τῶν Μακκαβαίων κατόπιν, κατὰ τὸν πολλαπλασιασμὸν τῶν κατοίκων καὶ τῶν οἰκοδομῶν ἐνταῦθα, ἀπετέλεσαν μετ' αὐτῶν νέον τμήμα τῆς πόλεως Ἱερουσαλήμ, ἀπολέσασαι τὸ ἀρχικὸν αὐτῶν ὄνομα Βηθσούρα. Ἡ ὀνομασία αὕτη ἐλησημονήθη λίαν ταχέως, οὕτως ὥστε ὁ Ἰωσήφ Φλάβιος δὲν ἐγνώριζεν ἤδη ποῦ ἔκειτο ἡ Βηθσούρα.

Ἡ Βηθσούρα τῶν Μακκαβαίων κατὰ τὴν μαρτυρίαν

τῆς Β. βίβλου τῶν Μακκαβαίων (11. 5) ἔκειτο πέντε στάδια μακρὰν τῆς Ἱερουσαλήμ. Ὅταν ὑποθέσῃ τις ὅτι ἡ Ἱερουσαλήμ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἔκειτο ἐκεῖ, ἔνθα αὕτη εὗρίσκετο σήμερον, τότε φυσικῶς δυσκολεύεται νὰ δείξῃ ποῦ ἦτο ἡ Βηθσοῦρα καὶ μεταφέρεται εἰς τὴν Βηθσοῦραν ἐκείνην, ἣτις ἦτο παρὰ τὴν Χεβρῶνα καὶ ἀναφέρεται ἐν τῇ Α. βίβλῳ τῶν Μακκαβαίων, προὑποθέτων ὅτι ἡ μνεῖα τῶν πέντε σταδίων εἶνε λάθος τοῦ ἀντιγραφέως. Ἀλλὰ περὶ τῆς παρὰ τὴν Χεβρῶνα Βηθσοῦρας λέγεται ὅτι ἔκειτο εἰς τὰ ὄρια τῆς Ἰουδαίας (Α. Μακ. 14, 33). Διὰ τοῦτο δὲ τὴν μεθόριον ταύτην Βηθσοῦραν δέον νὰ διακρίνωμεν τῆς Βηθσοῦρας ἐκείνης, ἣτις ἔκειτο πλησίον τῆς Ἱερουσαλήμ, ἰδρῦθι ὑπὸ τῶν Μακκαβαίων, ἐγένετο πόλις αὐτῶν καὶ ἦτο πάντοτε τὸ ἀντικείμενον τῆς ἐπιθέσεως τῶν ξένων στρατευμάτων.

Πράγματι τὰ πέντε στάδια παροῖσιάζουσιν ἀπόστασιν 900 μέτρων μόνον, ἀλλὰ τοιαύτη εἶνε κυρίως ἡ ἀπόστασις, ἣτις χωρίζει τὸ νῦν φρούριον τοῦ δυτικοῦ λόφου (παρὰ τὴν πύλην Ἰόπης) ἀπὸ τῆς ἀρχαίας πόλεως, μάλιστα ἐὰν λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν τὰς κατωφερείας καὶ ἀνωφερείας, τὰς ἀπαντωμένας ἐνταῦθα καὶ σημαντικῶς αὐξανούσας τὴν ἀπόστασιν. Προσθέσωμεν εἰς ταῦτα ὅτι ἐν τῷ ἐλληνικῷ κειμένῳ περὶ τῶν πέντε σταδίων ὑπάρχει καὶ προσθήκη «ώσεί.» Δυνάμεθα ὁθεν νὰ παραδεχθῶμεν τὸ νῦν φρούριον (παρὰ τὴν πύλην Ἰόπης) ὡς τὴν Βηθσοῦραν τῶν Μακκαβαίων.

Ἡ Ἄκρα (ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ λόφου) καὶ ἡ Βηθσοῦρα (ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ) ἦσαν δύο φρούρια ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ ἀγῶνος τῶν Μακκαβαίων ἴσα τὴν σημασίαν, ἀπέχοντα ἀλλήλων πέντε στάδια, ἡ δ' ἁγία Γραφή μαρτυρεῖ ὅτι μετὰ τὴν ὀριστικὴν νίκην τῶν Μακκαβαίων Σίμων ὁ Μακκαβαῖος ἐκυριάρχει τῆς τε Βηθσοῦρας καὶ τῆς Ἄκρας (Α. Μακ. 14, 7).

Πλὴν τῶν δύο τούτων φρουρίων καὶ αὐτὸς ὁ Ναὸς περιεχυλοῦτο ὑπὸ ἰσχυρῶν τειχῶν, ἐφ' ὧν ἦσαν πύργοι

καὶ ἡδύνατο νὰ ἀντιστῇ εἰς πολιορκίαν, ὅπερ καὶ συνέβη ταχέως μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Βηθσοῦρας ὑπὸ Ἀντιόχου τοῦ Εὐπάτορος (Α΄ Μακ. 6, 51—52).

Οὕτω δ' ἐν τῇ Ἱερουσαλὴμ ὑπῆρχον τρία διάφορα φρούρια, ἅτινα μετὰ ταῦτα συμπεριελήφθησαν ἐν τῇ σημαντικῶς αὐξηθείσῃ πόλει. Καὶ δὴ:

1) Τὸ φρούριον Ἀκρα, ἡ ἀρχαία πόλις Δαβίδ, κειμένη μεταξὺ τοῦ Ναοῦ καὶ τῆς Κάτω πόλεως.

2) Τὸ φρούριον τοῦ Ναοῦ, κείμενον πρὸς βορρᾶν τῶν Ναῶν.

3) Ἡ Βηθσοῦρα, τὸ φρούριον τῆς νέας πόλεως ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ λόφου.

Ὅταν τις ἀναγινώσκων τὰ βιβλία τῶν Μακκαβαίων ἔχῃ τοῦτο ὑπ' ὄψιν, τότε εὐκόλως θὰ ἐννοήσῃ τὴν περιγραφομένην ἐν αὐτοῖς πορείαν τοῦ ἀγῶνος τῶν Μακκαβαίων ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ τοῦ Ναοῦ.

Ἀλλ' ἐὰν θελήσῃ τις τὴν ἐκεῖ ἀναφερομένην Βηθσοῦραν νὰ συνταυτίσῃ μετὰ τῆς παραμεθορίου Βηθσοῦρας ἢ μετὰ τῆς πόλεως Δαβίδ, τότε ὅλη ἡ διήγησις ἀποβαίνει ὁλῶς ἀκατανόητος.

2) *Ἡ Ἱερουσαλὴμ ἐπὶ τῆς κυριαρχίας τῆς δυναστείας τῶν Ἀσσυριαίων.* Μετὰ τὴν νίκην τοῦ Μακκαβαίου Σίμωνος οἱ διάδοχοι αὐτοῦ Ἰωάννης Ὑρκανὸς καὶ Ἀλέξανδρος ὁ Ἰανναῖος συνήνωσαν εἰς μίαν τὰς δύο πόλεις καὶ καθώρισαν τοιαῦτα τὰ ὅρια τῆς εὐρύνσεως τῆς Ἱερουσαλὴμ, ὅποια ἐπραγματοποιήθησαν μόνον ἐπὶ τῆς ἐποχῆς Ἡρώδου τοῦ Μεγάλου.

Αἱ μεγάλοι μεταβολαί, ὥς ἐδοκίμασεν ἡ πόλις κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Μακκαβαίων, τελείως μετήλλαξαν τὴν γενικὴν αὐτῆς ὄψιν.

Ἢ Ἀκρα (=φρούριον τοῦ Δαβίδ) κατηδαφίσθη τελείως, τὰ δ' ἑρείπια αὐτῆς ἐρρίφθησαν εἰς τὰς φάραγγας Μιλλὸ καὶ Ἐννόμ, οὗ ἕνεκα ἡ τοποθεσία τῆς Ἀκρας ἐξισώθη πρὸς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς Κάτω πόλεως (Αρχ. 13, 6, 6). Ὁ δὲ

Ναός, ὁ περικυκλούμενος ὑπὸ τειχῶν, πρὸς βορρᾶν τῶν δ-
ποιῶν ἦτο ὁ πύργος Βάρις, ὁ μετὰ ταῦτα ἀνακαινισθεὶς καὶ
γνωστὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀντωνία, παρίστα ἀπὸ τῆς ἐποχῆς
ταύτης τὸ μᾶλλον ὠχυρωμένον μέρος τῆς ἀρχαίας πόλεως.

Ἡ Βηθσοῦρα καὶ ἡ νέα πόλις πρὸς βορρᾶν περικυ-
κλοῦντο ὑπὸ τείχους, ὅπερ ἐπεξετείνετο μέχρι τοῦ νοτίου ἄ-
κρου τοῦ Ἰουδαϊκοῦ τείχους τοῦ περιβόλου τοῦ Ναοῦ. Διὰ τῆς
φάραγγος δ' Ἐννὸμ (ἡ Τυροποιῶν) κατεσκευάσθη γέφυρα,
συνάπτουσα τὴν Νείαν πόλιν μετὰ τῆς παλαιᾶς.

Τὸ περιβάλλον τὴν νέαν πόλιν τεῖχος ὁ Φλάβιος ὀνο-
μάζει πρῶτον τεῖχος ἀποδίδων τὴν κατασκευὴν αὐτοῦ εἰς
τοὺς πρώτους βασιλεῖς τῆς Ἰουδαίας (Πόλεμος 5, 4, 2). Ἡ
πληροφορία αὕτη τοῦ Φλαβίου εἶνε ἐσφαλμένη. Ἡ δὲ ἀπε-
ριόριστος πίστις τῶν σοφῶν πρὸς τὴν πληροφορίαν ταύτην
τοῦ Φλαβίου, ἄνευ τινὸς ἐλέγχου περὶ τῆς ὀρθότητος αὐτῆς,
ὑπῆρξε πηγὴ ἀνυπερβλήτων δυσχερειῶν ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τῆς
τοπογραφίας τῆς ἀρχαίας Ἱερουσαλήμ.

Οἱ πρῶτοι ἡγεμόνες ἐκ τῆς οἰκογενείας τῶν Ἀσαμω-
ναίων ἵδρυσαν τὸ ἀνακτόρον αὐτῶν ἀνατολικῶς τῆς Βηθσοῦ-
ρας μετὰ τὴν νέαν πόλιν καὶ τῆς φάραγγος Ἐννὸμ (Τυ-
ροποιῶν) ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ νέου τούτου τείχους. Εἴ-
τα δ' ὁ δυτικὸς λόφος ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐκαλύφθη ὅλος
ὑπὸ οἰκοδομῶν. Ἐκ τοῦ ἀνακτόρου πρὸς τὸν Ναὸν ἡδύνα-
τό τις νὰ μεταβῇ διὰ τῆς γεφύρας. Ὁ Φλάβιος μόνον, ὡς
ἐν παρόδῳ ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτοῦ περὶ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ πολέ-
μου, κἀμνει λόγον περὶ τοῦ ἀνακτόρου τούτου τῶν Ἀσαμω-
ναίων ἡγεμόνων (Πόλεμος 2, 16, 3) καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲν
δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν περὶ τῆς οἰκοδομῆς τοῦ ἀνακτό-
ρου τούτου.

Ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Σίμωνος ἐγένοντο πόλεμοι δι-
ηλεκῶς. Ἀναγινώσκοντες δὲ τὰς διηγήσεις περὶ τῶν πολι-
ορκιῶν, ἃς ὑφίστατο κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἡ ἁγία
πόλις, βλέπομεν ὅτι πᾶσαι αἱ προσπάθειαι τῶν ἐχθρῶν διη-
θύνοντο οὐχὶ κατὰ τῆς Βηθσοῦρας, ὡς συνέβαινε πρότερον,

ἀλλὰ κατὰ τοῦ βορείου τείχους, ὅπερ ὑπερήσπιζε τὸν Ναόν, προφυλασσόμενον ὑπὸ τοῦ φρουρίου Βάρης. Ἐνταῦθα δ' ἐν ὥρᾳ πολέμου ἔζη ὁ διοικητής, διότι πρὸ παντὸς ἔδει νὰ ὑπερασπίζηται ὁ Ναός.

Ὅσον ἀφορᾷ δὲ τὴν Βηθσοῦραν, τὸ φρούριον τοῦτο ἔκειτο μακρὰν τοῦ Ναοῦ καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ πρὸς ὑπεράσπισιν αὐτοῦ.

Περὶ τῆς Κάτω πόλεως κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην οὐδὲ μνεῖα σχεδὸν γίνεται. Μεταξὺ τοῦ Ναοῦ καὶ τῆς Κάτω πόλεως ὑπῆρχε πιθανὸν διάστημά τι, ἡ δὲ Κάτω πόλις κατήνησε σχεδὸν προάστειον. Ἴσως δὲ τοῦτο ἦτο τὸ χωρίον Καφαρσαράμα, ἔνθα ὁ στρατὸς τῶν Συρίων ὑπέστη πανωλεθρίαν ἐπὶ τοῦ Ἰωνάθαν, ὁ δ' ἡττημένος ἀρχηγὸς Νικάνωρ ἠναγκάσθη νὰ κρυβῇ ἐν τῇ πόλει Δαβὶδ (Α΄ Μακ. 7, 32). Ἡ Ἄνω πόλις (ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ λόφου) τοῦναντίον ὑφίστατο. Ὅταν ὀλίγον βραδύτερον ὁ Πομπήϊος ἦλθε νὰ πολιορκήσῃ τὴν Ἱερουσαλήμ, Ἰωάννης ὁ Ὑρκανὸς ἠνοιξεν εἰς αὐτὸν τὰς πύλας τῆς Ἄνω πόλεως καὶ τοῦ ἀνακτόρου. Τοῦναντίον δ' ἡ μερὶς τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἀριστοβούλου κατέστρεψε τὴν γέφυραν, τὴν συνενοῦσαν τὸν Ναὸν μετὰ τῆς Νέας πόλεως, καὶ ἡτοιμάσθη νὰ ἀντιστῇ κατὰ τοῦ Πομπήϊου. (Ἀρχ. 14, 4).

Ἰδοὺ τὰ διδόμενα, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁποίων κατηρτίσαμεν τὸ γενικὸν σχέδιον τῆς Ἱερουσαλήμ κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Ἀσσυριανῶν.

Λίαν πιθανὸν ὅτι τὸ τεῖχος τοῦ δυτικοῦ λόφου κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἐπεξετάθη πρὸς νότον καὶ εἶχε τὰς διαστάσεις ἐκείνας, τὰς ὁποίας ὁ Φλάβιος ἀναφέρει περὶ τοῦ οὕτως ὀνομαζομένου πρώτου τείχους.

Ἐν τούτοις κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην δὲν βλέπομεν ἡμεῖς οὐδεμίαν μαρτυρίαν περὶ τοῦ ὅτι ἀμφότεροι οἱ λόφοι τῆς πόλεως (ἀνατολικὸς καὶ δυτικὸς) συνηνοῦντο πρὸς ἀλλήλους διὰ τείχους. Οὗτοι συνηνοῦντο μόνον διὰ τῆς μετα-

ξὺ αὐτῶν ὑπαρχούσης γεφύρας ἐπὶ τῆς φάραγγος τῶν Τυροποιῶν¹.

Ἡ Ἱερουσαλήμ ἐπὶ Ἡρώδου τοῦ Μεγάλου. Περιγράφοντες τὴν Ἱερουσαλήμ κατὰ τοὺς χρόνους Ἡρώδου τοῦ Μεγάλου δυνάμεθα νὰ ἐπωφεληθῶμεν τῶν ἔργων τοῦ Ἰωσήπου Φλαβίου, παραλείποντες μόνον τὰς παρατηρήσεις αὐτοῦ περὶ τοῦ ὑπὸ τίνος βασιλείας ἐκτίσθη τεῖχος τι τῆς πόλεως. Δύναται τις τελείως νὰ βασίζηται ἐπ' αὐτοῦ, ὅταν οὗτος ὁμιλῇ περὶ τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ, περὶ τῶν γεγονότων ἐκείνων, τῶν ὁποίων αὐτόπτης ὑπῆρξεν, ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ βασίζηται τις ἐπ' αὐτῶν προκειμένου περὶ παρελθόντων χρόνων. Ἡ Μεγάλη περιοχὴ τῆς πόλεως, ἣν εἶχεν ἡ Ἱερουσαλήμ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Φλαβίου φυσικὸν ὅτι ἐπεσχί-ασεν ἐν τῇ μνήμῃ τοῦ Φλαβίου καὶ τῶν συγχρόνων αὐτοῦ τὰς διαστάσεις τῆς πόλεως ἐν ἀρχαιότεροις χρόνοις καὶ τὴν τοποθεσίαν τῶν τειχῶν αὐτῆς. Τοῦτο δ' εἶνε λίαν εὐνόητον.

Εἴπομεν ἀνωτέρω ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Μακκαβαίων ἐν τῇ Ἱερουσαλήμ ἦσαν δύο πόλεις, κείμεναι ἐπὶ διαφόρων λόφων καὶ μὴ συνενούμεναι διὰ τείχους. Ἐκ τῶν δύο τούτων πόλεων, διαχωριζομένων ὑπὸ φάραγγος καὶ συνενουμένων μόνον διὰ γεφύρας, Ἡρώδης ὁ Μέγας, ὁ ἰδρυτὴς βασιλεύς, ἀπεφάσισε νὰ κτίσῃ μίαν μεγαλοπρεπὴ πόλιν ἐλληνικοῦ ρυθμοῦ μετ' ἀνακτόρων, λουτρῶν, θεάτρου κτλ. Ἐκ νέου ἐπανίδρυσεν οὗτος τὸν Ναὸν καὶ ὅλας τὰς σχετιζομένας μετ' αὐτοῦ οἰκοδομὰς. Ἀλλὰ μὴ ἔχοντες ἀνάγκην νὰ περιγρῶμεν ὅλας τὰς ὑπὸ τοῦ Ἡρώδου γενομένας οἰκοδομὰς θὰ περιορισθῶμεν μόνον εἰς τὸ νὰ καθορίσωμεν τὰ ὅρια τῆς πόλεως κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην καὶ τὸ σχέδιον τῆς τοποθεσίας αὐτῆς.

1) Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Μακκαβαίων ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ λόφου πρὸς βορρᾶν τοῦ Ναοῦ ἔκειτο τὸ φρούριον Βάρις. Ἀλλ' ἐπ' αὐτῶν ἡ πόλις ἐπεξετάθη καὶ ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ λόφου. Ἐπὶ τοῦ δυτικωτάτου δ' αὐτοῦ μέρους ἰδρῦθη ὑπὸ τῶν Μακκαβαίων τὸ φρούριον Βηθσούρα. Εἶτα δ' ὅλον τὸ νότιον μέρος τοῦ δυτικοῦ λόφου περιεκυκλώθη ὑπὸ τείχους ἐπὶ τῆς κλιτύος τοῦ λόφου πρὸς τὴν φάραγγα Τυροποιῶν ἐκτίσθη τὸ ἀνάκτορον τῆς δυναστείας τῶν Ἀσσυριανῶν, πρὸς ἑνωσιν δὲ τοῦ δυτικοῦ λόφου μετὰ τοῦ ἀνατολικοῦ κατεσκευάσθη γέφυρα ἐπὶ τῆς φάραγγος Τυροποιῶν.

Ὁ πύργος Βάρις ἀνοικοδομηθεὶς, καλλωπισθεὶς καὶ μετονομασθεὶς Ἀντωνία, ἦτο τὸ φρούριον τοῦ Ναοῦ. Ἐπὶ δὲ τοῦ δυτικοῦ λόφου τὸ ἀρχαῖον φρούριον Βηθσούρα, ἐφ' οὗ ἀνηγέρθησαν νῦν οἱ πύργοι Φασάηλος, Μαριάμνη καὶ Ἰππικόν, ἐγένετο τὸ ἰσχυρότερον φρούριον πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς Ἀνω πόλεως.

Μεταξὺ τῶν δύο τούτων φρουρίων εὐρίσκετο εὐρύτατος γῶρος, κείμενος βορειότερον τοῦ πρώτου τείχους καὶ ἐπεκτεινόμενος πρὸς ἀνατολὰς μέχρι τοῦ τείχους τοῦ Ναοῦ. Ὁ κατῳκημένος οὗτος γῶρος ἐγένετο πιθανῶς προάστειον τῆς πόλεως. Ὁ δ' Ἡρώδης περιεκύκλωσε μέρος αὐτοῦ διὰ τείχους, ὅπερ ὁ Φλάβιος ὀνομάζει δεύτερον τεῖχος.

Ὁ Φλάβιος δὲν παρέχει ἡμῖν λεπτομερῆ περιγραφὴν τῆς διευθύνσεως τοῦ τείχους τούτου, ἀλλὰ δεικνύει μόνον τὰ τελευταῖα ἄκρα αὐτῶν λέγων ὅτι ἐπεξετείνετο ἀπὸ τὴν πύλην Γεννάθ μέχρι τοῦ πύργου Ἀντωνία. Γνωστὸν ποῦ ἔκειτο ὁ πύργος Ἀντωνία. Ἀλλὰ ποῦ ἦτο ἡ πύλη Γεννάθ; Περὶ ταύτης γνωστὸν τυγχάνει μόνον ὅτι ἦτο ἐν τῷ πρώτῳ τείχει τῆς πόλεως. Οἱ δ' ἐξηγηταὶ δεικνύουσιν αὐτὴν α) ἢ μεταξὺ τῶν πύργων Ἰππικοῦ καὶ Φασαήλου, β) ἢ ἀνατολικώτερον ἐπὶ τῆς κλιτύος, τῆς φερούσης ἐκ τῆς πύλης Δαβὶδ πρὸς ἀνατολὰς. Ὅσον ἀφορᾷ δὲ τὰ λείψανα τοῦ δευτέρου τείχους πολλοὶ σοφοὶ ἀναγνωρίζουσιν ὡς τοιαῦτα τὸ ἀρχαῖον τεῖχος, τὸ ἀνοκαλυφθὲν ἐν τῷ ρωσικῷ Ξενῶνι, τῷ κειμένῳ παρὰ τὸν Ναὸν τῆς Ἀναστάσεως.

Τὸ ζήτημα τῆς τοποθεσίας τοῦ δευτέρου τείχους ἐγένετο ἀντικείμενον ἐπισταμένης μελέτης τῶν σοφῶν ἕνεκα τῆς σημασίας αὐτοῦ πρὸς προσδιορισμὸν τῆς τοποθεσίας τοῦ Γολγοθᾶ καὶ τοῦ Παναγίου Τάφου, διότι ὁ Κύριος ἡμῶν ἔπαθεν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ παρὰ τὸ δεύτερον τοῦτο τεῖχος, ἀλλ' ἐκτὸς τῆς πόλεως, «ἔξω τῆς πύλης». Ἐπειδὴ δ' ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ ὑπάρχουσι πολλὰ λείψανα διαφόρων ἀρχαίων οἰκοδομῶν, διὰ τοῦτο οἱ ἀρχαιολόγοι, μὴ δυνάμενοι νὰ διακρίνωσι τὸν χρόνον, εἰς ὃν ἀνήκουσι τὰ ὑπ' αὐτῶν συν-

αντὼμενα λείψανα, περιῆλθον εἰς μεγάλην διαφωνίαν ὡς πρὸς τὴν τοποθεσίαν τοῦ δευτέρου τούτου τείχους, μὴ λαβόντες ὑπ' ὄψιν ὅτι τὰ ὑπ' αὐτῶν εὗρεθέντα λείψανα τειχῶν δυνατὸν νὰ εἴνε λείψανα τειχῶν, κτισθέντων ἐν διαφόροις καιροῖς, ἐν ἐποχαῖς λίαν ἀπομεμακρυσμέναις ἀλλήλων.

Ἐκ τῶν διηγήσεων τοῦ Ἰωσήπου Φλαβίου περὶ τῆς πολιορκίας τῆς Ἱερουσαλὴμ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων δυνατὸν νὰ συμπεράνῃ τις ὅτι τὸ δεύτερον τεῖχος δὲν περιέβαλε τὸ πρῶτον τεῖχος τῆς πόλεως καθ' ὅλην τὴν ἑκτασιν αὐτοῦ. Οὕτω δὲ διηγεῖται ὅτι ὁ Τίτος διατρυνήσας τὸ δεύτερον τεῖχος κατέστρεψε μόνον ἐκεῖνο τὸ μέρος αὐτοῦ, ὅπερ ἦτο ἐστραμμένον πρὸς βορρᾶν ὥστε τοῦτο εἶχε καὶ ἕτερον μέρος, βαῖνον ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον καὶ ἐστραμμένον πρὸς δυσμᾶς. Τὸ δεύτερον τοῦτο μέρος τοῦ δευτέρου τείχους ἔληγε παρὰ τῇ εὐρισκομένῃ ἐν τῷ πρώτῳ τείχει πύλῃ Γεννάθ καὶ ἄφινεν ἀνυπεράσπιστον τὸ μέρος ἐκεῖνο τοῦ πρώτου τείχους, ὅπερ ἔβαινεν ἀπὸ τῆς πύλης Γεννάθ μέχρι τοῦ φρουρίου, τὸ μέρος ἐκεῖνο, πρὸ τοῦ ὁποίου εὕρισκετο τὸ ἄγαλμα τοῦ ἀρχιερέως Ἰωάννου. Ἐν τῷ μέρει δ' ἀκριβῶς τούτῳ ἤρχισεν ὁ Τίτος τὴν πολιορκίαν τῆς Ἄνω πόλεως. Ἀλλὰ θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ στήσῃ πολιορκητικὰ μηχανήματα κατὰ τοῦ πρώτου τείχους, ἐὰν μὴ κατέστρεφε τὸ δεύτερον τοιοῦτον, ἐὰν τοῦτο ἐκάλυπτε τὸ πρῶτον καθ' ὅλην τὴν βορείαν γραμμήν. Τοῦναντίον δ' ἐὰν τὸ δεύτερον τεῖχος ἐπεξετείνετο ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον, τότε δὲν θὰ παρεκώλυε ποσῶς τὰς πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις τοῦ Τίτου κατὰ τοῦ πρώτου τείχους· τοῦτο μάλιστα ἦτο χρήσιμον εἰς τοὺς Ῥωμαίους στρατιώτας, διότι καταλαμβάνοντες τὸ δεύτερον τεῖχος ἠδύναντο νὰ στηριχθῶσι καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἐναντίον τοῦ πρώτου τείχους.

Ἡ ὑπαρξίς δὲ βαθείας γάνδακος, βάθους πλέον τῶν 15 μέτρων, χωρούσης κατὰ μῆκος τῆς ἀγορᾶς καὶ ὑπὸ τὸν Ῥωσικὸν Ξενῶνα καὶ τὸ Μουριστιάν, παρέχει τρανὴν ἀπόδειξιν τοῦ ὅτι ἐνταῦθα ὑπῆρχε καὶ τὸ τεῖχος τῆς πόλεως.

Ἐὰν τοῦτο εἶχεν οὕτως, τότε ἡ ἐπέκτασις τῆς πόλεως

πρὸς βορρᾶν κατὰ τοὺς χρόνους Ἡρώδου τοῦ Μεγάλου δὲν ἦτο λίαν σημαντική· ὅλως ὅμως τοῦναντίον βλέπομεν στρέφοντες τὴν προσοχὴν ἡμῶν πρὸς τὸ νότιον μέρος τοῦ δυτικοῦ λόφου. Ἡ Ἄνω πόλις ἐπὶ Ἡρώδου ἐπεξετάθη ἀπὸ τῆς Ἀκροπόλεως πρὸς νότον καθ' ὅλον τὸν δυτικὸν λόφον. Κατὰ τὸν Φλάβιον (Πόλεμ. 5,4,2) τὸ τεῖχος τῆς πόλεως ἀρχόμενον ἀπὸ τοῦ πύργου Ἰππικοῦ περιεκύκλου τὸ χωρίον Βεθσόραν (ὀνομασθὲν ἴσως οὕτως εἰς ἀνάμνησιν τῆς Βηθσοῦρας τῶν Μακκαβαίων), ἐξικνούμενον δὲ μέχρι τῆς πύλης τῶν Ἑσσαιῶν τὸ τεῖχος διὰ τῆς κλιτύος τοῦ λόφου ἐχώρει εἰς τὴν φάραγγα μέχρι τῆς πηγῆς τοῦ Σιλῳάμ, ἐντεῦθεν δ' ἔκαμπε πρὸς βορρᾶν κατὰ τὴν διεύθυνσιν τοῦ παλαιοῦ τείχους τῆς Κάτω πόλεως, κατὰ τὸ ἀνατολικὸν αὐτῆς μέρος, ἀπὸ τῆς πηγῆς μέχρι τοῦ ἐξώστου τοῦ Ναοῦ, ὑπερασπιζομένου συγχρόνως ὑπὸ τοῦ τείχους, τοῦ κατὰ μῆκος τῆς κοιλάδος τῶν Κέδρων. Ἡ ἀρχαία πόλις ἀνεκαινίσθη καὶ συνηνώθη μετὰ τῆς νέας, περιελθούσης εἰς τὴν περιοχὴν τῆς πόλεως καὶ τῆς φάραγγος ἐκείνης (Τυροποιῶν), ἣτις διεχώριζε τὴν παλαιὰν καὶ τὴν νέαν πόλιν. Ἡ Ἱερουσαλὴμ εἶχεν ἤδη τοιαύτην περιοχὴν, ὁποίαν οὐδέποτε ἐφαντάσθη· αἱ δύο πόλεις τῶν Μακκαβαίων, συνενωθεῖσαι εἰς μίαν, ἀπετέλεσαν πρᾶγματι ἀπέραντον πόλιν.

Ὡμιλήσαμεν ἀνωτέρω περὶ ἐξωστῶν τοῦ Ναοῦ, χάρις εἰς τοὺς ὁποίους ὁ Ναὸς σημαντικῶς ηὔξήθη. Κατὰ τοὺς λόγους τοῦ Φλαβίου ἡ πλατεῖα τοῦ Ναοῦ ἐδιπλασιάσθη κατὰ τὴν περιοχὴν συνεπεία τῆς συνενώσεως μετ' αὐτῆς ἰδιαιτέρων μερῶν ἀπὸ βορρᾶ καὶ νότου (Πόλεμος 5, 21,1). Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ἡ μαρτυρία τοῦ Ἰουδαίου ἱστορικοῦ εἶνε τελείως παραδεκτὴ, διότι δὲν ὑπάρχει λόγος ν' ἀποκρούσωμεν αὐτήν. Οὗτος λέγει ὅτι τὸ μικρότερον μέρος τῆς τετραγώνου πλατείας ταύτης, ὅπερ κατεῖχεν ὁ Ναός, εἶχε μῆκος ἑνὸς σταδίου, ἡ δὲ περιφέρεια ὅλων τῶν πλευρῶν, συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ πύργου. Ἀντωνία, ἐξισοῦτο πρὸς ἕξ στάδια (Πόλεμος 5, 5, 2).

Ἡ πλατεῖα τοῦ νῦν Χάραμ-ἔς-Σερῖφ εἶναι πολὺ μεγαλειτέρα. Τὸ μικρότερον νότιον μέρος αὐτῆς ἔχει 280 μέτρων, ἥτοι 100 σχεδὸν μέτρα πλέον τοῦ σταδίου· ἐπειδὴ δ' ἀποτελεῖ τοῦτο τὸ ἐν ἕκτον τοῦ γενικοῦ μεγέθους τῆς περιφερείας τῆς πλατείας, φανερόν ὅτι ἡ περιφέρεια αὕτη σημαντικῶς ὑπερβαίνει τὰ ἕξ στάδια.

Ἀλλὰ πλείστοι ἀρχαιολόγοι, παραδεχόμενοι ὅτι ἡ νῦν πλατεῖα τοῦ Χάραμ-ἔς-Σερῖφ ἐξισοῦται πρὸς τὴν πλατεῖαν τοῦ Ναοῦ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἡρώδου, δυσκολεύονται νὰ ἐννοήσωσι τὴν μαρτυρίαν τοῦ Φλαβίου. Κατὰ τὴν γνώμην αὐτῶν ἡ πλατεῖα τοῦ Ναοῦ εἶχε διαστάσεις μεγαλειέρας ἐκείνων, τὰς ὁποίας προσδιορίζει ὁ Φλάβιος. Ἀλλὰ γνωστῆς οὔσης τῆς τάσεως τοῦ Φλαβίου πρὸς ἔξπαινον παντὸς Ἰουδαϊκοῦ, εὐκολώτερον θὰ ἠδύνατό τις νὰ ὑποπτευθῇ αὐτὸν ὡς μεγαλοποιοῦντα τὰ πράγματα ἐν τῇ περιγραφῇ τῆς Ἱερουσαλήμ. Ἴδου ὅμως ὅτι ἐν σχέσει πρὸς τὸ κύριον μνημεῖον, τὸ πολυτιμώτερον παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις, ὅπερ ἦτο καλῶς γνωστὸν εἰς τὸν Φλάβιον, ὡς μέλος τοῦ ἱερατικοῦ γένους, δεικνύει οὗτος περιοχὴν μικροτέραν τῆς πραγματικῆς. Τοῦτο εἶναι ἀκατανόητον. Ἡμεῖς θὰ προσπαθήσωμεν νὰ ἐξηγήσωμεν τοῦτο.

Ἀνωφελές νὰ στηρίζηται τις ἐπὶ προϋποθέσεων ὅτι τὸ στάδιον τοῦ Φλαβίου δὲν ἦτο τοιοῦτον, ὅποιον παρὰ τοῖς Ἑλλήσιν, ἐξισούμενον πρὸς 186 μέτρα· οὗτος δὲν προσδιορίζει μόνον ἐνταῦθα διὰ σταδίων τὴν ἔκτασιν. Ἐξ ἄλλων χωρίων τῶν συγγραφῶν αὐτοῦ φανερόν ὅτι οὗτος προσδιορίζει τὸ μῆκος δι' ὀλυμπιακῶν σταδίων, ἅτινα ἦσαν παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ἀπὸ τῶν χρόνιων τῶν Μακκαβαίων συνήθη μέτρα καταμετρήσεως. Ἄλλως τ' ἐνίστε ὁ Φλάβιος πρὸς προσδιορισμὸν τοῦ μήκους μεταχειρίζεται τὸν πῆχυν· ὅταν δὲ θέλῃ νὰ εἴπῃ στάδιον, γράφει 400 πήγεις, ὅπερ δηλοῖ ὅτι τὸ μῆκος τοῦ σταδίου παρ' αὐτῷ ἐξισοῦτο πρὸς 186 μέτρα.

Ἄλλοι προϋποθέτουσιν ὅτι ὁ Φλάβιος καθώρισε τὸ

μέγεθος τῆς πλατείας τοῦ Ναοῦ σχετικῶς, ἄνευ ἀκριβοῦς καταμετρήσεως, ἐν γένει, εἰς στρογγύλους ἀριθμούς. Τούτου δ' ἔνεκα καὶ ἔσφαλεν. Ἀλλὰ τοιαύτη προϋπόθεσις εἶνε ἀπαράδεκτος, διότι ὁ Φλάβιος εἶχε τὴν συνήθειαν νὰ μὴ σμικρύνῃ, ἀλλὰ νὰ μεγαλοποιῇ τὰ πράγματα, ἰδίως ὅταν προσδιορίζῃ τι ἄνευ καταμετρήσεως καὶ ἐν στρογγύλοις ἀριθμοῖς.

Διὰ τοῦτο δὲν ἀμφιβάλλομεν ὅτι ὁ Φλάβιος ἀκριβῶς καθώρισε τὰς διαστάσεις τῆς πλατείας τοῦ Ναοῦ τῆς ἐποχῆς αὐτῶν, ὅτι τότε πράγματι τὸ μικρότερον νότιον μέρος αὐτῆς ἐξισοῦτο πρὸς ἓν στάδιον, ὅλη δ' ἡ περιφέρεια τῆς πλατείας πρὸς ἕξ στάδια.

Βεβαίως πρὸς τοῦτο δέον ν' ἀρνηθῇ τις τὴν ἰδέαν ὅτι ὁ νῦν Χάραμ-ἔς-Σεριφ καταλαμβάνει τοιαύτην ἀκριβῶς ἔκτασιν, ὁποῖαν καὶ ὁ Ἰουδαϊκὸς Ναὸς κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἡρώδου.

Κατὰ τὴν γνώμην ἡμῶν ὁ νῦν Χάραμ-ἔς-Σεριφ κατέχει οὐ μόνον τὴν πλατεῖαν τοῦ Ναοῦ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἡρώδου, ἀλλὰ καὶ τὰ πέριξ αὐτῆς, ἔνθα ἦσαν αἱ οἰκοδομαὶ τῆς ἐποχῆς τῶν Ἀντωνίνων, ἐν τῇ Βυζαντινῇ ἐποχῇ καὶ ἐν μέρει ἔτι βραδύτερον.

Ἴδου ἐπὶ τίνος στηριζόμεθα:

Διὰ τῶν ἀνασκαφῶν τῶν ἁγγλων ἀρχαιολόγων, τῶν γενομένων παρὰ τὴν χρυσὴν πύλην, ἀνεκαλύφθη τὸ ἀνατολικὸν τεῖχος τῆς ἀρχαίας πόλεως, τὸ κατὰ μῆκος τῆς κοιλάδος τῶν Κέδρων, εἰς ἀπόστασιν 16 μέτρων πρὸς ἀνατολὰς ἀπὸ τοῦ τείχους τοῦ Χάραμ-ἔς-Σεριφ. Ἐν ἀρχαιοτέροις χρόνοις οὐδὲ καὶν προϋπέθετέ τις τὴν ὑπαρξιν ἐνταῦθα ἰδιαιτέρου τείχους τῆς πόλεως, ἐπειδὴ τοῦτο θὰ ἦτο σχεδὸν παρὰ τὸν περίβολον τοῦ Ναοῦ καὶ μεταξὺ τῶν τειχῶν θὰ ἦτο μόνον στενὴ δίοδος.

Ἀλλ' ἐὰν παραδεχθῶμεν ὀρθὴν τὴν μαρτυρίαν τοῦ Φλαβίου ὅτι τὸ πλάτος τῆς πλατείας τοῦ Ναοῦ ἦτο ἐν μόνον στάδιον, ἢ ἀπόστασις τότε ἀπὸ τοῦ ἀνακαλυφθέντος

ἀνατολικοῦ τῆς πόλεως τείχους μέχρι τῶν πυλώνων τοῦ Ναοῦ θὰ εἶνε περὶ τὰ 100 μέτρα, καὶ ἡ ἐνταῦθα ὑπαρξίς τείχους ἦτο ἀπαραίτητος πρὸς φρούρησιν τῶν οἰκοδομῶν.

Τοιαῦται ἦσαν αἱ διαστάσεις τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ τοῦ Ναοῦ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ¹. Ὁ Γολγοθᾶς ἔκειτο ἔτι ἔξω τῆς πόλεως, ἀλλὰ παρὰ τὸ δεύτερον τεῖχος, χωριζόμενος ἀπ' αὐτοῦ μόνον ὑπὸ τῆς τάφρου. Ὁ δὲ παρὰ τὸν Γολγοθᾶν χώρος συμπεριελήφθη εἰς τὴν πόλιν μόνον μετὰ τὴν ἰδρυσιν τοῦ τρίτου τείχους ἐπὶ Ἡρώδου Ἀγρίππα τοῦ Α'. ἐν ἔτει 46 μ. Χ.

Θ'.) Ἡ Ἱερουσαλὴμ ἐπὶ Ἡρώδου τοῦ Ἀγρίππα.—Τὸ τρίτον τεῖχος ἐκτίσθη ὑπὸ Ἡρώδου τοῦ Ἀγρίππα πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς τελευταίας ἐπεκτάσεως τῆς πόλεως πρὸ τοῦ κατὰ τῶν Ρωμαίων πολέμου.

Μέχρι τῆς ἐποχῆς Ἡρώδου τοῦ Ἀγρίππα τὸ περιβάλλον τὴν πόλιν τεῖχος ἀπὸ βορρᾶ εἶχε λίαν ἀνώμαλον διεύθυνσιν καὶ ἄφινε πολλὰ προάστεια τῆς πόλεως ἀνυπεράσπιστα. Πρὸς ἀνατολὰς τῆς πόλεως ἔμενεν ἀνυπεράσπιστος ἡ κολυμβήθρα Βηθεζδὰ καὶ πολλαὶ οἰκίαι, κτισθεῖσαι ἐκεῖ ἐπὶ τοῦ λόφου Βεζεθᾶ, ὅστις ἐχωρίζετο τοῦ πύργου Ἀντωνία μόνον ὑπὸ τῆς τάφρου. Πρὸς δυσμὰς δ' ἕνεκα τῆς συνενώσεως τοῦ δευτέρου τείχους μετὰ τοῦ πρώτου παρὰ τὴν πύλιν Γεννάθ, ἔμεινεν ἀνυπεράσπιστος ἡ βορειοδυτικὴ γω-

1) Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἡρώδου ἡ πόλις σημαντικῶς ἐπεξετάθη πρὸς νότον ἐπὶ τε τοῦ ἀνατολικοῦ καὶ τοῦ δυτικοῦ λόφου, ἀμφοτέρων τούτων περικυκλωθέντων δι' ἐνὸς τείχους, τὸ νότιον μέρος τοῦ ὁποίου ἐχώρει πολὺ νοτιώτερον τοῦ νῦν νοτίου τείχους τῆς πόλεως.

Ἐπεξετάθη ἡ πόλις καὶ βορείως τοῦ δυτικοῦ λόφου, τὸ νέον δὲ τοῦτο τμήμα αὐτῆς περιεκυκλώθη ὑπὸ τοῦ δευτέρου τείχους.

Τὰ ἀρχαῖα φρούρια τῆς πόλεως καὶ ὁ Ναὸς ἐπίσης ἀνεκαινίσθησαν. Τὸ ἐκ νέου ἀνοικοδομηθὲν φρούριον Βάρις μετονομάσθη Ἀντωνία. Ἐπὶ δὲ τοῦ τόπου τῆς Βηθσοῦρας τῶν Μακκαβαίων ὁ Ἡρώδης ἔκτισε μεγαλοπρεπὲς ἀνάκτορον καὶ ἴδιον φρούριον μετὰ τριῶν πύργων Ἰππιζοῦ, Φασαίλου καὶ Μαριάμνης. Πλὴν τούτου ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ λόφου ἦσαν τότε τὸ ἀνάκτορον τῶν Ἀσσυριανῶν αἱ κατοικίαι τῶν ἀρχιερέων, ἡ μεγάλη ἀγορά, ἐν γένει δ' ἦτο τὸ καλλίτερον μέρος τῆς πόλεως κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Φλαβίου, ὅπερ καὶ παρῳτρεῖται αὐτὸν νῦν διίσχυρίζηται ὅτι ἐνταῦθα ἔκειτο καὶ ὁ οἶκος Δαβὶδ ἐν τῇ ἀρχαιότητι.

νία, ἔνθα ἦτο ὁ Γολγοθᾶς καὶ ἔνθα ἐπὶ τοῦ παρακειμένου περαιτέρω ὑψώματος Γαρήβ ἦσαν ἐπίσης πολλαὶ κατοικίαι. Διὰ τοῦτο Ἡρώδης Ἀγρίππας ὁ Α΄. καὶ ἀνέλαβε τὴν κατασκευὴν τοῦ τρίτου τείχους, ὅπερ περιεκύκλου τὸ Γαρήβ καὶ τὴν Βεζεθᾶν, τοῦλάχιστον ἀπὸ τοῦ μέρους αὐτῆς ἐκείνου, ὅπερ ἐχώρει πρὸς τὴν ἀρχαίαν πόλιν.

Πολλοὶ ἀρχαιολόγοι παραδέχονται ὅτι τὸ τεῖχος τοῦ Ἀγρίππας ἦτο ἀκριβῶς ἐκεῖ, ἔνθα εἶνε σήμερον τὸ βόρειον τεῖχος τῆς πόλεως. Ἀλλὰ καθ' ἡμᾶς ἡ διεύθυνσις τοῦ τείχους τοῦ Ἀγρίππας ἦτο ὀλίγον διάφορος τῆς τοῦ νῦν τείχους, ἰδίᾳ δὲ κατὰ τὸ δυτικὸν αὐτοῦ μέρος.

. Κατὰ τὸν Ἰώσηπον Φλάβιον τὸ τρίτον τεῖχος ἤρχετο ἀπὸ τοῦ πύργου Ἰππικοῦ, ὁπόθεν διηυθύνετο πρὸς βορρᾶν μέχρι τοῦ πύργου Ψηφίνου. Ἐπεκτεινόμενον δὲ περαιτέρω πρὸ τοῦ μνημείου τῆς βασιλίσσης Ἑλένης καὶ παρακάμπτον τὰ βασιλικά σπήλαια ἔστρεφε πρὸς τὸν πύργον τῆς Γωνίας παρὰ τὸν οὕτως ὀνομαζόμενον τάφον Σουκονοβάλα καὶ συνηνοῦτο μετὰ τοῦ ἀρχαίου τείχους ἐν τῇ φάραγγι, τῇ ὀνομαζομένῃ χειμάρρους τῶν Κέδρων.

Τὰ ὑπὸ τοῦ Φλαβίου μνημονευόμενα μέρη, παρὰ τὰ ὅποια ἔβαινε τὸ τρίτον τεῖχος, ἦσαν βεβαίως καλῶς γνωστὰ εἰς τοὺς συγχρόνους αὐτοῦ. Ἀλλ' εἶνε ταῦτα γνωστὰ εἰς ἡμᾶς; Γνωρίζομεν π. γ. ποῦ ἔκειτο ὁ Ψήφινος πύργος. Ἐν τούτοις ὅμως ἡ γενικὴ παράστασις περὶ τῆς διευθύνσεως τοῦ τρίτου τούτου τείχους ἐξαριτᾶται τελείως ἐκ τοῦ ποῦ θὰ δείξωμεν τὸν βορειοδυτικὸν τοῦτον πύργον.

Ὁ πύργος οὗτος, ἐστραμμένος πρὸς δυσμὰς καὶ προφυλάσσων τὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν, εἶχεν εὐρείας διαστάσεις καὶ ἰδιαίτερον τύπον. Εἶχεν ὕψος 70 πήχεων καὶ τύπον ὀκταγώνου.

Τὸ νῦν ὑπάρχον βόρειον τεῖχος τῆς Ἱερουσαλήμ, ἀρχόμενον ἀπὸ τοῦ παρὰ τὴν πύλην Δαβὶδ φρουρίου, ἰδίᾳ δ' ἀπὸ τοῦ πύργου Ἰππικοῦ, δὲν διευθύνεται πρὸς βορρᾶν, ἀλλὰ βορειοδυτικῶς, εἴτα δὲ στρέφεται βορειοανατολικῶς.

Παρὰ τὴν καμπὴν ταύτην τοῦ τείχους εὐρίσκονται ἀξιόλογα ἐρείπια, φυλασσόμενα νῦν ἐν ταῖς ὑπογείοις οἰκοδομαῖς τὴν λατινικῆς σχολῆς. Τὰ ἐρείπια ταῦτα ἀρχαιολόγοι τινὲς θεωροῦσιν ὡς λείψανα τοῦ πύργου Ψηφίνου. Ἀλλὰ δεόν νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι οὐδὲν δεικνύει τὴν ὑπαρξιν ἐνταῦθα ὑψηλοῦ ὀκταγώνου πύργου, ὅστις ἔνεκα τοῦ ὕψους καὶ τοῦ τύπου αὐτοῦ ὥφειλε νὰ ἔξη λίαν εὐρεῖαν βάσιν.

Ἡ περὶ τὰς ἐκταύσεις ἡμῶν αὕτη ἀποκρούεται ὑπ' ἄλλων ἀρχαιολόγων, οἵτινες νομίζουσιν ὅτι ἡ τοποθεσία τοῦ πύργου Ψηφίνου ἦτο ἐπὶ τῆς βορείου διευθύνσεως, ἀλλ' ἐπὶ ὑψηλοτέρου μέρους, καὶ δὴ ἐπὶ τοῦ ὑψηλοτέρου ἐν Ἱερουσαλὴμ χώρου, ἔνθα νῦν κεῖνται αἱ ῥωσικαὶ ἔξω τῆς πόλεως οἰκοδομαί.

Ἀλλ' ὁ Φλάβιος λίαν σαφῶς δηλοῖ ὅτι τὸ τρίτον τεῖχος ἀρχόμενον ἀπὸ τοῦ πύργου Ἰππικοῦ διηυθύνετο πρὸς βορρᾶν μέχρι τοῦ πύργου Ψηφίνου. Ἐὰν δ' ἡμεῖς ἀπὸ τοῦ πύργου Ἰππικοῦ φέρωμεν εὐθείαν γραμμὴν πρὸς βορρᾶν θὰ συναντήσωμεν μικρὸν ἰουδαϊκὸν προάστειον παρὰ τὴν πύλην Δαμασκοῦ. Ἐν τῷ προαστείῳ τούτῳ ὑπάρχει πετρῶδες ὕψωμα, σημαντικῶς ἐξέχον τοῦ πέριξ χώρου, καὶ πανταχόθεν τεχνικῶς πεπελεκημένον. Τὸ ὕψωμα τοῦτο ἐγένετο ἤδη ἀντικείμενον μελέτης ὑπὸ τῶν ἀρχαιολόγων. Οὕτως δ' ὁ Saulcy ἐθεώρησε τὸ ὕψωμα τοῦτο ὡς τόπον τοῦ τάφου τῆς Ἑλένης (Ἀδιαβηνῶν), εἴτα δέ, κατὰ τὴν γνώμην αὐτῶν, ἐνταῦθα κυρίως ἔκειτο ἡ ἐκκλησία τοῦ ἁγ. Στεφάνου. Ὁ Κονδερ ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ μέρους τοῦ ὑψώματος τούτου δεικνύει τὸν Π. Τάφον, ἐπὶ δὲ τῆς κορυφῆς αὐτοῦ τοποθετεῖ τοὺς δύο ἐκείνους πύργους τοὺς γνωστοὺς ὑπὸ τὸ ὄνομα «γυναικεῖοι», οἵτινες μνημονεύονται ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς πολιτορκίας τῆς Ἱερουσαλὴμ. Ἀλλ' οὐδεμία τῶν ὑποθέσεων τούτων (Saulcy καὶ Κονδερ) ἔχει βάσιν σταθεράν.

Πρὸ τινων ἐτῶν ἐν τῷ ρηθέντι ὑψώματι ἀνεκαλύφθη, λελαξευμένον ἐν αὐτῷ, στρογγύλον δωμάτιον ἐσωτερικῶς περὶ τὰ 25 μέτρα διαμέτρον, οἱ δὲ τοῖχοι αὐτοῦ εἶχον ὕ-

πος τριῶν μέτρων. Ἀνακοίνωσιν περὶ τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ
 δωματίου τούτου ἔκαμεν ὁ Sick ἐν Palestine Exploration
 Fund (Quart. Stat. octobre 1893) καὶ ἐν Revue biblique
 (1893 σελ. 633). Ἀλλ' οὐδείς ἠδυνήθη νὰ ἐξηγήσῃ τὸν
 προσορισμὸν τοῦ δωματίου τοῦτου, οἱ τοῖχοι τοῦ ὁποίου ἦ-
 σαν κεκαλυμμένοι διὰ μικρῶν κύβων λευκοῦ λίθου, ὁμοίων
 πρὸς ψηφιδωτόν, ἀλλὰ μεῖζονος διαστάσεως. Μήπως ἦτο τὸ
 κυκλοτερεὲς τοῦτο δωμάτιον κατοικία ἐν τῷ κάτω πατώματι
 τοῦ Ψήφινου πύργου; Ἀληθὲς ὅτι ὁ πύργος οὗτος δὲν ἦτο
 κυκλοτερεῆς, ἀλλ' ὀκτάγωνος, εἰλλὰ πολὺ συχνὰ πολύγωνοι
 ἐξωτερικῶς οἰκοδομαὶ εἶχον ἐσωτερικῶς κυκλοτερεῖ δωμάτια.
 Ἡ δὲ κατασκευὴ τῶν τειχῶν τοῦ περιγραφομένου κυκλοτε-
 ροῦς δωματίου, παρομοία πρὸς ψηφιδωτόν, παρέχει ἡμῖν
 τὸ ἐνδόσιμον νὰ ἐξηγήσωμεν καὶ τὸ διατί ὁ πύργος οὗτος
 ὠνομάζετο Ψήφινος, διότι ἡ λέξις σημαίνει ἐργασίαν, ὁμοίαν
 πρὸς ψηφιδωτόν.

Βεβαίως ἡ προτεινομένη αὕτη ἐξήγησις εἶνε ὑπόθεσις,
 ἀλλ' ἡ ὑπόθεσις αὕτη δὲν ἀντιστρατεύεται πρὸς τὴν μαρτυ-
 ρίαν τοῦ Φλαβίου. Πύργος ὕψους 70 πήχεων ἔδει νὰ ἔχῃ
 ἐξωτερικῶς διάμετρον 35 μέτρων καὶ διὰ τοῦτο ἠδύνατο
 νὰ ἔχῃ ἐν τῇ βάσει αὐτοῦ δωμάτιον 25 μέτρων. Οἱ πύργοι
 παρὰ τοῖς ἀρχαίοις λαοῖς δὲν ὠμοιάζον τὰ σημερινὰ καθω-
 νοστάσια ἢ τεμένη. Ὅσον ὑψηλότερον πύργον ἤθελον νὰ
 κτίσωσι, τόσον εὐρυτέραν ἔπρεπε νὰ κατασκευάσωσι τὴν βά-
 σιν αὐτοῦ. Ὅθεν ὁ Ψήφινος πύργος ἔπρεπε νὰ ἔχῃ λίαν
 εὐρεῖαν βάσιν μετὰ δωματίων διαφόρου εἶδους πρὸς φύλα-
 ξιν τῶν, ζωοτροφιῶν καὶ τῶν πολεμοφοδίων, ὡς καὶ μετὰ
 δωματίων πρὸς ἀνάπαυσιν τῶν στρατιωτῶν, οἵτινες ἔζων ἐν
 τῷ πύργῳ πρὸς φρούρησιν καὶ ὑπεράσπισιν τῶν τειχῶν. Ἐν
 γένει τὸ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἑλλησιν ὀνομαζόμενον φρού-
 ριον ἦτο οἰκοδομὴ περιλαμβάνουσα δωμάτια ἐπιμελητείας
 στρατοῦ καὶ στρατῶνος.

Τὸ ἔδαφος τοῦ κυκλοτεροῦς δωματίου, περὶ τοῦ ὁποίου
 νῦν ὁ λόγος, ἐν τῷ μέσῳ αὐτοῦ ὑψοῦται ὀλίγον. Πιθανὸν

δ' ἐνταῦθα ὑπῆρχε χονδρὸς κυκλικὸς κίων, χρησιμεύων ὡς στήριγμα τῆς ὀφιοειδῶς ἀνερχομένης κλίμακος, ἢ ὡς κύριον στήριγμα τῶν τῶξων τῶν θόλων, οἵτινες ἐχρησίμευον ὡς ἔδαφος τοῦ ἐπομένου πατώματος τοῦ πύργου.

Ἡ περαιτέρω διήγησις τοῦ Φλαβίου περὶ τῆς διευθύνσεως τοῦ τρίτου τείχους δὲν καθιστᾷ ἀπίθανον τὴν ὑφ' ἡμῶν γενομένην προϋπόθεσιν περὶ τῆς τοποθεσίας τοῦ πύργου Ψηφίνου. Κατὰ τὸν Φλάβιον ἀπὸ τοῦ Ψηφίνου πύργου τὸ τεῖχος διηυθύνετο πρὸς ἀνατολάς, διήρχετο παρὰ τὸ μνημεῖον τῆς Ἑλένης καὶ τὰ βασιλικά σπήλαια καὶ ἔφθανε μέγρι τοῦ πύργου τῆς Γωνίας. Πληρέστατα δ' ἡμεῖς παραδεχόμεθα ὅτι ἀπὸ τοῦ Ψηφίνου πύργου τὸ τεῖχος εἶχε τὴν ὑποδειχθεῖσαν ἀνωτέρω διεύθυνσιν, ἣτις ἴσως καὶ δὲν ἀπεῖχε πολὺ τῆς γραμμῆς ἐκείνης, τὴν ὁποίαν κατέχει τὸ νῦν βόρειον τεῖχος τῆς πόλεως.

Ὅσον ἀφορᾷ τὸν πύργον τῆς Γωνίας ἀναμφίβολον ὅτι ἀδύνατον ἐπὶ τοῦ σημερινοῦ τείχους νὰ δείξῃ τις σημείον τι ἀναλογοῦν πρὸς αὐτόν, καίτοι πιθανῶς καὶ οὗτος δὲν ἀπεῖχε πολὺ τοῦ νῦν τείχους.

Ἀπὸ τοῦ πύργου τῆς Γωνίας τὸ τεῖχος τοῦ Ἀγρίππα ἔκαμπε πρὸς νότον καὶ κατὰ μῆκος τοῦ χειμάρρου τῶν Κέδρων ἐχώρει πρὸς συνένωσιν μετὰ τοῦ ἀρχαίου πρώτου τείχους¹.

Ἐνταῦθα λήγει ἡ περιγραφὴ τῆς ἀρχαίας πόλεως Ἱερουσαλὴμ. Ἐν ἔτει 70 μ. Χ. ἡ Ἱερουσαλὴμ τῆς Π. Διαθίχης κατεστράφη καθολοκληρίαν ὑπὸ τῶν Ρωμαίων.

ΤΕΛΟΣ

Ἀρχμ. *ΕΙΡΗΝΑΙΟΣ ΚΗΛΑΔΗΣ*

¹Επὶ Ἱερῶδου τοῦ Ἀγρίππα ἡ Ἱερουσαλὴμ (ἐπὶ τε τοῦ ἀνατολικοῦ καὶ τοῦ δυτικοῦ λόφου) σημαντικῶς ἠϋξήθη πρὸς βορρᾶν, πρὸς ὑπεράσπισιν δὲ τοῦ ἐνταῦθα ἐγκαθιδρυθέντος πληθυσμοῦ Ἱερῶδης ὁ Ἀγρίππας ἔκτισε τὸ τρίτον τεῖχος, ὅπερ κατὰ τὴν γνώμην πολλῶν ἀρχαιολόγων ἦτο ἀκριβῶς ἐκεῖ, ἔνθα εὐρίσκεται νῦν τὸ βόρειον μέρος τοῦ περιβαλλοντος τὴν Ἱερουσαλὴμ τείχους.

ΤΟΥ ΣΟΦΩΤΑΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ
ΜΕΛΕΤΙΟΥ ΤΟΥ ΠΗΓΑ (1549—1601)
ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ ΠΡΟΣ ΔΙΑΦΟΡΟΥΣ ΧΙΟΥΣ
(Κῶδιξ Πατριαρχικῆς Συλλογῆς 524 *)

Μοναρχίαν γάρ, μίαν δηλαδή ὁρχήν πρεσβεύομεν ἅπαντες· πάντων μὲν τῶν (ὥς φασι καὶ οἱ τῆς σχολῆς) ἐκτὸς τῆς Τριάδος, αὐτὴν τὴν Τριάδα· τῶν δὲ ἐντὸς τῆς ὑπερθέου Τριάδος, τὸν Πατέρα μόνον· ἵνα ἡ μία ἄρχή, (ἡ καλλίστη τῆς θεολογίας ἄρχή τὸ μέγιστον τῆς ἑρ-
θοδοξίας ἀξίωμα) πάντῃ τε διασώζηται καὶ πάντοτε. Ἀδύνατον δέ ἐστιν ἐν αἵτιον εἶναι τοῦ Πνεύματος καὶ τὸν Υἱὸν μετὰ τοῦ Πατρὸς. Καθὼ γὰρ ἓν ἐστι μετὰ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς (ἔστι δὲ ἐν καθὼ οὐσία) ἓν ἐστι καὶ τὸ Πνεῦμα μετὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, εἷς γὰρ Θεὸς τὰ τρία, μία οὐσία, μία φύσις, μία ἄρχή, εἷς δημιουργός· ἀλλὰ καὶ τὸ γεννᾶν, γεννᾶσθαι, ἐκπαρεῦναι, ἐκπορεύεσθαι, οὐ τῆς οὐσίας, ἀλλὰ τῶν ὑποστάσεων εἰσιν ιδιότητες. Αἱ δὲ ιδιότητες πάντως οὐ κοιναί. Τούτων οὕτως ἐχόντων τίς ἡ τόλμη εἰς καταστροφὴν τοῦ μεγίστου δόγματος τῆς εὐσεβείας, τίς ἡ τόλμη καὶ αὐτῷ τῷ Σωτῆρι Χριστῷ ἀνθισταμένων, ἄλλην διδασχὴν παρ' ἣν ἐδίδαξε· ὁ Σωτὴρ, παρ' ἣν τὸ ἱερὸν εὐαγγέλιον φέρει, εἰσφέρειν εἰς τὴν τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίαν ἀποτολμᾶν; οὐδὲ τῷ ἱσαποστόλῳ Διονυσίῳ πειθομένων, ἀναφανδὸν βοῶντι· Μηδὲν ὅλως τολμᾶν ἢ λέγειν ἢ φρονεῖν παρὰ τὰ ἐν τοῖς Ἱεροῖς λογίοις ἐκπερασμένα, καὶν ἄγγελός φησιν ἀπ' οὐρανοῦ ὁ θεῖος Παῖ-
λος εὐαγγελίζεται ὑμῖν παρ' ὃ παρελάβετε, ἀνάθεμα ἔστω. Ἠγνόησαν (ὥς ἔοικεν) τὴν καλὴν ὑμῶν θεολογίαν ὁ χορὸς τῶν θεοφόρων Πατέρων τὸ ἱερὸν σύμβολον ἀναπτύσσων ἐν τῇ δευτέρᾳ συνόδῳ τῇ οἰκουμενικῇ καὶ ἐξεπίτηδες κατὰ τῶν Πνευματομάχων τὰ τοῦ Πνεύματος μετὰ τοῦ Πνεύματος ἐκκραίνων, καὶ λέγων ταῖς αὐταῖς τοῦ Σω-

*) Ἰδε «Νέα Σιών» Τόμος ΙΓ'. Τεύχος Α'. Β'. σελ. 60-75.

τῆρος λέξεσι· «καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ κύριον, τὸ ζωοποιόν, τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον»: Ὡς τῆς ἀτοπίας, τὰ τοῦ Πνεύματος ὄργανα ἐν ταῖς ὑπὲρ τοῦ Πνεύματος παλαίστραις, παρὰ τοῦ Πνεύματος ἐμπνεόμενα τὰ τοῦ Πνεύματος ἡγιόγησαν, καὶ σκότος βαθὺ τῆς Ἐκκλησίας κατεχέθη συμπίσης, καὶ ἀνατολικῆς δηλονότι καὶ δυτικῆς. Διήρκεσέ τε ἐπιχεθὲν δι' αἰώνων πολλῶν, ἄχρις οὐ μετὰ τοσαύτας καὶ τηλικαύτας συνόδους οἰκουμενικὰς τε καὶ τοπικὰς, ἢ τοῦ Πάπα τῆς πρεσβυτέρως Ρώμης καινῆ καὶ πρόσφατος ἀρχῇ, οὐ μόνον πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας κατεπαιρομένη, ἀλλὰ καὶ πολλῶν Παπῶν κατατολμήσασα (ὅς οὖν τοῖς Πατράσι τοῖς ἀνατολικοῖς τὸ αὐτὸ σύμβολον τῆς πίστεως μετὰ τῆς αὐτῆς περὶ Πνεύματος θεολογίας ἐπρέσβευον) καὶ τὸ σύμβολον ἔφθειρε, καὶ τῷ τοῦ Πνεύματος ἐλνιμήνατο δόγματι, κηρύξασα καὶ τὸν Υἱὸν αἰτίαν τοῦ Πνεύματος. Τῆς καινοτομίας, ἣν καὶ πολλαχοῦ παρεισήνεγκε· καὶ γὰρ τῶν ἀχράντων μυστηρίων κατέτεμε τὴν παρὰ τοῦ Σωτῆρος παράδοσιν· ἄρτον γὰρ καὶ οἶνον λαβὼν (σιωπῶν νῦν τῶν Ἰουδαίων ἀζύμων τὴν νομικὴν καὶ μετὰ τὸν νόμον τοῖς ἐν χάριτι παρὰ δέον σπουδαζομένοις παραφυλακὴν καὶ εὐχαριστήσας καὶ ἁγιάσας, παρέδωκεν, εἰπὼν· «λάβετε φάγετε τοῦτό μου ἐστὶ τὸ σῶμα τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν»· ὁμοίως καὶ τὸ ποτήριον λέγων· «πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες τοῦτό ἐστὶ τὸ αἷμά μου τὸ τῆς Καινῆς Διαθήκης, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν καὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν». Αὕτη δὲ καταλιποῦσα τό, εὐχαριστήσας, τὸ ἁγιάσας, μόνοις προσφύεται τοῖς ρήμασιν ἐκείνοις, τοῖς, τοῦτό μου ἐστὶ καὶ τὰ ἐξῆς..., καὶ ἡμῖν μέμψεται τοῖς τῷ Σωτῆρι ἀπαραιλλάκτως ἀκοινοῦοις, καὶ μετὰ τῶν ρημάτων ἐκείνων, καὶ τὰς εὐχὰς καὶ εὐχαριστίας ἐκκληρουῖσιν. Εἶτα καὶ τὴν ὁλομελίαν διασπάσασα τοῦ μυστηρίου, τὸ σῶμα μόνον τοῖς μέλεσι τοῦ Σωτῆρος μεταδιδόσιν. Τὸ δὲ αἷμα (περὶ οὐ μετὰ τῆς ἐμφάσεως τοῦ πάντες, (πίετε γὰρ φησὶν ἐξ αὐτοῦ πάντες, τὸ αἷμά φημι) οὐ πᾶσιν, ἀλλὰ μόνοις τοῖς ἱερεῦσιν ἀνατίθησι. Τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἀλλ' οὐ μόνον καὶ γὰρ καὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. Οὕτως ἐχομένους ἡμᾶς τῆς εὐκρινοῦς τοῦ Σωτῆρος διδασκαλίας, οἱ τὸν Πέτρον ἀγχοῦντες τὸν μακάριον καθηγητὴν καὶ διδάσκαλον, οἱ τῆς πρεσβυτέρως Ρώμης παῖδες (οἱ νῦν τὰ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολικῆς γλενάζοντες, καὶ κωμωδοῦντες τὰς κακοιχίας καὶ τὰ ὑπὲρ τῆς τοῦ Χριστοῦ πίστεως δεσμὰ τε καὶ μάλιστα, διωγμούς τε καὶ καθημερινούς θανάτους) διασύρουσιν ἀλλ' ἴσως τῆς ἀτοπίας ταύτης τῆς καθ' ἡμῶν τίσειν ἐλπίζουσι δίκας ἐν τῷ νεοδημιουργῷ πυρὶ (τῷ καθαρτηρίῳ δηλονότι) ὑπὲρ οὗ καὶ διαπληκτίζονται πρὸς ἡμᾶς μὴ παραδεχομένους πῦρ ἄγνωστον, καὶ πουργατόριον ἄδηλον, καὶ

αὐτοῖς ἄγνωστον τοῖς τοῦτο πρεσβεῖουσι καὶ ἀγνώστοις χωρίοις ἐνα-
ναπλαττόμενον. Εἰπάτωσαν γάρ οἱ τοῦ πυρὸς τούτου τοῦ πουργατο-
ρίου εἰσηγηταὶ ποῖόν τί ποτε πῦρ ἔστι (εἰ μὴ μίαν ζῆτε ὁποῖόν
ἔστι, τὸ εἶ ἔστιν ἀγνοούμενον, ἀλλ' οὖν εἰπάτωσαν ποῖόν τι πῦρ ἔστι;
θεῖον; ἀλλὰ φῶς ἐκεῖνο· εἰ δὲ καὶ πῦρ, ἀλλὰ πῦρ τὴν κακίαν κατανα-
λίσκον. Τοιοῦτο δὲ οὐ βούλονται εἶναι τὸ πουργατόριον. Οὐ γὰρ εἰς
τὴν τῆς κακίας καθαίρεσιν ὠκοδόμητο παρ' αὐτοῖς τὸ πῦρ ἐκεῖνο τὸ
καθαρκτικόν, λεπτὰς γὰρ τινὰς κηλίδας ἢ τὰς ἐπὶ τῇ κακίᾳ τῇ διὰ
τῆς μετανοίας ἤδη προεξαλειφθείσῃ τιμωρίας εἰσπραττόμενον, τοὺς
προκεκαθαρμένους ἀποκαθαίρει. Στοιχειῶδες; ἀλλὰ σώμασι τὸ στοι-
χεῖον συστοιχεῖ. Ἄλλὰ τὸ τοῦ Ἄδου τὸ ἀφεγγές; ἀλλὰ διηνεκὲς τοῦτο
καὶ ἄσβεστον, οὐ πρόσκαιρον δὲ καὶ ἐκλείπον· καὶ κολαστικὸν μὲν, οὐ
καθαρκτικὸν δέ· ποῦ δὲ καὶ κτίσεως κεῖται τὸ καθαρτήριο τοῦτο
πῦρ; μετὰ γὰρ τὴν ἀπαλλαγὴν τῶν τῇδε κόλπους Ἀβραάμ ἐδήλωσεν
ἡ Γραφή καὶ βασάνων τόπον καὶ φλογός. Μετ' οὗτο δὲ χάρισμα μέγα καὶ
Αὐγουστίνος δὲ ὁ μακάριος καὶ Βερνάρδος; τρία ἴσασι σκηνώματα·
ποῦ τοίνυν γῆς; ποῦ οὐρανοῦ; ποῦ Ἄδου τὸ καθαρτήριο; ἀλλὰ καὶ
Αὐγουστίνος (φησιν), ἔσθ' ὅπου τὸ πουργατόριον τίθησιν. Ἄλλὰ πρῶ-
τον μὲν οὐχ οὕτω δογματικῶς, ἔπειτα δὲ καὶ οἱ τρία μόνον σκηνώμα-
τα κατὰ τὴν θείαν Γραφὴν ἐπιγινώσκοντες, εἶτα τὸ πουργατόρι-
ον πρεσβεύοντες, ἑαυτοῖς τε προσπίπτουσι καὶ τῇ θείᾳ Γραφῇ δια-
φωνοῦσι, γνώμη δὲ οὕτως ἀστατοῦσα (εἰ γ' ὅλως καὶ γνώμη) καὶ ἀσύ-
στατος, δόγμα εἶναι οὐ δύναται. Περὶ δὲ καὶ δίκαιον, ἢ καὶ προσήκον,
τῆς ψυχῆς μετὰ τοῦ σώματος πλημμελοῦσης ἢ καὶ (Θεοῦ χάριτι) εὐθυ-
νομένης καὶ θεοδρομούσης, διὸ καὶ μελλούσης πάσαις ἀνάγκαις, ἢ στε-
φανωθῆναι τὸν τῆς δικαιοσύνης στέφανον ἐν τῇ βιαιότητι τοῦ Θεοῦ
μετὰ τοῦ οἰκείου σώματος, ἢ καὶ ἀποπεμφθῆναι μετὰ τοῦ αὐτοῦ σώ-
ματος εἰς τὸ πῦρ τὸ ἑξώτερον, εἰς τὴν φλόγα τὴν διαιωνίζουσαν· ποῦ
φημι δίκαιον μόνον ἐν τῷ πουργατόριῳ, μόνην εἰσεῖναι τὴν ψυχὴν
γυμνὴν σώματος τὰς πυρακτώσεις ἐκείνας τὰς πουργατορίους καὶ κα-
θαρκτικὰς ὑποισομένην; ἀλλὰ καὶ ποῦ τῆς θείας Γραφῆς τὸ πουργα-
τόριον τοῦτο πῦρ παραδέδοται; Ὁ Σωτὴρ (φησι) οὐκ ἐξελεύσεται ἕως
οὐ ἀποδῶ καὶ τὸν ἔσχατον κοδραντήν, ἄρα πῦρ ἔστι πουργατόριον
καὶ καθαρκτικόν.

Ἄλλ' ὦ οὔτοι, οὔτε περὶ καθαρτηρίου πυρὸς ὁ Σωτὴρ διαλέγε-
ται καὶ σκεπτέον καὶ τίς ἐκεῖνος περὶ οὗ ταῦτα εἶρηκεν ὁ Σωτὴρ, μὴ
ἄλλης φυλακῆς εὐρεθῇ ἄξιος οὐ καθαρκτικῶν χωρίων, ἀλλὰ φλογῶν
τιμωρητικῶν καὶ κολαστικῶν καὶ τοῦ ἔσχατου κοδραντοῦ εὐθύνας ἀ-
παιτουσῶν. Ἄλλὰ καὶ τὸ (ἕως) οὐ πάντοτε τέλος σημαίνει. Οἱ ὀφθαλ-

μοὶ (γὰρ φησιν) ἡμῶν πρὸς Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν, ἕως οὗ οἰκτιρή-
 ση ἡμᾶς. Οὐ γὰρ μετὰ ταῦτα οὐκ ἔσονται οἷς γε διὰ τοῦτο οἰκτιρ-
 μοὶ παρὰ τοῦ φιλανθρώπου καὶ χορηγοῦντος καὶ λαμβάνοντος, ἵνα
 πάντοτε σὺν Κυρίῳ ἐσώμεθα. Οὐδὲ Ἰωσήφ ὁ μὴ γνοὺς τὴν παρθέ-
 νον ἕως οὗ ἔτεκε τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον, ἔγνω μετὰ ταῦτα.
 Ἀλλὰ τὸ μέχρι μὲν τίθησι, τὸ δὲ μετὰ ταῦτα οὐκ ἀναιρεῖ. Ὁ δὲ
 Παῦλος τὸ πῦρ μὲν (φησι) δοκιμάσει· ἀλλὰ τοῦτο τοῦ καθαρτικοῦ ἐκεί-
 νου πουργατορίου πυρός, δις διὰ πασῶν διαφέρει· τὸ μὲν γὰρ πουργ-
 ατήριο, ὥς αἰτεῖ φασι (καίπερ οἷδ' αὐτοὶ συμφωνοῦσιν οἷς λέγουσι
 δι' ὧν πράττουσιν, οὐ πᾶσι γὰρ οὐδὲ ἐπὶ πᾶσιν ἀναπτόμενον κηρύτ-
 τοντες τὸ πουργατήριο, ὑπὲρ ἀπάντων καὶ ἐφ' ἅπασιν προσδέχονται τε
 (μέχρι σήμερον) τὰς προσφορὰς ὡς προσφορὰς καὶ οὐ ποιοῦσι τὰς
 ἐντεῖξεις. Τὸ μὲν οὖν πουργατήριο, οὐχ ἁμαρτίας, οὐ κακίας ἀπλῶς
 καθαίρειν (φασὶν) εἰ μὴ που κηλιδίας τινων λεπτοτάτων καὶ κουφοτά-
 των καὶ εὐσιγγνώστων, ἥ καὶ θανασίμων μὲν, διὰ δὲ τῆς μετανοίας
 ἀφεθείσων· καθαίρει δὲ καὶ ἐπὶ ταῖς φθασάσαις καὶ ἀφεθείσαις ἁ-
 μαρτίαις ἐκτίσεις, πάντως ξύλον, καλάμη, χόρτον τὸ πουργατήριον ἔ-
 σται δεκτικόν.

Τοιοῦτον γὰρ παρ' αὐτοῖς ἀναπλάσσεται, λεπτῶν δηλονότι καὶ κού-
 φων ἁμαρτημάτων. Οὐ γὰρ ἐκτίνουσιν, ὥς Ὀριγένης τὰ τῆς τοιαύτης
 φιλανθρωπίας. Τὸ δὲ Παύλῳ λεγόμενον πῦρ καὶ τὰς εὐπρήστους ὕλας
 εἰσδέχεται, ξύλον, (φέρ' εἰπεῖν), καλάμην, χόρτον, καὶ τὰς ἐντίμους τε
 καὶ ἀξιαγάστους· χρυσόν, ἄργυρον, λίθους τιμίους ὡς καὶ Αὐγουστίνος
 ἐν ΕΞ'. κεφαλαίῳ τοῦ ἐγχειριδίου πρὸς Λαυρέντιον λέγει· οὐκ ἄρα τὸ
 παρὰ Παύλῳ πῦρ, τὸ πῦρ ἐστὶ τὸ πρὸς τῇ πρεσβυτέρᾳ Ρώμῃ πρε-
 σβεύμενον καθαρτήριο ἢ πουργατήριο πῦρ. Τί δὲ καὶ τὰ τῶν Μακ-
 καβαίων; Ἐκ γὰρ τῆς Ἰουδα κατ' ἀνδρολογίαν συλλογῆς ὑπὲρ τε
 τῶν κεκοιμημένων τῶν κεκλοσθέντων τὰ ἱαμεῖας ἱερῶματα τὰ χρυσᾶ
 προσφορᾶς, πῦρ ἐξάγουσι καθαρτικόν, ὅθεν οὐδαμῶς πῦρ πουργατό-
 ριον ἐκθρῶσκει. Ἦγεν γὰρ τὴν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν μέχρι καὶ
 τῶν ἀποιομένων ἵσως ὑπεμφαίνει, ὅπερ καὶ ἡ ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ καὶ
 εὐχεται καὶ ἐλπίζει ἐν οἰκιστοῖν ἂν ὥσι τόποις ἢ ἀδύτοις ἢ κατ' Αὐ-
 γουστίνον... (ἐγχειρ. πρὸς Λαυρέντιον ρθ'. Αὐγουστίνος) καὶ διὰ τοῦτο
 εὐχεται, καὶ ἐλεημοσύνας καὶ μνημόσυνα παρ' ἡμῖν, ὅτι μὴ ἀδυνάτως
 ἔχειν τὸν πολυέλεον Θεὸν ἐκτείνειν τοὺς ἀφάρτους οἰκτιρμοὺς ἐπὶ τοὺς
 δεομένους καὶ οὐκ ἀπᾶδον τῇ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπία δοκεῖ πρὸ τῆς
 ἐσχάτης ἡμέρας, τῆς κρίσεως τὰ τοῦ ἐλέους ἐνδείκνυσθαι. Ἐλεος γάρ
 (φησι) καὶ κρίσιν ἕσομαί σοι καὶ ἀποστολική ἐστὶ διὰ τῶν πατέρων
 εἰς ἡμᾶς φθάνουσα παράδοσις καὶ παρὰ τῆς θείας Γραφῆς ἔχει λαβοῦ-

σα τὴν σύστασιν, ἐν ἣ τῶν ζώντων αἱ εὐποιΐαι καὶ τὰ δάκρυα, τοῖς κεκοιμημένοις οὐ τὴν τυχοῦσαν προσενηνόχασιν ὠφέλειαν. Καὶ γὰρ καὶ ὁ προφήτης τῇ Σουμανίτιδι χαριζόμενος, ἡγείρεν αὐτῆς τὸν υἱόν· καὶ ὁ Ἀπόστολος ἐν Λύδῃ τὴν Ταβηθαῦν καμφθεὶς τοῖς δάκρυσιν τῶν εὐ πεπονθυῶν γυναικῶν παρὰ τῆς Δορκάδος. Καὶ ὁ Σωτὴρ καὶ ἐν Ναὶν τῇ χήρᾳ κλαιούσῃ ἀναστήσας ἐχρίσατο τὸν υἱόν, καὶ ταῖς περὶ τὴν Μάρθαν τὸν Λάζαρον διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν, ἣν ὁ Παῦλος τῇ τῆς πίστεως δυνάμει ἀναφέρει. Πίστει (φράσκων) ἔλαβον γυναῖκες ἐξ ἀναστάσεως τοὺς αὐτῶν νεκρούς· διήκειν οὖν τὴν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν καὶ ἐπὶ τοὺς κεκοιμημένους καὶ πρὶν ἢ πλασθῆναι τὰς φλόγας τὰς πουργατορίους καὶ μετὰ τὴν αὐτῶν ἀναμόρφωσιν, (ὅπότ' ἂν καὶ ἦραντο, ἄγνωστος γὰρ τούτων καὶ ἡ ἑναρξίς, ἡ ἔνδειξις καὶ ἡ τελευτή)· τῆς οὖν φιλανθρωπίας τοῦ Θεοῦ τὴν ἔκχυσίν τε καὶ ἔκτασιν, παρεσήμανεν ἡ κατὰ τὸν Μακκαβαῖον ἐπίνοια. Πῦρ δὲ καθαρτήριον, οὐδαμῶς ἄπει· ἄλλως τε καὶ τὸ ἐγκλημα περὶ οὗ τὴν προσφορὰν Ἰούδας γενέσθαι ἐπενόησεν οὐ καθαρτηρίῳ πυρί, ἀλλὰ ἀσβέστοις καὶ κολαστικαῖς ἀρμόζει φλοξίν. Ἦν γὰρ κλοπή, ἢ ἱεροσυλία, ἢ εἰδωλολατρεία καὶ παρakoή· πάντως δεινὸν ἦν, δι' οὗ τὴν παρεμβολὴν ὁ Θεὸς τοῦ Ἰούδα καταστρωθῆναι παρεχώρησε. Βλέπεις καὶ τὸ πολυθρήνητον ἢ πολυθρύλλητον πουργατόριον, ὡς τῷ τῶν θείων Γραφῶν πυρὶ καταναλίσκεται καὶ διαμένει ἀκράδαντος ἢ εὐσεβῆς τῆς καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς ἐκκλησίας τῶν ὁρθοδόξων ἡμῶν ἐπίνοια (κατὰ Ἰούδαν εἰπεῖν τὸν Μακκαβαῖον), περὶ πάντων τῶν ἐν εὐσεβείᾳ κεκοιμημένων προσφερούσης τε καὶ πρεσβευούσης (τῶν προφανῶς ἀμετανοήτων ἀπερχομένων ἐξαιρουμένης) καὶ διαφευγούσης τὸ Ρωμαϊκὸν πουργατόριον πῦρ.

Ταύτην δὲ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ τὴν εὐσεβῆ ἐπίνοιαν, ὁ ἱερὸς Ἀνγουστίνος ἐν ρθ'. κεφαλαίῳ τοῦ πρὸς Λαυρέντιον ἐγχειριδίου ἐρμηνεύει. "Ὅταν (φρησὶν) αἱ θυσίαι αἱ τε τῆς ἱερᾶς τραπέζης καὶ αἰτῶν οἶωνοῦν ἐλεημοσινῶν ὑπὲρ τῶν βεβαπτισμένων κεκοιμημένων ἀπάντων (λέγει δὲ ἀπάντων) προσφέρονται, ὑπὲρ μὲν τῶν ἄγαν ἀγαθῶν, εὐχαριστίαι εἰσὶν, ὑπὲρ δὲ τῶν μὴ λίαν πονηρῶν, ἱλασμοὶ εἰσιν, ὑπὲρ δὲ τῶν ἀάμπαν πονηρῶν (καίπερ βοήθειαι μὲν τεθνεότων ὅλως οὐκ εἰσὶ), ζώντων δὲ παραμυθίαι ὁπωσοῦν εἰσιν. Οἷς δὲ ὠφέλιμοί εἰσιν ἐπὶ τούτῳ ὠφελοῦσιν, ἢ ἵνα ἢ τέλειος ἢ ἄφρεσις, ἢ πάντως ἵνα φορητότερος ἢ ἢ κατάκρισις. Εἴπω καὶ τὰς λοιπὰς τῆς καινῆς διδασκαλίας καινοφωνίας, αἷς νῦν καὶ κατὰ Χριστὸν τὴν καλὴν ποίμνην τοῦ Σωτῆρος· τὸ εὐαγγελικὸν λήϊον, οἱ τὰς τῆς πρεσβυτέρας Ρώμης ἢ πρεσβεύοντες, ἢ φρονεῖν ἐπειγόμενοι σκανδαλίζοντες τοὺς ἀκραιότερους, καταχεύουσιν οἷα ζιζάνια τῷ καλῷ σπόρῳ τοῦ Σωτῆρος· Νηστεύειν νομοθετοῦ-

σι τοῖς σάββασιν, ὅπερ Αὐγουστίνος πολυστίχῳ ἐπιστολῇ πρὸς Καζουλάνον ἀπεδοκίμασε καὶ πρὸς τὸν καταχρώμενον τῷ τοῦ εὐαγγελίου ρητῷ γνησιώτερον ἐρμηνεύων ὁ θεσπέσιος Αὐγουστίνος, ἀντεπιφέρει λέγων διὰ τοῦτο ὁ Σωτὴρ ἀμφοτέρω ἐν σαββάτῳ γενέσθαι βεβούληται, τό τε ὑψῶναι τοὺς σάββους, καὶ τὸ ἐσθίειν τοὺς μαθητάς, ἵνα ἐκεῖνο μὲν ἢ κατὰ τῶν σχολαζόντων, τοῦτο δ' ἢ κατὰ τῶν ἀναγκαζόντων νηστεύειν ἐν σαββάτῳ· καὶ οἱ τοῦ Σωτήρος δὲ ἀπόστολοι ἐν ξδ'. κανόνι ἀπαγορεύουσιν. Εἴ τις (λέγοντες) κληρικὸς εὐρεθῇ τὴν κυριακὴν ἡμέραν νηστεύειν ἢ τὸ σάββατον, πλὴν τοῦ ἐνός (τοῦτο γὰρ καὶ ἡμεῖς νηστεύομεν, τὸ μέγα σάββατον δηλονότι) καθαιρείσθω· εἰ δὲ λαϊκὸς ἀφοριζέσθω. Ὁ γὰρ πρὸ τούτου κανὼν (ᾧ ξγ'. ρημὶ) περὶ πνυκτῶν νομοθετῶν, τοὺς ταῦτα ἐσθιόντας ὁμοίως κολάζει. Ὁ παρὰ τῇ πρεσβυτέρῳ Ρώμῃ μὴδὲ τὴν τῶν ἀποστόλων ἀξίαν αἰδουμένην, ἀπεσκυβάλλισται, καθὰ δὴ καὶ τὸν περὶ τῆς ἐν τετράδι νηστείας ἀπέβαλε τᾶναντία διαταττομένη τοῦ ἀποστολικοῦ ξστ'. κανόνος. Νομοθετησάντων γὰρ τῶν ἱερῶν ἀποστόλων τοῦ Χριστοῦ τὴν ἐν τετράδι νηστείαν, ἐπεὶ τότε ἡ προδοσία γέγονε, καθὼς ἐν παρασκευῇ τὸ σωτήριον πάθος, ἀντινομοθετῶν ὁ τῆς πρεσβυτέρου Ρώμης πάπας τοῖς θείοις ἀποστόλοις τὴν τετράδα νηστείας ἀπὸ τῆς παλαιᾶς καὶ τῶν τρισολβίων ἐκείνων πατέρων τῶν (τιν') θεοφόρων νομοθετησάντων ἐν κ'. κανόνι, μὴ κλίνειν τοὺς πιστοὺς γόνυ κατὰ τὴν κυριακὴν ἢ καὶ καθ' ὅλην τὴν Πεντηκοστήν (οὗ μυστηρίου τὸν λόγον καὶ ὁ ἱερὸς Αὐγουστίνος ἐπιστέλλων· Ἰανουαρίῳ δὴλον ἐποίησεν)· ἐστῶτας γὰρ τοὺς πιστοὺς βούλεται ἀποδοῦναι τὰς εὐχὰς· ὁ δὲ τῆς πρεσβυτέρου πάπας Ρώμης καὶ αὐτὴν τὴν λαμπρὰν ἡμέραν καὶ μεγάλην τῆς Ἀναστάσεως γόνυ κλίνειν οὐ παραιτεῖται. Εἴτα οἱ τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, τῆς γνησίας νύμφης τοῦ Χριστοῦ, οἱ τῷ Σωτῆρι κατ' ἴχνος εἰλικρινέστατα παρεπόμενοι, τοῖς τῶν πατέρων ὅροις ἐρησιχάζοντες, μὴδὲν ὅλως ἀντιφθεγγόμενοι ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς νομοθεσίαις, μὴδὲν προσθέντες τοῖς ἱεροῖς λογίοις, μὴδὲν ἀφαιρούμενοι, διὰ τοῦτο κρινόμεθα τοῦ Χριστοῦ ξένοι, δι' ὃ τῷ Χριστῷ ἠνώσθαι πάσις ψήφοις κρίνεσθαι ἡμῖν δίκαιον ἦδη δὲ καὶ βλασφημούμεθα (καὶ χαίρομεν μὲν βλασφημούμενοι· ἀδίκως, λυποῦσι δὲ οἱ σφίσι αὐτοῖς διὰ τῆς ἀδίκου βλασφημίας ὀργὴν θησαυρίζοντες), ἀλλὰ βλασφημούμεθα οἱ ὀρθόδοξοι. Γραικοὺς ὀνομάζουσι, τοὺς τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, ἐν ἣ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας οἱ ὀρθόδοξοι θησαυροὶ θεοῦ φιλανθρωπία καὶ χάριτι ἐνέμειναν συντηρούμενοι· Βλασφημοῦνται τοίνυν οἱ ὀρθόδοξοι, ὅτι (φασὶν οἱ νέοι ἀρίσταρχοι) τοὺς Γραικοὺς μὴ ἔχειν ἱερωσύνην, ἐπειδὴ εἰσιν ὑποτεταγμένοι ἀσεβέσιν ἔθνεσιν.

Ἄλλὰ ταῦτα, κρεῖττον ἦν σιωπῇ παραπέμπεσθαι, φθιέξομαι δὲ οὐκ ἄδακρυτὶ καὶ τὰ καθ' ἡμᾶς δεινὰ στηλιτεύων (καίπερ πᾶσιν εἰδη-
 λα) καὶ τοὺς παραιτίους οὐκ ἀποκρύπτων. Χαλεπὴν ναὶ μὲν ὑφί-
 σταντο αἰχμαλωσίαν τὰ καθ' ἡμᾶς, τῆς δεινῆς δὲ ταύτης αἰχμαλωσίας,
 αἰτιατέον μὲν τὰς ἡμῶν ἁμαρτίας, αἰτιατέον δὲ καὶ τὴν τῆς Ἐκκλη-
 σίας διχοστασίαν· τῆς δὲ διχοστασίας ἀρχιτέκτων καὶ δημιουργὸς ὁ
 ταῖς καινοτομίαις τὴν Ἐκκλησίαν διχοτομήσας. Τίς δὲ ὁ τὰς καινο-
 τομίας καὶ τοὺς νεωτερισμοὺς μέχρι καὶ σήμερον εἰς μέσον ἄγων, οὐ-
 δένα νομίζομεν ἀγνοεῖν. Ἄλλὰ κἄν τούτῳ τῷ χαλεπωτάτῳ σάλῳ, κἄν
 ταύτῃ τῇ πέρα δεινῇ ζῆλῃ ὁ φιλόανθρωπος Σωτὴρ καὶ δοκῶν κυ-
 νειεύδῃ, κυβερνῶν διαφυλάττει τὸ ἑαυτοῦ πλοῖον ἀκαταπόντιστον.
 Ἐσμέν γάρ (Θεοῦ χάριτι) χριστιανοί, τὴν ὁρθόδοξον πίστιν (ἣν τῇ
 καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ παρακατέθεντο οἱ πατέρες, ἀνατολικοὶ τε καὶ δυ-
 τικοὶ) φυλάττοντες (Θεοῦ χάριτι) ἀπαράτρωτον, ἣν καὶ αὐτὴ ἡ πρε-
 σβυτέρα Ρώμη πρὸ τῆς προσοικήκης καὶ τῶν νεωτερισμῶν, ὧν ἐξεῦρέ
 τε καὶ ἐφευρίσκει, καὶ αὐτὴ μεθ' ἡμῶν ἐπρόσβεινεν ὡς μέλος τῆς κα-
 θολικῆς ἐκκλησίας εὐγενές τε καὶ τίμιον· καὶ διετέλεσε πρεσβεύουσα
 μεθ' ἡμῶν, πολλῶν ἑτῶν περιόδους. Καὶ τούτων μάρτυρες ἀπαράγρα-
 πτοι, οὐ δύο, οὐ τρεῖς, ἀλλὰ σύνοδοι πολλαί· οὐ τοπικαὶ μόνον, ἀλλὰ
 καὶ οἰκουμενικαί, πολλῶν καὶ ἁγίων πατέρων, ὧν τοῖς ὅροις ἡμεῖς
 ἐμμένομεν Θεοῦ χάριτι, τηροῦντες ἄσυχον τὸν τῆς ὁρθοδοξίας θησαυ-
 ρόν, καίπερ ἐν σκεύεσιν ὀστρακίνοις· οὕτως ἡμέλῃται ἢ ἡμαύρωται
 τὰ καθ' ἡμᾶς, μεμενηκυίας ἀπαραιρώτου (Θεοῦ φιλανθρωπίᾳ) τῆς πί-
 στεως, ἣν μέχρι σήμερον φυλάττομεν (καὶ φυλάττομεν Χριστὲ Βασιλεῦ),
 ἄχρι τέλους ἀπαράτρωτον. Ὁμοίως καὶ τὰ σεπτὰ τῆς ἀμωμήτου πί-
 στεως μυστήρια ἀκαινοτόμητα· ὧν ἓν καὶ οὐ τὸ τιχόν, τὸ τῆς ἱερῶς
 σύνης μυστήριον, ὃπερ ἔχομεν καὶ κρατοῦμεν (Θεοῦ χάριτι) καθὼς
 παρελάβομεν παρὰ τῶν πατέρων, ὡς παρέδωκαν αὐτοῖς οἱ σεπτοὶ τοῦ
 Σωτῆρος ἀπόστολοι, παρ' αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος διδαχθέντες, καὶ κατὰ
 τὸν Σωτῆρα διδάξαντες καὶ τὴν πίστιν καὶ τὰ τῆς πίστεως· χειροτο-
 νούμεθα τε καὶ χειροτονοῦμεν ἀλληλοδιαδόχως καὶ ἀδιασπάστως ἐκεῖθεν
 ἀπὸ τῶν ἱερῶν ἀποστόλων, οὐκ ἐν μιᾷ τινι τῶν ἐκκλησιῶν, ἀλλ' ἐν
 πάσαις ταῖς ἐκκλησίαις (ἐκτὸς μιᾶς τῆς Ρωμαϊκῆς), αἷς συγκροτεῖται
 ἡ ἐκκλησία ἡ καθολικὴ, χειροτονούμεθα (φημι) ὥσπερ οἱ ἀπ' ἀρχῆς
 παρέδωκαν αὐτόπται καὶ χειροτονοῦμεν ἀπαραλλάκτως. Τοῦτο δὲ ἐστὶ
 τὸ θαυμαστόν, ὃ τοῖς ἀνοήτως κρίνειν ἐθέλουσι φαίνεται καταγέλαστον,
 ὅτι καὶ τὰ ἔθνη (οἷς ὑποτετάχθαι ἡ τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησία φαίνεται)
 ὁ φιλόανθρωπος Θεὸς λόγοις ἀρρήτοις σοφίας ξενοτρόπως ὑποτάττει
 τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ διδῶσι διὰ βασιλικῶν προσταγμάτων πᾶσαν ἄδει-

άν τε καὶ δύναμιν τῇ τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίᾳ πράττειν ἀκωλύτως τὰ ἑαυτῆς καὶ σχεδὸν πᾶσαι αἱ τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίαι διαμένουσιν ἀτελεῖς, τὰ δὲ τάγματα τῶν μοναχῶν οἰκεῖν τε πανταχοῦ, καὶ πανταχῇ φοιτᾶν τέλους πάμπαν ἀπηλλαγμένα καὶ δόγμασι κεκύρωται τυραννικοῖς· εἰ δέ ποῦ τις τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τέλος τελεῖ, θαιμιαστὸν οὐδὲν τοῖς τοῦ στατήρος καὶ ἰχθύος, καὶ Πέτρου, καὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος παραγγελίᾳ μεμνημένοις· χλεύης οὖν καὶ ἐμπαιγμῶν ἀξία νομίζεται ἡ τηλικαύτη τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ φιλάνθρωπος κηδεμονία, καὶ παρὰ πολεμίοις φιλάττουσα τὴν Ἐκκλησίαν αἰδέσιμον, ὥς ποτε παρὰ τοῖς ἄλλοφύλοις τοῦ μαρτιρίου τὴν κιβωτόν;

Λέγονται δὲ ὡς ἤδη καὶ τῶν μακρῶν νηστειῶν τε καὶ ἀγρυπνιῶν κατηγοροῦσι, καὶ τῶν μεσονυκτικῶν ὕμνων ὡς μὴ ἀναγκαίων μάλιστά γε τοῖς κοινωνεῖν ἐθέλουσι τῶν ἀχράντων μυστηρίων, ἐν καὶ μόνον νομοθετοῦντες τὴν τῶν μυστηρίων καθ' ἡμέραν κοινωνίαν· δίχμι τυχὸν καὶ τῆς προστεταγμένης παρὰ τοῦ Ἀποστόλου δοκιμασίας, ἵνα μὴ τις ἀναξίως ἐσθίων καὶ πίνων, καὶ μὴ διακρίνων τὸ σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Κυρίου, κρίμα ἐναντῷ ἐσθίει καὶ πίνει· ἀλλὰ κατηγοροῦσι τῆς ἀδειπνίας καὶ τῶν νυκτερινῶν προσευχῶν, ὡς μὴ ἀναγκαίων (λέγω δὲ ἀναγκαίων, εἰς μετρίαν εὐλάβειαν καὶ παρασκευὴν τῶν μελλόντων μεταλαβεῖν τῶν ἀχράντων μυστηρίων καὶ τυχὸν τὴν στενὴν καὶ τεθλιμμένην ὁδὸν πλατείαν καὶ εὐρύχωρον κατασκευάσαι διανοουμένων, ὡς πολὺ τὸ εὐάγωγον ἔχουσιν, καὶ τὸ εὐπρόσιτον τῇ σαρκί), λέληθεν αὐτοὺς καὶ ὁ Ρώμης τῆς πρεσβυτέρας Γρηγόριος, ὁ πάλαι νομοθετῶν τὰς παραιτυλακὰς ταύτας ἐν οἷς περὶ τῆς θείας μυσταγωγίας διαλέγεται· οὐκ ἀναγινώσκουσι τὰ κατὰ τοὺς ἱεροὺς ἀποστόλους μεσονύκτιον ἐγχειρόμενοι, ἢ καὶ εἰς μέσας νύκτας τὸν ἱερὸν λόγον ἐκτείνοντες· οὐδὲ Δανιὴλ ἀκούουσι μεσονύκτιον ἐξεγειρομένοι· καὶ ἔξομολογουμένου τῷ Θεῷ ἐπὶ τὰ κρίματα τῆς δικαιοσύνης, αὐτοῦ δὲ καὶ φάσκοντος ἐπιτίκας τῆς ἡμέρας ἡγεσά σε· καὶ ἐσπέρας καὶ πρωῒ καὶ μεσημβρίαν ἔξομολογήσουμαί σοι· οὐδὲ τὰς τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν Πατέρων διατάξεις, λόγου τινὸς ἀξιοῦσι τὰ καθ' ἡμᾶς πάντα συνισταμένου· ἢ καθάπαξ εὐτελίζειν τὰ καθ' ἡμᾶς ἐγνωκότες ἵνα πρὸς ἑαυτοὺς τὴν τοῦ Χριστοῦ νεολαίαν ἐλκύσωσιν εἰς οὕτως ἀπρεπεῖς λόγους παραφέρονται πικρότατα προσφερόμενοι τοῖς ἐν ἀνάγκαις. Πανσάσθωσαν δὲ πανσάσθωσαν, καὶ μὴ τὰς ἡμετέρας θλίψεις τε καὶ ταλαιπωρίας ταῖς παρ' αὐτῶν ἐπηρείαις προσκινώμενοι, λύπας λύπαις ἐπιφέρωσιν· ἡμεῖς τοῖς ἐρχομένοις ἀπὸ τῆς πρεσβυτέρας Ρώμης πᾶσαν ἐνδεικνύμεθα φιλανθρωπίαν, οὐ πόνων, οὐ δαπάνης, οὐδὲ κινδύνων φειδόμενοι, σαφῶς οἶδασιν ὁ λέγω, καὶ οἱ παρ' ὑμῖν πατέρες Ἰησουῖται, πεῖραν τῆς ἡ-

μετέρας ἐπιεικείας λαβόντες· ἔδει καὶ αὐτοὺς καθ' ἡμῶν μὴ ὀπλίζεσθαι ἐν καιροῖς οὕτω χαλεποῖς, ἀλλ' ἢ ἡρεμεῖν, ἢ τὸν πόλεμον κατὰ τῶν ἀσεβῶν ἄρασθαι ἢ ἀντιτάττεσθαι τοῖς ὁμοφύλοις αὐτῶν τοῖς κατὰ τὴν ἐσπέραν τὰ τῆς Ρωμαϊκῆς ἐκκλησίας ἀνακρίνουσι, τὰς τε παρ' ἐκείνων δεινοτάτης κατηγορίας κατὰ τοῦ Πάπα τῆς πρεσβυτέρας Ρώμης ἀποσκευάζειν ἐπιχειρίζεσθαι, ἀλλὰ μὴ καθ' ἡμῶν ἀπηνῶς οὕτως ἐκφέρεσθαι καὶ τολμᾶν λέγειν ὅτι οἱ μὴ πειθόμενοι ὥς κεφαλῇ τῷ τῆς πρεσβυτέρας Ρώμης πάπᾳ, οὐδὲ χριστιανοὶ τὴν ἀρχὴν εἰσιν· πλανώμενοι γὰρ καὶ πλανῶντες ταῦτα δογματίζουσιν· οὐδὲ συμφωνοῦσι σφίσιν αὐτοῖς· εἰ γὰρ οὐχ ἡγοῦνται χριστιανούς τοὺς τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας παῖδας ἡμᾶς (παρ' οἷς καὶ μόνοις τὰ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ ὀρθοδόξου δόγματα, μυστήρια, παραδόσεις, ἀπαρασάλευτα) εἰ τοίνυν οὐχ ἡγοῦνται χριστιανούς ἡμᾶς ὅτι τῷ πάπᾳ τῆς πρεσβυτέρας Ρώμης οὐ πειθόμεθα, ἰδίαις ὁρμαῖς ἄγοντι τὸ πᾶν, καὶ φαντάζονται ἱερωσύνης ἐστερημένους, πῶς οὐ βαπτίζουσιν, ἢ οὐ χειροτονοῦσιν οὓς ἂν ἀποστήσωσι τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ἢ λαϊκοὺς ἢ τοῦ βήματος; ἀλλ' ἀσυλλόγιστον κακὸν ἢ πονηρίαν τῷ ψεύδει καὶ τῇ ἀδικίᾳ συνηγοροῦσιν οἱ πολεμοῦντες ἡμᾶς· ἀλλ' ἴσως ἔροῦσιν ὅτι οἶδαμεν· οἶδαμεν ὅτι τῷ Ρώμης δέδοται ἡ κρίσις, καὶ αὐτὸς οὕτως εἰσηγεῖται, καὶ τὸ πραττόμενον αὐτὸς νομοθετεῖ καὶ ὥς βούλεται πράττει, ὢν ἀνυπεύθυνος, καὶ μηδενὶ κριτηρίῳ ὑπόδικος, ἀλλ' ἴστωσαν καὶ αὐτοὶ πρῶτον μὲν ὅτι οἱ τῆς Ἐκκλησίας τε καὶ πολιτείας ἰσμοὶ αὐτοὺς ἐν αἰτία τυγχάνοντας οὐκ εἰς κρινοῦσιν οὐδ' εἰς κατηγορῶν (πολλοῦ γε καὶ δεῖ) εἰς κριτῶν μοῖραν· εἴτα οὐδὲ τῇ Ρωμαϊκῇ μόνῃ Ἐκκλησίᾳ, μᾶλλον οὕση τῶν Ἐκκλησιῶν, ἐξέσται πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν κατηγορεῖν.

Πρὸς τούτοις δὲ ἡμεῖς οὔτε δόγματα καινά, οὔτε προσφάτους παραδόσεις εἰσάγομεν, ἀλλὰ τοὺς εἰσάγοντας, ὥς οὐκ ὀρθοποδοῦντας, καὶ καινοτόμους ἀποστρεφόμεθα μάλα δικαίως καὶ εὐσεβῶς τῶν πατρικῶν ἐχόμενοι· ἐπὶ πᾶσι δὲ οὐδὲ δυνατόν ἐστι μομφὴν τινὰ προστρίβεσθαι ἡμῖν ὑπὲρ ὧν πρεσβεύομεν μέχρι τῆς Ζ' συνόδου (ἵνα καὶ τὴν ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνα γεγονυῖαν παραδράμωμεν, ἐν ἣ τὴν ἐν τῷ συμβόλῳ προσοθήκην τὴν καὶ ἐκ τοῦ ἱεροῦ ἀπέβαλον συμφώνως) ἀδύνατον οὖν ἐστι μομφὴν τινὰ προστρίβεσθαι ἡμῖν, μὴ καὶ τοῖς ἁγίοις πατράσιν ἀνατολικοῖς τε καὶ δυτικοῖς καὶ τοῖς ἱεροῖς ἀποστόλοις, καὶ αὐτοτάτῳ τῷ Σωτῆρι, δι' ὧν ἔχομεν ὥς (ἐδειξάμεν), ὃ πρεσβεύομεν· ἀλλ' ἀσυλλόγιστον κακὸν ἢ πονηρίαν, τῷ ψεύδει καὶ τῇ ἀδικίᾳ συνηγοροῦσιν οἱ πολεμοῦντες ἡμᾶς· ποῦ γὰρ δίκαιον τὴν καθολικὴν τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίαν, ἐνὶ τῷ τῆς πρεσβυτέρας Ρώμης ἐπισκόπῳ, ὥς καθολικῇ κεφαλῇ, καὶ μόνῳ ἐπισκόπῳ, καὶ τῶν

λοιπῶν ἀπάντων πρυτάνει, νομοθέτῃ καὶ καθηγητῇ, προστάττειν ἤδη ἀρξαμένῳ μετὰ τῶν φρικτῶν ἐκείνων διορισμῶν, ὅτι τάδε προστάττομεν.

Σιωπῶ γὰρ τὴν πᾶσιν ἀρίδην νομοθεσίαν ἐκείνην, ἣν ὁ Γρατιανὸς ἀνεγράψατο· ὅτι τῷ τῆς πρεσβυτέρας Ρώμης πάπᾳ καὶ κατακρημνίζοντι εἰς ἥδου κατερβάτεμ, τοὔτέστιν ἀγγελιδόν, ἢ σωρηδόν, (εἰς ἔνδειξιν δηλονότι τῆς τοῦ κράτους ὑπερβολῆς) τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχάς, μηδένα τολμᾶν ἀντοφθαλμῆσαι τοῦ δίκαιον σύμπασαν τὴν τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίαν ἡνδραποδεῖσθαι, ἢ ποτε ἡνδραπόδισται τῷ τῆς Ρώμης ἀρχιερεῖ· πότε ὁ Ρώμης χειροτόνηκε πατριάρχην Κων-/πόλεως, Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας, Ἱεροσολύμων, τῶν ἀποστολικῶν καὶ ἰσοταγῶν θρόνων ἀρχιερεῖς· ἃ νῦν βλέπομεν, ἢ ὥς ἐν ἀγορᾷ παιδίων, ἢ ὥς ἐν σκηνῇ τραγικῇ παιζόμενοι· ἡμεῖς τῷ Σωτῆρι πειθόμενοι, τοῖς ἀποστόλοις, τοῖς πατέράσι, καὶ τοσαύταις καὶ τηλικαύταις συνόδοις οἰκουμηνικαῖς τε καὶ τοπικαῖς πάπας πολλοὺς καὶ ἁγίους τῆς πρεσβυτέρας Ρώμης ἐχούσας οἰμωρονες, μίαν, οὐ δύο ὁμολογοῦμεν καὶ κηρύττομεν ἔκκλησίαν, ἥς καθολικῆς οὔσης, μίαν οὔδαμεν καὶ καθολικὴν κεφαλὴν τὸν Χριστόν, ὡς ἔφη Παῦλος θεμέλιον πέτραν, τὸν Χριστόν, ὡς ἐδίδουε Παῦλος· ἐν ταύτῃ τῇ Ἐκκλησίᾳ τῇ μιᾷ, τῇ καθολικῇ, πολλὰς οὔδαμεν τὰς κεφαλὰς τῶν κατὰ μέρος μεγάλων ἐκκλησιῶν, τοὺς Πατριάρχας δηλονότι τῶν θρόνων τῶν καθολικῶν, ὧν ἓνα καὶ τὸν τῆς πρεσβυτέρας Ρώμης γνωρίζομεν, μέχρις οὗ τὰ τῆς ὀρθοδοξίας παρ' αὐτῷ ἔχουσιν ὅγιως προσθήκας ἢ ἀφαιρέσεις οὐ προσιέμεθαι τοῦτο γὰρ διὰ Μωσέως προστάττει Θεός, Παῦλος ἀπηγόρευσε, καὶ μετὰ Παῦλον, καὶ μετὰ Παύλου οἱ πατέρες, ἐκφωνήσαντες τοῖς τάναντία τολμήσασιν ἀνάθεμα. Μετὰ ταύτης τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, καὶ ἐν ταύτῃ τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ, συμπάσχομεν Χριστῷ, ἵνα καὶ συνδοξασθῶμεν· εἰς ταύτην τὴν καθολικὴν καὶ μίαν ποίμνην τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ πάντας παρακαλοῦμεν ἐισελαύνειν· μὴ μεταίροντες ὅρια αἰώνια· ἃ ἔθεντο οἱ πατέρες ἡμῶν μὴ τῷ τοῦ Θεοῦ προσκρούσῃσι διατάγματι μὴ ἄλλο τι παρ' ὃ παρελάβομεν εὐαγγελιζόμενοι, μὴ προσθήκας, ἢ ἀφαιρέσεις τῷ ἱερῷ συμβόλῳ τῆς πίστεως ἐπιθεάζοντες, μὴ τῷ παρὰ Παύλου, καὶ τῷ παρὰ τῆς Συνόδου ὑπόδιχοι καταστῶσιν ἀνάθεμα· μὴ συμπεριφερόμενοι τῇ τοῦ κόσμου σοφίᾳ, ἵνα μὴ κενώσῃσι τὸ μυστήριον τοῦ σταυροῦ· μὴ παρακρουόμενοι πλοκαῖς τῆς ψευδονύμου γνώσεως καὶ ταῖς τοῦ κόσμου ποικίλαις διδασκαλίαις, μὴ τὴν ἀμώμητον σιλλαγωγῇθᾷσι πίστιν· μὴ δελεαζόμενοι ταῖς τοῦ βίου προσπαθείαις τε καὶ εὐπαιθείαις, τῆς μερίδος ἐκπέσωσι Λαζάρου τοῦ πτωχοῦ, ἀλλὰ τῶν ἐπαγγελιῶν μεμνημένοι τοῦ Σωτῆρος, καὶ τῷ Σωτῆρι ἀκολουθοῦντας εὐθυδρομεῖν ὀρθοποδοῦντας.

Δέδοια γάρ, ἄδελφοί, τὰς μηχανὰς καὶ πανουργίας τῶν τοῖς ἡμετέροις ἐπιφροινώντων ἐν σχήμασι προβάτων καὶ διὰ τῆς χρηστολογίας πειρωμένων παρεκκλίνει τὰς τῶν ὀρθοδόξων διανοίας πανταχόθεν θλιβομένας καὶ στενωχωρουμένας καὶ μηδεμίον ἔχουσας παρὰ τῶν ἰδίων ποιμένων ἢ ψυχῶν παράκλασιν, ἢ σωμάτων θεραπείαν· δέδοια οὖν παραπλησίως τῷ μεγάλῳ Βασιλείῳ τοῦτο μόνον διαφύρων ἔκείνου, ὅτι πρὸς οὓς ἔκείνος ὠλοφύρετο βοηθείας ἐλπίσας τυχόν ταῖς παρὰ τῶν ψευδαδέλφων ἐπαγομέναις τοῖς ὀρθοδόξοις ἐπηρείαις, κατ' αὐτῶν ἡμεῖς ὀλοφνυρόμεθα πολεμούμενοι, κ' οὐ τοῖς Ἰταλοῖς, ἢ τοῖς λοιποῖς τῶν ἐσπερίων μεμφόμεθα τοῖς πάσαις ἀρετῶν ιδέαις καὶ φιλανθρωπίᾳ κεκοσμημένοις, οἷς καὶ κράτος ἀήτητον καὶ ἀστασία· στους ἀρχάς, καὶ διηνεκεῖς εὐημερίας εὐχόμεθα πᾶσάν τε ἀγάπην καὶ δεξίωσιν, πανταχοῦ πρὸς αὐτοὺς ἐνδεικνύμεθα· μόνον δὲ τὸν τῆς πρεσβυτέρας Ρώμης ἀρχιερέα, τῆς διχοστασίας βλέπομεν αἷτιον καὶ ὑπεραλγοῦμεν οἷς βλέπομεν καὶ οἷς ἐκείθεν πάσχομεν ὀδυρόμεθα· ἀλλὰ βασιλέως ἀκοῦσωμεν ὀλοφνυρόμενου τὰ καθ' ἑαυτόν, τοῖς καθ' ἡμᾶς παρομοίως ἔχοντα· ἐπέστελλεν εἶναι πρὸς τοὺς τῆς ἐσπέρας ἀρχιερεῖς ταῦτα λέγων· τίς δώσει τῇ κεφαλῇ μου ὕδωρ καὶ τοῖς βλεφάροισι μου πηγὰς δακρύων καὶ κλαύσομαι τὸν λαὸν ἡμέρας πολλὰς, τὸν ταῖς πονηραῖς ταύταις διδασκαλίαις (οὔαις καὶ αὐτοὶ μικρὸν πρότερον ἀπηρευθισάμεθα κατὰ τὴν εὐσεβεστάτην Χίον ζιζανίων δίκην παρεσπαρμέναις) πρὸς τὴν ἀπώλειαν συνωθούμενον· παρασύρονται τῶν ἀκραισιτέρων αἱ ἀκοαί· εἰς συνήθειαν λοιπὸν ἦλθον τῆς (εἶπω καὶ αὐτὸς τὴν αὐτὴν τῷ Βασιλείῳ φωνήν, ἢ σιωπήσω πολλὰ φιλανθρωπευόμενος τοῖς διασύρουσιν, ἥδη δὲ καὶ βλασφημοῦσιν ἀνερευθριάστως τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν; Σαντέρος γάρ ἐν οἷς περὶ τῆς τοῦ Πάπα τῆς πρεσβυτέρας Ρώμης συνέγραψεν ἀρχῆς ἢ μοναρχίας ἐκκλησιαστικῆς, τῇ τοῦ διαβόλου (φεῦ τῆς βλασφημίας) συνέταξε συναγωγῇ) εἰς συνήθειαν ἦλθον τῆς διεστραμμένης διδασκαλίας. Συνεκτρέφεται τὰ νήπια τῆς ἐκκλησίας τοῖς λόγοις (ἴν' οὕτως εἶπωμεν ἡμεῖς) τῆς ἀπάτης· τί γὰρ καὶ ποιήσωσι βαπτίσματα παρ' ἐκείνων, προπομπὰι τῶν ἐξοδευόντων, ἐπισκέψεις τῶν ἀσθενούντων, παρακλήσεις τῶν λυπυμένων, βοήθειαι τῶν καταπονουμένων, ἀντιλήψεις παντοδαπαί, μυστηρίων κοινωναί, ἃ πάντα δι' ἐκείνων ἐπιτελούμενα σύνδεσμος γίνεται τοῖς λαοῖς τῆς πρὸς αὐτοὺς ὁμονοίας, ὥστε μικροῦ χρόνου προελθόντος μηδὲ (εἰ γένοιτό τις ἄδεια) ἐλπίδα λοιπὸν εἶναι τοὺς ὑπὸ τῆς χρονίας ἀπάτης κατασχεθέντας, πάλιν πρὸς τὴν ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας ἀνακληθῆναι· ἐν τούτοις Βασίλειος τὰ οἰκεῖα θρηνηῶν, τῶν ἡμετέρων σχεδὸν προεξωγράφησε τὴν εἰκόνα· ἀλλὰ μὴ συλληθῶμεν ἄδελφοὶ τὸν

τῆς ὀρθοδοξίας θησαιρὸν κἄν ἐν ὀστρακίνοις (λέξω γὰρ πάλιν ἡδέως τὰ τοῦ Παύλου) φερόμενον σκεύεσι, τὰς ἡμετέρας λέγω τάλαιπωρίας, τὰς πενίας, τὰς ὑπερρήσεις οὐ μόνον τίς λοιπῆς τοῦ βίου εὐημερίας, ἀλλ' ἤδη καὶ τῶν λόγων αὐτῶν καὶ τῆς λαμπρᾶς παιδείας ἀντὶ πάντων καὶ πρὸ πάντων καὶ ὑπὲρ πάντα, Χριστὸς ἡμῖν ἔστι καὶ πτωχὸς καὶ ξένος καὶ γυνὴς καὶ πάσχων καὶ θανατούμενος θάνατον σταυροῦ, τοῦτον μὴ αἰσχυνῶμεν διὰ τῆς μωρίας τοῦ κηρύγματος, οὐκ ἐν τῇ σοφίᾳ δὲ τοῦ κόσμου σῶσαι τὸν κόσμον εὐδοκήσαντα, οὐ ἡ χάρις καὶ τὸ ἔλεος εἴη μετὰ πάντων ὑμῶν.—ζρσί. (σελ. χειρ. 352—370

Ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Τοῖς ἐν Χίῳ.

Τῷ ἱερωτάτῳ μητροπολίτῃ Χίου καὶ ὑπερτίμῳ οὖν τοῖς ἐν πάσῃ τῇ Χίου νήσῳ ἱερωμένοις τε καὶ τοῖς ἐν κοσμικῇ καταστάσει υἱοῖς ἐν Κυρίῳ ἀγαπητοῖς, χάριν, ἔλεος...

Ἐντολὴν ἔχομεν παρὰ τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, γίνεσθαι ἡμᾶς χρηστοὺς μιμουμένους τὸν οὐράνιον πατέρα, ὃς χρηστός ἐστιν, ἐπὶ πονηροῦς καὶ ἀγαθοῦς, καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους, τοῦ λόγου μὴ ἐκφερομένου εἰς κατηγορίαν τινῶν, ἀλλ' ἐκδηλοῦντος τὴν ἀπροσώποληψίαν τοῦ φιλανθρωποῦ Θεοῦ· ταύτην οὖν τὴν ἐντολήν, τὴν μεστὴν ἀγάπης, ἣν ἡμῖν ὁ Σωτὴρ ἐνετείλατο, καὶ ἡμεῖς ὑμῖν ἐντελλόμεθα, τέκνα ἀγαπητά, ἵν' ἦτε πρὸς πάντας χρηστοὶ καὶ εὐσπλαγχνοὶ, καὶ πρὸς τοὺς οἰκείους ὅτι οἰκεῖοί εἰσι, καὶ πρὸς τοὺς ξένους καὶ ἀλλοτρίους, ἵνα ἡμῖν οἰκειωθῶσιν. Ἐπειδὴ τοίνυν καὶ πρὸς ἡμᾶς παρεγένοντο οἱ τὰ ἡμέτερα τάδε κομίζοντες γράμματα κύσμιοι πατέρες ὅτε ὁσιος Γεώργιος Ἰουστινιανὸς μετὰ καὶ τοῦ ἑτέρου συνοπαδοῦ ἐκ τῆς πρεσβυτέρας Ρώμης, βούλονται τε (καὶ δὴ καὶ πρὸ πολλοῦ ἤρξαντο) βουλομένων καὶ ὑμῶν παιδαγωγεῖν τοὺς νέους εἰς τὰ μαθήματα, παραινούντες αὐτοὺς ἔχεσθαι τῆς εὐλαβείας, κατὰ τὴν τάξιν τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας. Ἰσασι γὰρ καὶ ὁμολογοῦσι καὶ τὰς πατρικὰς παραδόσεις καὶ τὰ δόγματα τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, εἶναί τε ἅγια καὶ ἄμεμπτα καὶ δεῖν φυλάττεσθαι ἀπαράτρωτα· βούλονται δὲ καὶ παραινῶσιν, ὡς ἔφημεν, φυλάττεσθαι τινὰ ἔθνη· παιλαιὰ μὲν, ἡμελημένα δέ· οἷον τὸ κοινωνεῖν τοῖς ἀχράντοις μυστηρίοις σιγῆς καὶ γογγύζουσιν τινες καὶ γίνεται σκάνδαλα· διὸ γράφομεν· πρῶτον μὲν οἱ βουλόμενοι τῶν νέων μεταλαμβάνειν τῶν ἀχράντων μυστηρίων, ἔξομολογούμενοι πρότερον οἰκείοις πατράσι πνευματικοῖς, καὶ τοὺς παρ' αὐτῶν κανόνας κατὰ τὸν τύπον τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ἐκπληρώσαντες μεταλαβέτωσαν ἐν ταῖς τέσσαρσι κυριωτέραις τῶν τεσσαράκον-

στῶν ἡμερῶν· τοῦτέστι τῆς μεγάλης καὶ τῆς μετὰ ταύτην τῶν ἁγίων Ἀποστόλων, καὶ τῆς ἀκολουθούσης τῆς Παναγίας καὶ τῆς τῶν Χριστουγέννων· εἶτα δὲ ἐξέστω εἰς μίαν τινὰ τῶν ἐκκλησιῶν μεταλαμβάνειν αὐτοὺς βουλομένους γε, ἢν ἂν ἐκλέξηται ὁ ἱερώτατος μητροπολίτης Χίου τῆς ἡμετέρας τάξεως τῶν ὀρθοδόξων· τὴν δὲ μεγάλην Κυριακὴν τοῦ Πάσχα μεταλαμβάνειν ἕκαστον εἰς τὴν ἰδίαν ἐνορίαν, προηγουμένη (προηγούμενον) ἐξημολογήσει, καὶ τοῖς τῆς μετανοίας ἔργοις, μετὰ δοκιμῆς τοῦ ἰδίου πνευματικοῦ· ἔτι μηδεὶς τοὺς πατέρας τούτους τοὺς προρρηθέντας χλευάζετω ἢ βλαψάτω κατὰ μηδὲνα τρόπον· μηδὲ γογγυσάτω κέρδους ἢ αἰσχροκερδείας χάριν· ἔτι ὁ ἱερώτατος μητροπολίτης καὶ ὁ κληρὸς ὁ ἱερός καὶ τιμῆς καὶ ἀγάπης ἀξιούσθωσαν αὐτοὺς, πορευομένους ὁσίως τε καὶ δικαίως καὶ ἀσκανδάλιστως, καὶ μὴ παρασαλεύοντας σὺδὲν ἕλως τῶν τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας δογμάτων τε καὶ παραδόσεων· ταῦτα δέ, ἃ παραγγέλλομεν, ὑποσχεθέντων δι' ἰδίων ὑπογραφῶν, τῶν προειρημένων πατέρων διαφυλάττειν, εἴτις καταφρονήσει, κανονικαῖς εὐθύναις καθυποβληθήσεται, γράψετε δὲ καὶ ὑμεῖς ἀποκρισιν, ἵνα μάθωμεν τὴν ὑμέτεραν δεξιῶσιν, πρὸς τοὺςδε τοὺς πατέρας, καὶ γνωρίσωμεν ταύτην τοῖς κατὰ Πολωνίαν πολεμουμένοις ἀδελφοῖς, καὶ ἀγωνισθῶμεν προξενῆσαι καὶ ἐκείνοις παραμυθίαν τινά, διὰ τὴν ὀρθοδοξίαν πολεμουμένοις. Καὶ σύ, ἱερώτατε μητροπολίτα, ἀγάπα αὐτοὺς, οὕτως ὡς γράφομεν πολιτευομένους, ἐπειδὴ καὶ ἡμεῖς αὐτοῖς χοιῖζομεν εἰς τὸ ἀπαλλάξαι τῶν πειρασμῶν τοὺς ἡμετέρους τοὺς ἐν Πολωνίᾳ ἐπηρεαζομένους· ἡ δὲ χάρις τοῦ Κυρίου εἴη μετὰ πάντων ὑμῶν· σι'. Σεπτεμβρίου.

Ἐν Κωνσταντινουπόλει ἤρστ' (σελὶς χειρογρ. 383—385).

Ἰωάννη Κορέση τῷ Χίῳ

Ἰωάννη τῷ Κορέση τῷ σοφωτάτῳ καὶ λογιωτάτῳ ἐν ἱατροῖς καὶ θεοφιλεστάτῳ υἱῷ τῆς ἡμῶν μετριότητος ἐν Κυρίῳ περιποθήτῳ μετὰ καὶ τῶν λοιπῶν λογιωτάτων σοφῶν, τοῦ τε κυρίου Λεονάρδου Μινδονίου, τοῦ τε κυρίου Γεωργίου καὶ κυροῦ Μαξίμου τῶν ἐν Κυρίῳ ὑπερηγαπημένων υἱῶν, χάριν, ἔλεος, καὶ εἰρήνην παρὰ τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἐμοὶ δὲ καὶ τὰ καθ' ἡμᾶς διὰ φροντίδος ἔχοντι, δέος ἐπισείει κ' οὐ τὸ τεχνόν, μὴ τινος διαρπάσῃ καὶ διασπαράξῃ τῆς ποίμνης τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν οἱ διὰ τῆς χρηστολογίας καὶ κενῆς (ὡς φησιν ὁ Ἀπόστολος) ἀπάτης ἐξυπατάωντες τοὺς ἀκραιότερους· δεινὴ γὰρ ἡ τέχνη τὴν ἀπὸ τῶν λόγων προσλιβοῖσα βοήθειαν, καὶ φρενακίζει τὸ ψεῖδος ἔσθ' ὅτε τὸν νοῦν τῶν μὴ γεγυμνασμένων, (κατὰ Παῦλον εἰπεῖν) τὰ αἰσθητήρια· πρὸς τὴν ἐπιζητουμένην διάκρισιν καλοῦ τε καὶ κακοῦ, φρενακίζει δὲ προσω-

πείοις τισὶν εὐπρεπέσιν, ὥς οὐ λέληθε τὴν ὑμετέραν τελειότητα· διὸ
 παρακαλῶ τὴν σὴν λογιότητα μικρὸν ἐπαγρυπνήσαι, καὶ οὐ πάνυ μι-
 κρὸν τῷ τοῦ Σωτῆρος ποιμνίῳ· καὶ προσκαλεσασμένην σὺν οἷς ἂν δο-
 κιμάσῃς τῶν ἐκκλησιαστικῶν κληρικῶν τοὺς νέους ἐκείνους καὶ ἀδελ-
 φούς τοὺς ἐμους παῖδας, οὓς ἐγὼ τὴν πορείαν δι' ὑμῶν ἑναγγος ποι-
 ούμενος ἀνεδεξάμην εἰς μαθητείαν ἐν Χριστῷ τῆς πλάνης ἐκείνης ἀπο-
 σπασθέντας, ἥν οἱ φρεναπάται διανοήσαντο σεμνῶ ὀνόματι ἐπιχρῶσαν-
 τες ἀδελφότητος, τούτους μετὰ τοῦ ἁγίου λογοθέτου προσκαλεσάμενοι
 (φημι δὲ) νεῖμαί τε αὐτοῖς τὴν ἐν Κυρίῳ εἰρήν τε καὶ εὐλογίαν, καὶ
 ἀναμνησάμενοι τῶν ἡμετέρων ἐκείνων πόνων, ὧν εἰς σύστασιν καὶ νίκην
 τῆς ἀληθείας κατὰ τοῦ ἱερέως καὶ τῆς πλάνης, καὶ παρ' ὑμῶν ἡντλη-
 σαμεν, ἀνατρέψαντες, σὺν θεῷ, (τοὺς καταφλυαρήσαντας τῆς ἀνατολικῆς)
 ἐκκλησίας, ἐν ἣ μόνῃ καὶ τὸ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως σύμβολον ἀπα-
 ράτρωτον, καὶ αἱ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας παραδόσεις σῶαί τε καὶ
 ἀβλαβεῖς, καὶ ἡ τῶν εὐαγγελικῶν δογμάτων ἀκρίβεια, τὰ μυστήρια τῆς
 πίστεως τοῦ Χριστοῦ, αἱ τῶν πατέρων τῶν ἁγίων διατάξεις, ἄσυλοι,
 ἀρόλυντοι, ἄσπιλοι, ἀμώμητοι διαμένουσι, θεοῦ φιλανθρωπία καὶ χάρι-
 τι, ὧν παρακαλοῦμεν ἀντεχομένους πάντας, μὴ προσέχειν τοῖς ἑτερο-
 διδασκαλεῖν ἐπιχειροῦσι, πᾶσαν ἀποστρεφόμενους καινοτομίαν, καὶ ἄγ-
 γελος (Παύλου φωνή) ἄλλο τι παρ' ὃ εὐηγγελισθῆμεν κηρύττειν τολ-
 μίῃ, ἐκεῖνον γὰρ ἔχομεν τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας θεμέλιον ἡμεῖς, πε-
 ρὶ οὗ γέγραπται θεμέλιον ἄλλον οὐδεὶς δύναται θεῖναι παρὰ τὸν κεί-
 μενον, ὅς ἐστιν Ἰησοῦς ὁ Χριστός, ἐκεῖνός ἐστιν ἡ πέτρα, περὶ ἧς αὐτὸς
 ἔφη, ὅτι ἐπὶ ταύτην τὴν πέτραν οἰκοδομήσω μου τὴν ἐκκλησίαν, καὶ
 πύλαι Ἰδοῦ οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς, ἡ δὲ πέτρα (φησὶν ὁ θεὸς
 Παῦλος) ἦν ὁ Χριστός, ἔστι γὰρ ὁ Χριστὸς ὁ λίθος (περὶ οὗ γέγρα-
 πται) ἰδοὺ τίθημι ἐν Σιών λίθον τίμιον, ἐκλεκτόν, ἀκρογωνιαίον· περὶ
 οὗ καὶ Δαυὶδ λίθον, ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, οὗτος ἐγεν-
 νήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας, ἦν περὶ ἑαυτοῦ εἰρησθαι ἐν εὐαγγελίοις
 διδάσκει ὁ Σωτήρ· αὐτὸν τὸν Σωτῆρα οἶδαμεν κεφαλὴν καθολικὴν τῆς
 καθολικῆς ἐκκλησίας καὶ καθολικὸν ποιμένα· ποιμένας γὰρ καὶ κεφα-
 λὰς πλουτεῖν τὴν ἐκκλησίαν γινώσκουμεν, ὧν ἔσμεν καὶ αὐτοὶ θεοῦ χά-
 ριτι· ἐκεῖνος δὲ ἐστιν ὁ ποιμὴν, ἐκεῖνός ἐστι τὸ φῶς· ἡμεῖς πέτραι, ἐ-
 κεῖνος ἡ πέτρα· τούτους τοὺς λίθους ἐχέτωσαν, ἵνα κατὰ τῶν ἐπαιρο-
 μένων κατὰ τῆς πίστεως τοῦ Χριστοῦ βάλωσιν, νικήσωσιν, εὖ οἶδα,
 μετὰ τούτων τῶν λίθων, ἐν τῇ ράβδῳ ταύτῃ τῆς εὐαγγελικῆς ποιμαν-
 σίας τοῦ Γολιάθ· εἰ δὲ καὶ τινες (οὓς αὐτοὶ ὀνομάζουσιν οὐκ οἶδα
 πῶς) συμφωνοῦσιν ἡμῖν κατὰ τὸ δόγμα τοῦτο, εὐχαριστοῦμεν τῷ θεῷ
 καὶ δεόμεθα ἵνα καὶ κατὰ τὰ λοιπὰ συμφωνήσωσι καὶ τούτους δὲ τοὺς

νῦν ταράττοντας τὴν οἰκουμένην παρακαλοῦμεν εἰς τὴν τῆς ἀληθείας ἐπίγνωσιν, ἀφεμένους τῶν σοφισμάτων καὶ τῆς κενῆς ἀπάτης· εἰ δὲ μή, ἀλλὰ τοὺς τῆς ἡμετέρας τοὔτεστι τῆς τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ αὐλῆς παῖδας παρακαλοῦμεν μὴ προσέχειν ὅλως τοῖς ἐρεσχελοῦσιν, ἀλλ' ἐμμένειν τοῖς πατέροις δόγμασιν, ἅπερ οἰκουμενικαὶ ἐπτὰ σύνοδοι καὶ τοπικαὶ μεταξὺ πάμπολλαι ἐπεκύρωσαν ἀνατολικοῖς τε καὶ δυτικοῖς, καὶ ἃ παραβῆναι οὐ θέμεις· παραβαίνουσι γάρ, δεινὸν ἐπικεῖται παρὰ τοῖς αὐτοῖς πατέρασιν ἐπιτίμιον, γνώτωσαν ὥς ἡ μὲν ἀγάπη ἡ πρὸς αὐτοὺς μένει ἐν ἡμῖν εἰλικρινής, ἐπιστέλλειν δὲ καὶ οἷον ζωπιρεῖν γράμμασιν ἐν αὐτοῖς τὴν τῆς ἀγάπης ἀκμήν, αἱ τῆς ἐκκλησίας ἀνάγκαι διακόπτουσιν, ἀλλὰ παρακαλοῦμεν ἀδιαλείπτως τὸν φιλόανθρωπον θεὸν φυλάττειν ἡμῶν τε τὴν εὐλάβειαν καὶ αὐτῶν δὴ τῶν ἡμετέρων ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ νύτων, ἀσινῇ τε καὶ ἀβλαβῇ· καὶ εἰς τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν εὐβητον. Ἐρρωσθε ἐν Κυρίῳ ψυχαὶ τίμιαι.

Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ζϞϚ'. κθ' Δεκεμβρίου

(σελὶς χειρογρ. 415—417)

Χίσις.

Τοῖς ἐν Χίῳ τῇ θεοφρονήτῳ εὐρισκομένοις ὀρθοδόξοις τῷ τε ἱερωτέρῳ μητροπολίτῃ μετὰ τῶν εὐλαβεστάτων κληρικῶν καὶ ἱερέων καὶ τοῖς εὐγενεστάτοις ἄρχουσι καὶ σοφοῖς μετὰ παντὸς τοῦ χριστωνύμου τῶν ὀρθοδόξων πληρώματος χάριν, ἔλεος... ὁ θεὸς Παῦλος (ἀδελφοί), Τιμοθέῳ τῷ γνησίῳ τέκνῳ ἐν Χριστῷ, δι' ὧν ἐπιστέλλει γράφων, καὶ ἡμᾶς ἡσφαλίσατο εἰς σωτηρίαν· γράφει δὲ οὕτως· «ὦ Τιμόθεε, τὴν παρακαταθήκην φύλαξον. Φυλάξει δὲ πῶς ὁ Παῦλε; Ἐκτρεπόμενος τὰς βεβήλους κενοφωνίας τῆς ψευδωνύμου γνώσεως, ἣν τινες ἐπαγγελλόμενοι (εἰ πεπόνθασιν οἱ ἐπαγγελλόμενοι τὴν ψευδώνυμον γνώσιν τῆς φιλοσοφίας καὶ κενῆς ἀπάτης, ὦ Ἀπόστολε; περὶ τὴν πίστιν ἡστούχησαν· ὑμεῖς ἐστέ, ἀδελφοί, τὰ γνήσια τέκνα τῶν ἀποστόλων τοῦ Χριστοῦ, οἱ χριστιανοί, οἱ ὀρθόδοξοι, τὰ Χριστοῦ μέλη, ὧν ἐστι κεφαλὴ ὁ Χριστός· αὐτὸν γὰρ ἔδωκεν ὁ Πατὴρ κεφαλὴν ὑπὲρ πάντα τῇ ἐκκλησίᾳ, ἣτις ἐστὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ (Παύλου φωνή) ἡ ἐκκλησία (φησὶν) ἐστὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ τοῦ τὰ πάντα ἐν πᾶσι πληρουμένου. Ὑμῖν οὖν τοῖς γνησίοις τῶν τοῦ Χριστοῦ ἀποστόλων υἱοῖς ὁ ἀπόστολος γράφων διακελεύεται φυλάξαι τὴν παρακαταθήκην· τὴν πίστιν δηλονότι τὴν ἀμώμητον, ἣν παρ' αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος διὰ τῶν ἱερῶν ἀποστόλων ἡ ἐκκλησία παραλαβοῦσα, καὶ ταύτης τὴν ὁμολογίαν, καὶ τὸ ἱερὸν σύμβολον, τὸ ἐν μὲν τῇ πρώτῃ τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων

συντεθέν, διὰ δὲ τῆς δευτέρας τρανωθὲν καὶ σφραγισθὲν, καὶ διὰ τῶν
 λοιπῶν οἰκουμενικῶν συνόδων ἄχρι τῶν ἑπτὰ ἀπαρασάλευτον διαφυ-
 λαχθὲν, κατὰ τε πάσας τὰς τῶν ὀρθοδόξων ἐκκλησίας καὶ αὐτῆς γε
 τῆς παλαιᾶς Ρώμης ἀπαράκινητον κηρυχθὲν τοῦτο τοίνυν τὸ σύμβο-
 λον τῆς καθολικῆς πίστεως οὕτω παραλαβοῦσα, οὕτω παραδοῦσα ἢ
 τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησία, μέχρι σήμερον τῇ τοῦ φιλανθρωποῦ Θεοῦ χά-
 ριτι διαφυλάττει ἀπαράτρωτον ταύτης δὲ τῆς ἐκκλησίας ἡμεῖς ὄντες
 υἱοὶ γνήσιοι καὶ ταύτην ταύτης τὴν πίστιν πιστεύσαντες, καὶ ταύτης
 τῆς πίστεως ταύτην τὴν ὁμολογίαν ὁμολογήσαντες ἐβαπτίσθημεν· κα-
 θάρια καὶ οἱ πατέρες ἡμῶν ἅπαντες ὀνατολικοὶ τε καὶ δυτικοί, ἐπίστευσαν,
 ὁμολόγησαν, ἐβαπτίσθησαν, καὶ ἐβάπτισαν, οὕτω διδαχθέντες, οὕτω δι-
 δάξαντες, οὕτω παραλαβόντες, οὕτω παραδεδωκότες· ταύτην τὴν παρακα-
 ταθήκην τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, ἣν οὐ πολλοὶ συλλογισμῶν τῆς ψευ-
 δωνύμου γνώσεως, ἀλλ' ἀποστολικὴ διδασκαλία καὶ πατρικὰ δό-
 γματα καὶ παραδόσεις τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ ἐκύρωσεν· ἡ δὲ ἐκκλη-
 σία παραλαβοῦσα, μέχρι σήμερον διατηρεῖ ἀπαράλλακτον, μόνης τῆς
 παλαιᾶς Ρώμης τοὺς ἱεροὺς ὅρους τῶν θείων πατέρων παραβεβηκυί-
 ας· ταύτην τὴν πίστιν, ταύτης τῆς πίστεως τὸ ἱερόν σύμβολον, τὴν
 πατρικὴν καὶ ἀποστολικὴν παρακαταθήκην φυλάττειν ἀπαράτρωτον
 ἡμᾶς αἱ θεῖαι γραφαὶ (ὡς ἠκούσατε) ἀπαιτοῦσι, καὶ μὴ προσέχιν
 μύθοις καὶ λογομαχίαις, ἀλλ' ἀποστρέφασθαι τὰς βεβήλους κενοφωνίας
 τῆς ψευδωνύμου γνώσεως, ἣν οἴδατε ἀδελφοί μεθ' ὅσης περιουσίας
 καὶ λαμπρότητος ἀποδείξεων τῶν θείων λογίων ἠλέγξαμεν τε καὶ
 κατεβύλομεν ἐνώπιον πάντων ὑμῶν τοὺς θρασεῖς ἐκείνους, τοὺς ἀναι-
 σχύντως ἀντιλέγοντας κατὰ σχύναντας τοῦ θείου λόγου· δεῖ γὰρ πάντως
 νικᾶν παντοχοῦ τὸ ἱερόν εὐαγγέλιον· νυνὶ δὲ πάλιν ἀκούομεν τὰς
 φληνάφους ἐκείνας γλωσσαλγίας ἀναφύεσθαι καὶ βλασφημεῖν λεγού-
 σας μὴ ἔχειν ἡμᾶς ἱερωσύνην, μὴ βίπτισμα, μὴ εἶναι χριστιανούς·
 ἐπεὶ δὲ τὸν Ρώμης οὐκ ἔχομεν καθολικὴν κεφαλὴν (ὅπερ ἀδύνατον, καὶ
 τῇ ἀποστολικῇ μαχόμενον διδασκαλίᾳ) τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας· ὃ τῶν
 βλασφημιῶν, ὃ τῆς πλάνης! οὐ χριστιανούς φασ (ὦ οὔτοι) τοὺς τῷ
 Χριστῷ ἐπομένους, τὴν ἐκείνου διδασκαλίαν μὴ παρασχράττοντας;
 ἐκείνους φασ τῶν τῆς ἐκκλησίας μυστηρίων ἐστερημένους, τοὺς τῇ
 καθολικῇ ἐκκλησίᾳ χωρὶς καινοτομιῶν ἀκολουθοῦντας; τοὺς τὰς πα-
 τρικῶν παραδόσεις ἀτρώτους φυλάττοντας, ἀλλὰ βλασφημοῦσι καὶ
 πάλιν συλλογισμοὶ καὶ σοφίσματα καὶ χρηστολογίαι (κατὰ τὸν ἀπό-
 στολον) καὶ ἀπάται κεναὶ ἐπὶ καταστροφῇ τῶν ἀκουόντων, ὧν τὰ
 χεῖλη ἄλλαλα γεννηθῇτω τὰ λαλοῦντα κατὰ τοῦ δικαίου ἀνομίαν· ὑμεῖς
 δὲ ἀδελφοί, φεύγετε (παρακαλῶ) τοὺς τοιούτους· ἀποστρέφεσθε τὰς

καινοτομίας τὰς ἀνατρέπειν ἀγωνιζομένους τὸ κήρυγμα τὸ εὐαγγελικόν· οὐ γὰρ ἀκούουσιν οἱ τρισάθλιοι τοῦ ἀποστόλου βοῶντος· καὶ ἄγγελος ἀπ' οὐρανοῦ (τούτων γὰρ τῶν ἀπὸ γῆς φωνούντων φρεναπατῶν ἀλλαγῶν καθήψατο) καὶ ἄγγελος ἀπ' οὐρανοῦ (ἴδετε τὴν ὑπερβολὴν τοῦ λόγου) καὶ ἄγγελος ἀπ' οὐρανοῦ (φησιν) εὐαγγελίσεται ὑμῖν, παρ' ὃ παρελάβετε, ἀνάθεμα ἔστω· βλέπετε δὲ προδήλως ἄδελφοὶ τίνες εἰσὶν οἱ εὐαγγελιζόμενοι, παρ' ὃ παρέλαβεν ἡ ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ· πέντε γὰρ ὄντων τῶν ὑπερτάτων θρόνων τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, τῆς δηλονότι Κωνσταντινουπόλεως μετὰ τὸν τῆς παλαιᾶς Ρώμης, τοῦ τε Ἀλεξανδρείας, καὶ Ἀντιοχείας, καὶ Ἱεροσολύμων, μόνος ὁ τῆς παλαιᾶς Ρώμης τῶν ἄλλων ἀπάντων ἀποσπασθεὶς μετὰ τοσοῦτων ἐτῶν τοσαύτας ἑκατονταετηρίδας, μετὰ τοσαύτας καὶ τηλικαύτας συνόδους οἰκουμενικάς, τοσοῦτων καὶ τηλικούτων πατέρων ἀνατολικῶν τε καὶ δυτικῶν (προσέχετε παρακαλῶ ἄδελφοί), μόνος ὁ τῆς παλαιᾶς Ρώμης τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν καταφρονήσας (λέγω δὲ τὴν ἀληθῶς καθολικὴν ἐκκλησίαν, ἔστι γὰρ καὶ τις οὐ καθολικὴ, ἑαυτὴν δὲ καὶ μόνην καθολικὴν λέγεσθαι βιαζομένη) μόνος οὖν ὁ Ρώμης καινὰς διδασκαλίας εἰσήνεγκεν· τὸ σύμβολον τῆς καθολικῆς πίστεως ἔφθειρε· διττῶς πλημμελήσας καὶ τὸ δόγμα τὸ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος κιβδηλεύσας, ἄλλο, παρ' ὃ εὐηγγελίσατο ὁ Σωτὴρ αὐτὸς ἐν τοῖς ἱεροῖς εὐαγγελίοις καινοτομήσας.

(ἀκολουθεῖ)

Κλεόπας Μ. Κοικυλίδης.

ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΕΙΑ
ΤΟΥ ΟΣΙΟΥ ΚΑΙ ΘΕΟΦΟΡΟΥ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
ΣΑΒΑ ΤΟΥ ΗΓΙΑΣΜΕΝΟΥ
ΥΠΟ ΚΥΡΙΛΛΟΥ ΣΚΥΘΟΠΟΛΙΤΟΥ
ΕΚ ΣΙΝΑΪΤΙΚΟΥ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟΥ Θ' ΑΙΩΝΟΣ

Ἀντὶ προλόγου

Ὁ ἅγιος Σάβας διὰ τῆς ποικίλης αὐτοῦ δράσεως ἐν τε τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ τῷ μοναχισμῷ, κοσμεῖ τὴν ἱστορίαν τῆς Σιωνίτιδος Ἐκκλησίας διὰ τῶν ὠραιότερων σελίδων. Ἐν τῷ προσώπῳ αὐτοῦ ἡ ἐκκλησία εὗρε τὸν ἐνθερμον ζηλωτὴν, ὁ μοναχικὸς βίος τὸν ἐνθουσιώδη θαυμαστήν, ὁ δὲ αἰρετικὸς κόσμος τὸν ἀδιάλλακτον αὐτοῦ διώκτην. Χάριν τῶν τῆς Σιωνίτιδος Ἐκκλησίας συμφερόντων, ἀπῆλθε τοῖς ἐν Κωνσταντινουπόλει, καίτοι προβεβηκὼς τὴν ἡλικίαν, μετ' ἀσυνήθους δὲ καὶ νεανικοῦ ζήλου ἐκόμιζεν ἀνὰ τὰς ἐπαρχίας τῆς Παλαιστίνης τὰ κατὰ τῶν αἰρετικῶν αυτοκρατορικὰ διατάγματα, ὁ δὲ μοναχικὸς βίος, καὶ ἰδίως ὁ ἀναχωρητικὸς, οὕτινος ἀπὸ τοῦ 493 διετέλει ἀρχιμανδρίτης, διὰ τῆς ἰδρύσεως τῶν λαυρῶν καὶ κοινοβίων αὐτοῦ, ἐπεξετάθη ἐν ταῖς ἐρήμοις τῆς Παλαιστίνης καὶ ἔφθασεν εἰς τὴν ἀξιοσημείωτον ἐκείνην ἀκμὴν κατὰ τὸν ΣΤ' αἰῶνα.

Τὸν βίον τοῦ ἁγίου Σάβα συνέγραψεν ὁ ἐπὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ ἀκμύσας Κύριλλος ὁ Σκυθοπολίτης, ἐν πάσῃ

δυνατῇ λεπτομερείᾳ· πλὴν τῆς ἐξελίξεως τοῦ ἐν Παλαιστίνῃ μοναχικοῦ βίου, ἐκτίθησι καὶ τὴν κατὰ τοῦ Μονοφυσιτισμοῦ πάλιν, κατὰ τοῦ ὁποίου γενναίως ἠγωνίσαστο, μετὰ καὶ ἄλλων κορυφαίων Παλαιστινῶν μοναχῶν, ὁ θεῖος Σάβας, ὡσαύτως καὶ τὰ κατὰ τὴν Νεολαυριτῶν Ὁριγενιστῶν, καθ' ἧς μετὰ τοῦ αὐτοῦ ζήλου ἀντεπεξῆλθον οἱ διάδοχοι αὐτοῦ. Αἱ ἐν τῷ παρόντι βίῳ ἀπαντῶμεναι πληροφορίαι, καὶ ἡ ἀκρίβεια ἐν ταῖς λεπτομερείαις αὐτῶν ἀναφερόμεναι εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων καὶ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, παρουσιάζουσι τὸν βίον τοῦτον μᾶλλον ὥς ἱστορικὸν ἔργον τῶν χρόνων ἐκείνων. Αἱ πληροφορίες αὗται καὶ τὰ πλεῖστα τῶν γεγονότων τοῦ ΣΤ' αἰῶνος θὰ ἦσαν τελείως ἄγνωστα ἄνευ τοῦ βίου τούτου καὶ τῶν λοιπῶν μοναχικῶν ἱστοριῶν τοῦ Κυρίλλου.

Ὁ ὑπὸ Κυρίλλου τοῦ Σκυθοπολίτου συγγραφείς βίος τοῦ ἁγίου Σάβα ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Κοτελερίου (Παρίσιοι 1686), ὅστις καὶ ἀνετυπώθη ὑπὸ τοῦ Ποιμαλόφσκη πρό τιτων ἐτῶν, ἡ ἔκδοσις δὲ αὕτη ἐν ἐλλείψει ἐτέρου κειμένου, ἐθεωρεῖτο πλήρης. Τὸ νῦν ὅμως δημοσιευόμενον κείμενον τοῦ βίου τοῦ ἁγίου Σάβα, ληφθὲν ἐκ Σιναϊτικοῦ μεμβρανίνου χειρογράφου Θ' αἰῶνος, τυγχάνει πληρέστερον, διότι ἐκτὸς τῶν ἀπαιτωμένων πολλῶν διαφορῶν τοῦ κειμένου συμπληροῖ 20 χάσματα τοῦ κειμένου τοῦ Κοτελερίου· εἰς δύο ἐξ αὐτῶν ἀπαντῶμεν μίαν μονὴν παρὰ τὴν Σκυθόπολιν ὑπὸ τὸ ὄνομα **Ζουγγᾶ** (κεφ. ΠΖ'), καὶ ἐτέραν λαύραν καλουμένην **Πηγὴν** (κεφ. ἧ'), μὴ καθοριζομένης τῆς τοποθεσίας αὐτῆς, αἵτινες ἐτύγγαρον ἄγνωστοι τέως. Τὸ Σιναϊτικὸν κείμενον σύγκειται ἐξ 90 κεφαλαίων ὅπως καὶ τὸ τοῦ Κοτελερίου, ἀλλ' ἐν τοῖς κεφαλαίοις Α', ΔΕ', ΔΣΤ', ΔΗ', ΝΣΤ', ΝΗ', ΝΘ', Ε', ΕΒ', ΕΣΤ', ΟΑ', ΟΔ', ΟΕ' προηγεῖται τοῦ κειμένου τοῦ Κοτελερίου, ποῦ μὲν κατὰ μίαν σελίδα, ποῦ δὲ ὀλιγώτερον.

Δυστυχῶς τὸ Σιναϊτικὸν κείμενον τοῦ βίου τοῦ ἁγίου Σάβα δὲν διεσώθη πλήρες, καὶ ἐλλείπουσι α) τὰ ἐξ ἀρχῆς

μέχρι τέλους τοῦ ΙΗ'. κεφαλαίου, β) μέρος τοῦ ΟΕ' μέχρι μικρὸν πρὸ τοῦ ΠΒ', ἅπαντα συμπληροῦνται ἐκ τοῦ κειμένου τοῦ Κοτελερίου.

Τοιοῦτον ἐν ὀλίγοις τὸ Συναῖτικὸν χειρόγραφον τοῦ βίου τοῦ ἁγίου Σάβα, οὗτινος περιττὸν νομίζομεν γὰ ἐξάρωμεν τὴν σπουδαιότητα, διότι γνωστὴ τυγχάνει ἡ σημασία αὐτοῦ, ἰδίως διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων.

Αὐγουστῖνος μοναχὸς

Ἱορδανίτης.

Ἐν Ἱορδάνῃ τῇ 10 Μαΐου 1913.

ΒΙΟΣ ΤΟΥ ΟΣΙΟΥ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

Σ Α Β Α¹⁾

ΥΠΟ ΚΥΡΙΛΛΟΥ ΤΟΥ ΣΚΥΘΟΠΟΛΙΤΟΥ

Συναϊτικὸς μεμβράνιος Κώδιξ ὑπ' ἀριθ. 494 αἰῶνος Θ'.

Φύλ. 1^α—135β.

Α'. «Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ» (Β'. Κορινθ. α'. 3), ὁ διεγείρας τὴν ἡμετέραν ἐπ' ἀρετῇ τελειότητα, ἐπιτάξει τῇ ἐμῇ εὐδενείᾳ ἀναγράφτους αὐτῇ ἀποστεῖλαι τὰς θεαρέστους τῶν προσδευκότων ἀγίων πατέρων Εὐθυμίου καὶ Σάβα ἀναστρεφάς². ὁ καὶ ἐμοὶ τῷ ἐλσεινῷ κατὰ τὴν ἄφατον αὐτοῦ εὐσπλαγχνίαν σταγόνα λόγου δι' αὐτῶν ἐπιστάξας³, ἐν ἀνοίξει τοῦ στόματός μου, πρὸς τὸ ὑπουργῆσαι τῇ τοιαύτῃ ὀνησιφόρῳ ὑποταγῇ. Ἦδη μὲν οὖν εἴρηται μοι περὶ Εὐθυμίου τοῦ σεβασμίου πατρὸς μικρά τινα πάνυ καὶ τῆς ἐκείνου μεγαλονοίας ἀνάξια· οὔτε γὰρ ἂν εὗρεῖν πλείονα ἡδυνήθην, ὀγδοηκостоῦ ἡδὴ χρόνου παρεληλυθότος τῆς ἐκεί-

1) Ἐν ἄλλοις «*Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Σάβα*» περὶ τῷ Μεταφραστῇ «*Πρὸς Γεώργιον ἡγούμενον, περὶ τοῦ βίου τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Σάβα ἐν κεφαλαίοις ἐνενήκοντα*» (Παρ' Ἀλλατ. Πατρολογ. τομ. 114. σ. 90).

2) «*Κελευσθεὶς παρὰ τῆς ὑμετέρας Ὀσιότητος, μαθούσης περὶ τῶν... χαρτῶν, τὰ τοῦτοις ἐμφερόμενα (περὶ τῶν ἀγίων Εὐθυμίου καὶ Σάβα) κεφάλαια ἀρμοδίως συντάξει μετὰ τῆς ἐνδεχομένης φράσεως τε καὶ τάξεως καὶ αὐτὰ ἀποστεῖλαι*» (Κυρίλλου Σκυθοπολίτου, βίος ἀγίου Εὐθυμίου ἐκδ. Αὔγουστίνου μοναχοῦ, Ἱεροσόλυμα 1913 κεφ. ΝΘ'. σελ. 91).

3) Ἐνταῦθα ὁ Κύριλλος αἰνίττεται τὴν ὑπὸ τῶν ἀγίων Εὐθυμίου καὶ Σάβα παρασχεθεῖσαν αὐτῷ χάριν, περὶ ἧς ὅρα βίον ἀγίου Εὐθυμίου ΝΘ'. σελ. 94—95.

νου πρὸς Θεὸν ἀναλύσεως¹. ὥστε καὶ αὐτὰ τὰ ὀλίγα συνερανισάμην μόλις, ὡδὲ τε κακείσε² περιθέων καὶ περιανοίζων αὐτὰ καὶ συλλέγων, ὥσπερ ἔκ τινος βυθοῦ τοῦ μακροῦ χρόνου καὶ τῆς λήθης ἀναλεγόμενος, ἵνα μὴ ἐξίτηλα τῷ χρόνῳ γένηται ἡμῖν τὰ περὶ ἐκείνου ψυχοφελῆ διηγήματα.

Β'. Νυνὶ δὲ κέκληκέ με ὁ καιρὸς εἰς πέρας ἀγαγεῖν τὸ ἐλλεῖπον τοῖς παρ' ὑμῶν ἐπιταχθεῖσι, καὶ ὀλίγα τινὰ περὶ τοῦ πολυθρῦλλήτου πατρὸς ἡμῶν Σάβα συγγράψασθαι· ἃ περιφροντίσας καὶ πονέσας ἐξελεξάμην παρ' ἀληθευόντων ὁσίων ἀνδρῶν, φοιτητῶν τε αὐτοῦ καὶ συναγωνιστῶν γεγονότων³, καὶ μέχρι τοῦ νῦν τὴν ἐκείνου μιμουμένων πολιτείαν, καὶ φωτιζόντων ἡμῶν τὰ κατὰ τὴν Θεὸν διαβήματα, (τοῦτο γὰρ πεποιηκέναι ἤδη ἐν τῷ προλαβόντι ὑπεσχόμεν λόγῳ)⁴. πλὴν ὅτι τὴν μὲν ἑμαυτοῦ ἰδιωτείαν καὶ ἀναξιώτητα οὐκ ἄγνοῶ, μεῖζοσι δὲ ἐμβατεῦω, αὐθαδεῖα χρώμενος γνώμῃ, ἀλλὰ τὸν τε τῆς παρακοῆς κίνδυνον ὑπορῶμενος, καὶ τὴν φοβερὰν ἐκείνην ἐννοῶν ἀπειλὴν τὴν λέγουσαν· «Δουλε πονηρέ, ἔδει σε βαλεῖν τὰ ἀργύριά μου τοῖς τραπεζῖταις» (Ματθ. κε'. 26 – 27). Δυσωπῶ τοίνυν τοὺς ἐντευξομένους τοῖς δε τοῖς πόνοις καὶ τὴν ὁσιότητα τὴν σὴν, ὃ πατέρων⁵ ἄριστε καὶ φιλοτακνώτατε Γεώργιε, πρῶτον μὲν τὸν Δεσπότην δυσωπῆσαι Θεόν, συγγνώμης ἀξιωθῆναί με τὸν ἔλαρινόν, ἐπὶ τῷ πεφασυσμένῳ μου βίῳ, καὶ τοῖς πολλοῖς μου ἁμαρτήμασιν, ἔπειτα δὲ μηδενὶ ἀπιστεῖν, τῶν τε ἤδη προλεχθέντων καὶ τῶν νυνὶ ρηθισμένων. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ χρόνων ἀκριβεΐας καὶ τόπων καὶ προσώπων καὶ ὀνομάτων ἐμνημόνευσα, πρὸς

1) 473—553.

2) «Ὡδὲ τε κακείσε—ἀναλεγόμενος» (Αὐτόθ. Α'. σελ. 2).

3) «Ἡρώτων ἐπιμελῶς τοὺς κατὰ τὴν ἔρημον ταύτην θεοφόρους τε καὶ ἀρχαιοτάτους Πατέρας.... τοῦ δὲ πανευφήμου Σάβα συγχρόνους τε καὶ συναγωνιστάς γεγονότας, καὶ ὅσα παρ' ἑκαστῷ τούτων μαθεῖν καὶ ἀναλέξασθαι ἴσχυσα.... ἀνεγραψάμην» (Βίος ἁγ. Εὐθυμίου ΝΗ'. σ. 93).

4) «Οὗτινος (Σάβα) τοὺς ἐπαίνους καὶ τὰ κατορθώματα οὐ δυνατὸν ἐν παρεκβάσει γραφῆναι, ἀλλ' εἶπερ τῷ Θεῷ φίλον, τὴν ἐν χειρὶ πραγματεῖαν (τοῦ ἁγ. Εὐθυμίου) εἰς πέρας ἀγαγόν, ὀλίγα τινὰ περὶ αὐτοῦ ἐν ἰδιαζούσῃ πραγματεῖᾳ διηγῆσομαι» (Βίος ἁγ. Εὐθυμίου ΛΔ'. σ. 55—6).

5) «ὦ πατέρων—Γεώργιε» (Βίος Εὐθυμ. ΝΑ'. σ. 81)

τὸ ἐγγύθεν ἔχειν τε καὶ ποιεῖσθαι τὴν τῆς ἀληθείας περὶ τούτων ἐξέτασιν· τοιγὰρ ἐντεῦθεν βεληθεῦντα καὶ συναργοῦντα τὸν Θεὸν ἔχειν πιστεύσας, τοῦ περὶ Σάββα λόγου ποιήσομαι τὴν ἀρχήν.

Γ'. Οὗτος ὁ τῆς ἐπουρανίου μητροπόλεως γεγωνὸς πολίτης Σάββας, πατρίδος μὲν ὑπῆρχεν τῆς Καππαδοκῶν χώρας, Μουταλάσκης τῆς κώμης, ὑπὸ μητρόπολιν τελούσης τῶν Καισαρέων, ἀγνώστου μὲν τὸ πρὶν οὔσης διὰ σμικρότητα καὶ ταπεινότητα, πᾶσι δὲ περιφανεστάτης γενομένης διὰ τὸν ἐξ αὐτῆς βλαστήσαντα θεῖον τοῦτον νεανίαν· ἐπεὶ καὶ ἡ Ἀρμαθέμ, ἄσημός τε καὶ εὐτελεστάτη οὔσα τὸ πρὶν, περίφημος γέγονε πάσῃ τῇ κτίσει, ἀφ' οὗπερ ἐξ αὐτῆς ἔφυ ὁ ἐκ βρέφους ἀνακαίμενος τῷ Θεῷ Σαμουήλ. Γονέων δ' ἐτύγχανεν χριστιανῶν τε καὶ εὐγενεστάτων, Ἰωάννου καὶ Σοφίας προσαγορευομένων, ἀφ' ὧν ἐγεννήθη, ὡς ἐκ τῆς ἀκριθείας τῶν τῆς ζωῆς αὐτοῦ χρόνων διέγνωμεν· σαφῶς, ἐπὶ ἐπτακαδεκάτης Θεοδοσίου ὑπατείας¹. Καὶ μετ' οὐ πολὺ τοῦ πατρὸς στρατευθέντος ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἐν νομέρῳ τῶν Ἰσαύρων² προσαγορευομένων, καὶ μετὰ τῆς συμβίου τῆς Καππαδοκῶν μετοικήσαντος χώρας, καταλιμπάνεται ἐκ Θεοῦ οἰκονομίας ὁ ἱερὸς οὗτος νεανίας πενταετῆς ὢν σχεδὸν τὴν ἡλικίαν³ ἐν τῇ μνημονευθείσῃ κώμῃ Μουταλάσκων, μετὰ τῶν γονικῶν αὐτοῦ πραγμάτων, παρὰ τῷ αὐτοῦ ἐκ μητρὸς θείῳ, Ἑρμῖα καλουμένῳ, ἔχοντι γυναῖκα κακότροπον· οὗπερ ἐνεκεν ἀθυμίας ἀναχωρεῖ πρὸς Γρηγόριόν τινα ἐκ πατρὸς θεῖον, ὡς ἀπὸ τριῶν σημείων⁴ οἰκοῦντα ἐν κώμῃ Σκαιδῷ καλουμένῃ.

Δ'. Ὀλίγον δέ τινος χρόνου διελθόντος, καὶ τῶν αὐτοῦ θείων Ἑρμῖα τε καὶ Γρηγορίου περὶ τε αὐτοῦ καὶ τῶν γονικῶν αὐτοῦ πρὸς ἀλλήλους διαμαχομένων, ὁ Σάββας προωρισμένος ὢν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐκ μήτρας, καὶ προωρισμένος προδιαπλάσεως,

1) Ἐν ἔτει 439.

2) Στρατιωτικὸν τάγμα οὕτω καλούμενον.

3) 443—444.

4) Ἡ τοῦ σημείου ἀπόστασις, κατὰ τὸν Σουΐζαν, ἦτο ἴση πρὸς τὴν τοῦ μιλίου.

κατὰ τὸν μέγαν προφήτην Ἰερεμίαν (κεφ. α' 5), πάντων ὁμοῦ τῶν τοῦ βίου περιφρονήσας, ἐκδέδωκεν ἑαυτὸν μοναστηρίῳ,¹ Φλαβιαναῖς μὲν καλουμένῳ, εἴκοσι δὲ σταδίοις διέχοντι τῆς κώμης Μουταλάσκης, καὶ ὑπὸ τοῦ ἀρχιμανδρίτου εἰσδεχθεῖς, καὶ τῇ αὐτόθι συνοδίᾳ συναριθμῶς γεγονώς, τὴν τῆς μοναχικῆς πολιτείας ἐξεπαιδεύθη ἀκρίβειαν· καὶ ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ τό τε ψαλτήριον ἐκμανθάνει, καὶ τὴν λοιπὴν τοῦ κοινοβιακοῦ κανόνος κατὰστασιν. Τῶν δὲ εἰρημένων αὐτοῦ θεῶν εἰς σύμβασιν ἐλθόντων, καὶ πειραθέντων πολλάκις τοῦ μοναστηρίου αὐτὸν ἀποστῆσαι, πρὸς τό, φησὶν, ἀντιλαμβάνεσθαι τῶν ἑαυτοῦ γονικῶν χωρίων, καὶ εἰς ἐπιγαμρίαν ἐκκαλυμένων, αὐτὸς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ φρουρούμενος, ἐξελέξατο μᾶλλον παραρρίπτεσθαι ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ (Ψαλμ. πγ' 11), ἢ περ τοῖς κοσμικοῖς θορύβοις ἑαυτὸν ἐπιδιδόναι· ὅθεν οὐ κατεδέξατο παντελῶς τῆς σεμνῆς ἐκείνης πολιτείας ἀποστῆναι, τὴν εὐαγγελικὴν ἀπόφασιν ἐννοῶν, τοῦ Κυρίου λέγοντος· οὐδεὶς ἐπιβαλὼν τὴν χεῖρα ἐπ' ἄροτρον καὶ στραφεῖς εἰς τὰ ὀπίσω, εὐθετός ἐστιν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν (Λουκ. θ' 62), ἐνθυμούμενος καὶ ἐν ἑαυτῷ τὰ τοιαῦτα λέγων· ἐγὼ τοὺς συμβουλευόντάς μοι τοῦ Θεοῦ ἀποστῆναι, ὥς ἀπὸ ὄψεως φεύγω, φθείρουσι γὰρ ἡθὴ χρηστὰ ἑμὶ κακὰ (Α' Κορινθ. ιε' 33), καὶ φοβοῦμαι μήποτε τῷ ἐνδελεχίμῳ χαυνωθείς, κατάρας ἐπενέγκωμαι τοῦ προφήτου λέγοντος· «ἐπικατάρατοι οἱ ἐκκλίνοντες ἀπὸ τῶν ἐντολῶν σου» (Ψαλμ. ριγ' 21) τοιοῦτος ἦν ἐκ παιδὸς πρὸς τὸν τῆς εὐσεβείας πόθον ὁ Σάβας.

Ε'. Τούτῳ ποτὲ εἰς τὸν κῆπον τοῦ μοναστηρίου ἐργαζομένῳ, ἐπιθυμία τις ἐπῆλθεν φαγεῖν μῆλον, φανὲν ὥραϊον καὶ λίαν τερπνότατον, πρὸ τῆς ὀρισμένης ὥρας, ὅστις ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας ἐξαφθείς, ἀφείλατο μὲν τοῦ δένδρου τὸ μῆλον, ἐπιλεγόμενος δέ, ἐκράτησε μὲν ἑαυτὸν γενναίως, ἐπετίμα δὲ ἑαυτῷ εὐσεβεῖ λογισμῷ, λέγων· ὥραϊος εἰς ὄρασιν καὶ καλὸς εἰς βρῶσιν ὁ ἐμὲ θανατώσας καρπὸς διὰ τοῦ Ἀδάμ, αὐτοῦ προτιμῆ-

1) Τφ 418.

σαντος τοῦ νοητοῦ κάλλους τὸ τοῖς σαρκίνοις ὀφθαλμοῖς φανέν τερπνόν, καὶ τῶν πνευματικῶν ἀπολαύσεων τὴν πλησιμονίην τῆς σαρκὸς τιμιωτέραν θεμένου, δι' οὗ καὶ ὁ θάνατος εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθεν. Μὴ τοίνυν ἀπονεύσω τοῦ καλοῦ τῆς ἐγκρατείας, ψυχικῶ τινι νυσταγμῶ βαρυνθείς· ὥσπερ γὰρ πάσης καρποφορίας προηγεῖται ἄνθος, οὕτως ἡ ἐγκράτεια προηγεῖται ἀγαθοεργίας. Καὶ οὕτως τῷ κρείττονι λογισμῷ τὴν ἐπιθυμίαν νικήσας, ἔρριψε τὸ μῆλον χαμαί, καὶ τοῖς ἑαυτοῦ κατεπάει ποσί, συγκαταπατῶν τῷ μῆλῳ τὴν ἐπιθυμίαν· καὶ δίδωσιν ἑαυτῷ ἀπὸ τότε τοιαύτην νομοθεσίαν, τοῦ μέχρι θανάτου τῇ τοῦ μῆλου βρώσῃ μὴ καχεῖσθαι. Ἐντεῦθεν δύναμιν ἐξ ὕψους λαβών, τῇ ἐγκρατείᾳ ἑαυτὸν ἐπεδίδου, ὥς τοὺς πονηροὺς ἀναστελλούσῃ λογισμοῦς, καὶ τὴν τοῦ ὕπνου ἀνακοπτούσῃ βαρύτητα. Πρὸς δὲ τῇ ἐγκρατείᾳ καὶ σωματικῶς ἐκοπία, μεμνημένος τῆς πρὸς Θεὸν λεγούσης Δαβιτικῆς μελωδίας· «Ἴδε τὴν ταπεινώσιν μου καὶ τὸν κόπον μου, καὶ ἄφες πάσας τὰς ἁμαρτίας μου» (Ψαλμ. κδ'. 18). Διὸ πάσῃ σπουδῇ καὶ προθυμίᾳ τὴν μὲν ψυχὴν ἐταπεινῶν τῇ ἀσιτίᾳ, τὸ σῶμα κόπῳ καὶ μόχθῳ ἐδάμαζε, καὶ ἐξήκοντα ἢ ἐβδομήκοντα ἔχων ἐν τῷ εἰρημένῳ Φλαβιανῶν μοναστηρίῳ συναγωνιστάς, ὑπερηκόντισεν ἅπαντας, τῇ τε ταπεινοφροσύνῃ καὶ ὑπακοῇ καὶ τοῖς ὑπὲρ εὐσεβείας πόνοις.

ΣΤ'. Καὶ τοῦτο φέρεται ἐν τοῖς περὶ τῶν παιδικῶν αὐτοῦ διηγήμασιν, ὅτι ὁ ἀρτοκόπος τοῦ μοναστηρίου, ἐν ὧρᾳ χειμῶνος ἀπλώσας τὰ ἑαυτοῦ βραχένητα ἱμάτια, ἔνδον ἐν τῇ θέρμῃ τοῦ φούρνου, πρὸς τὸ αὐτὰ ξηρανθῆναι, ἡλίῳ μὴ ἐπιφαίνοντος ἐπελάθετό, καὶ μετὰ μίαν ἡμέραν, ἄρτων λειψάντων, τινὲς τῶν πατέρων ἐπιταγέντες εἰργάζοντο εἰς τὸ ἀρτοκοπεῖον, μεθ' ὧν ὑπῆρχε καὶ ὁ θαυμάσιος. Αὐτῶν δὲ τὸν φούρνον ὑποκαιόντων ὑπομνησθεῖς ὁ μάγκιψ¹, καὶ ταραχῆς περὶ τῶν ἱματίων γενομένης, καὶ μηδενὸς τολμῶντος εἰσελθεῖν, μεγάλου ὄντος τοῦ φούρνου, καὶ ἱκανῶς ὑποκαέντος, ὁ νεανίας πρεσβύτης πίστει ἀδιστάκτῳ κραταιωθεὶς, καὶ τῷ σιγημείῳ τοῦ σταυροῦ ἑαυτὸν καθ-

1) Μάγκιψ ἐκ τοῦ λατινικοῦ maniceps σημαίνει τὸν ἀρτοκόπον· ἡ λέξις αὐτὴ καὶ σήμερον ἐτι εἶναι εὐχρηστος παρὰ τοῖς μοναχοῖς τοῦ Ἱθω.

οπλίσας, εἰσεπήδησεν εἰς τὸν φούρνον· καὶ λαβὼν τὰ ἱμάτια ἐξῆλθεν ἀβλαβής. Ὁ γὰρ ἐπὶ τῆς Βαβυλωνίας θαυματουργήσας Θεός, καὶ σὺν τοῖς σαραθάρσις καὶ ταῖς τιάραις τοὺς τρεῖς παῖδας ἀφλέκτους διαφυλάξας, (Δανιήλ γ'. 21), αὐτὸς καὶ τὴν ἐσθῆτα τὴν ἐν τῷ φούρνῳ, ἄκαυστον διετήρησεν, δι' αὐτῆς τὴν ἐπὶ τῷ οἰκείῳ αὐτοῦ παιδί Σάβα μέλλουσας ἐκλάμπειν θεῖαν ἀπασιν ἀνακηρύττων χάριν. Οἱ δὲ πατέρες τὸ παράδοξον τοῦτο θαύμα ἰδόντες, ἐδόξαζον τὸν Θεόν, λέγοντες· ἄρα ὁποῖος ἔσται ὁ νεανίας οὗτος, τοσούτης χάριτος ἐκ πρώτης ἡλικίας ἀξιωθείς; Ταῦτα δὲ διεξελθὼν, παρὰ μὲν Γρηγορίου τοῦ πρεσβυτέρου καὶ ἀνεψιοῦ αὐτοῦ παραλαβὼν, ἐπιδειξαι δὲ τοῖς ἐντυγχάνουσι· βουλόμενος ὁποῖος ἦν ἐκ παιδός, τῇ τε πίστει καὶ τῇ συνέσει καὶ τοῖς ἀρίστοις πλεονεκτήμασιν. Ἀπὸ δόξης τοίνυν εἰς δόξαν προκίπτειν ἐπειγόμενος, καὶ ἀναβάσεις ἐν τῇ καρδίᾳ διατιθέμενος δέκα χρόνους πληρώσας ἐν ταύτῃ τῇ μοναστηρίῳ, ἐπιθυμίαν θεάρεστον εἰσδέχεται, τὸ τὴν ἁγίαν πόλιν καταλαβεῖν, καὶ ἡσυχάσαι ἐν τῇ περὶ αὐτὴν ἐρήμῳ· ἔδει γὰρ δι' αὐτοῦ πολιισθῆναι καὶ τὰς ἐπ' αὐτῇ τοῦ μεγαλοφώνου Ἡσαΐου πληρωθῆναι φωνὰς (κεφ. νη'. 12). Καὶ προσελθὼν τῷ ἀρχιμανδρίτῃ, ἐδυσώπει ἀπολυθῆ μετ' εὐχῆς· τῷ δὲ μὴ βουληθέντι, θεία τις ἀποκαλύπτεται ὁπτασία λέγουσα· ἀπόλυσον τὸν Σάβαν, ἵνα μοι λατρεύσῃ ἐν τῇ ἐρήμῳ. Τότε ὁ ἀρχιμανδρίτης τοῦτον προσκαλεσάμενος, ἐν μυστηρίῳ λέγει· ἐγὼ μὲν, ὦ τέκνον, ὑπὸ θείας ὁπτασίας ἐπιτραπείς, ἀπολύω σε· σὺ δέ, μηδενὸς τῆς συνοδίας γινώσκοντος, ἄπιθι ἐν εἰρήνῃ, καὶ Κύριος ἔστω μετὰ σοῦ. Καὶ οὕτως ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ὁδηγούμενος, ἔρχεται εἰς Ἱεροσόλυμα, ὀκτωκαίδέκατον ἔτος ἄγων τῆς ἡλικίας, περὶ τὸ τέλος τῆς εὐσεβοῦς Μαρκιανοῦ βασιλείας, καὶ τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις ἱεραρχίας Ἰουβεναλίου, καὶ δεξιούται παρὰ τινι Καππαδόκῃ γέροντι, ἐν τῷ τοῦ Ἀββᾶ Πασσαρίωνος μοναστηρίῳ¹, τὸ τῆνικαῦτα κυβερνου-

1) Τῷ 457.

2) Τὸ μοναστήριον τοῦτο καίμενον ἐντὸς τῶν Ἱεροσολύμων, ἐκτίσθη ὑπὸ τοῦ χωρεπισκόπου Πασσαρίωνος, οὗτινος τὴν μνήμην γεραίρει ἡ ἐκκλησία τῇ 11ῃ Αὐγούστου, διηυθύνετο δὲ ἀπὸ τοῦ 429 ὑπὸ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Ἐλπιδίου.

μένω ὑπὸ Ἑλπιδίου τοῦ ἀρχιμανδρίτου, ἐν ᾧ παραχειμάσας ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ Σάβας, καὶ ὑπὸ τοῦ γέροντος προτραπείς αὐτόθι καταταγῆναι, οὐκ ἠνέσχετο. Ὅμοίως ὑπὸ πολλῶν εἰς διαφόρους τόπους ταγμάτων δε καὶ θυαρίων¹ ἐλκόμενος, φιλήσυχος ὢν ἐκ παιδός, καὶ τῷ Θεῷ ἀνακείμενος, οὐδενὶ παντελῶς συνυπήχθη.

Ζ'. Ἀκούων δὲ σχεδὸν παρὰ πάντων τὰ κατὰ τὸν μέγαν Εὐθύμιον, ἐναθλοῦντα τὸ τηνικαῦτα ἐν τῇ ἐξ ἀνατολῶν τῆς ἁγίας πόλεως ἐρήμῳ, καὶ φωστῆρος δίκην ἐκλάμποντα, καὶ τὰς τῶν θαυμάτων ἀκτῖνας πανταχοῦ ἐκλάμποντα, καὶ ἀναπτερωθεὶς τὴν διάνοιαν, ἐπεπόθησε τὸν ἅγιον θεάσασθαι· καὶ προσελθὼν τῷ μακαρίτῃ Ἑλπιδίῳ, καὶ τὴν ἐπιθυμίαν αὐτῷ ἀναθέμενος, μετὰ εὐχῆς, καὶ τινος ὑποδεικνύοντος, ἀπελύθη. Καὶ ἐλθὼν εἰς τὸν ὑποδειχθέντα τόπον, καὶ τοῖς ἐκεῖσε πατράσι προσκαρτερήσας, τῷ Σαββάτῳ θεωρήσας τὸν μέγαν Εὐθύμιον ἐπὶ τὴν Ἐκκλησίαν ἐρχόμενον, παρεκάλει μετὰ θαυμάτων τοῖς ὑπ' αὐτὸν συναριθμὸς γενέσθαι². Ὁ δὲ μέγας Εὐθύμιος ἐνουθέτει αὐτόν, λέγων· τέκνον, οὐ νομίζω δίκαιον εἶναι, νεώτερόν σε ὄντα, εἰς λαύραν μένειν· οὔτε γὰρ τῇ λαύρᾳ ὄνησιν φέρει τὸ νεώτερον ἔχειν, οὔτε νεωτέρῳ πρέπει ἐν μέσῳ εἶναι ἀναχωρητῶν³. Ἀπελθε τοίνυν εἰς τὴν κάτω μονήν, πρὸς τὸν Ἀββᾶν Θεόκτιστον, καὶ ἔχεις [μάλα] ὠφεληθῆναι. Ὁ δὲ μακάριος ἀπεκρίθη Σάβας. Γινώσκω, τίμιε πάτερ, ὅτι ὁ πάντων προνοητὴς Θεός, σωθῆναι με βουλόμενος, ὠδήγησέ με εἰς τὰς ἁγίας σου χεῖρας ἐλθεῖν· ὥς ἂν οὖν μοι κελεύσης ποιῶ. Τότε ὁ μέγας Εὐθύμιος τῷ μακαρίτῃ αὐτὸν ἀπέστειλε Θεοκτίστῳ⁴, δηλώσας αὐτῷ ποιεῖσθαι αὐτοῦ φροντίδα, ὡς μέλλοντος τῇ τοῦ Χριστοῦ χάριτι ἐν τῇ

1) Ἀνδρῖοι μοναχοὶ τῶς ἐκαλοῦντο, οἱ ἀνὰ δύο ἐπὶ τῇ αὐτῇ βιούντες.

2) «Τῷ ὀγδοηκοσ-ῷ δευτέρῳ τῆς τοῦ μεγάλου Εὐθυμίου ἡλικίας χρόνῳ» (458), ἦλθε πρὸς αὐτὸν ὁ μακάριος Σάβας, παρακαλῶν μέναι παρ' αὐτῷ· ὁ δὲ μέγας Εὐθύμιος τοῦτον δεξάμενος, πρὸς ὀλίγον μὲν παρέδωκε τῷ ἑαυτοῦ μαθητῇ Δομετιανῷ» (Βίος ἁγ. Εὐθυμίου ΛΔ' σ. 55).

3) «Μετέπειτα δὲ καλέσας αὐτόν, λέγει· οὐκ ἔστι δίκαιον, τέκνον, νεώτερόν σε ὄντα εἰς λαύραν μένειν, μᾶλλον γὰρ νεωτέρους ἐν κοινοβίῳ λυσιτελεῖς» (Αὐτόθ).

4) «Καὶ ἀποστέλλει αὐτόν τῷ μακαρίῳ Θεοκτίστῳ μετὰ τινος τῶν πα-

μοναχικῇ διαπρέψαι· πολιτεία· τοῦτο δὲ οὐκ ἀσκόπως, ἔμοι γε δοκεῖ ὁ μέγας Εὐθύμιος, ἀλλὰ διορατικῶς ἔμμητι μάλλον προβλέπων, πάντων τῶν ἐν Παλαιστίνῃ ἀναχωρητῶν ἀρχιμανδρίτην μέλλειν ἔσεσθαι, οὐ μὲν ἀλλὰ καὶ τὴν μεγίστην τε καὶ περιφανεστάτην λαύραν, τὴν ὑπερέχουσαν πασῶν τῶν ἐν Παλαιστίνῃ λαυρῶν, καθιστᾶν μέλλοντα, καὶ ἔσεσθαι αὐτὸν ἀρχηγέτην τε καὶ νομοθέτην ἀπάντων τῶν καθ' ἑαυτοὺς ἀναχωρούντων, ἐκ τοῦ καθ' ἑαυτὸν ὑποδείγματος, νομοθεσίαν αὐτῷ δίδωσι μὴ δέχεσθαι ἐν λαύρᾳ ἀγένειον¹, ἀλλὰ καὶ τοῖς τῶν ἄλλων λαυρῶν ἡγουμένοις τὸν τοιοῦτον παραδοῦναι νόμον, παλαιὸν ὄντα καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις πατράσι κρατήσαντα², πρόδηλον δὲ ὅτι, πᾶν τὸ ἀρχαιότητι διαφέρειν, αἰδέσιμον.

Η'. Γεγονῶς δὲ ὑπὸ τὸν μακαρίτην Θεόκτιστον ὁ πατὴρ ἡμῶν Σάββας, ἐκδέδωκε μὲν ὅλον ἑαυτὸν τῷ Θεῷ· ἅπερ δὲ εἰχεν ἀπὸ τῶν ἰδίων αὐτοῦ δέδωκεν εἰς τὰς [χεῖρας αὐτοῦ, καὶ] ἀποδύεται [πρὸς πᾶσαν ἀσκησιν, ἐν κόπῳ μὲν σωματικῇ διημερεύων], τὴν ταπεινοφροσύνην δὲ καὶ τὴν ὑπακοήν, [ῥάσι]ν καὶ θεμέλιον τῆς ἑαυτοῦ πολιτείας ποιοῦμενος, ἐπιτήδειος δὲ ὢν ἐν τῷ κανόνι τῆς θείας λειτουργίας καὶ προθυμότατος, πρὸ πάντων ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ εἰσερχόμενος, καὶ πάντων ὕστερον ἐξερχόμενος. Πρὸς δὲ τοῖς ψυχικοῖς ἀνδραγαθήμασιν, ὑπῆρχε καὶ τῷ σώματι εὐμεγέθους καὶ γενναῖος· καὶ πάντων πρὸς ἑν φορτίον μανουθίων³ κοπιόντων ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ τῷ κοινοβίῳ κομιζόντων, αὐτὸς τρία φορτία καθημέραν κόπτων ἀπεκόμιζε· καὶ πρὸς τούτοις τ[ῇ] θείᾳ λειτουργίᾳ ὑπηρετούμενος] προθύμως. [Καὶ νῦν ὑδροφορῶν] καὶ ξύλα κομιζων, [καὶ πᾶσι] δια-

τέρων, δηλώσας αὐτῷ, ὅτι δέξαι τὸν νεανίαν τοῦτον, καὶ πρόσχε αὐτῷ ὡς γὰρ ὁρῶ, διαπρέψαι μέλλει ἐν τῇ μοναχικῇ πολιτείᾳ· ἥτις προφητεία οὐ διήμαρτεν» (Αὐτόθ.).

1) "Ὅρα ΚΘ'. κεφ. τοῦ παρόντος βίου.

2) «Τοῦτο δὲ καὶ οἱ ἀρχαῖοι τῆς Σκήτεως Πατέρες ἐνομοθέτησαν» (Αὐτόθ.).

3) «Θάμνους... τὰ λεγόμενα μανούθια (ἐξήγησ. εἰς τὸ μαρτύρ. τῶν ἐν τῇ λαύρᾳ τοῦ ἁγ. Σάββα ἀναιρεθέν. Πατέρων. σ. 13. Συλλογὴ Παλαιστίν. καὶ Συρ. ἀγολογ. Πετρούπολ. 1907).

κονούμενος, |καὶ γεγωνὼς| ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον βουρδονά[ριος]¹, καὶ ἄλλας διαφόρους διακονίας ἐγγχειρισθεὶς, ἀνεπιλήπτως καὶ ἀπταιστώως διετέλεσεν², ὥστε θαυμάζειν τοὺς τοῦ κοινοβίου πατέρας τὴν τοσαύτην ἐν νεαζούσῃ ἡλικίᾳ ἀρετὴν τε καὶ ἐπιτηδεύητα.

Θ'. Ἦν δέ τις ἀδελφὸς ἐν τῷ κοινοβίῳ, Ἀλεξανδρεὺς μὲν τῷ γένει, Ἰωάννης δὲ τῇ κλήσει, ὅστις ἐπὶ συχνὸν χρόνον ἐδυσώπει τὸν μακαρίτην Θεόκτιστον ἀπολυθῆναι ἐπὶ Ἀλεξανδρείαν πρὸς τὰ γονικὰ πράγματα διαθῆναι καλῶς, μαθὼν τετελευτηκέναι τοὺς ἑαυτοῦ [γονεῖς πρὸ βραχέος· καὶ] παρεκάλει [γενέσθαι συνέκδημον μοναχὸν αὐτὸν] Ἀββᾶν Σάβαν, [κοινωνὸν πόνων] καὶ κκκοπα[θείας] ἐσόμενον. Ὁ μὲν οὖν μακαρίτης Θεόκτιστος ταῖς τοῦ Ἰωάννου παρακλήσεσιν εἵξας, ἀποστέλλει τὸν Ἀββᾶν Σάβαν μετ' αὐτοῦ εἰς Ἀλεξανδρείαν. Αὐτῶν δὲ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ γεγονότων, καὶ τὴν περὶ τῶν Ἰωάννου γονικῶν πραγμάτων ζήτησιν ἀδολεσχοῦντων, ἀνεγνωρίσθη ὁ μακαρίτης Σάβας, Σοφία τε τῇ μητρί, καὶ Ἰωάννη τῷ πατρί, Κόνωνι μετονομασθέντι³, καὶ τοῦ τῶν Ἰσαύρων νομέρου κρατοῦντι καὶ προτραπείς ὑπ' αὐτῶν αὐτόθι μέναι καὶ στρατεύεσθαι, καὶ πρεσβύτερος τοῦ νομέρου γενέσθαι, ἀποπεμφάμενος αὐτοὺς ἔλεγεν· ἐγὼ μὲν ἐστρατεύθην τῷ παμβασίλει, |καὶ στρατεί|αν ἀθετήσαι· σὺ δύναμαι· |ἐγκειμένους δὲ| ἀποστῆσαί με, |καὶ λιπαροῦν|τας, γονεῖς οὐκ ἀνέχομαι, |διαμε|νῶ γὰρ τῇ ἑμαυτοῦ ἐμολογίᾳ ἕως

1) Burdonarius λατινιστὶ σημαίνει τὸν ἔχοντα τὴν ἐπιμέλειαν τῶν ἡμίνων καὶ ἡ λέξις αὕτη διεσώθη παρὰ τοῖς μοναχοῖς τοῦ Ἱ.Α.Θ.ω.

2) Θεόδωρος ὁ Στουδίτης († 826) ἀπευθυνόμενος πρὸς τοὺς ὑπ' αὐτὸν μοναχοὺς ἐν τινι κατηχήσει αὐτοῦ, καὶ προτρέπων αὐτοὺς εἰς μίμησιν τῶν ἐνταῦθα ἀγώνων τοῦ Θεοῦ Σάβας λέγει· «*Επιμνησθῶμεν τοίνυν τὰ τοῦ παροσίου πατρὸς ἡμῶν Σάβα κατορθώματα εἰς ἐφόδιον τῶν ψυχῶν ἡμῶν, καὶ μὴ ἀμνημονήσωμεν τὰ τοῦ ὁμοταγοῦς ἡμῶν προτερήματα· ὑποτακτικὸς γὰρ ὢν, ὡς ἴστε, ὑπήκοος ἦν ἄκρως, εὐπρόθυμος, εὐδούλευτος, καὶ τὰς ἐσχάτας διακονίας λαμβάνων ἔχαιρεν ὡς δοξαζόμενος, κοπιῶν μὲν ταῖς χερσὶν νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν, ὕδροφορῶν, ξυλοφορῶν, πρῶτος ἐρχόμενος εἰς τὴν ψαλμωδίαν καὶ ἔσχατος ἐξερχόμενος*» (Κατήχ. λα. σελ. 258-9, ἐκδ. Πετροποῦλ. 1901).

3) Καὶ ἐν τοῖς ἐπομένοις βλέπομεν ἀλλαγὴν τοῦ ὀνόματος τῶν στρατηνομένων. «*Τάραχος παρὰ τῶν γεννησάντων με καλοῦμαι, ἐν δὲ τῷ στρατεύεσθαι με Βίκτωρ ἐκλήθη*» (Ἐν τῷ βίῳ Πρόβου Ταράχου Ἀνδρονίκου).

τῆς ἐσχάτης ἀναπνοῆς, τελειωθῆναι· ἐλπίζων ἐν τῇ σεμνῇ τῆς ἀσκήσεως πολυτείᾳ. Ὡς οὖν πολλὰ μηχανησάμενοι οὐκ ἴσχυσαν χαυνῶσαι αὐτὸν καὶ κρατῆσαι παρ' ἑαυτοῖς, εἴκοσι νομίσματα παρῆχον αὐτῷ εἰς ἀνάλωμα· ὁ δὲ οὐ κατεδέχετο. Ἄλλ' ἰδὼν αὐτοὺς σφόδρα λυπηθέντας, λαβὼν τρία νομίσματα μόνον διὰ τὸ θεραπεῦσαι αὐτούς, ἐξῆλθεν εὐθέως ἀπὸ Ἀλεξανδρείας ἅμα τῷ συναποσταλέντι αὐτῷ Ἰωάννῃ καὶ ἐλθὼν εἰς τὸ κοινόβιον, τὰ τρία νομίσματα εἰς τὰς χεῖρας τοῦ μεγάλου δέδωκε Θεοκτίστου.

Γ'. Αὐτοῦ δὲ ἐν αὐτῷ τῷ κοινόβιῳ τὸν δέκατον διατελοῦντος ἐνιαυτόν, συνέβη τελευτῆσαι τὸν |τρις|μακάριον Θεοκτιστον τρίτῃ τοῦ Σεπτεμβρίου μηνός¹, τῆς τετάρτης Ἰνδικτιῶνος². Ὁ δὲ μέγας Εὐθύμιος ἐκείσε κατελθὼν, καὶ τὸ νικηφόρον κηδεύσας σῶμα, Μάριν τινὰ θαυμαστόν³, διάδοχον τῆς ἡγουμενίας κατέστησεν· ὅντινα ἐπὶ δύο χρόνους τῆς μονῆς κρατήσαντα⁴, καὶ θεαρέστως τελειωθέντα, πάλιν ὁ μέγας κατελθὼν Εὐθύμιος, καὶ ἐν τῇ τοῦ μακαρίου Θεοκτίστου σορῶ καταθήμενος, Λογγίνῳ τινὶ ἐναρέτῳ τὴν τοῦ κοινόβιου ἐγγειρίζει προστασίαν⁵, τότε δὲ ὁ πατήρ ἡμῶν Σάβας τὸν τριακοστὸν ἤδη |ἔχων| τῆς ἡλικίας χρόνον⁶, πλὴν ἅπαντας τοὺς ἐν τῷ κοινόβιῳ προβεβηκότας ὑπερακοντίζων, τῇ τε νηστείᾳ καὶ τῇ ἀγρυπνίᾳ καὶ |ἀορ|γῇ⁶, καὶ τῇ ὑπακοῇ, παρεκάλεσε τὸν Ἀββᾶν Λογγίνον ἐπιτρέψαι αὐτῷ ἡσυχάσαι ἐν σπηλαίῳ, ὅντι ἔξωθεν τοῦ κοινόβιου εἰς τὸν κατὰ νότον κρημνόν, ὅστις Ἀββᾶς Λογγίνος θεωρῶν αὐτοῦ τὴν διαφέρουσαν ἀρετήν, τὸ εὐσταθές τε τοῦ ἡθους καὶ τὸ καθαρὸν τοῦ τρόπου καὶ τὸ ἐν ταῖς προσευχαῖς σπουδαῖόν τε καὶ εὐτονον, καὶ ἀνενέγκας τὰ κατ' αὐτὸν τῷ μεγάλῳ Εὐθυμίῳ, καὶ ἀκούσας ὅτι μὴ ἐμποδίσῃς αὐ-

1) 467.

2) «*Ἀρχὴ τῆς πέμπτης Ἰνδικτιῶνος* (Βίος ἁγίου Εὐθυμίου ΛΘ'. σ. 62).

3) «*Μάριν τὸν τοῦ Τερέβωνος θεῖον ἐνάρετον ὄντα, καὶ ἤδη προβεβηκότα, ἄξιον κρίνας καὶ ἱκανώτατον ψυχῆς ὀδηγήσαι πρὸς τὸ θεῖον θέλημα, ἡγούμενον τῆς μονῆς*» κατέστησεν (Αὐτόθ. σ. 61).

4) 467—468.

5) Ἐνθ' ἄλ.

6) 469.

τῇ ἀγωνίσασθαι, ὡς βούλεται, [ἐπιτρέπει αὐτῇ] τὰς πέντε τῆς ἐβδομάδος ἡμέρας ἡσυχάζειν ἐν τῇ [πρὸς νότον] σπηλαίῳ. Ὁ δὲ πατὴρ ἡμῶν Σάβας τὴν τε περιπόθητον δεξάμενος ἐπιτροπὴν, ἔμεινεν ἐπὶ πέντε χρόνους¹, τοιαύτην ἔχων διαγωγὴν. Κατὰ τὴν ἑσπέραν τὴν μετὰ τὴν Κυριακὴν ἐξήρχετο τοῦ κοινοβίου, ἔχων θαλλοὺς βαΐων, τὴν χρεῖαν τῆς ἐβδομάδος, καὶ διέμενε τὰς πέντε ἡμέρας, μηδενὸς τὸ σύνολον μεταλαμβάνων, καὶ τῇ Σαββάτῳ ἔωθεν ἤρχετο εἰς τὸ κοινόβιον², φέρων μεθ' ἑαυτοῦ τῶν πέντε ἡμερῶν ἐργόχειρον, πεντήκοντα μαλάκια³ πεπληρωμένα. Ταύτην ἔχειν αὐτὸν τὴν πολιτείαν γνοὺς ὁ μέγας Εὐθύμιος, ἐλάβανεν αὐτὸν μεθ' ἑαυτοῦ κατὰ τὴν τεσσαρακαίδεκάτην τοῦ Ἰανουαρίου [μηνὸς] εἰς τὴν πανέρημον τοῦ Ρουβᾶ σὺν ἅμα Δομετιανῷ τῇ μακαρίῳ, [πληροφο]ρίαν ἔχων εἰς αὐτόν, καὶ παιδαριόγεροντα αὐτὸν ὀνομάζων, καὶ [ὥς] καλὸς παιδοτρίβης προσέβιβασεν αὐτὸν καὶ ἐγύμναζεν εἰς ὑψηλοτέρας ἀρετάς. Αὐτοὶ γὰρ διετέλουν ἕως τῆς τῶν Βαΐων ἑορτῆς, πάσης ἀνθρωπίνης χωριζόμενοι ἀναστροφῆς.

ΙΑ'. Ἐξῆλθε δὲ ποτε τοῦ Ρουβᾶ ὁ μέγας Εὐθύμιος, τὴν ἐρημὸν διοδεῦσαι βουλόμενος, τὴν ἐπέκεινα τῆς Νεκρᾶς θαλάσσης πρὸς μεσημβρίαν, ἐπομένους ἔχων Δομετιανὸν καὶ Σάβαν⁴. Καὶ ἐλθόντων εἰς τόπους ἀνύδρους, καὶ χρονισάντων, σφοδροῦ (καύματος) ὄντος, διψήσας λίαν ὁ μακαρίτης Σάβας, ἔπεσε μηκέτι ἰσχύων βαδίσαι⁵, τῆς ἐν τῇ βάθει τῶν σπλάγχων, ὡς οἶμαι, ὑγρότητος ὑπὸ σφοδροῦ καύσωνος ἀναλωθείσης. Ὁ δὲ γέρον σπλαγχνισθεὶς, καὶ διαχωρίσας ἑαυτὸν ὥσπερ λίθου βολήν,

1) 469—473.

2) Παρόμοιος εἶδος ἀπαντᾷται καὶ παρὰ τοῖς ἀναχωρηταῖς τοῦ Ἀββᾶ Γερμανίου (ἔρ. Βίον αὐτοῦ σ. 2—4. καὶ ἀγ. Εὐθυμίου κεφ. ΑΕ'. σ. 56—57).

3) Ὅπως ἐκάλουν τὰς μικρὰς σφυρίδας.

4) «Ὅτε ἤμην ἐν τῷ κοινοβίῳ, (λέγει ὁ Σάβας) μετὰ τοῦ μακαρίου Θεοκτίστου τὴν κοίμησιν, ἀνέβην μετὰ τοῦ Ἀββᾶ Λογγίνου τοῦ ἡγουμένου ἡμῶν πρὸς τὸν μέγαν Εὐθύμιον, κατὰ τὸν Ἰανουάριον μῆνα, διὰ τὸ προπέμψαι αὐτὸν ἐπὶ τὴν πανέρημον καὶ πρόθυμόν με θεωρήσας ἔλαβε καμὲ μεθ' ἑαυτοῦ» (Βίος ἀγ. Εὐθυμίου ΜΑ'. σελ. 65).

5) «Ἐγὼ δὲ ἔτι ἄπειρος ὢν τῆς ἐρήμου διαγωγῆς, ἐδίψασα λίαν, ὥστε ἐκ τῆς πολλῆς δίψης μηκέτι με δύνασθαι βαδίζειν» (Αὐτόθι).

ἔπεσεν ἐπὶ πρόσωπον δεόμενος τοῦ Θεοῦ καὶ λέγων· Κύριε ὁ Θεός, ὃς ὕδωρ ἐν γῇ διψύσῃ, τὴν τοῦ νεωτέρου δίψαν παραμυθούμενον. Καὶ μετὰ τὴν εὐχὴν καλέσας αὐτόν, καὶ τρίτον τῷ σκαλιδίῳ ὀρύξας¹, ἔδειξεν αὐτῷ ὕδωρ ζῶν, καὶ πικρὸν ὁ Σάβας ἦλθεν εἰς αὐτόν, καὶ ἐξ ἐκείνου δύναμιν θείαν ἐδέξατο πρὸς τὸ ὑποφέρειν τὰ δυσχερῆ τῆς ἐν ἐρήμῳ διαγωγῆς. Ὀλίγον δέ τινας χρόνου παριππύσαςτος ὁ μέγας πατὴρ ἡμῶν Εὐθύμιος [ἐν εἰρήνῃ] ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐκοιμήθη καὶ [ὑπνώσει]², τοῦ Κυρίου κατὰ μόνας ἐπ' ἐλπίδι κατοικίσαντος αὐτόν (Ψαλμ. δ'. 9—10), ἔτους πεντεκαίδεκάτου τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις ἱεραρχίας Ἀναστασίου.

IB'. Τότε δὴ ὁ μέγας Σάβας, τοῦ τριακостоῦ πέμπτου τῆς αὐτοῦ ἡλικίας χρόνου πληρωθέντος³, θεασάμενος τὴν τοῦ κοινοβίου διαγωγὴν ἀλλασσομένην, ἅτε δὴ τῶν τῆς Μονῆς πατέρων τελειωθέντων, ἀνεχώρησεν ἐπὶ τὴν ἀνατολικὴν ἔρημον τοῦ ἐν ἁγίοις Γερασίμου τοῦ τηνικαῦτα φωστῆρος δίκην ἐκλάμποντος καὶ ἐν τῇ κατὰ τὸν Ἰερδάνην ἐρήμῳ τὰ τῆς θεοσεβείας κατασπείραντος σπέρματα. Τοῦ μέντοι πατρὸς ἡμῶν Σάβα ἐν τῇ κατὰ τὸν Κουτυλᾶν διάγοντος ἐρήμῳ⁴, [δαυτί]κὸν ἐκεῖνο λόγιον ἔργῳ ψάλλοντος, τό, «Ἰδοὺ ἐμάκρυνα φυγαδεύων, καὶ ὑπὸ λίσσῃ ἐν τῇ ἐρήμῳ» (Ψάλμ. νδ'. 8)· [εἶτα] τῇ τε ἡσυχίᾳ καὶ τῇ αἰσίᾳ καὶ ταῖς ἀπαύστοις προσευχαῖς σχολάζοντος, καὶ τὴν αὐτοῦ διάνοιαν ἔσοπτρον ἀκηλίζωτον Θεοῦ καὶ τῶν θείων ἐργαζομένου, κατὰ τὸ γεγραμμένον· «Σχολάσατε καὶ γινώτε ὅτι ἐγὼ εἰμι ὁ Θεός» (Ψάλμ. μέ'. 11). Φθονήσας ὁ διάβολος, πολλοὺς ἐπενόει κατ' αὐτοῦ πειρασμούς, βουλόμενος αὐτόν τῆς τῆς αὐτῆς ἀποστῆσαι διαγωγῆς. Καίποτε ἀνακειμένου αὐτοῦ ἐπὶ τῆς ψάμμου ἐν μεσονυχτίῳ, μετασχηματισθεὶς εἰς ὄφεις καὶ σκορπίους, ἐπειράτο ἐκφοβεῖν αὐτόν· ὁ δὲ μικρὸν δειλιάσας, ἐνόησε τοῦ

1) «Λαβὼν τὸ μικρὸν σκαλίδιον, ὃ ἐπιφερόμεθα διὰ τὰς τῶν μελαγχρίων ρίζας ἔβαλε μικρὸν ὀρύσσειν. Ὡς οὖν ἐφάνη ὕδωρ, καλεῖ με καὶ δείκνυσί μοι αὐτό» (Αὐτόθι).

2) 20 Ἰανουαρίου 473.

3) Τῷ 371.

4) Ὁ χειμαρρὸς τῶν Κέδρων ἐκβάλλων εἰς τὴν Νεκράν θάλασσαν, διαχωρίζει τὴν πρὸς νότον αὐτοῦ ἔρημον τοῦ Κουτυλᾶ ἀπὸ τῆς τοῦ Ρουβᾶ κειμένης πρὸς βορρᾶν.

διαβόλου τὴν [ἐπὶ]ρείαν, καὶ κατασφραγισάμενος, [καὶ] τὴν δειλίαν ἀποτιναξάμενος, ἀνέστη θαρρῶν καὶ λέγων· ὅταν κατισχύσης φοβῆσαι με, τότε ἡττηθήσῃ, ὅτι μετ' ἐμοῦ Κύριος ὁ Θεός ἐστιν, ὁ δοὺς ἡμῖν τὴν κατὰ σοῦ δυναστείαν εἰπὼν· «Ἴδού δέδωκα ὑμῖν ἐξουσίαν πατεῖν ἐπάνω ὄφρων καὶ σκορπίων, καὶ ἐπὶ πάντων τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ» (Λουκ. ι'. 19).

Καὶ ταῦτα αὐτοῦ λέγοντος, ἄφαντῇ παραυτίκα γέγοναν τὰ ἰοβόλα. Ἄλλοτε πάλιν φαίνεται αὐτῷ ὁ σατανᾶς ἐν ὁμοιώματι λέοντος φοβερωτάτου, ἐπερχομένου καὶ βλοσυρὸν ἀπειλοῦντος· ὁ δὲ τὴν φοβερὰν τοῦ θηρίου ὀρμὴν θεασάμενος, ἔλεγεν· εἰ ἔλαβες κατ' ἐμοῦ ἐξουσίαν, τί ἀναμείνης; εἰ δὲ μήγε, τί μάτην κοπιᾷς; ἐμὲ γὰρ τοῦ Θεοῦ ἀποστήσαι μὴ ἰσχύσῃς, αὐτὸς γὰρ θαρρεῖν παρεκελεύσατό μοι λέγων· «Ἐπὶ ἀσπίδα καὶ βασιλίσκον ἐπιβήσῃ, καὶ καταπατήσεις λέοντα καὶ δράκοντα» (Ψαλμ. λ'. 13)· καὶ τούτων λεχθέντων, εὐθέως τὸ τοιοῦτον θηρίον γέγονεν ἄφαντον· καὶ ἀπὸ τότε ὑπέταξεν αὐτῷ ὁ Θεὸς πᾶν ἰοβόλον τε καὶ σαρκεβόρον θηρίον, καὶ τοῖς τοιοῦτοις ἐν ταῖς ἐρήμοις συναναστρεφόμενος οὐκ ἡδικοῖτο.

ΙΓ'. Κατ' αὐτὸν δὲ τὸν χρόνον συνηντήθη τέσσαρσι Σαρακηνοῖς, πεινώσι καὶ ἐκλείπουσι, καὶ τούτοις συμπαθήσας, ἐπέτρεψε καθίσαι καὶ ἐκένωσε τὸ ἑαυτοῦ μηλωτᾶριον¹ ἔμπροσθεν αὐτῶν, μηδὲν ἕτερον ἔχων πλὴν ρίζας μελαγρίων καὶ καρδίας καλάμων· καὶ οἱ μὲν βάρβαροι φαγόντες καὶ χορτασθέντες, περιεργασάμενοι ἐν ποίῳ σπηλαίῳ τοῦ Ρουβᾶ μένει, εὐπορήσαντες μεθ' ἡμέρας, ἤνεγκαν αὐτῷ ἄρτους καὶ τυρία καὶ φοίνικας. Ὁ δὲ πατήρ ἡμῶν Σάββις τὴν τῶν βαρβάρων εὐγνωμοσύνην θαυμάσας, καὶ κατανυγείς, ἔλεγε μετὰ δακρύων· οἱμοὶ ψυχὴ μου, πόσῃν ἔθεντο οὗτοι οἱ βάρβαροι σπουδὴν τῆς μηδὲν οὔσης θεραπεΐας τὴν χάριν ἀνταμεΐψασθαι; τί ποιήσωμεν ἡμεῖς οἱ ἐλεει-

1) Τὸ ἐντεῦθεν μηλωτᾶριον, ὅπερ συχνάκις ἀπαντᾷται καὶ παρὰ τοῖς Αἰγυπτίοις ἀναχωρηταῖς, καὶ ἡ μηλωτὴ τῶν Ταβερνηστικῶν μοναχῶν θὰ εἴναι ἴσως ἐν καὶ τὸ αὐτὸ ἐνδυμα. τὸ ὅπουλον ἕτερον ἐξ ἑῶν οἱ μοναχοὶ κατὰ μέμνησιν τῆς μηλωτῆς τοῦ προφήτου Ἠλίου, οὗ καὶ τὸν ἐρημικὸν βίον ἐμμεθύντο. Τὸ ἐνδυμα τοῦτο δὲν διεσώθη παρ' ἡμῖν, τινὲς ὅμως ταυτίζουσι τοῦτο πρὸς τὸ βαρὺ ἐνδυμα, ὅπερ φέρωμεν κατὰ τὸν χειμῶνα, ἄλλοι δὲ πρὸς τὸ ῥάτσον.

νοὶ καὶ ἀγνώμονες, οἱ τοσοῦτων θείων χαρισμάτων καὶ δωρεῶν καθ' ἡμέραν ἀπολαύοντες, καὶ οὕτως ἐν ἀμελείᾳ καὶ ραθυμίᾳ τὸν ἑαυτῶν ἀναλίσκοντες βίον, μὴ σπουδάζοντες εὐαρεστεῖν [τῷ δωρουμένῳ Θεῷ διὰ τῆς ἐργασίας τῶν ἑαυτοῦ ἐντολῶν, καὶ ἀδιαλείπτως προσφέρειν αὐτῷ «καρπὸν χειλέων ὁμολογούντων [τῷ ὀνόματι αὐτοῦ]» (Ἑβρ. ιγ' 15) καὶ ἐπέμενεν ἐπὶ [πολὺ] τῇ τοιαύτῃ κατανύξει διημερεύων καὶ διανυκτερεύων ἐν τῇ προσευχῇ τοῦ Θεοῦ.

ΙΔ.' Ἐν αὐτῇ δὲ τῇ κατὰ τὸν Ρουβὰν ἐρήμῳ, ἦλθε πρὸς αὐτὸν μοναχὸς τις ἀξιωμακρὸς, Ἄνθος προσαγορευόμενος, καὶ συνέμεινεν αὐτῷ ὅστις καὶ τῷ τρισμακαρίῳ Ἀββᾶ Θεοδοσίῳ ἐπὶ χρόνον ἐν τῇ τοῦ καθίσματος Ἐκκλησίᾳ¹ συναναστροφῇ. Αὐτῶν τοίνυν ἐν τῇ αὐτῇ διαγόντων ἐρήμῳ, ἐπέρριψαν κατ' αὐτῶν Σαρακηνοί, τὸν ἀριθμὸν ἑξ, τὸ ἦθος βάρβαροι, τῇ γνώμῃ κακοποιοί· οἵτινες [συναϊ]ρόμενοι προέπεμψαν [ἑαυτῶν ἓνα] εἰς τὸ πειράσαι τοὺς μακαρίους, τοῦτο βουλευσάμενοι, ὥστε ἐλθεῖν, καὶ τοὺς ἀμφοτέρους αἰχμαλωτίσαι, ἢ τὸ ἐνὶ ἐναντιωθῶσι. Οἱ δὲ μακάριοι Πατέρες τὴν ἀνάγκην ἑωρακότες, καὶ μηδὲλως εἰς δειλίαν καταπεσόντες, ἀλλὰ τῷ τῆς ψυχῆς ὕμνῳ πρὸς Θεὸν ἀναδραμόντες, προσήχοντο ἐκτενῶς τῆς τῶν ἀλιτηρίων ἐκείνων βαρβάρων ἐπιδρομῆς λυτρωθῆναι. Καὶ παρὰ χρεῖμα ἠγοίχθη ἡ γῆ, καὶ κατέπειε τὸν πειράζειν αὐτοὺς ἐλθόντα βάρβαρον· οἱ δὲ λοιποὶ τὸ φοβερὸν θαῦμα ἑωρακότες, καὶ δέει συσχεθέντες, ἔφυγον καὶ ἀπὸ τότε Θεῶν ἐδέξατο χάρισμα ὁ πατὴρ ἡμῶν Σάβας, πρὸς τὸ μὴ πτοεῖσθαι ἐπιβουλὰς βαρβάρων. Τότε δὲ ἐν πρώτοις διὰ τῆς τοῦ μακαρίου Ἄνθου συναναστροφῆς ἐγνωρίσθη ὁ μέγας πατὴρ ἡμῶν Σάβας τῷ μακαρίῳ Ἀββᾶ Θεοδοσίῳ, πρὸ τῆς συστάσεως τῆς κατ' αὐτὸν εὐαγεστάτης μονῆς.

1) «Κατὰ γνώμην τοῦ διδασκάλου (Λογγίνου), ἐν τῷ λεγομένῳ παλαιῷ Καθίσματι, τῷ ὄντι κατὰ τὴν λεωφόρον τὴν ἀπάγουσαν ἐπὶ τὴν ἁγίαν Βηθλεὲμ, μετανάστης γίνεται (ὁ Θεοδόσιος), ἐξ αἰτήσεως φιλοχρίστου τινὸς γυναικὸς Ἰκελίας ὀνόματι.... ἥτις τὸν ἐκεῖσε ἰδρυμένον δαίμασθαι λέγεται ναὸν τῇ ἀχράντῳ Θεοτόκῳ καὶ ἀειπαρθένῳ Μαρίᾳ, ἐπὶ τῶν χρόνων μακαρίου Ἰουβεναλίου γεγονότος ἀρχιεπισκόπου» (Θεοδώρου ἐπισκ. Πατρῶν, βίος ἀββᾶ Θεοδοσίου 7, ἐκδ. Κλεόπκ, Ἱεροσόλυμα 1901). Ἡ Ἐκκλησία αὕτη ἔκειτο, κα-

ΙΕ'. Τετραετῇ δὲ χρόνῳ ἐν ἐκείναις ταῖς ἐρήμοις διατέ-
 λεσαντι τῷ ἁγίῳ πατρὶ ἡμῶν Σάββα, καὶ περιερχομένῳ τοὺς λοι-
 ποὺς ἐρημοτέρους τόπους, γενομένῳ αὐτῷ εἰς τὸν ὑψηλότετον
 βουνόν, ἐνθα ποτὲ ἡ μακαρία Εὐδοκία τῆς διδασκαλίας τοῦ με-
 γάλου ἀπήλαυσεν Εὐθυμίου², καὶ τῇ πρὸς Θεὸν δεήσει διανυκτε-
 ρεύοντι, ἐπιφαίνεται τις μορφή ἀγγελικῆ, ἐν ἐσθῇτι ἀστραπτού-
 ση, δεικνύουσα [αὐτῷ] κατὰ νότον τοῦ αὐτοῦ βουνοῦ χεῖμαρρον,
 τὸν ἀπὸ τοῦ Σιλωὰμ [κατα]φερόμενον³, καὶ λέγουσα· εἰ ὅλως βούλει
 τὴν ἐρημον ταύτην πολίσαι, στήθι κατ' ἀνατολὰς τοῦ χειμάρ-
 ρου ἐκείνου, καὶ ὄρθας ἀντικρυς σπήλαιον ἀνεπηρέαστον, ἀνελθε
 καὶ οἴκισον εἰς αὐτό, καὶ ὁ παρέχων «τοῖς κτήνεσι τροφήν
 αὐτῶν, καὶ τοῖς νεοσσοῖς τῶν κοράκων τοῖς ἐπικαλουμένοις αὐ-
 τῶν» (Ψαλμ. ρμζτ.' 9), αὐτὸς σου προνοήσεται· ἕως μὲν τοῦ-
 του ἡ ὀπτασία. Αὐτὸς δὲ εἰς ἑαυτὸν ἐλθὼν, καὶ τὸν κατὰ νό-
 τον ὑποδειχθέντα θεασάμενος χεῖμαρρον, καὶ περιχαρὴς γεγο-
 νώς, κατήλθεν ἐκ τοῦ βουνοῦ, καὶ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐδηγούμενος,
 ἦρε [σπήλαιον] καθὼς ἐλαλήθη πρὸς αὐτὸν ἡ ὀπτασία· καὶ
 ἀνελθὼν [ῥήκησεν] ἐν αὐτῷ, ἐν ἀρχῇ τοῦ τεσσαρακεττοῦ τῆς
 ἑαυτοῦ ἡλικίας χρόνου, ἐν ᾧ χρόνῳ ὁ μὲν ἀρχιεπίσκοπος Ἱε-
 ροσολύμων Ἀναστάσιος, τὸν ἐννεακαιδέκατον ἐν τῇ πατριαρχείᾳ
 πληρώσας ἐνιαυτόν, ἐτελεύτησε⁴, Μαρτύριον διάδοχον καταλεί-
 ψας. Ζήνων δὲ ὁ τῶν Ρωμαίων αὐτοκράτωρ, τὸν τύραννον φο-
 νεύσας Βασιλίσκον, τὴν οἰκίαν ἀπέλαβε βασιλείαν. Τότε δὴ ὁ
 πατὴρ ἡμῶν Σάββας, τὸ εἰρημένον κατοικήσας σπήλαιον, διὰ τὴν
 τῆς ἀναβάσεως δυσχέρειαν, σχολίον περὶ τὸ στόμιον κρεμάσας,
 δι' αὐτοῦ ἀνήρχετο καὶ κατήρχετο. Εἶχε δὲ τὸ ὕψος ὡς ἀπὸ

τὰ πάντα πιθανότατα, ἐν τῇ νῦν τοποθεσίᾳ Bir-el-Katisme καὶ παρ' ἡμῶν εἰρέατα
 τῶν Μάγων, ἐλίγον ἀπεχρυσία πρὸ τοῦ νῦν μοναστηρίου τοῦ προφήτου Ἰλίου.

1) 474—477.

2) «Ἀκούσασα ἡ Εὐδοκία... ὅτι· εἰς πόλιν οὐκ ἀνέχεται εἰσιεῖναι ὁ
 μέγας Εὐθύμιος, ἐσπούδασεν εἰς τὸν ὑψηλότερον πάσης τῆς ἀνατολικῆς ἐρη-
 μου τόπον... πύργον οἰκοδομῆσαι, βουλομένη συχνότερον ἐκεῖσε τῆς θείας
 αὐτοῦ ἀπολαύειν διδασκαλίας» (Βίος ἁγίου Εὐθυμίου ΔΙ.' σελ. 52-3).

3) Ἦγουν ὁ τῶν Κέδρων χεῖμαρρος.

4) 478.

σταδίων δεκαπέντε ἀπὸ λάκκου λεγομένου ἐπταστόμου¹. Χρόνου δέ τις [ἐλθόντος] καὶ τεσσάρων Σαρακηνῶν ἐπελθόντων τῷ τόπῳ, καὶ εἰς τὸ σπήλαιον ἀνελθεῖν μὴ θυγηθέντων, θεωρήσας ὁ ἡγιασμένος Σάβας ἄνωθεν, καὶ τὸ σχοινίον χαλάσας ἐπέτρεψεν αὐτοῖς ἀνελθεῖν. Οἵτινες βάρβαροι ἀνελθόντες, καὶ μηδὲν εὕρηκότες, ἐθαύμασαν τὴν αὐτοῦ ἀκτημοσύνην καὶ ἀρετήν· καὶ ἀναχωρήσαντες ἤρχοντο δι' ἡμερῶν πρὸς αὐτόν, φέροντες ἄρτους ξηροῦς καὶ τυρία καὶ φοίνικας, καὶ εἰ τι ἕτερον ἐνέπιπτεν αὐτοῖς.

(ἀκολουθεῖ)

Αὐγουστῖνος μοναχός.

1) Ἐνισχύθη βραδύτερον (512) ὁ ἐκ τῶν μοναχῶν τῆς μεγίστης λαύρας Ἱεροσολυμίτης Ἰάκωβος κατὰ τὴν ἀπουσίαν τοῦ ἁγίου Σάβα, ἐν ταῖς τῶν νηστειῶν ἡμέραις, ἤρξατο κτείνειν κελλία πρὸς σύστασιν ἰδίας λαύρας. Τοῦτο μαθὼν ὁ πατριάρχης Ἰλλύας (494-516) καὶ ὅτι ἄνευ τῆς γνώμης τοῦ Σάβα ἐγένοντο ταῦτα, «πέμφας εὐθὺς ἀνατρέψει πάσας ἐκ βάρων καὶ εἰς ἔδαφος τίθησιν» (ἔρ. κερ. ΛΘ.' τοῦ παρόντος βίου).

ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ Ο ΘΕΟΤΟΚΗΣ

Πηγαί. P. Strahl, Das gelehrte Russland. Leipzig 1828.

Ἀλεξ. Σ. Στούρτζα, Ἀναμνήσεις καὶ εἰκόνες Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρεως καὶ Θεοτόκη, μετ' ἑρμ. ὑπὸ Κωνστ. Ι. Σούτσου. *Α. Ν. Γούδα*, Βίοι παράλληλοι τόμ. Β'. *Α. Παπαδοπούλου Βρετοῦ*, Νεοελληνικὴ φιλολογία. *Κ. Ν. Σάθα*, Νεοελληνικὴ φιλολογία. *Γ. Ι. Ζαβείρα*, Νέα Ἑλλάς. *Κ. Δημητρακοπούλου*, Ὁρθόδοξος Ἑλλάς. *Πανδώρα* τόμ. Δ' σελ. 371 ἔ. καὶ Θ' σελ. 279 ἔ. *Χρυσάλλης* 1872. *Λόγιος Ἑρμῆς* τοῦ 1811 σελ. 12 καὶ 1812 σελ. 159 ἔ. *Ἀ. Παπαδοπούλου Κεραμέως*, Ἱεροσολυμιτικὴ βιβλιοθήκη τόμ. 4 σελ. 463. *Ἰωάννου Σακελιώνας*, Νικηφόρου τοῦ Θεοτόκη ἐκ χειρογράφου τεύχους τῆς Ἑθνικῆς βιβλιοθήκης πονήματα ἱερὰ ἀνέκδοτα. Ἀθήνησι 1890. *Mayer*, Theotokes Nikiphoros ἐν τῷ ἐγκυκλοπ. λεξικῷ τοῦ Hauck.

Ὁ Νικηφόρος Θεοτόκης ἐγεννήθη τῷ 1731 (κατ' ἄλλους τῷ 1736) ἐν Κερκύρᾳ κληθεὶς Νικόλαος. Ὁ πατήρ του καλούμενος Στέφανος Θεοτόκης κατήγετο ἐκ Κερκύρας, ἔνθα, ὥς φαίνεται, εἶχε καταφύγει ἢ οἰκογένεια Θεοτόκη μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐν ἣ ἄχρις αὐτῆς διέμενε. Τὰ πρῶτα γράμματα ἐδιδάχθη ὁ Νικόλαος ὑπὸ τοῦ Ἱερεμίου Καββαδίου, τοῦ σχολάρχου τοῦ ἐν Κερκύρᾳ ἑλληνικοῦ φροντιστηρίου. Μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν ἐγκυκλίων αὐτοῦ σπουδῶν ἀπῆλθεν ὁ Νικόλαος εἰς Ἰταλίαν, ἔνθα ἐν τοῖς Πανεπιστημίοις τῆς Βολωνίας καὶ τοῦ Παταβίου ἐσπούδασε τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὰ μαθηματικά. Μόλις ἐπανέκαμψεν ἐκ τῶν σπουδῶν του εἰς Κέρκυραν ἐγένετο μοναχὸς μετονομασθεὶς Νικηφόρος καὶ ἀνέλαβε τὴν διδασκαλίαν τῆς φιλοσοφίας καὶ τῶν μαθηματικῶν ἐν τῷ κοινῷ φροντιστηρίῳ, οὗτινος ὑπῆρξε πρό τιος μαθητής. Κατὰ τὸν Σάθαν τῷ 1756 ἐπέστρεψεν εἰς Κέρκυραν καὶ τῷ 1762 ἐχειροτονήθη ἱερομόναχος. Κατὰ τὸν Βρετὸν ἐπέστρεψεν εἰς Κέρκυραν καὶ ἐγένετο μοναχὸς κατὰ τὸ 1762. Κατὰ τὸν Κούμαν ἔμεινε διδάσκων ἐν Κερ-

κύρα ἀπὸ τοῦ 1756 μέχρι τοῦ 1762. Κατ' ἄλλας εἰδήσεις τῇ 18 Δεκεμβρίου 1748 ἐγένετο ἱεροδιάκονος καὶ τῇ 30 Ἀπριλίου 1753 ἱερομόναχος. Ἡ χρονολογικὴ αὕτη ἀσάθεια καὶ ἀβεβαιότης, ἥτις χαρακτηρίζει τὰ κυριώτερα συμβάντα τοῦ βίου τοῦ Θεοτόκη καὶ αὐτὴν τὴν γέννησιν καὶ θάνατον, εἶπε τοσούτῳ μᾶλλον παράδοξος, καθ' ὅσον ὁ Θεοτόκης ἤκμασεν ἐν τόσῳ μεταγενεστέρῳ ἐποχῇ.

Τὰ κηρύγματά του, ἅτινα εὐθὺς μετὰ τὴν ἐξ Ἰταλίας ἐπάνοδον αὐτοῦ ἤρχισε, προσεῖλκον πλείστοις ἔνεκα τῆς ἀπλότητος καὶ ἀφελείας τῆς γλώσσης, τῆς φρεσικότητος καὶ τῆς πρακτικότητος οὐτῶν. Τὰ κηρύγματα ταῦτα προὔξενουν τοιαύτην ἐντύπωσιν, ὥστε ὁ πατριάρχης Σαμουὴλ μετὰ τὴν παραίτησιν τοῦ Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρως μετεπέμφατο εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸν Νικηφόρον Θεοτόκην καὶ διώρισεν αὐτὸν ῥήτορα τῆς μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας. Ἐν Κωνσταντινουπόλει συνεδέθη στενῶς ὁ Θεοτόκης μετὰ τοῦ ἡγεμόνος Γρηγορίου Ἀλεξάνδρου Γκίκα, ὅστις μετὰ τὸ τέλος τῆς πρώτης ἡγεμονίας αὐτοῦ ἐν Μολδαβίᾳ (1764-1767) ἔμεινεν ἐν Κωνσταντινουπόλει κατέχων τὸ ἀξίωμα τοῦ μεγάλου διερμηνέως. Ἐν Κωνσταντινουπόλει ὅμως δὲν ἔμεινεν ἐπὶ μακρὸν ὁ Θεοτόκης πιθανῶς ἔνεκα τοῦ φθιόνου τοῦ πατριάρχου Σαμουήλ, μὴ ἀνεχομένου παρ' αὐτῷ ἄνδρας ὑπερεροῦντας αὐτῷ κατὰ τὴν παιδείαν. Ὡς αἰτία τῆς ἀναχωρήσεώς του ἐκ Κωνσταντινουπόλεως φέρεται ἡ ἀκόλουθος κατὰ τὴν κηδεῖαν τῆς μητρὸς τοῦ μεγάλου διερμηνέως Γρηγορίου Γκίκα, πρὸς ὃν δὲν διέκειτο φιλικῶς ὁ πατριάρχης Σαμουήλ, ἐξεφώνησε τὸν ἐπικλήδιον ὁ Θεοτόκης, ἐξίρας λίαν εὐγλωττῶς τὰς ἀρετὰς τῆς θανούσης. Μετὰ τὸ τέλος ὅμως τοῦ λόγου τούτου, ὅτε, κατὰ τὸ σῆμηδες, ἠθέλησε ν' ἀσπασθῇ τὴν χεῖρα τοῦ πατριάρχου, ὁ πατριάρχης μετὰ πικρίας εἶπεν αὐτῷ: «ἡ ἐκκλησία θέλει ἱεροκλήρυκας καὶ οὐχὶ κόλακας», ἢ κατ' ἄλλους: «ὑπερύψωσας μίαν θνητὴν γυναῖκα ὑπεράνω τῆς Παναγίας». Οἱ λόγοι οὗτοι τοῦ πατριάρχου, οἵτινες ὅμως, κατὰ τινες, ἐρρήθησαν πρὸς τὸν Εὐγένιον τὸν Βούλγαριν καὶ οὐχὶ πρὸς τὸν Θεοτόκην, ἠνάγκασαν τὸν Θεοτόκην νὰ παραιτηθῇ ἐκ τῆς θέσεως τοῦ ῥήτορος τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας. Ἡ διαμονὴ τοῦ Νικηφόρου ἐν Κωνσταντινουπόλει πίπτει πρὸ τοῦ 1772, καθ' ὅσον ἐν τῇ ἐκδόσει «τῆς σειρᾶς τῶν ἐνὸς καὶ πεντήκοντα ὑπομνηματιστῶν εἰς τὴν Ὀκτάτειχον, τῇ γενομένῃ κατὰ τὸ 1772 ὁμιλεῖ περὶ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει διαμονῆς αὐτοῦ ὡς παρελθούσης.

Μετὰ τὴν παραίτησιν ταύτην ἦλθεν ὁ Θεοτόκης τῇ προσκλήσει τοῦ Γρηγορίου Γκίκα εἰς Ἰάσιον, ἐνθα τῇ ἐνεργείᾳ αὐτοῦ διωρίσθη διευθυντὴς τῆς ἐκεῖ σχολῆς. Ὡς φαίνεται ὅμως ὀλίγον διέμεινεν ἐν

Ἰασίῳ, ἀπῆλθε δ' εἶτα διακαιόμενος ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας πρὸς μάθησιν εἰς Γερμανίαν, ἔλθῃ ἐν Λειψία ἰδίῳ διέτριψεν ἐπὶ τινα χρόνον. Ἐν Λειψία συνεδέθη διὰ στενῆς φιλίας μετὰ τοῦ ἐκεῖ διαμένοντος πρὸς ἐκπαίδευσιν τῶν ἑαυτοῦ τέκνων Δημητρίου Στούρζα. Τῷ 1772 ἐξελέγη παμψηφεί ὑπὸ τῶν ἐν Ἑνετία Ἑλλήνων ἐφημέριος τῆς ἐν Ἑνετία κοινότητος, μητροπολίτης δὴλα δὴ Φιλαδελφείας, τὴν θέσιν ὅμως ταύτην δὲν ἐδέχθη. Πότε ἀκριβῶς ἦλθεν ὁ Θεοτόκης εἰς Γερμανίαν καὶ μέχρι τίνος ἐποχῆς ἔμεινεν ἐν αὐτῇ δὲν γνωρίζομεν. Τῷ 1769 ἐξεδόθη ἐν Λειψία τὸ περὶ τῆς θρησκείας πόνημα τοῦ Σαμουήλ κατὰ μετάφρασιν τοῦ Θεοτόκη, οὗτινος τὴν διόρθωσιν τῶν τυπογραφικῶν σφαλμάτων δὲν ἔκαμεν ὁ Θεοτόκης. Ἐκ τούτου δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ὁ Θεοτόκης ἦλθεν εἰς Γερμανίαν κατὰ τῷ 1769 ἢ τὸ πολὺ τῷ 1770, τοσούτῳ μᾶλλον, καθ' ὅσον τὸ πρῶτον ἔργον τὸ ἐπιστάσις αὐτοῦ τυπωθὲν εἶνε τὰ ἀσκητικὰ τοῦ Ἰσαάκ τοῦ Σέροου, ἐκδοθέντα κατὰ τὸ 1770 ἐν Λειψία. Κατὰ ταῦτα ἡ γνώμη τοῦ Ζαβείρα καὶ κατ' αὐτὸν τὸν Σάθαν, ὅτι ὁ Θεοτόκης ἦλθεν εἰς Γερμανίαν κατὰ τὸ 1765 δὲν φαίνεται πιθανή. Ἐμεινε δὲ ὁ Θεοτόκης ἐν Γερμανίᾳ μέχρι τοῦ 1775, καθ' ὅσον αἱ ἐπιστολαὶ αὐτοῦ ἐκ Λειψίας φέρουσι χρονολογίαν 20 Νοεμβρίου 1770, 30 Ὀκτωβρίου 1773, ἐκ Βιέννης 16 Ἀπριλίου 1774 καὶ αἱ ἐκ Breslau 8 Σεπτεμβρίου 1774, 23 Ἰανουαρίου 1775, 8 Μαΐου 1775, 2 Ἰουνίου 1775.

Δὲν φαίνεται ἀπίθανον, ὅτι ὁ Θεοτόκης ἐπανῆλθεν ἐκ Γερμανίας εἰς Ἰάσιον καὶ ἀνέλαβε πάλιν τὴν διεύθυνσιν τῆς ἐκεῖ σχολῆς. Τοῦτο συνέβη κατὰ τὸ 1775, καθ' ὅσον ἔχομεν ἐπιστολὴν αὐτοῦ ἐξ Ἰασίου φέρουσαν χρονολογίαν 22 Ἰουλίου 1775. Ὁ Γρηγόριος ὁ Γκίκας ἄλλως τε ἐγένετο διὰ δευτέραν φορὰν ἡγεμὼν κατὰ τὸ 1774, ἡ μετάβασις δὲ τοῦ Θεοτόκη εἰς Ἰάσιον συνδέεται πάντως πρὸς τὴν ἡγεμονίαν τοῦ Γκίκα. Ἐπὶ πόσον χρόνον διέμεινεν ἐν Ἰασίῳ δὲν γνωρίζομεν. Πιθανῶς μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων δολοφονίαν τοῦ Γκίκα (1777) ἀνεχώρησεν ἐκ τοῦ Ἰασίου προσκληθεὶς ὑπὸ τοῦ Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρεως εἰς Ρωσίαν.

Ὁ Εὐγένιος ὁ Βούλγαρις θέλων γὰ ἀποχωρήσῃ ἐκ τοῦ ἀρχιεπισκοπικοῦ θρόνου Σλαβωνίου καὶ Χερσῶνος προσεκάλεσε τὸν Θεοτόκην εἰς Ρωσίαν ὡς διάδοχόν του. Τῇ συστάσει τοῦ Βουλγάρεως ἐξελέγη ὁ Θεοτόκης ἀρχιεπίσκοπος Σλαβωνίου καὶ Χερσῶνος χειροτονηθεὶς τῇ 6 Αὐγούστου 1779. Ἦ εἰς Ρωσίαν ὅμως ἔλθεις τοῦ Θεοτόκη ἐγένετο πάντως πρὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης, διότι, ὡς φαίνεται, ὁ Θεοτόκης ἐδέχθη τὴν ἀρχιεπισκοπὴν, ἀφοῦ ἐπὶ χρόνον διαμείνας ἐν Ρωσίᾳ ἔμαθε τὴν ρωσικὴν γλῶσσιν. Ὁ λόγος, ὃν ὁ Θεοτόκης ἐξηφώνησε κατὰ τὴν ἑαυτοῦ χειροτονίαν, καθ' ἣν παρίστατο καὶ ἡ αὐτοκρατορεῖσα τῆς

Ρωσίας, σώζεται ἔτι ἐκδοθεὶς ἐν Πετροπόλει εἰς τρεῖς γλώσσας συν-
 ἁμα τὴν Ρωσικὴν, Ἑλληνικὴν καὶ Γαλλικὴν. Τῇ 28 Νοεμβρίου 1786
 μετετέθη εἰς τὴν ἀρχιεπισκοπὴν Ἀστραχανίου καὶ Σταυρουπόλεως, ἐξ ἧς
 ἄγνωστον πότε καὶ διατί παρητήθη. Ὁ Στούρζας ἀναφέρει ὡς αἰτίαν
 τῆς παραιτήσεως τοῦ Θεοτόκη τὴν ἀκόλουθον· ὁ ἀρχιστράτηγος πρίγκιψ
 Ποτέμκιν προσεκάλεσέ ποτε τὸν Θεοτόκην εἰς συμπόσιον, εἰς ὃ ἦσαν
 προσκεκλημένοι καὶ πολλοὶ εὐώσοι στρατηγοὶ καὶ ναύαρχοι. Ὅτε
 ὅμως πρὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ γεύματος ὁ Ποτέμκιν παρεκάλεσε τὸν
 ἀρχιεπίσκοπον νὰ εὐλογήσῃ τὴν τράπεζαν, ἡρνήθη ὁ υἱος, διότι
 ἡ τράπεζα ἔγχευε κρεῶν, καθ' ἣν ἡμέραν ἡ ἐκκλησία ἀπαγορεύει
 τὴν κρεωφαγίαν. Τοῦτο δισηρέστησε τὸν Ποτέμκιν, ὅστις συνείργησεν
 ὥστε νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν ἀρχιεπισκοπὴν αὐτοῦ ὁ Θεοτόκης. Ἢ διήγη-
 σις αὕτη δὲν φαίνεται πιθανή, καθ' ὅσον ὁ Ποτέμκιν ἀπέθανε κατὰ
 τὸ 1791, λοιπὸν πρὸ τοῦ χρόνου τῆς ἀποχωρήσεως τοῦ Θεοτόκη ἐκ
 τῆς αὐτοῦ ἀρχιεπισκοπῆς. Ἐν τῷ ἐν Μόσχᾳ κατὰ τῷ 1796 τυπωθέντι
 Κριτικὸδρομίῳ ὀνομάζεται πρῶτον Ἀστραχανίου καὶ Σταυρουπόλεως,
 ἐκ δὲ τῶν κατωτέρω ἀναφερομένων ἀνεκδότων ἐπιστολῶν γίνεται δι-
 ῆλον, ὅτι ἤδη κατὰ τὸ 1795 ἦτο ἐν Μόσχᾳ, εἶχεν ἄρα παραιτηθῇ τῆς
 ἐπισκοπῆς αὐτοῦ.

Μετά τὴν παραιτήσιν του ἦλθεν ὁ Θεοτόκης εἰς τὸ πλησίον τῆς
 Μόσχας μοναστήριον τοῦ ἁγ. Δανιήλ, ἐνθα διέμεινε τὰ τελευταῖα ἔ-
 τη τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἐπιμελούμενος τῆς ἐκδόσεως τῶν συγγραμμάτων του.
 Ἡ εἴδησις τοῦ Ζαβείρα, ὅτι μετὰ τὴν παραιτήσιν ἦλθεν εἰς Πετρού-
 πολιν, δὲν εἶνε ὀρθή. Τῇ 31 Μαΐου τοῦ 1800 ἀπέθανεν ἐν ἡλικίᾳ 70
 πεσίου ἐτῶς, ὡς ἐκ τῶν ἐκ Μόσχας γραφεισῶν ἀνεκδότων αὐτοῦ
 ἐπιστολῶν γίνεται δῆλον, καὶ ἑτάφη ἐν τῇ μονῇ τοῦ ἁγ. Δανιήλ.
 Κατ' ἄλλους ἀπέθανε τῷ 1805, κατὰ δὲ τὸν Στούρζαν τῷ 1801.
 προσεκληθὲν ὑπὸ τῶν Κερκαραίῶν, ὅπως ἀναλάβῃ τὴν ἀρχιεπισκοπὴν
 Κερκύρας, ἀπέθανε δὲ κατὰ τὸς ἀρχὰς τοῦ 19 αἰῶνος πρὸ τοῦ ἐβδόμη-
 κοστοῦ ἔτους τῆς ἡλικίας του. Ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Θεοτόκη ἐτέθη
 ἡ ἀκόλουθος ἐπιγραφὴ ποιηθεῖσα ὑπὸ τοῦ Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρεως.

Χεῖλος σὺν ῥᾷ μύσεν Νικηφόρος αἰ ἱεράρχης
 τῶν ἐκ βλύσιτε πάρος χεύματα ἀμβροσίης
 ἀλλ' αἷς κάλλιπε δὴ βίβλοις καλαῖς τε σοφαῖς
 μεῖλ καὶ σιγῶν τοῖς μετελευσομένοις.

Ὁ Θεοτόκης ἦτο γνώστης τῆς Ἑλληνικῆς, Λατινικῆς, Γαλλικῆς,
 Ἰταλικῆς καὶ Ρωσικῆς γλώσσης, ἐπιστήμων δὲ διαπρεπὴς καὶ ρήτωρ
 ἔξοχος. Ὁ Στούρζας, ὅστις ἐγνώρισε κάλλιστα τὸν Θεοτόκην, χαρακτη-
 ρίζει αὐτὸν ὡς ἀκολούθως· «ἡ φυσιογνωμία τοῦ Θεοτόκη ἀπέπνεεν

εὐγένειαν καὶ αὐστηρότητα καὶ ἔφερε τὸν ἡρωϊκὸν τύπον ἀσκητοῦ καὶ ἀποστόλου. Τὸ πρόσωπόν του ἐξέφαινε ἐπιμονὴν ἀδιάσειστον. Λέγων καὶ γράφων ἔτεινε πάντοτε καὶ ὑπὲρ πᾶν ἄλλο εἰς τὸ εὐληπτον καὶ ἀκριβές δι' ὃ ὅλα τὰ συγγράμματά του ὁμολογοῦνται παρὰ πάντων ὡς ὑποδείγματα τῶν δύο τούτων ἀρετῶν τοῦ λόγου καὶ ὡς ἀμίμητα διὰ τὸ διαυγές τῆς ἀράσεως καὶ τὸ ἔντονον τοῦ συλλογισμοῦ». Κάλιστα δὲ καὶ ὁ Ζαβείρας παρατηρεῖ «ἦν εὐτὼς γλαφυρώτατος, ἡ γὰρ φύσις καὶ τέχνη εἰς αὐτὸν συνέδραμον, σοφώτατος εἰς τὰ τῆς παιδείας καὶ νεωτέρας φιλοσοφίας, εἰς τὰ τῆς θεολογίας οὐδενὸς δεύτερος τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις καὶ μαθηματικὸς ἄριστος. Μάρτυς τοῦ λόγου τὰ τῆς φιλοσόφου καὶ θεολόγου ψυχῆς αὐτοῦ πονήματα» καὶ ὁ Mayer «καταλεκτός ὁ Θεοτόκης μεταξὺ τοῦ Κοραῖ καὶ τοῦ Βουλγάρως, μετὰ λοιπὸν τῶν σημαντικωτέρων ἐλλήνων τοῦ 18ου αἰῶνος, οἵτινες διὰ τῆς σοβαρᾶς αὐτῶν ἐργασίας προητοίμασαν τὴν ἐλευθερίαν τῆς Ἑλλάδος».

Τὰ ἐκδεδομένα ἔργα τοῦ Νικηφόρου Θεοτόκη εἶνε τὰ ἀκόλουθα.

1) Λόγοι εἰς τὴν ἁγίαν καὶ μεγάλην τεσσαρακοστὴν μετὰ καὶ τινων πανηγυρικῶν ἐπιφωνημάτων καὶ ἐπιταφίων συντεθέντες μὲν καὶ ἐκφωνηθέντες παρὰ Νικηφόρου ἱερομονάχου τοῦ Θεοτόκη, ἐπιμελῶς δὲ διορθωθέντες παρὰ τοῦ ἐν Ἱερομονάχοις Μεθοδίου Ὀλυμπιώτου τοῦ ἐξ Ἀγυαῖς. Ἐν Λειψία 1766. Τὸ ἔργον ἀνετυπώθη τῷ 1859 ἐν Ἱεροσολίμοις.

2) Στοιχεῖα φυσικῆς ἐκ νεωτέρων συνερανισθεῖσα ὑπὸ Νικηφόρου ἱερομονάχου τοῦ Θεοτόκη. Ἐν Λειψία 1766. Τόμοι δύο.

3) Πόνημα χρυσοῦν Συμοιῆλ Ραββὶ τοῦ Ἰουδαίου ἐξελέγχον τὴν τῶν Ἰουδαίων πλάνην, πρῶτον μὲν ἐκ τῆς ἀραβικῆς εἰς λατινίδα μεταφρασθέν, ἔν δὲ ἐκ τῆς λατινίδος εἰς τὴν κοινὴν τῶν Ἑλλήνων διάλεκτον. Ἐν Λειψία 1769.

4) Τὰ ἀσκητικά τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἰσαὰκ ἐπισκόπου Νινευὶ τοῦ Σύρου, ἀξιῶσαι τοῦ μακαριωτάτου καὶ σοφωτάτου πατριάρχου τῆς ἁγίας πόλεως Ἱερουσαλὴμ καὶ πάσης Παλαιστίνης κυρίου Ἐφραίμ. Ἐν Λειψία 1770. Ἀνετυπώθη ὑπὸ Ἰωακείμ Σπετσιέρη, Ἀθήνησι 1895.

5) Σειρὰ ἐνὸς καὶ πεντήκοντα ὑπομνηματιστῶν εἰς τὴν Ὀκτάτευχον καὶ τὰ τῶν Βασιλειῶν ἡδη πρῶτον τύποις ἐκδοθεῖσα ἀξιῶσαι μὲν τοῦ εὐσεβεστάτου καὶ γαληνοτάτου ἡγεμόνος πάσης Οὐγγροβλαχίας κυρίου κυρίου Γρηγορίου Ἀλεξάνδρου Γκίκα, ἐπιμελεία δὲ Νικηφόρου ἱερομονάχου τοῦ Θεοτόκη. Ἐν Λειψία 1772. Τόμοι δύο. Τὸ ἔργον στηρίζεται ἐπὶ χειρογράφου τοῦ 11ου αἰῶνος, ὅπερ ἔλαβεν ὁ Θεοτόκης παρὰ τοῦ Γκίκα, καὶ ἑτέρου τοῦ 1104, ὅπερ ἔλαβεν ὁ Θεοτόκης παρὰ τοῦ μεγάλου σπαθαρίου Ἀλεξάνδρου Κωνσταντίνου. Αἱ προσπά-

θεται τοῦ Θεοτόκη πρὸς εἴρεσιν καὶ ἄλλων χειρογράφων ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἁγ. Ὅρει ἀπέβησαν μάταιαι. Τὸ ἐν τῶν χειρογράφων τούτων κατέχει ἡ βιβλιοθήκη τοῦ Πανεπιστημίου ἐκ δωρεᾶς τοῦ Θεοκλ. Φαρμακίδου.

6) Ἀπόκρισις ὁρθοδόξου τινὸς πρὸς ἀδελφὸν ὁρθόδοξον περὶ τῆς τῶν κατολίκων δυναστείας καὶ περὶ τοῦ τίνες οἱ σχίσται καὶ οἱ σχισματικοὶ καὶ οἱ ἐσχισμένοι καὶ περὶ τῆς βαρβαρικῆς λεγομένης οὐνίας καὶ τῶν οὐνιτῶν καὶ περὶ τοῦ πῶς δεῖ τοὺς ὁρθοδόξους ἀπαντᾶν τοῖς κατολίκους. Ἐν Χάλκῃ 1775. Μετετυπώθη ἐν Κερκύρᾳ τῷ 1851 ὑπὸ Π. Φωκᾶ καὶ ἐν Ἀθήναις τῷ 1853 ὑπὸ τοῦ Βρετοῦ.

7) Orientalis ecclesiae responsio ad admodum reverendum Dom. Athanas. Demetrieveits 1776 καὶ ad occidentalem ecclesiam defitientis contra se datam declarationem 1778.

8) Λόγος πρὸς τὴν αὐτοκρατορικὴν αὐτῆς μεγαλειότητα, ἐκφωνηθεὶς τῇ 6 Αὐγούστου 1779 παρὰ τοῦ Παν. ἀρχιεπισκόπου Σλαβωνίου καὶ Χερσῶνος κυρίου Νικηφόρου τοῦ Θεοτόκου ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς εἰς ἀρχιεπισκόπον χειροτονίας αὐτοῦ. Ὁ λόγος οὗτος ἐξεφωνήθη ρωσιστί, μετεφράσθη δ' εἰτα εἰς τὴν ἑλληνικὴν καὶ γαλλικὴν καὶ ἐξεδόθη ἐν Πετροπόλει εἰς τὰς τρεῖς ταύτας γλώσσας. Κατὰ τὸν Ζαβεΐραν ἐξεφωνήθη ἑλληνιστὶ καὶ μετεφράσθη εἰς ρωσικὴν γλῶσσαν παρὰ τοῦ Λουκά Σιτσκαρέβ τοῦ τῆς ἱερᾶς Συνόδου μεταφραστοῦ. Ἐν τῷ ὑπ' ἀριθμ. 287 κωδ. τῆς βιβλ. τῶν Ἱεροσολύμων εὗρηται ὁ λόγος οὗτος ἑλληνιστί.

9) Ἀπόδειξις τοῦ κύρους τῶν τῆς νέας καὶ παλαιᾶς Διαθήκης βιβλίων καὶ τῆς ἐν αὐτοῖς ἀληθείας, ὑπεράσπισις ἢ ἀνασκευὴ τῆς τοῦ Βολταίρου βίβλου τῆς καλουμένης τελευταῖον διερμηνευθείσης διαθήκης ἐκ τῆς τῶν Γάλλων φωνῆς μεταφρασθεῖσα, ἥπερ προσετέθησαν καὶ τινες σημειώσεις. Ἐν Βιέννῃ 1794. Ὅτι ὁ Θεοτόκης μετάφρασε τὸ ἀνωνύμως ἐκδοθὲν τοῦτο ἔργον ἀποδεικνύουσιν αἱ ἐκ Μόσχας ἀνέκδοτοι αὐτοῦ ἐπιστολαί.

10) Κυριακοδρόμιον, ἵτοι ἐρμηνεῖα καὶ μετ' αὐτὴν ὁμιλία εἰς τὸ κατὰ πᾶσαν Κυριακὴν ἐν ταῖς ἀγίαις τῶν ὁρθοδόξων ἐκκλησίαις ἀναγινωσκόμενον εὐαγγέλιον, συντεθὲν ὑπὸ τοῦ πανιερωτάτου ἀρχιεπισκόπου Νικηφόρου τοῦ πρώην Ἀστραχανίου καὶ Σταυρουπόλεως. Ἐν Μόσχᾳ 1796. Ἀνετυπώθη ἐν Βουκουρεστίῳ τῷ 1893, ἐν Βενετίᾳ τῷ 1831, ἐν Ἀθήναις τῷ 1840, ἐν Ἀθήναις τῷ 1854, ἐν Τριπόλει τῷ 1871, ἐν Ἀθήναις τῷ 1885 καὶ ἐν Ἀθήναις τῷ 1901.

11) Στοιχείων μαθηματικῶν ἐκ παλαιῶν καὶ νεωτέρων συντεταγμένων ὑπὸ τοῦ πανιερωτάτου ἀρχιεπισκόπου πρώην Ἀστραχανίου

κυρίου Νικηφόρου, φιλοτίμω δὲ δαπάνῃ ἐκδοθέντων, ὅπως δωρεῖν διανεμῶνται τοῖς ἐν τοῖς ἐλληνομουσεῖσι φοιτῶσιν ὑπὸ τῶν τιμιωτάτων καὶ φιλογενῶν ἀνταδέλφων Ζωσιμᾶ. Ἐν Μόσχᾳ 1798—1799. Τόμοι τρεῖς.

12) Κυριακοδρόμιον, ἥτοι ἐρμηνεῖα καὶ μετ' αὐτὴν ἡθικὴ ὁμιλία εἰς τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων, τὰς ἀναγινωσκομένας ἐν ταῖς ἀπὸ τοῦ Πάσχα ἄχρι τῆς Πεντηκοστῆς καὶ εἰς τὰς ἐπιστολὰς τοῦ Παύλου τὰς ἀναγινωσκομένας ἐν ταῖς λοιπαῖς Κυριακαῖς τοῦ ὅλου ἔτους, συντεθὲν ὑπὸ τοῦ πανιερωτάτου ἀρχιεπισκόπου Νικηφόρου τοῦ πρώτου Ἀστραχανίου καὶ Σταυρουπόλεως. Ἐν Μόσχᾳ 1808, Τόμοι δύο.

13) Στοιχεῖα Γεωγραφίας, τυπωθέντα δαπάναις τῶν ἀδελφῶν Ζωσιμᾶ καὶ πλουτισθέντα διὰ σημειώσεων καὶ σημειμάτων ὑπὸ Ἀνθίμου Γαζῆ. Ἐν Βιέννῃ 1804. Ἐσφαλμένως ἐν τῷ λογίῳ Ἑρμῇ (1811 σελ. 12 καὶ 1812 σελ. 170) ἀναφέρεται ὡς ἔτος ἐκδόσεως τὸ 1803.

14) Ἀνάπτυξις τοῦ «πῶς γὰρ πυρὶ ἀλισθήσεται καὶ πᾶσα θυσία ἀλλ' ἀλισθήσεται» πρὸς Ἐλευθέριον Μιχαήλου τὸν Λαρισσαῖον. Ἐγράφη ἀπὸ Βιέννης κατὰ τὸ 1774, ἐξεδόθη δὲ τὸ πρῶτον ὑπὸ Ι. Σακκελίωνος ἐν τῷ περιοδικῷ Σωτῆρ (1889) ἀπὸ τινος χειρογράφου αὐτῷ ἀνήκοντος, ἔπειτα δὲ ὑπὸ τοῦ ἰδίου λαβόντος ὑπ' ὄψει καὶ τὸ ὑπ' ἀριθμ. 1483 χειρόγραφον τῆς Ἑθνικῆς βιβλιοθήκης ἐν τῷ ἀνωτέρῳ σημειωθέντι ἔργῳ αὐτοῦ.

15) Περὶ τῆς τῶν ἁγίων πρεσβείας, ὅτι ὑπὸ τῶν θεοπνεύστων Γραφῶν καὶ τῶν θεηγόρων Ἀποστόλων τοὺς ἁγίους πρεσβευτὰς πρὸς Θεὸν τιθέναι ἢ ἀποστολικὴ τοῦ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ παρέλαβεν ἐκκλησία. Τὸ ἔργον τοῦτο ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Φιλητᾶ ὡς περιλαμβανόμενον ἐν τῇ χειρογράφῳ συλλογῇ τοῦ Βελίου (Πανδώρα 9 σελ. 280), ἐξεδόθη δὲ ὑπὸ τοῦ Σακκελίωνος ἐν τῷ μνημονευθέντι αὐτοῦ ἔργῳ, λαβόντος ὑπ' ὄψει τὸ ὑπ' ἀριθμ. 1483 χειρόγραφον τῆς Ἑθνικῆς βιβλιοθήκης.

16) Περὶ τοῦ ἀν' ἐκρηγύθη τὸ Εὐαγγέλιον εἰς τὸν νέον κόσμον. Εἶνε ἐπιστολὴ περιέχουσα ἀπάντησιν τοῦ Νικηφόρου πρὸς τὸν Νεόφυτον τὸν Καυσοκαλυβίτην, ἐρωτήσαντα αὐτὸν «πότερον ἐξῆλθε καὶ εἰς τὸν νεοφανῆ κόσμον ὁ παγκόσμιος φθόγγος τῶν Ἀποστόλων ἢ οὐ». Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἐγράφη ἀπὸ Λειψίας (30 Ὀκτωβρίου 1773) καὶ ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ὑπὸ Σακκελίωνος ἐν τῷ μνημονευθέντι αὐτοῦ ἔργῳ. Ὁ ἄγνωστος συγγραφεὺς τῶν περὶ Θεοτόκη σημειώσεων ἐν τῇ Πανδῶρᾳ (τομ. 4 σελ. 374) ἀναφέρει καὶ τὸ ἔργον τοῦτο, ὡς περιλαμβανόμενον ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ χειρογράφου τοῦ Βελίου. Ἐπίσης ὁ Ζαβείρας ἀναφέρει μεταξὺ τῶν ἀνεκδότων ἔργων τοῦ Θεοτόκη «ἐπιστο-

λὴν πρὸς Νεόφυτον τὸν Πελοποννήσιον». Ὁ Νεόφυτος δ' οὗτος εἶνε ἀναμνηστικῶς ὁ μετὰ ταῦτα Κανσοκαλυβίτης κληθεὶς ἐκ τῆς ἐν Ἀθῶνι γνωστῆς μονῆς (πρβλ. Ζαβείρας σελ. 484). Ἦ ἀνέκδοτος ὅμως ἐπιστολή, ἣν πρὸ ὀφθαλμῶν εἶχεν ὁ Ζαβείρας, δὲν ἦτο ἡ ἀνωτέρω, διότι κατὰ τὸν Ζαβείραν ἄρχεται «Ξένον οὐδὲν εἶ γε τῷ τοσούτοις ἐξελέγχοντι καὶ τοιούτοις», ἐνῶ ἡ ἀνωτέρω ἄρχεται. «Πᾶσαν μὲν ἄρα ἀπορίαν ἐπιδεκτικὴν», οὐδαμοῦ δ' αὐτῆς ἀπαντᾷ, ἢ ἔκφρασις «Ξένον οὐδὲν κλ». Ἐκ τῶν ἀνωτέρω γίνεται δῆλον, ὅτι ὁ Θεοτόκης ἔγραψεν ἐπιστολὰς πρὸς τὸν Νεόφυτον, ὧν μία εἶνε ἡ ἐκδοθεῖσα ὑπὸ τοῦ Σακκελίωνος καὶ ἑτέρα ἡ ὑπὸ τοῦ Ζαβείρα ὡς ἀνέκδοτος ἀναφερομένη.

17) Ἐπιστολὴ πρὸς Ἐλευθέριον τὸν Λαρισσαῖον, γραφεῖσα ἐκ Βρατισλαβίας (Breslau) ἐν ἔτει 1774 Σεπτεμβρίου 8 καὶ ἀρχομένη· «Δύο προβλημαμάτων, ὧν τὸ μὲν φιλολογικόν, τὸ δὲ ἐκ τῶν θείων ἐστὶ γραφῶν». Καὶ ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Σακκελίωνος ἐν τῷ μνημονευθέντι αὐτοῦ ἔργῳ ἐκ τοῦ αὐτοῦ κώδικος.

Ὁ Εὐστάθιος Βουλισμᾶς εὗρων ἐν τινι χειρογράφῳ τοῦ ἐν Ὀδησσῷ Ἑλληνικοῦ σχολείου ἐπιστολὴν τοῦ Νικηφόρου ἐξέδοτο ταύτην ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἐφημερίδι τῆς Ὀδησσῶν (1877), ἔπειτα δ' ἀπέστειλεν αὐτὴν πρὸς τὸν Σακκελίωνα, ὅστις ἐξέδοτο ταύτην ἐκ δευτέρου ἐν τῷ ἀνωτέρῳ αὐτοῦ ἔργῳ. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἐγράφη ἐκ Μόσχας ἐν ἔτει 1793 Σεπτεμβρίου 14 καὶ ἀπευθύνεται πρὸς τινὰ Ἐλευθέριον πιθανῶς τὸν Λαρισσαῖον, τὸν ὁποῖον συλλυπῆται ὁ Θεοτόκης ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ. Τέλος κατὰ τὸν Βρετὸν ὁ Θεοτόκης εἶνε ὁ συγγραφεὺς τῆς κατὰ τὸ 1770 ἀνωνύμως ἐκδοθείσης μεταφράσεως τοῦ ὑπομνήματος τοῦ Θεοφιλάκτου εἰς τὰ Εὐαγγέλια (πρβλ. καὶ Γούδαν ἐνθ. ἀν).

Ὁ Ζαβείρας ἀναφέρει τὰ ἀκόλουθα ἀνέκδοτα ἔργα τοῦ Θεοτόκη.

- 1) Ἀριθμητική.
- 2) Περὶ ἡλεκτρικῆς δυνάμεως.
- 3) Περὶ μετεώρου φυσικῆς.
- 4) Μεταφυσικὴ κατὰ τὸ σύστημα τῶν νεωτέρων.
- 5) Ἐπιστολὴ πρὸς Νεόφυτον Πελοποννήσιον.
- 6) Ἐπιστολὴ ἐγκύκλιος πρὸς τοὺς ἐν Ρωσίᾳ Ρασχολνίκους, ταὺς ὑπὸ τὴν ἐπαρχίαν αὐτοῦ εὕρισκομένους.
- 7) Ἐξήγησις τοῦ κατὰ Ρασχολνίκων λόγου ἐν τῇ ἐπιστροφῇ αὐτοῦ.
- 8) Λόγος ἐκφωνηθεὶς τῇ Κυριακῇ τῆς Ὁρθοδοξίας ἐν Ποιντῶν τῆς Ρωσίας εἰς ρωσικὴν διάλεκτον.

Ὁ δὲ Σάββας ἀναφέρει δέκα ὀκτὼ ἀνεκδότους ἐπιστολὰς ἰταλῶν καὶ ἑλληνιστῶν σοφισμένων ἐν τῷ ἀρχιερναρχεῖῳ τῆς ἐν Βενετίᾳ ἐκκλησί-

ας τοῦ ἁγίου Γεωργίου καὶ γραφείσας ἀπὸ τοῦ 1772—1774 καὶ ὁ Γούδας ἐπιστολάς τινας τοῦ Θεοτόκη, σωζομένας παρὰ τῷ Σ. Οἰκονόμου (τομ. Β'. σελ. 61).

Ἄξιον ἰδιαιτέρας προσοχῆς εἶνε τὸ ὑπ' ἀριθμ. 1335 χειρόγραφον τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Πανεπιστημίου, ὅπερ γραφὲν κατὰ τὸν 18 αἰ· ὧνα περιέχει ἐκτὸς τοῦ ἔργου τοῦ «Νικολάου Μαυροκορδάτου τοῦ Κωνσταντινοπολίτου διάλογος περὶ ζωῆς καὶ θανάτου» (φυλ. 1α-4β) καὶ τοῦ «σοφωτάτου κυρίου Ἀναστασίου τοῦ πικλήν Γορδίου τοῦ ἐξ Ἀγρῶν, χώρας καλουμένης Βραβιανᾶ, ἐπιστολαὶ» (φυλ. 6α—14β), ἐπιστολάς ἐν ὧν δέκα τοῦ Νικηφόρου τοῦ Θεοτόκη (φυλ. 15α—43β), κατὰ τὴν ἀκόλουθον σειρὰν.

1. (Φυλ. 15α—16α). Ἐλευθερίῳ Μιχαήλ τῷ Λαρισσαίῳ Νικηφόρος εὖ πράττειν.

Ἄρχ. Τὴν ἀνάπτυξιν, ἐρασιμώτατε φίλων Ἐλευθέριε, τοῦ εὐαγγελικοῦ ζητεῖς μοι λογίου τοῦ φάσκοντος.

2. (Φυλ. 16α—18α). Τῷ αὐτῷ Ἐλευθερίῳ τῷ Λαρισσαίῳ ὁ Νικηφόρος χαίρειν.

Ἄρχ. Δύο προβλημάτων, ὧν τὸ μὲν ψυχολογικόν, τὸ δὲ ἐκ τῶν θείων Γραφῶν ἔστι, τῆς ἐπιλύσεως τυχεῖν ἐζήτησας.

3. (Φυλ. 18α—21β). Ἐλευθερίῳ Μιχαήλου τῷ Λαρισσαίῳ ὁ Νικηφόρος εὖ πράττειν.

Ἄρχ. Ἀπορήματα ἐκ τῆς τοῦ Παρθενίου ἔγγραφας συναυσίαις ἀναπεφυκέναι σοι τὸν ἀριθμὸν τριῶν.

4. (Φυλ. 21β—22α). Πανιερώτατε καὶ θεοκόσμητε δέσποτα.

Ἄρχ. Ἡ τοι κατὰ δύναμιν ἢ κατ' ἐπίσκεψιν παρὰ Κυρίου τοῦ Θεοῦ τοῖς ἀνθρώποις.

5. (Φυλ. 22α—22β). Ἐλευθερίῳ Μιχαήλ τῷ Λαρισσαίῳ ὁ Νικηφόρος εὖ πράττειν.

Ἄρχ. Οἱ ἐν τῷ βίῳ πειρασμοὶ καὶ αἱ ἐν τῷ κόσμῳ παγίδες πανταχοῦ πάρεσι.

6. (Φυλ. 22β—23β). Τῷ αὐτῷ ὁ αὐτός.

Ἄρχ. Ὅμοίως νεώτεροι, φησὶν ὁ τρισμακάριος Πέτρος, ὑποτάγητε πρεσβυτέροις.

7. (Φυλ. 23β—24β). Ἄνευ ἐπιγραφῆς καὶ ἐπογραφῆς φαίνεται ὅτι εἶνε ἐπιστολὴ τοῦ Θεοτόκη.

Ἄρχ. Τὰ περὶ τῶν ἀρεσίμων ἁμαρτημάτων τριχῶς μοι διήρηται.

8. (Φυλ. 25α—33β). Περὶ τῆς τῶν ἁγίων πρεσβείας, ὅτι ὑπὸ τῶν θεοπνεύστων Γραφῶν καὶ τῶν θεηγόρων Ἀποστόλων τοῖς ἁγίοις πρεσβευτὰς πρὸς Θεὸν τιθέναι ἢ ἀποστολικὴ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ παρέλαβεν ἐκκλησία.

Ἄρχ. Οὐγ οὕτως ἔχει, φίλτατε τῶν ἐν Χριστῷ μοι τέκνων.

9. (Φυλ. 35β). Ἄνευ. ἐπιγραφῆς. Ὑπογραφή Νεόφυτος ἱερο-
διάκονος.

Ἄρχ. Διδάσκαλε καὶ πολλὰ καὶ πολλὰκις ἠνώγλησα.

10. (Φυλ. 36α—38β). Νεοφύτῳ τῷ ἔλλογιμωτάτῳ ἱεροδιδασκάλῳ
ὁ Νικηφόρος εὖ πράττειν.

Ἄρχ. Πᾶσαν μὲν ἄρα ἀπορίαν ἐπιδεκτικὴν ἐπιλύσεως.

11. (Φυλ. 38β—40β). Τοῖς σεβασμιωτάτοις καὶ ποθεινοτάτοις μοι
πατράσι καὶ ἱεροδιδασκάλοις Εὐγενίῳ τῷ ἱεροδιακόνῳ καὶ Νικηφόρῳ
τῷ ἱερομονάχῳ τὴν μετὰ πάσης αἰδοῦς καὶ εὐλαβείας ὀφειλομένην
προσκύνησιν καὶ τὸν ἐκ μέσης ψυχῆς ἐν Χριστῷ ἀσπασμόν.

Ὑπογραφή· ἐπιγινώσκετε τὴν χειρὰ. Ἐκ τῆς ἐπομένης ἀπαντήσε-
ως τοῦ Θεοτόκη γίνεται δῆλον, ὅτι ἡ γνωστὴ χεὶρ εἶνε ἡ τοῦ Νεοφύ-
του τοῦ Κανσοκαλυβίτου.

12 (Φυλ. 40β—43β). Νεοφύτῳ τῷ ἔλλογιμωτάτῳ ἱεροδιδασκά-
λῳ Νικηφόρος ἱερομόναχος ὁ Θεοτόκου εὖ πράττειν.

Ἄρχ. Τὰ περὶ Θεοῦ καὶ θεῖα λαλεῖν ἢ ἐπικρίνειν ἄγαν ὑψηλὸν
καὶ δεινόν.

Ἐκ τῶν δέκα τούτων ἐπιστολῶν τοῦ Θεοτόκη ἡ 1, 2, 8, καὶ
9 ἔχουσιν ἴδιον ἔκδοθῆ ὑπὸ τοῦ Σικκελίωνος ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 1483
χειρογράφου τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Πανεπιστημίου, αἱ δὲ 3, 4, 5, 6,
7, καὶ 12 εἶνε ἔτι ἀνέκδοτοι. Τὸ περιεχόμενον τῶν ἐπιστολῶν τούτων
ἰδίᾳ τῆς πρώτης καὶ τῆς δωδεκάτης, ἐν αἷς ἀναπτύσσονται ζητήματα
συναφῆ πρὸς τὴν θεϊὰν εὐχαριστίαν, εἶνε σπουδαιότατον καὶ ἄξιον ἐκ-
δόσεως. Ἐκ τῶν χρονολογικῶν δ' ὑπογραφῶν τῶν ἐπιστολῶν τούτων
δυνάμεθα μετὰ βεβαιότητος νὰ προσδιορίσωμεν τὸν χρόνον τῆς ἐν
Γερμανίᾳ διαμονῆς τοῦ Νικηφόρου καὶ τὴν ἐπιστροφὴν αὐτοῦ μετὰ
ταῦτα εἰς Ἱάσιον, περὶ ἧς ἀμυριβολαίαι ὑπῆρχον, ὥς καὶ τὸν χρόνον
τῆς ἐπιστροφῆς ταύτης.

Οὐχ ἦττον ἄξιον προσοχῆς εἶε τὸ ὑπ' ἀριθμ. 158 (τοῦ 19
αἰῶνος) χειρόγραφον τῆς βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς, τὸ ὁποῖον περιέχει
ἐν ὅλῳ 15 ἐπιστολάς τοῦ Θεοτόκη πρὸς τὸν Θεόδωρον καὶ τὸν Θεο-
δώρητον, τὸν συγγραφέα ὑπομνήματος εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν τοῦ Ἰω-
άννου. Τῶν ἐπιστολῶν τούτων ἡ 1, 3, 4, 7, 9, 11, 13, καὶ 15 ἀπευ-
θύνονται πρὸς τὸν Θεόδωρον, ἡ δὲ 2, 5, 6, 8, 10, 12, καὶ 14 πρὸς
τὸν Θεοδώρητον, εἶνε δὲ ὅλοι ἀνέκδοτοι. Ἡ πρώτη τῶν ἐπιστολῶν
τούτων ἐγράφη τῷ 1795 Μαΐου 16 καὶ ἡ τελευταία τῷ 1798 Δε-
κεμβρίου 3, ἀποτελοῦσι δὲ πᾶσαι, ἐν Μόσχᾳ γραφεῖσαι, ἐν ὅλῳ περι-
στρεφόμεναι περὶ τὸ αὐτὸ ἀντικείμενον, τὴν ἔλδοσιν τοῦ ὑπομνήματος.

τοῦ Θεοδώρητου εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν τοῦ Ἰωάννου. Ὡς φαίνεται δὲ καὶ ἄλλας ἐπιστολὰς ἔγραψεν ὁ Θεοτόκης πρὸς τοὺς αὐτοὺς περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου τρεῖς ἢ τέσσαρας, αἵτινες ἀπωλέσθησαν, ὥς φαίνεται ἐκ τοῦ κειμένου τῶν περισωθεισῶν ἐπιστολῶν. Τὸ χειρόγραφον φέρει ἔξωθεν τὴν ἑξῆς ἐπιγραφὴν. «**Ἐπιστολαὶ κριτικαὶ τοῦ δαυδίου Νικηφόρου τοῦ Θεοτόκου ἐκ Μόσχας ἀποσταλεῖσαι κατὰ καιροὺς πρὸς τε τὸν ἐν ἱερομονάχοις Θεοδώρητον καὶ τὸν ἐν πραγματευταῖς Θεόδωρον, ἐξάδελφον αὐτοῦ, διὰ τὴν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Θεοδώρητου γενομένην ἐρμηνείαν εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν τοῦ Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, περιέπεσον δὲ τῶν ἐπιστολῶν τούτων τὰ αὐτόγραφα εἰς χεῖρας τοῦ ἐν τῇ μεγάλῃ Λαύρᾳ παπᾶ Νεοφύτου Σκόδρου**».

Τὸ περιεχόμενον τῶν ἐπιστολῶν τούτων, αἵτινες καταλαμβάνουσιν 26 σελίδας, εἶνε τὸ ἀκόλουθον ἐν δυνατωτάτῃ συντομίᾳ.

Ἐπιστολὴ πρώτη. Ὁ Θεοτόκης μαθὼν ἔξ ἐπιστολῆς τοῦ Θεοδώρου πρὸς αὐτὸν τὴν συγγραφὴν ὑπομνήματος εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν ὑπὸ τοῦ διδασκάλου Θεοδώρητου παρακαλεῖ διὰ τῆς παρουσίας τὸν Θεόδωρον, ὅπως στείλῃ αὐτῷ τὸ ὑπόμνημα τοῦτο, ἵνα οὕτω κρίνῃ ὀρθῶς περὶ τῆς ἀξίας αὐτοῦ.

Ἐπιστολὴ δευτέρα. Ὁ Θεοτόκης λαβὼν μέρος τοῦ ὑπομνήματος καὶ ἀναγνοὺς τοῦτο γράφει πρὸς τὸν Θεοδώρητον προτρέπων αὐτὸν νὰ ἐκδώσῃ τοῦτο μόνον, εἴαν ἡ ἐρμηνεία ἐγένειο κατὰ θεῖαν ἔμπνευσιν, ὥς δισχυρίζεται, ἄλλως νὰ μὴ ἐκδώσῃ τὸ ἔργον, ὑποδεικνύει δὲ τὰς ἀναγκαίας διορθώσεις ἐν περιπτώσει ἐκδόσεως.

Ἐπιστολὴ τρίτη. Γράφει πρὸς τὸν Θεόδωρον, ὅστις διὰ ἔμμεθον, ὥς πιστεύω, τὴν περὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ ὑπομνήματος γνώμην του ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῆς ἐπιστολῆς πρὸς τὸν Θεοδώρητον, παρακαλῶν αὐτὸν νὰ ἀποστείλῃ τὸ χειρόγραφον, μετὰ τὰς ἐν τῇ πρὸς Θεοδώρητον ἐπιστολῇ ὑποδειχθείσας διορθώσεις, πάλιν πρὸς αὐτὸν πρὸς ἐπιθεώρησιν. Ἐν τέλει τονίζει τὸ εὐχολὸν τῆς διὰ τύπου ἐκδόσεως, εἴαν πράγματι ἡ ἐρμηνεία αὕτη εἶνε προῖον θείας ἐμπνεύσεως καὶ ἀποκαλύψεως.

Ἐπιστολὴ τετάρτη. Γράφει πάλιν πρὸς τὸν Θεόδωρον τονίζων ὅτι, εἴαν τὸ ἔργον προέρχηται πράγματι ἔξ ἀποκαλύψεως, δὲν πρέπει νὰ διορθωθῇ, ἀλλὰ νὰ μείνῃ ὥς ἔχει. Ἐν τούτοις ἀπορεῖ πῶς ὁ Θεόδωρος δισχυρίζεται, ὅτι ὁ Θεοδώρητος «δὲν τὰ ἔχει μηδὲ ἀπὸ ἄλλας βίβλους παρμένα», ἐν ᾧ ὁ Θεοδώρητος μεταχειρίζεται τὸν Ἀρέθαν καὶ τὸν Ἀνδρεάν, τὸν Γούρδιον καὶ τὴν Εὐδοκίαν ὥς πηγὰς. Ἐν τέλει παρακαλεῖ νὰ ἀποσταλῇ αὐτῷ μετὰ τὴν διορθώσιν τὸ ἔργον.

Ἐπιστολή πέμπτη. Μετὰ τὴν λήψιν καὶ ἀνάγνωσιν μέρους τοῦ ἔργου τοῦ Θεοδώρητον γράφει πρὸς αὐτὸν τονίζων, ὅτι τὸ ἔργον, εἰάν πράγματι προέρχεται ἐκ θείας ἀποκαλύψεως, ὡς διισχυρίζεται, περὶ οὗ αὐτὸς μόνον δύναται νὰ γνωρίζῃ, πρέπει νὰ ἐκδοθῇ κατ' οὐσίαν ἀμετάβλητον, ἀναλαμβάνοντος ἀνδρὸς τινος σοφοῦ καὶ πιστοῦ τὴν διόρθωσιν τοῦ ὕφους καὶ τὴν διατάξιν τοῦ ὅλου, ἄλλως δὲν πρέπει νὰ ἐκδοθῇ ὡς μέλλον ἀνηκέστως νὰ φέρῃ βλάβην.

Ἐπιστολή ἕκτη. Γράφων πάλιν πρὸς τὸν Θεόδωρον δηλοῖ, ὅτι εὐχαρίστως θ' ἀναγνώσῃ τὰ τετράδια τοῦ δευτέρου μέρους, ὅταν λάβῃ αὐτά, καὶ ὅτι ἡ ἔλευσις τοῦ Θεοδώρητον εἰς Μόσχαν πρὸς προφαιτικὴν συνενόησιν δὲν εἶνε ἀναγκαία οὐδ' εὐχολος. Ἐν τέλει χαίρει, διότι ὡς ὁ Θεόδωρος γράφει, ὁ ἱεροδιδασκαλὸς Δωρόθεος ἀπεφάνθη ὅτι ἡ ἐρμηνεία εἶνε ἐκ Πνεύματος ἁγίου, καθ' ὅσον περὶ πολλοῦ ποιεῖται τὴν γνώμην τοιούτου ἀνδρός.

Ἐπιστολή ἑβδόμη. Γράφων πρὸς τὸν Θεόδωρον αἰτιολογεῖ τὴν βραδύτητα τῆς ἀπαντήσεως καὶ παρακαλεῖ νὰ ἀποστείλῃ αὐτῷ τὰ τετράδια τοῦ δευτέρου μέρους τῆς ἐρμηνείας ὑποδεικνύων αὐτῷ καὶ τὸν τρόπον τῆς ἀποστολῆς.

Ἐπιστολή ὀγδόη. Πληροφορηθεὶς τὴν ἀσθενείαν τοῦ Θεοδώρητον ἐκφράζει διὰ τῆς παρουσίας τὴν λύπην αὐτοῦ καὶ τὴν γνώμην ὅτι ὁ Δωρόθεος ἀμφιβάλλει καὶ αὐτὸς περὶ τῆς ἐρμηνείας κατ' ἔμπνευσιν. Ἐνεκα τῆς ἀμφιβολίας περὶ τῆς κατ' ἔμπνευσιν ἐρμηνείας καὶ ἔνεκα γήρατος δὲν δύναται ν' ἀναλάβῃ τὴν διόρθωσιν τοῦ ἔργου τούτου. Ἐν τέλει τονίζει, ὅτι οἱ Ἀρμένιοι εἶνε αἰρετικοὶ διαφέροντες πρὸς τοὺς ὀρθοδόξους κατὰ τὸ δόγμα καὶ οὐχὶ κατὰ τὰ ἔθιμα, ὡς ὁ Θεόδωρος νομίζει.

Ἐπιστολή ἐνάτη. Γράφει πρὸς τὸν Θεόδωρον ἐνισχύων αὐτὸν πρὸς ὑπομονὴν καὶ τονίζων, ὅτι δὲν ὑπάρχει βία πρὸς ἀγορὰν καὶ ἀποστολὴν τῶν βιβλίων, περὶ ὧν εἶχεν αὐτῷ γράφει.

Ἐπιστολή δεκάτη. Πληροφορηθεὶς, ὅτι αἱ πρὸ τινος πρὸς αὐτοὺς σταλεῖσαι ἐπιστολαὶ ἀπωλέσθησαν τοῦ ταχυδρομοῦ ἀπολέσαντος ὁλόκληρον τὸν σάκκον τῶν ἐπιστολῶν, γράφει πάλιν πρὸς τὸν Θεόδωρον ἐπαναλαμβάνων τὰ ἴδια. Δεικνύει πῶς πρέπει νὰ διορθωθῇ ἡ ἐρμηνεία καὶ μετὰ ταῦτα νὰ σταλῇ πρὸς αὐτὸν καὶ πρὸς τὸν Δωρόθεον Βουλισμῶν, ὅπως αὐτὸς δείξῃ ταύτην καὶ τοῖς ἐν Κωνσταντινίᾳ. Ἐν τέλει ζητεῖ νὰ μάθῃ ἂν καὶ αὐτὸς ἤρουνῃ, ὡς ὁ Θεόδωρος, ὅτι ἡ ἔκδοσις τῆς ἐρμηνείας αὐτοῦ τῆς Ἀποκαλύψεως εἶνε ἀναγκαιότητα διὰ τὴν παροῦσαν ἐποχὴν.

Ἐπιστολή ἑνδεκάτη. Πρὸς τὸν Θεόδωρον γράφων παρατηρεῖ,

ὅτι ὁ ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ πρώτου μέρους δισταγμὸς γίνεται τώρα ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ δευτέρου μεγαλείτερος, διότι ἐν αὐτῷ ὑπάρχουσιν ἀντιφράσεις καὶ ἐρμηνεῖαι ἐκ λεξικῶν. Ἐν τέλει αἰτιολογεῖ πάλιν διότι, δὲν ἀνέλαβε τὴν διόρθωσιν καὶ προτρέπει, ἀφ' οὗ ἀπεφασισαν τὴν τύπωσιν, ἥτις εἶνε ἀδύνατον νὰ γείνη ἐν Μόσχῃ, νὰ τυπώσωσι τὸ ἔργον ἐν Λειψίᾳ καὶ στείλωσιν ἔπειτα ἀντίτυπά τινα εἰς Μόσχαν.

Ἐπιστολὴ δωδεκάτη. Γράφει πρὸς τὸν Θεοδώρητον ἐκθέτων τοὺς λόγους, οἵτινες ἔπεισαν αὐτόν, ὅτι ἡ ἐρμηνεία δὲν εἶνε κατὰ θεῖαν ἔμπνευσιν καὶ προτρέπων αὐτόν, ἐὰν ἐπιμένῃ εἰς τὴν ἔκδοσιν, νὰ ἐκδώσῃ μόνον τὰ μέρη ἐκεῖνα, ἅτινα νομίζει ὅτι εἶνε ὄντως ἐξ Ἀποκαλύψεως, παραλείπων τὰ ἄλλα ὡς προϋόντα ἀνθρωπίνης σκέψεως. Ἐν τέλει παρακαλεῖ αὐτόν νὰ στείλῃ καὶ τὸ τρίτον μέρος.

Ἐπιστολὴ δεκάτη τρίτη. Γράφον πρὸς τὸν Θεόδωρον παρατηρεῖ, ὅτι δὲν εἶνε ὀρθὰ τὰ ὑπ' αὐτοῦ γραφόμενα, ὅτι δηρὸν κατ' ἀρχὰς ὁ Θεοτόκης ἦτο ὑπὲρ τοῦ ὑπομνήματος τοῦ Θεοδωρήτου, ἵν' δὲ κατ' αὐτοῦ. Ἡ ἀνάγνωσις τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ θέλει πείσει αὐτὸν περὶ τούτου, ἂν δὲ δὲν ἔχῃ τὰς ἐπιστολάς, δύναται νὰ λάβῃ αὐτὰς παρὰ τοῦ Θεοτόκη, ὅστις ἔχει κρατήσῃ ἀντίγραφα. Ἐπειτα ἐπαναλαμβάνει τοὺς λόγους, δι' οὓς δὲν ἐδέχθη τὴν διόρθωσιν καὶ ἐπιστασίαν τῆς ἐκδόσεως τοῦ ὑπομνήματος καὶ ἔπαινεῖ αὐτόν, διότι λέγει ἐν τῇ ἐπιστολῇ του, ὅτι θέλει στείλῃ τῷ Θεοτόκῃ καὶ τὸ τρίτον μέρος τοῦ ὑπομνήματος.

Ἐπιστολὴ δεκάτη τετάρτη. Γράφει πρὸς τὸν Θεοδώρητον ἀναγγέλλων αὐτῷ, ὅτι σὺν τῇ παρουσίᾳ πέμπει τὸ ἔργον τοῦ Ζοιρνικαβίου καὶ 50 γρόσια καὶ παρακαλῶν, ὥπως στείλῃ καὶ τὸ τρίτον μέρος τοῦ ὑπομνήματος.

Ἐπιστολὴ δεκάτη πέμπτη. Γράφον πρὸς τὸν Θεόδωρον δηλοῖ ὅτι δὲν εἶνε δυσηρεστημένος ἐναντίον του καὶ ὅτι ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Θεοδωρήτου, καθ' ἣν «οὐχ ἀπλῶς ἐκ θείας εὐσπλαγγνίας, ἀλλὰ καὶ μελέτῃ καὶ ἐρευνῇ καὶ κόποις» συνέγραψε τὸ ὑπόμνημα εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν τοῦ Ἰωάννου, διαλευκαίνει τὸ ὅλον ζήτημα καὶ δικαιοῖ τὰς ὑποψίας του.

Οὐδεμία δύναται νὰ ὑπάρχῃ ἀμφιβολία, ὅτι ἐν ταῖς ἀνωτέρω ἐπιστολαῖς γίνεται λόγος περὶ τῆς Ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοδωρήτου Ἀθανασίου τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων ἀρχιεπισκόπου, τῆς δημοσιενθείσης ἐν Λειψίᾳ κατὰ τὸ 1800. Ὁ Ζαβείρας λέγει περὶ αὐτοῦ (σελ. 322) «ἐπονήσατο ἐρμηνείαν εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν καὶ ἐξέδοτο ἐν Λειψίᾳ (ὅπου πολλὰκις συνήλθον ἐκεῖ μετ' αὐτοῦ) τοιαύτην ἐπιγραφὴν ἔχουσαν ἔρ-

μηνεία εἰς τὴν ἱερὰν Ἀποκάλυψιν Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου πονηθεῖσα παρὰ τινος εὐσεβοῦς, ὁδηγηθέντος εἰς τὴν ἱερὰν αὐτήν, ἀπορρητοτέρᾳ δυνάμει, οὐ ἢ κλησὶς καὶ τάξις φέρει τοὺς ἀκολουθοῦντας κεφαλαιώδεις ἀριθμοὺς 40 βρηγέ. βρηγέ, ἤδη τὸ πρῶτον ἐκδοθεῖσα πρὸς ὠφέλειαν τῶν φιλοῦντων τὴν ἀλήθειαν. Ἐν Λειψία 1800 εἰς ῥύλλον.

Ἐκ τῶν ἐπιστολῶν τούτων γίνεται πρὸς τοῖς ἄλλοις δῆλον, ὅτι 1) ὁ Θεοτόκης δὲν ἐγεννήθη κατὰ τὸ 1736, ὡς οἱ περισσότεροι τῶν περὶ τὸν βίον αὐτοῦ ἀσχυληθέντων δέχονται, ἀλλὰ κατὰ τὸ 1731, ὡς τινες δέχονται, καθ' ὅσον ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς ταύταις λέγει, ὅτι πλησιάζει ἤδη τὸ 70 ἔτος καὶ 2) ὅτι ἡ μετάφρασις τοῦ ἔργου «ἀπόδειξις τοῦ κύρους τῶν τῆς νέας καὶ παλαιᾶς Διαθήκης βιβλίων κλ.» ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Θεοτόκη, καθ' ὅσον ἐν τῇ τρίτῃ ἐπιστολῇ λέγει πρὸς τὸν Θεόδωρον, ὅτι πέμπει αὐτῷ δύο ἀντίτυπα τοῦ ἔργου τοῦ κατὰ Βολταίρου, ὅπως κρατήσῃ τὸ ἐν αὐτῷ καὶ τὸ ἄλλο δώσῃ τῷ Θεόδωρῳ. Κατὰ ταῦτα ἡ γνώμη τινῶν, ὅτι ἡ μετάφρασις τοῦ ἔργου τούτου ἐκ τοῦ γαλλικοῦ δὲν ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Θεοτόκη εἶνε σιμωφρά.

Ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 1335 χειρογράφου τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Πανεπιστημίου ἐκδίδω κατωτέρω τὰς ἐν αὐτῷ περιεχομένας ἔξ ἀνεκδότους ἐπιστολάς τοῦ Θεοτόκη θεωρῶν τὸ περιεχόμενον αὐτῶν ἄξιον ἐκδόσεως καὶ σπουδῆς οὐ μόνον πρὸς κατανόησιν καὶ διαφωτισμὸν τῶν ἀφορῶντων τὸν Θεοτόκην, ἀλλὰ καὶ τῆς καθόλου διδασκαλίας κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τῆς ἐκκλησίας. Ἐφιστῶ ἰδίᾳ τὴν προσοχὴν τοῦ ἀναγνώστου ἐπὶ τοῦ περιεχομένου τῆς ἐνταῦθα ἐκδιδομένης πρώτης καὶ δωδεκάτης ἐπιστολῆς, ἐν αἷς ἀναπτύσσονται ζητήματα σοβαρά, συνδεόμενα μὲν ὅπως δῆποτε πρὸς τὸν τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι καὶ τιθέναι ζητήματα τῆς σχολαστικῆς θεολογίας, ἔχοντα ὅμως μεγάλην ἀξίαν καὶ ἀποδεικνύοντα τὴν παιδείαν τῶν θεολογούντων καὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης

Ἐλευθερίῳ Μιχαήλου τῷ Λαρισσαίῳ.

Νικηφόρος εὖ πράττειν.

Ἀπορήματα ἐκ τῆς τοῦ Παρθενίου ἔγραφας συνουσίας ἀναπεφυκέναι σοι τὸν ἀριθμὸν τριῶν. Πρῶτον· πότερον, ἀληθές ἢ πλάσμα τὸ ἐν τῷ θεοδέσμῳ τοῦ Σωτήρος τάφῳ κατὰ τὴν κυριώνυμιον τοῦ Πάσχα ἡμέραν φαινόμενον φῶς; Δεύτερον, ἄσηπον σώζεται ἢ σήπεται τὸ ἁγιασθὲν ὕδωρ; Τρίτον, ὑπόκειται τινὶ φιδόρῳ ὁ τῆς εὐχαριστίας ἄρτος ἢ ἄφθαρτος διαμένει; ὧν καὶ τὴν λύσιν σοι ζητήσαντι, δι' ἣν ἔχω πρὸς σε ἀγάπην, ἀποδοῦναι πειράσσομαι.

“Ὅτε μὲν ἐκ τοῦ τάφου ὁ φωτοδότης ἀνέστη, τότε φῶς ἐν τῷ τάφῳ θεόδοτον ὥρθη, δι’ οὗ ὁ Πέτρος παρακύψας τὰ ὀρθόνια κατείδε καὶ τὸ σουδάριον, ὃ ἦν ἐπὶ τῇ τοῦ Δεσπότης κεφαλῇ οὐ μετὰ τῶν ὀρθονίων, ἀλλὰ χωρὶς, ἐντετυλιγμένον εἰς ἓνα τόπον· ἄλλως γὰρ ἀμέλει τι, εἰ οὐκ ἦν φῶς, οὐκ ἂν, σκοτίας ἔτι οὕτη, ταῦτα ἐωρτάκει ὁ Πέτρος. Ἐνθὲν τοι καὶ ἡ ἐκκλησία ἴδει «ἀναστὰς ἐκ τοῦ τάφου ὡς ἀληθῶς ταῖς ὁσίοις προσέεσθαι γυναῖξιν κηρύττειν τὴν ἔγερσιν ἀποστόλοις, ὡς γέγραπται, καὶ δρομαῖος ὁ Πέτρος ἐπέστη τῷ μνήματι καὶ τὸ φῶς ἐν τῷ τάφῳ ὁρῶν κατεπλήττετο· ὅθεν καὶ κατείδε τὰ ὀρθόνια μόναν· οὐδεὶς γὰρ βλέπειν δύναται ἐν νυκτὶ τὰ προκείμενα. Ὅτι δὲ ἔκτοτε ἐν τοῖς ἑφεξῆς χρόνοις ἐτησίως τοῦτο ἐγένετο, τῶν μὲν παλαιότερων, ὅσον ἐγὼ σύννομα, οὐδεὶς μεμαρτύρηκεν ἢ ἐμνήσθη τὸ σύνολον, ὃ δὲ Ἱεροσολύμων Νεκτάριος ἐν τῷ κατὰ Λατίνων ἐκδεδομένῳ αὐτοῦ πονήματι περὶ τοῦ θαύματος τούτου διαλαμβάνει ὡς ἐν ταῖς κατ’ αὐτὸν τελουμένους ἡμέραις. Εἴτε οὖν αὐτὸς ἀλήθειαν εἴρηκεν, εἴτε ἐψευσθῇ, εἴτε κατὰ τὴν τοῦ δημώδους ὑπόληψιν ἀπερισκέπτως ἐλάλησεν, ἐγὼ κριτὴς οὐ γίνομαι, ἐπεὶ εὐσεβῶς ὁ ἀνὴρ τὸν βίον ἐξετέλεσε. Τί δὲ ἐν ταῖς καθ’ ἡμᾶς γίνεται ἡμέραις, τοῦτο ἔρω σοι, ὅπερ παρὰ τῶν κορυφαίων τοῦ τόπου ἐκείνου ἀκήκοα ἀνδρῶν, καὶ μάλα ἀξιοπίστων καὶ πάσης αἰδοῦς ἀξίων καὶ εὐλαβείας, ὧν τινες μὲν ἐν Κυρίῳ κεκοίμηνται, τινὲς δὲ ἔτι ἐν τῷ βίῳ περιάγουσιν. Οὐκ ἂν ὑδρανοῦ κατέρχεται, οὐδ’ ἀπὸ τοῦ τάφου ἀναβλύζει, ἀλλ’ ὁ ἐπὶ τὴν διακονίαν ταύτην ταχθεὶς ἀρχιερεὺς ἐν τῷ λεγομένῳ εἰσελθὼν Κουβουκλίῳ, τὸν πυρίτιν παῖων πῦρ ἐξάγει ἐπάνω τοῦ ζωοδόχου τάφου, εἰτα ἐφάψας τὰς ἐν τῷ τάφῳ πρότερον τριβείσας λαμπάδας κρατῶν ἐξέρχεται καὶ τὸ φῶς μεταδίδωσιν ὡς ἡγιασμένον τῇ ἐπαφῇ καὶ προσψαύσει τοῦ Παναγίου Τάφου. Καὶ ὁ μὲν ἀγελαῖος λαὸς ἐκ τοῦ τάφου τὸ φῶς ἐκεῖνο ἀναβλύσαν νομίζει, οὐδεὶς δ’ αὐτῷ τοῦναντίον εἰπεῖν θαρσεῖ, δεινόν τι παιεῖν δεδιττόμενος. Ὡς οὐκ ὀρθῶς οὐκ ἔστι πλάσμα, οὐδὲ γὰρ πλάττουσί τι ἢ κατασκευάζουσιν ὅλως, οὐδὲ διὴ τὸ γινόμενον κρύπτουσι κατ’ ἰδίαν ἐρωτηθέντες οἱ ἐκεῖ προεδρεύοντες, τὴν δὲ τοῦ χύδην λαοῦ ὑπόληψιν θεραπεῦσαι μὴ δυνάμενοι οἰκονομικῶς σιωπῶσι· καὶ γὰρ οὐδεμίαν ἐπιφέρει βλάβην ἢ τοιαύτη ὑπόληψις. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τοῦ πρώτου σουζητήματος. Περὶ δὲ τοῦ δευτέρου κατὰ τῆς κοινῆς, δοκεῖ μοι, οὐ μόνον ὑπολήψεως, ἀλλὰ καὶ πείρας λαλεῖν τὸν Παρθένιον πάντες γὰρ μικροῦ δεῖν οἱ ὀρθόδοξοι χριστιανοί, ἄνδρες τε καὶ γυναῖκες, ὑδὼρ ἁγιασμοῦ λαμβάνοντες, ἐν ὑαλίνῳ φυλάττουσιν ἁγγείοις σινάμα ταῖς ἱεραῖς ἀπαρτῶντες εἰκόσι, ταῖς ἐν ταῖς οἰκίαις αὐτῶν, οὐδενὸς δὲ οὐδέποτε ἤκουσα εἰρηκότος, ὅτι σήπεται καὶ δυσωδεῖ· εἰ γὰρ

ἐδυσώδει καὶ ἐσήπετο, οὐκ ἂν παραλαμβανόμενον ἐπὶ πολλοῖς ἔτεσιν ἐφυλάττετο. Τὸ ὕδωρ, τὸ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῶν Θεοφανείων ἁγιαζόμενον, ἐν πάσαις ταῖς τῶν ὀρθοδόξων ἐκκλησίαις ἄχρι τῆς ὕλου ἔτους περιόδου φυλάττεται, πολλάκις δὲ καὶ μέχρι πολλῶν ἐτῶν συμπληρώσεως. Ἐώρακα αὐτὸς ἐν τῷ ἰαῷ τῆς Παναγίας Τριάδος, τῆς κατὰ τὴν ἐμὴν πατρίδα, ὕδωρ ἡγιασμένον ἐν ὑαλίνῃ φιάλῃ συντηρούμενον, ἀφ' ἧς ἡμέρας ὁ ναὸς ἐκεῖνος ἀνεκαινίσθη, ὅπερ ἐστὶ πρὸ ἐτῶν τεσσαράκοντα. Οὐδὲ σεσηπὸς δ' ἦν τὸ ὕδωρ ἐκεῖνο, οὐδ' ὀδωδός, ἀλλ' ὥχρὸν μὲν ὥσπερ καθαρὸν ἤλεκτρον, τὴν παλαιότητα ἐμφαῖνον, χόρτους δὲ τινὰς χρυσοειδεῖς καὶ οἶονεῖ θαμνώδεις ἔνδον βεβλαστηκότας ἐμπεριέχον, θαῦμα ἀληθῶς τοῖς ὁρῶσι καὶ ἐκπληξίς. Ἐὰν οὖν ὁ Παρθένιος ἐξ ἐνὸς ἢ δύο, ὧν ἑώρακε παραδειγμάτων, τὰ καθόλου συνάγει, οὐκ ὀρθῶς συλλογίζεται, ἀλλὰ παραλογίζεται ἀριδιήλως· ἐκ γὰρ τῶν καθόλου τὰ μερικά, οὐχὶ δὲ ἐκ τῶν μερικῶν τὰ καθόλου οἱ τῆς λογικῆς κανόνες συνάγειν διδάσκουσιν· θέντες γάρ, κατὰ τὴν αὐτοῦ μαρτυρίαν, σηπεδόνος καὶ δυσωδίας πλησθῆναι μόνον, ἅπερ αὐτὸς ἐν δυσὶν ἢ τρισὶ σκεύουσιν ἑώρακεν ἡγιασμένα ὕδατα, πολλὰ περὶ αὐτῶν ἔχομεν εἰπεῖν μή τοι γε δῆθεν ὁ τὰ ὕδατα ἐκεῖνα ἁγιάσαι δόξας ἄπιστος ἦν ἢ αἰρετικός ἢ ἀνίερὸς ἢ ἀφωρισμένος ἢ καθηρημένος; καὶ γὰρ ἐν καὶ μόνον τούτων ἄρκεῖ πρὸς τὸ κωλύσαι τὴν ἐν τοῖς ὕδασι τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπιφοίτησιν. Μὴ τοι γε σεσηπὸτα καὶ δυσώδη ἦν τὰ ὕδατα ἐκεῖνα καὶ πρὶν ἢ ἁγιασθῆναι; Μὴ τοι γε μετὰ τὸ ἁγιασθῆναι παρερρίφη ἀπαρακάλυπτα καὶ παντὶ ἀνέμῳ ἀναπεπταμένα καὶ ἐν τόπῳ καθύγρῳ ἔτεθη καὶ δυσώδει; Καὶ γὰρ καὶ τὸ μάννα ἄσηπον μὲν διέμενε καὶ ἀφθαρτον, οὐ μὲν οὖν, ὥς ἔτυχε, παρέρριπτο, οὐδὲ ἐν τῷ οἴφῃ ποτε ἔκειτο τόπῳ, ἀλλ' ἐν τῇ χρυσῇ στάμνῳ ἐνεκέκλειστο καὶ ἐντὸς διετετήρητο τῆς κιβωτοῦ· οὐ μὴ γὰρ ἐκζητήσῃ, φησὶν, οὐδ' οὐ μὴ ἐκπειράσῃ Κύριον τὸν Θεόν. Μὴ δὴ οὖν ἐκπειράζωμεν τὸν Θεὸν πολλαπλασιάζειν τὰ θαύματα, μηδεμιᾶς κατεπειγούσης ἀνάγκης. Ἰκανὸν θαῦμα τὸ ἄσηπον διατηρεῖσθαι τὸ καθαρὸν ἁγίασθὲν ὕδωρ, καθάπερ δὴ συντηρούμενον καὶ περιφρουρούμενον, ἵνατί ἄφθορον ζητοῦμεν τὴν διάρκειαν καὶ τοῦ ρερυπωμένου καὶ τοῦ ἀπαρακαλύπτου καὶ τοῦ, ὥς ἔτυχε, παρερριμμένου; Ἀλλὰ γὰρ ἔστω, ἐπειδὴ ὁ Παρθένιος βούλεται, σήπεται πᾶν ὕδωρ ἁγίασθὲν καὶ ὄζει, τί τὸ ἐντεῖθεν; τί διὰ τούτου δεῖξαι ἢ συστῆναι δισχυρίζεται; Τὸ ὕδωρ ἁγιάζεται, ἀλλ' οὐ μεταβάλλεται. Διέλθῃ τὴν τοῦ ἡγιασμένου ὕδατος ἱερολογίαν, οὐχ εὐρήσεις ἐν αὐτῇ τὸν ἱερέα εὐχόμενον ἀφθαρτισθῆναι τὸ ὕδωρ, ἀλλὰ χρίν Θεοῦ ἐν αὐτῷ ἐπιφοιτῆσαι πρὸς κάθαρσιν ἁμαρτημάτων καὶ ἁγιασμὸν ἡμέτερον. Οὐδὲν οὖν ἄτοπον συνορῶ, εἰ τὸ ὕδωρ διαφθείρεται· οὐδὲ

γὰρ ἄρθρον πίστεώς ἐστιν, οὐδὲ νόμος ἐκκλησιαστικὸς κελεύων ἡμᾶς πιστεύειν, ὅτι τὸ ἡγιασμένον ὕδωρ ἀρθαρτίζεται. Λέγομεν δὲ καὶ πιστεύομεν, ὅτι οὐδέποτε σήπεται, οὐδὲ δυσωδεῖ, ἐπειδὴ ὀρῶμεν αὐτὸ μηδὲ σηπόμενον μηδὲ ὄζον. Εἰ δὲ τᾶναντία συμβαίνειν ὑπόμειθα, τᾶναντία ἀναμαρτήτως πιστεύσομεν καὶ ἀπροσπταίστως ἔροῦμεν. Βλέπω δὲ ὁ Παρθένιος μὴ τοί γε κατὰ τῆς πρακτικῆς ἀληθείας φέρεται καὶ τὴν κοινὴν ἀπερισκέπτως ἔξαρονόμενος πείραν, θαῦμα καταργῆσαι σπουδάζει, ὅπερ δὴ ἐνεργούμενον μὲν δόξα ἐστὶ τῆς τῶν ὀρθοδόξων ἐκκλησίας καὶ καύχημα, μὴ τελούμενον δὲ οὐδεμίαν μομφὴν προστρίβει αὐτῇ, οὐδὲ μῶμον ἐπιφέρει οὐδένα. Καὶ ταῦτα δὴ περὶ τοῦ τῶν σῶν προβλημάτων δευτέρου. Λέγει δὲ ὁ Παρθένιος περὶ τοῦ τῆς θείας Εὐχαριστίας ἄρτου, ὅτι εἰ μὲν ὕγρός ἐστι σκληρικῶς καὶ τούτου γενομένου οὐκέτι ἐστὶ Χριστοῦ σῶμα· ὁ δὲ καὶ τὴν τρίτην σοι ἐγέννησεν ἀπορίαν καὶ ἐτάραξέ σε, ὥς ἔφη, σφόδρα. Μὴ δὴ ταρασσέσθω σου, ἀγαπητέ, ἡ καρδιά, πίστευε εἰς τὸν Θεὸν καὶ εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν πίστευε. Τοῦτο τοῖς θεσπεσίοις αὐτοῦ μαθηταῖς ὁ Σωτὴρ ἔφη, ὅτι καὶ αὐτοὶ εἰς χεῖρας ἀνόμων ὀρῶντες αὐτὸν παραδιδόμενον καὶ ἐπὶ τὸ παθεῖν μολοῦντα, τὴν καρδίαν ἐταράττοντο· καὶ γὰρ τῆς ἀπὸ τῶν αἰσθήσεων πληροφορίας ἢ ἀπὸ τῆς πίστεως πολλῶ βεβαιότερα ἐστὶ καὶ ἀσφαλεστέρα· διὸ καὶ ὁ πανεύφημος Πέτρος, ὁ αὐταῖς ὤψεσιν αὐτοῦ ἰδὼν τὸν Κύριον καὶ πρὸ τοῦ πάθους τὰ πολλὰ καὶ μεγάλα κατεργαζόμενον θαύματα καὶ ἐν τῷ καιρῷ τοῦ πάθους τὴν κτίσιν ἀλλοιώσαντα καὶ μετὰ τὸ πάθος ἰδίαις ἀκοαῖς τὴν ὑπ' οὐρανοῦ ἐνεχθεῖσαν φωνὴν ἐν τῷ ὄρει τῷ ἁγίῳ ἀκούσας, ἠγεῖτο δ' οὖν ὅμως τὰ προφητικὰ περὶ τοῦ Κυρίου λόγια, ὧν εἶδεν, ὧν τε ἤκουσε, βεβαιότερα· «οὐ γὰρ σεσοφισμένοις μύθοις, φησὶν, ἐξακολουθήσαντες ἐγνώρισάμεν ὑμῖν τὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ δύναμιν καὶ παρουσίαν, ἀλλ' ἐπόπται γεννηθέντες τῆς ἐκείνου μεγαλειότητος· λαβὼν γὰρ παρὰ Θεοῦ καὶ Πατρὸς τιμὴν καὶ δόξαν φωνῆς, ἐνεχθείσης αὐτῷ τοιαύδε ὑπὸ τῆς μεγαλοπρεποῦς δόξης, οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός, εἰς ὃν ἐγὼ ἠυδόκησα, καὶ ταύτην τὴν φωνὴν ἡμεῖς ἠκούσαμεν ἐξ οὐρανοῦ ἐνεχθεῖσαν σὺν αὐτῷ ὅντιες ἐν τῷ ὄρει τῷ ἁγίῳ καὶ ἔχομεν βεβαιότερον τὸν προφητικὸν λόγον». Ἄκουε καὶ ἐπόπτης ἐγένετο καὶ ἀκηρατής, εἶχε μὲν τοι ὁ τρισμακάριστος βεβαιότερον τὸν προφητικὸν λόγον. Ἡμεῖς δὲ οὐχὶ προφητικόν, ἀλλὰ δεσποτικὸν καὶ θεϊκὸν ἔχομεν λόγον· «λάβετε γάρ, φησί, φάγετε, τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου». Διὸ καὶ αἱ αἰσθήσεις ἐν τῷ τῆς εὐχαριστίας μυστηρίῳ οὐ σῶμα Χριστοῦ καὶ αἷμα ἡμῶν δείκνυσαν, ἀλλ' ἄρτον καὶ οἶνον, ἡμεῖς ὅμως τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον ἔχοντες βεβαιότερον, οὐδὲ ὅλως αὐταῖς πειθόμεθα. Ἐπεὶ

οἶνον ἄρτον καὶ οἶνον ἐν τῇ θείᾳ Εὐχαριστίᾳ καὶ ὁρῶντες καὶ ψηλαφῶντες καὶ ὁσφραϊνόμενοι καὶ γευόμενοι τὸ σύνολον οὐ ταραττόμεθα, ἀλλ' ἀδυστάκτως πιστεύομεν, ὅτι σῶμα Χριστοῦ ἐστὶν ὁ ἄρτος καὶ αἷμα αὐτοῦ ὁ οἶνος, ἵνατί ἔπειτα ὁρῶντες τὸν φυλαττόμενον ἁγιασθέντα ἄρτον εἰρωτιῶντα ἢ σκληρικῶντα, ὡς λέγει ὁ Παρθένιος, σκανδαλιζόμεθα; Τὸ τῆς Εὐχαριστίας μυστήριον τῶν ἄλλων μυστηρίων ὑψηλότερόν ἐστι καὶ φρικωδέστερον, νοῦ ἄνθρωπινῳ ἀχώρητον καὶ γλώσσει πηλίνῃ πάντῃ ἀνέκφραστον, ἐρεῦνης οὐ φέρει, οὐδὲ σχολαστικὴν ἐπιδέχεται πολυπραγμοσύνην· διὸ δειλιῶ καὶ τρέμω, ἐπειδὴν νοῦν μικρόν τι περιέργον ἐπ' αὐτῷ ἐπιστήσω καὶ γλώσσαν ὁρμῶσαν φιδέγγεσθαι. Ἐρῶ δ' οὖν ὅμως, τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι θαρρήσας, ὅσα βραχύ τι καὶ ὀπωσοῦν τὴν προκειμένην καυτησιγίσει δύναται περιεργίαν, καὶ οὐδὲ ποσῶς ἐξικνεῖται τὸ τοῦ μυστηρίου ὑπέρτατον ὕψος.

(ἀκολουθεῖ)

Κ. Ι. Δυοβουνιώτης

ΑΝΕΚΔΟΤΟΙ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ
ΕΥΡΕΘΕΙΣΑΙ ΕΝ Τῇ ΙΕΡᾷ ΜΟΝῃ ΒΕΛΑΝΙΔΙΑΣ

Τὰ ὧδε δημοσιευόμενα μοναστηριακὰ ἔγγραφα ἀπόκεινται ἐν τῷ ἀρχεῖῳ τῆς κατὰ Μεσσηνίαν ἱερᾶς Μονῆς Βελανιδιάς. Ἐκ τοῦ πρώτου τῆς σειρᾶς ἐγγράφου καταμανθάνομεν ὅτι ἡ Μονὴ Βελανιδιάς καὶ ἡ ἡμίωρον ταύτης ἀπέχουσα Μονὴ τοῦ προφήτου Ἡλιοῦ κατὰ τὸ ἔτος 1729 ἦσαν ἡνωμένοι, Ἑγούμενον μάλιστα κοινὸν ἔχουσαι τὸν Ἐπίσκοπον Διονύσιον. Ποίας ἐπισκοπῆς ἦτό ποτε ἐπίσκοπος ὁ εἶτα Ἑγούμενος Διονύσιος ἄγνωστον τυγχάνει, διότι οὐδεμία ἄλλοτε ἐσώθη πληροφορία περὶ τε τοῦ προσώπου τοῦ Ἐπισκόπου Διονυσίου, καὶ περὶ τοῦ ἀσυνήθους γεγονότος τῆς εἰς Ἑγούμενον ἀναρρήσεως αὐτοῦ, ἀναμφιβόλως ὅμως φαίνεται ὅτι ὁ Ἐπίσκοπος Διονύσιος παραιτηθεὶς τῆς τε Ἐπισκοπῆς καὶ Ἱερωσύνης τὸ ἀγγελικὸν ἀναλαβὼν σχῆμα θὰ ἐμόναζεν εἰς μίαν τῶν δύο μονῶν ὅτε ἐξελέγη Ἑγούμενος.

Αἱ κατὰ τὸ 1729 ἀναφαινόμεναι ἡνωμένοι Μοναὶ ἐχωρίσθησαν πάλιν, καὶ κατὰ τὸ 1833 ἔτος ἡ Μονὴ τοῦ προφήτου Ἡλιοῦ διελύθη, σήμερον δὲ εὐρίσκεται ἡ Μονὴ αὕτη εἰς ἐρειπιώδη κατάστασιν, μόνον τοῦ ἀρχαίου Ναοῦ ἐξωγραφισμένου διασωζομένου. Τὸ ἐν λόγῳ σημεῖωμα εἶναι ἀπόδειξις τοῦ Ἐξάρχου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας Ἰωάσαφ ὅτι ἔλαβε τὴν ἐτήσιον εἰσφορὰν τῶν Μονῶν τούτων διὰ τὴν ὁγδόην Ἰνδικτιῶνα.

Τὸ δεύτερον ἔγγραφον φέρον χρονολογίαν 2 Σεπτεμ. 1736 εἶναι ἀπόδειξις τοῦ πρωτονοταρίου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας ὅτι ἔλαβε παρὰ τοῦ Ἱγουμενίου τῆς Μονῆς Βελανιδιάς Παρθενίου δύο ἐτήσια ἐπιδόματα τῆς Μονῆς πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον. Ἐκ τοῦ σημειώματος τούτου μανθάνομεν ὅτι αἱ δύο Μοναὶ Βελανιδιάς καὶ προφήτου Ἡλιοῦ, αἱ κατὰ τὸ 1729 ἡνωμέναι μὲ κοινὸν Ἱγούμενον τὸν Ἐπίσκοπον Διονύσιον, κατὰ τὸ 1736 ἔτος ἦσαν ἤδη κεχωρισμέναι ἰδίους ἔχουσαι Ἱγουμενούς.

Τὸ τρίτον σημείωμα ἀποστέλλει ὁ πρωτονοτάριος τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας τῇ 12 Ἰανουαρίου 1737 πρὸς τοὺς Ἱγουμενούς τῶν δύο ἀνωτέρω Μονῶν, κατ' ἐντολὴν τοῦ ἐν τῇ πρώτῃ ἐγγράφῳ ἀναφερομένου Ἰωάσαφ, ὃν προσαγορεύει ἐφημέριον τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, ἐπισυνάπτων αὐτοῖς τὰς ἀποδείξεις τῶν ἐτησίων τῶν ἄνω Μονῶν εἰσφορῶν, παραλείπει δέ, ὡς ἀναγράφει, ν' ἀποστείλῃ καὶ *πατριαρχικὴν ἀπανταχοῦσαν* πρὸς ἀποφυγὴν ἐξόδων. Ἦσαν δὲ αἱ ἀπανταχοῦσαι πατριαρχικαὶ ἐγκύκλιοι πρὸς ἀσφάλειαν τῶν Σταυροπηγιακῶν Μοναστηρίων, ὅσα ἐξεπλήρουν ἐγκαίρως τὰς πρὸς τὸ Πατριαρχεῖον εἰσφοράς.

Τὸ τέταρτον σημείωμα εἶναι ἀπόδειξις τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ ἐθνομάρτυρος ἀπὸ 1 Μαρτίου 1798, δι' ἧς βεβαιοῦται ὅτι ἡ ἱερὰ Μονὴ Χρυσοπηγῆς, ἡ ἐν θέσει Βελανιδιάς, ἐπλήρωσε γρόσια 75 διὰ τὴν ἐτήσιον αὐτῆς εἰσφοράν.

Τὸ πέμπτον σημείωμα εἶναι ἀπόδειξις τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Ἱερεμίου ἀπὸ 1 Μαρτίου 1809, δι' ἧς βεβαιοῦται ὅτι ἡ Σταυροπηγιακὴ Μονὴ τοῦ προφήτου Ἡλιοῦ ἐπλήρωσε γρόσια 83 τὴν ἐτήσιον αὐτῆς εἰσφοράν. Τὸ σημείωμα τοῦτο ἰδιαιτέραν ἔχει ἀξίαν ὡς φέρον τὰς αὐτογράφους ὑπογραφὰς τῶν ἐθνομαρτύρων ἀρχιερέων τοῦ Ἐφέσου Διονυσίου τοῦ Καλλιάρχου καὶ τοῦ Νικομηδείας Ἀθανασίου.

Τὸ ἕκτον σημείωμα εἶναι ἀπόδειξις τῆς ἐν Τριπόλει

Πελοποννησιακῆς Γερουσίας ἀπὸ 20 Μαρτίου 1821 φέρουσα τὰς ὑπογραφὰς τοῦ Ἐπισκόπου Βρεσθίνης Θεοδωρήτου ὡς προέδρου, τοῦ γνωστοῦ ιστοριογράφου Ἀμβροσίου Φραντζῆ πρωτοσυγκέλλου καὶ τοῦ ἀρχιμανδρίτου Γρηγορίου Δικαίου Παπαφλέσσα, δι' ἧς βεβαιοῦται ὅτι ἡ Μονὴ Βελανιδιάς ἐμέτρησε χίλια γρόσια διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ ἔθνους. Καὶ τὸ σημείωμα τοῦτο πολλὴν ἔχει ἀξίαν διὰ τὰς αὐτογράφους ὑπογραφὰς ἰδίως τοῦ τελευταίου.

Διὰ τῆς παρούσης ἡμετέρας ἀποδείξεως δηλοποιῶ, ὡς ἔλαβον παρὰ τοῦ θεοφιλεστάτου Ἐπισκόπου κυρ. Διονυσίου τοῦ καὶ Ἡγουμένου τῶν Μοναστηρίων ἐπονομαζομένων τῆς Βελανιδιάς καὶ τοῦ προφήτου Ἡλιοῦ καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς ἀσκουμένων πατέρων τὸ ἐτήσιον τῆς μετ' ὀλίγον ἐλευσομένης ὀγδόης ἰνδικτιῶνος καὶ ἐξώφλησα· ὅθεν εἰς ἔνδειξιν ἐδόθη τῇ αὐτοῦ θεοφιλίᾳ καὶ ἡ παροῦσα ἀπόδειξις. αψκθ'.

Ὁ Καθολικὸς Ἐξαρχος καὶ Ἐπίτροπος Ἰωάσαφ.

Διὰ τῆς παρούσης ἡμετέρας ἀποδείξεως δηλοποιῶ, ὅτι ἔλαβον τὸ ἐτήσιον παρὰ τοῦ Ἡγουμένου τοῦ ἱεροῦ πατριαρχικοῦ καὶ σταυροπηγιακοῦ μοναστηρίου τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου, τῆς ἐπιλεγομένης Βελανιδιάς, ἐν ἱερομονάχοις καὶ πνευματικοῖς πατράσι κυρ. Παρθενίου καὶ τῶν σὺν αὐτῷ ἀσκουμένων πατέρων τῆς μετ' ὀλίγον ἐλευσομένης δεκάτης πέμπτης καὶ τῆς μετ' αὐτὴν ἐλευσομένης πρώτης, δηλαδὴ δύο ἐτησίων καὶ ἐξώφλησε. Ὅθεν εἰς ἔνδειξιν ἐδόθη εἰς χεῖρας αὐτοῦ τὸ παρόν μου. αψλστ'. Σεπτεμ. β'.

Ὁ Πρωτονοτάριος τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας καὶ καθολικὸς ὑμῶν Ἐξαρχος βεβαιοῦ.

Πανοσιώτατοι καὶ αἰδεσιμώτατοι καθηγούμενοι τῶν

κατὰ τὴν Καλαμιάταν δύο ἱερῶν πατριαρχικῶν καὶ σταυροπηγιακῶν μοναστηρίων τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς Βελανιδιάς καὶ τοῦ προφήτου Ἰλίου, τὴν ὑμετέραν ἀγιωσύνην περιχαρῶς προσαγορεύων εὐλαβῶς κατασπάζομαι δεόμενος τοῦ ἁγίου Θεοῦ, ὅπως διαφυλάτῃ ὑμᾶς ἐν ὑγείᾳ, εὐτυχίᾳ καὶ πάσῃ ἄλλῃ χαρᾷ. Ὁ ἀδελφός μας καὶ φίλος σας πανοσιώτατος ἐφημέριος τῆς Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας κύριος Ἰωάσαφ μᾶς παρεκάλεσε νὰ σᾶς στείλωμεν τὰς ἀποδείξεις τῶν ἐτησίων σας τῶν αὐτῶν μοναστηρίων καὶ ἰδοὺ κατὰ τὴν αἴτησίν του σᾶς τὰ στέλλομεν. Πθέλωμεν νὰ σᾶς στείλωμεν καὶ πατριαρχικὴν ἀπανταχοῦ, πλὴν ἀποφεύγοντες ἓνα μὲν τὰ ἔξοδα, ἄλλο δὲ γνωρίζοντες πῶς ἡ ὑπεράσπισις τοῦ κατὰ τόπον ἀρχιερέως εἶναι ἀρκετὴ πρὸς βοήθειαν τῶν μοναστηρίων, δὲν τὴν ἐστείλαμεν, μόνον ἐγράψαμεν τὸν Ἅγιον Μονεμβασίας καὶ τὸν παρεκάλεσαμεν φιλικῶς καὶ ἐλπίζομεν πῶς θέλει σᾶς ἔχῃ εἰς τὴν ὑπεράσπισιν καὶ βοήθειάν του ἀρχοῦντος, καὶ πρέπει καὶ ἡ ἀγιωσύνη σας νὰ δεικνύητε πρὸς τὴν αὐτοῦ πανιερότητα τὴν πρέπουσαν πειθὼ καὶ εὐλάβειαν διὰ τὴν σύστασιν καὶ κυβέρνησιν τῶν μοναστηρίων σας· ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὸ ἔξης γράφομενίς μας τὴν ὑγείαν σας καὶ ὅτι ἄλλο σας χρειώδεις, θέλομεν σᾶς στέλλει τὰς ἀποδείξεις τῶν ἐτησίων σας· τὰ δὲ ἔτη ὑμῶν Θεόθεν πολλὰ καὶ εὐτυχῇ. ἀψλζ. Ἰανουαρ. ιβ'.

† Ὁ Πρωτονοτάριος τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας καὶ καθολικὸς ὑμῶν ἑξαρχος.

**Γρηγόριος Ἐλέω Θεοῦ Ἀρχιεπ. Νέας Ρώμης
καὶ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης**

Ἡ Μετριότης ἡμῶν μετὰ τῶν περὶ αὐτὴν ἱερωτάτων συναδέλφων αὐτοῦ ἀρχιερέων καὶ ὑπερτίμων διὰ τῆς παρουσίας ἡμετέρας πατριαρχικῆς καὶ κοινῆς ἀποδείξεως δηλοποιεῖ, ὡς τὸ ἱερὸν καὶ σεβάσιμον ἡμέτερον πατριαρχι-

κὸν σταυροπηγιακὸν μοναστήριον, τὸ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Μονεμβασίας, τιμώμενον ἐπὶ τῷ ὀνόματι τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου τῆς κυρὰ Χρυσοπηγῆς περὶ τὴν Καλαμάταν κατὰ τὴν τοποθεσίαν Βελανιδιάν, ἐπλήρωσεν εἰς τὸ κοινὸν τῆς καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, κατὰ τὸν ἥδη ἐκτεθέντα περὶ τῶν σταυροπηγιακῶν Μοναστηρίων Πατριαρχικὸν καὶ Συνοδικὸν τόμον, τὴν συνοδικῶς διορισθεῖσαν ἐτήσιον ποσότητα μέχρι πρώτης Μαρτίου τρέχοντος, χιλιοστοῦ ἑπτακοσιοστοῦ ἑνενηκοστοῦ ὀγδόου τρέχοντος ἔτους, οὕσαν γρόσια 75, καὶ ἐξώφλησα· ὅθεν εἰς ἔνδειξιν ἐγένετο καὶ ἡ παροῦσα ἡμετέρα πατριαρχικὴ καὶ συνοδικὴ ἀπόδειξις καὶ ἐστάλη τοῖς ἐν αὐτῷ πατράσι. ρψνη'. Μαρτ. α.'

Ὁ Προύσης Ἀνθιμος.

**Ἰερεμίας Ἀρχιεπ. Νέας Ρώμης καὶ
Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης.**

Ἡ Μετριότης ἡμῶν μετὰ τῶν περὶ αὐτὴν ιερωτάτων συναδέλφων αὐτῆς ἀρχιερέων καὶ ὑπερτίμων διὰ τῆς παρούσης ἡμετέρας πατριαρχικῆς καὶ κοινῆς ἀποδείξεως δηλοποιεῖ, ὡς τὸ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Μονεμβασίας ἱερὸν καὶ σεβάσμιον ἡμέτερον πατριαρχικὸν καὶ σταυροπηγιακὸν μοναστήριον, τὸ τιμώμενον ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ προφήτου Ἡλιοῦ, ἐπλήρωσε πρὸς τὴν καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ τὸ διορισθὲν αὐτῷ ὡς ἐτήσιον κατὰ τὸν προεκκεδομένον Συνοδικὸν τόμον τοῦ τρέχοντος χιλιοστοῦ ὀκτακοσιοστοῦ ἐνάτου σωτηρίου ἔτους, ἥτοι γροσ. 83 καὶ ἐξώφλησε· τοῦ δὲ ὀγδόου ἔτους τὰ ἐτήσια κοινῇ συνοδικῇ γνώμῃ ἀφέθησαν πρὸς πάντα τὰ μοναστήρια διὰ νὰ συμβαδίζωσι συγχρόνως μὲ τὸ τρέχον ἔτος· ὅθεν εἰς ἔνδειξιν ἐγένετο ἡ παροῦσα ἡμετέρα πατριαρχικὴ καὶ συνοδικὴ ἐξοφλητικὴ ἀπόδειξις καὶ ἐστάλη τοῖς ἐν αὐτῷ ὀσιωτάτοις πατράσι. ρωθ'. Μαρτ. α.'

Ὁ Ἐφέσου Διονύσιος, ὁ Νικομηδείας Ἀθανάσιος.

Ἡ Πελοποννησιακὴ Γερουσία ἔλαβεν ἀπὸ τὴν ἱερὰν Μονὴν Βελανιδιᾶς δι' ἀνάγκην τοῦ ἔθνους δάνεια γρόσια χίλια ἀρ. 1000, ἀποδοτέα εἰς τρίχρονον διορίαν ἀνὰ ἓν τρίτον ἕκαστον ἑνιαυτὸν μὲ τὸν τόκον αὐτῶν, ἀνὰ ὀκτὼ εἰς τὰ ἑκατὸν τὸν χρόνον καὶ πρὸς ἔνδειξιν· 1822 20 Μαρτίου, Τριπολιτσιᾶ.

ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΗ
ΓΕΡΟΥΣΙΑ
(Τ. Σ.)

Ὁ Βρεσθένης Θεοδώρητος, Πρόεδρος
Ὁ Πρωτοσύγκελλος Ἀμβρόσιος
Ὁ Ἀρχιμανδρίτης Γρηγόριος Δικαῖος

ἀρχ.μ. ΙΕΖΕΚΙΗΛ ΒΕΛΑΝΙΔΙΩΤΗΣ

Γ Ν Ω Μ Α Ι

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΚΑΘ' ΗΜΑΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ

Ζήτημα ζωτικώτατον ἀπ' αἰώνων ἔχει καταστῆ τὸ «ὅποια τις πρέπει νὰ εἶναι ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Μουσική». Σήμερον δὲ παρ' ἡμῶν τὸ ζήτημα τοῦτο ἀπολέσαν τὸν ἀρχικὸν αὐτοῦ σκοπὸν περιορίσθη εἰς τὸ **περὶ ἑναρμονίσεως ἢ μὴ τῆς ὑπαρχούσης τοιαύτης**.

Προτιθέμενός τις νὰ πραγματευθῇ περὶ τοῦ προκειμένου ἀνάγκη οὐσιωδεστάτη εἶναι ν' ἀπαλλαγῇ ἀπὸ πάσης προκαταλήψεως καὶ ἐπιηρεασμοῦ, ἵνα δυνηθῇ ὁποσοῦν νὰ ἐκφέρῃ γνώμην τοῦλάχιστον λογικὴν καὶ βίαιον, ἂν μὴ ἀξιοῦσαν αὐθεντικότητα. Πρώτιστον δὲ στοιχεῖον ἐκάστον ἀναλαμβάνοντος τὸ θέμα τοῦτο ὀφείλει νὰ εἶναι ἡ ἐξ ἀντικειμένου ἐξέτασις τοῦ πράγματος, διότι ἡ ὑποκειμενικὴ τοιαύτη ἤθελεν ἀγάγει ἡμᾶς εἰς πολυδαίδαλον σύνολον θεωριῶν καὶ δὴ καὶ ἀντιθέτων, ἥμιστι ἐποικοδομητικῶν μιᾶς τέχνης ἢ ἐπιστήμης. Εἰρήσθω δὲ καὶ ὅτι πολλάκις ὁ κάλαμος τοῦ λογίου ἀγόμενος ὑπὸ τῆς ἀνωτέρω δευτέρας περιπτώσεως, ἐπείγεται νὰ θεραπεύσῃ τὴν τάσιν αὐτοῦ εἰς τὸ νὰ ἐπιβάλῃ τὰς ἀτομικὰς τὸν ἀντιλήψεις ὥς τὴν ἀπόλυτον ἀλήθειαν. Πλὴν ὑπὸ τὴν τάσιν ταύτην λανθάνει πολλάκις σημαντικὸς κίνδυνος. Δὲν ἀρνούμεθα τὸ ἐκ τῆς ποικιλίας γνωμῶν καὶ ἀντιλήψεων ἐπωφελές, ἀλλὰ στέργομεν τοῦτο, ἐφ' ὅσον ὑπερθεῖν ταύτης κυριαρχεῖ, ὥς ἀξιοματικὸς σκοπός, ἡ ἐνότης τῆς ἀληθείας καὶ μόνον αὕτη. Καὶ ἤδη ἐπὶ τὸ προκείμενον.

Σήμερον πολλῶν διάφορα ἐπιζητούντων—τῶν πλείστων κατ' ἐπιπολὴν ἐξεταζόντων τὰ πράγματα—δύο δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν μεγάλης τάξεως καὶ σοβαράς: τὴν τῶν συντηρητικῶν καὶ τὴν τῶν

μεταρρυθμιστῶν. Ὁ σκοπὸς τῶν πρώτων ἐκ τῆς προσωπικῆς αὐτῶν καθίσταται πρόδηλος, τῶν δὲ δευτέρων εἶναι ἡ ἐναρμόνισις τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν Μουσικῆς. Ὑπῆρξε καὶ ὑπάρχει καὶ ἡ τάξις ἐκείνη, ἣτις ἐνεστερνίσθη τὴν ἰδέαν τῆς παντελοῦς ἀλλαγῆς τῶν μελῶν χάριν τῶν νεωτέρων ἀρμονικῶν νόμων. Τοὺς ἰσχυρισμοὺς καὶ τὰς θεωρίας αὐτῶν καίτοι οὐδόλως λαμβάνομεν ὑπ' ὄψιν, ὅμως δυνάμεθα καὶ πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἡ τάξις αὕτη διὰ τοῦ ἀλογίστου ὕψος καὶ τολμηροῦ πρὸς καινοτομίαν ὁργανισμοῦ τῆς ὠφέλησεν ἀρνητικῶς τὴν Μουσικὴν ἡμῶν, διότι ἐφείλκυσε τὴν προσοχὴν πολλῶν, οἵτινες μορφώσαντες γνώμην τινὰ πρὸς προάσπισιν αὐτῆς, ἀτήρησαν τὴν ἀνωτέρω τάξιν τῶν μεταρρυθμιστῶν. Ὡς τοιούτου ὀφέλους πρὸξενον πολλὰκις μᾶς παρουσιάζει τὸ κακὸν ἡ ἱστορία. Καὶ σήμερον δὲ ἐὰν δὲν ἐνεφανίζετο τάξις τις λογίων διὰ τοῦ γνωστοῦ ὁργάνου διαδίδουσα τὴν λατρείαν τῆς ἰδέας, δὲν θὰ ἀπηλλατιτόμεθα τοῦ δεινοῦ ἐφιάλτου τοῦ δασκαλισμοῦ (=σχολαστικισμοῦ). Λέγοντες δὲ κακὸν ἐννοοῦμεν τὰς πεπλανημένας τινῶν γνώμας, ἃς ἐκ κακῆς καὶ πλημμελοῦς τῶν πραγμάτων ἀντιλήψεως μορφώσαντες, προσπαθοῦσι νὰ ἐπιβάλωσιν αὐτάς ἐπὶ τῶν λοιπῶν ὁμοτέχνων. Πλὴν καὶ τοῦτο δὲν φαίνεται παραβλάπτον· τοῦναντίον ἐλέγχει δοῶσιν καὶ προοδευτικότητα. Ἐκ τῆς κινήσεως πάντοτε παράγεται ζωὴ, ἐκ δὲ τῆς στασιμότητος θάνατος. Διὰ τοῦτο ἀκριβῶς ἔπρεπε τὸ στάδιον νὰ κηρυχθῇ ἐλευθέρον εἰς πάντας καὶ πάντες κατὰ τὸ μέτρον τῶν δυνάμεων τῶν νὰ παράγωσιν τι **καθδύναμιν ἔρδειν καὶ θεῶ φίλον**. Εὐρισκόμεθα δυστυχῶς εἰς τοσαύτην σύγχυσιν καὶ ἀοριστίαν, ὥστε οὔτε εἰς, οὔτε δέκα, οὔτε ἑκατὸν εἶναι δυνατόν νὰ ἐξαγάγωσιν ἡμᾶς ἐξ αὐτῆς. Ἐχομεν ἀνάγκην πλειόνων σκαπανέων καὶ ἀναδιρητῶν καὶ ἐργασίας μεγάλης. Καὶ οἱ ὀλίγοι δὲ ὑπάρχοντες πολὺ σπανίως, ἂν ὅχι οὐδέποτε, συνεζήτησαν θέματα τι ὑπὸ πνεῦμα εἰρηνικὸν ἀβρὸν καὶ φιλάδελφον, ὅπερ εἶναι μάλιστα συντελεστικόν.

Ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἐμφανίζονται τύποι τινὲς ἐπὶ τῆς σκηνῆς, οἵτινες, εἴτε ἐκ πεποιθήσεως, εἴτε διότι τοιούτους τοὺς ἀπαιτεῖ ἡ τοιαύτη ἢ τοιαύτη αὐτῶν προσωπία, προσπαθοῦσι δι' ὅλης τῆς ἐντάσεως τῶν νεύρων τῶν καὶ τῆς δυνάμεως τῶν πνευμόνων τῶν νὰ καὶ νὰ νὰ πείσωσι τὸ κοινὸν περὶ τοῦ ἀναμφισβητήτου κύρους τῶν λεγομένων τῶν. Τῶν τοιούτων ἐλατήριον, ὅφ' οὐ καὶ μόνου ἄγονται εἶναι ὁ ἐγωϊσμὸς καὶ... εἴτι ἄλλο... Ἀμιλλα καὶ σκοπὸς εὐγενῆς εἶναι ἄγνωστα εἰς αὐτοὺς.

Οὐαὶ δὲ εἰς τὸν θελήσαντα νὰ ἀντικρούσῃ τὰς θεωρίας αὐτῶν. Πίπτουσι πάσαντα ἀπὸ τοῦ ἡθικοῦ ἐπιπέδου, εἰς ὃ ἔταξε καὶ θέλει

αὐτοὺς ἢ ἐπιστήμη καὶ κυλίνονται εἰς εὐτελεῖς προσωπικοὺς ὑπαινιγμοὺς, πρόσθετες δὲ καὶ ὕβρεις καὶ οὕτω ἐξοφλοῦσι τὸ πρὸς τήν, ἣν θεωρεῖται, ἐπιστήμην ὀφειλόμενον χρέος. Τοιαύτη ἡ κατακλείς καὶ ὁ ἐπιδόξος τῶν συζητήσεων αὐτῶν. Τοῦτο καθ' ἡμᾶς ἐλέγχει καὶ πενίαν εἰς σοβαρὰ ἐπιχειρήματα καὶ ἔλλειψιν τῆς σχετικῆς ἡθικῆς.

Ἐλθωμεν τώρα ἐπὶ τὰς δοξασίας ἐκατέρας τῶν ἀντιθέτων μερίδων.

Ὅντως ἐπαινετός καὶ ἐθνοπρεπὴς ὁ ζῆλος, ὃν οἱ συντηρητικοὶ ἐπιδεικνύουσιν ὑπὲρ τῶν πατρίων.

Ἀλλὰ μὴ λησμονῶμεν ὅτι τὰ πάτρια τότε ἔχουσιν ἄξιαν καὶ εἶναι ἄξια ἐνθέρμου καὶ ὀλοψύχου προασπίσεως, ὅταν ταῦτα ἐγκλείωσιν ἐν ἑαυτοῖς ποιάν τινα ἄξιαν, ἐὰν συνδέωνται μὲ ἱστορικά γεγονότα τιμῶντα τὸ ἔθνος, ἢ ἔπαιξαν μέρος σπουδαῖον ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Τότε πράγματι ἔχει καθῆκον πᾶς τις νὰ περιφρουρῇ καὶ σῶξῃ τὰ πάτρια. Ἐπιμένουσιν εἰς τὴν παραδοχὴν τοῦ ἐν χρήσει συστήματος, βαυκαλιζόμενοι μὲ τὴν ἰδέαν ὅτι κατέχουσιν *ἐκ παραδόσεως* αὐτὴν τὴν ἀρχαίαν Βυζαντινὴν Μουσικὴν τῶν εὐκλεῶν χρόνων. Καθ' ἡμᾶς ἐπισφαλεστέρα βᾶσις δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ τῆς παραδόσεως.

Καὶ ἀγόμεθα εἰς τὴν γνωμοδότησιν ταύτην ἐκ τοῦ ἐπομένου συλλογισμοῦ. Πῶς εἶναι δυνατόν νὰ διατηρηθῇ καὶ νὰ ζήσῃ Μουσικὴ ὑπὸ δουλον καθεστῶς, ἥτις καὶ ἐλευθερίαν σχετικὴν ἀπαιτεῖ καὶ ψυχολογικὴν κατάστασιν εὐάρεστον, ὣν ἡμίωρησε τὸ ἡμέτερον ἔθνος μετὰ τό, κρίμασιν οἷς οἶδε Κύριος, μοιραῖον τέλος τῆς ἐλευθερίας του; Ὁ δύστηνος ραγιαῖς δὲν εἶχε τὸ δικαίωμα οὔτε τὴν κεφαλὴν του νὰ φέρῃ, ἂν μὴ ἐξηγόραζεν αὐτήν· ἐπομένως πῶς θὰ ἠδύνατο νὰ σκεφθῇ καὶ νὰ ἐπιζητήσῃ μέσα τερψιθυμίας; Ἄν ὑπάρχῃ τι, ὅπερ μετὰ τὸ ἐθνικὸν καὶ θρησκευτικὸν συναίσθημα εἶναι τὸ μᾶλλον ἀπρόσβλητον ἀπὸ ξένης ἐπηρείας, τοῦτο εἶναι ἡ γλῶσσα. Καὶ ὅμως βλέπομεν τὴν ἐλλειπὴν παραφθορὰν καὶ παραμόρφωσιν αὐτῆς, ἥτις ἐπηρεάζει τὴν δουλείαν. Πολλαχοῦ τέλεον ἀπώλετο καὶ ἀλλαχοῦ κατήντησεν ἀγνώριστος. Ἐχρειάσθη δὲ ἡ ἔμπειρος διαλογικὴ λάβις τοῦ Μεγάλου γλωσσολόγου, ὅπως ἐκκαθαρίσῃ κατὰ τὸ δυνατόν αὐτὴν καὶ ἀπαλλάξῃ τῶν ἀφθονοῦσων ξένων λέξεων.

Διατείνονται ὅτι ἡ ἐκκλησία καθὼς διέσωσε τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν οὕτω διέσωσε καὶ τὴν Μουσικὴν. Πλάνη! Ἡ γλῶσσα εὐρέθη ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καθὼς εὐρέθη καὶ τὸ θεμελιῶδες ἀρχιτεκτονικὸν σχέδιον ἐκείνου τοῦ ναοῦ, τοῦτέστιν ἀκίνητοῦσα. Οἱ ἱερεῖς καὶ τὰ τροπάρια εἶχον πλέον καθορισθῇ καὶ δὲν ἐπαιρέετο εἰς τὸν βουλόμενον νὰ εἰσαγάγῃ νέα. Ἄλλως τε ἀπαιτεῖτο δοκιμότης καὶ ἐμπειρία ἢ ἀνάλογος πρὸς

παραγωγὴν, ἣτις εἶχεν ἐκλείπει. Τοῦναντίον ἐν τῇ Μουσικῇ πάντοτε ἐσημειώθη ποιά τις κίνησις καὶ δὴ ὑπὸ Μουσικῶν ἀνεφοδιαστων καὶ ρεπόντων εἰς καινοτομίας συμβιβαζομένας πρὸς τὸ ἐπιρροτοῦν τότε πνεῦμα. Ἐβασίλευε δὲ τότε πνεῦμα ἐξωτερικισμοῦ ἢ τὸ καὶ ἀκριβέστερον ξενισμοῦ. Οἱ κατὰ καιροὺς συνθῆται, οὐδὲν ἄλλο ἢ τὸ τὴν ἀκοῇ ἢν ἡδύνον ἀποβλέποντες κατέφενγον εἰς τὴν ἑπὶ τὴν μουσικὴν καὶ ἐραυίζόμενοι γραμμὰς τε καὶ ὕφος ἐγίνοντο οὕτω ἀρεστοὶ εἰς τὸ περὶ αὐτοὺς κοινόν, τοῦ ὁποῦν τὰ ὦτα εἶχε καταπλημμυρήσει ἢ ἀνωτέρω μουσικῇ. Εὐεξήγητος δ' ὁ λόγος, δι' ὃν τὸ κοινὸν εἶχεν ἐκκλίνει τοσοῦτον. Ἐντεῦθεν βλέπομεν τὰ ἐν τοῖς ἀρχαίοις κώδιξιν ἀπαντῶντα: **μέλος Τατάρικον, μέλος Πέρσικον, Ναγμές, Ἀτζέμ Ἀσπράν, μέλος ἐξωτερικόν**, οἷον τὸ τοῦ Θεοφάνους Καρύκη Πατριάρχου Κων. πόλεως, κράτημα εἰς ἡχον Πλάγιον τοῦ Πρώτου, ἐν ᾧ ποιεῖται χοῦσι καὶ τουρκικῶν λέξεων, ὡς **δοστούμ, γελελιά, δζίνιμ** κ. ἄ. (Ὑπάρχει μεταξύ τούτων καὶ **μέλος ἐθνικόν**, ἀλλὰ δυσκολεῖται νὰ το προσδιορίσωμεν, τὸ μὲν ἔνεκα τοῦ ἀνεξηγήτου τῆς γραφῆς, τὸ δὲ διότι ὁ Πέτρος Μπρεκέτης εἰς κράτημα ἐπιγραφόμενον ἐθνικὸν ἐπιλέγει **τὸ καλούμενον ναγμές**). Τί δὲ νὰ εἴπωμεν περὶ τῶν μουσικογραφημάτων τοῦ Πέτρου Μπρεκέτου, τὰ ὁποῖα ὄξουσι καθολοκληρίαν σοφῶ καὶ μιναρῆ; Ἐὰν παρίδωμεν τὰ ἄλλα, τὸ πεντάφωνον (ἄτζεμ) ὅμως αὐτοῦ Χερουβικὸν καὶ Κοινωνικὸν καθὼς καὶ τὸν ἐκδεδομένον καλοφωνικὸν Εἰρμὸν «Λατρεῦειν ζῶντι θεῷ» οὐδαμῶς δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὡς μέλη Βυζαντινῆς Μουσικῆς.

Αὐτὸς δὲ πρωτοψάλτης Παναγιώτης ὁ Χαλαΐζόγλου (Αἰ. ΙΗ'), ἐφ' ὃν ἡ Μ. Ἐκκλησία ἐστήριξε τὰς περὶ μουσικῆς ἐλπίδας αὐτῆς, ἐπιστρέψας ἐξ Ἀγίου Ὄρους, ἔνθα ἐμαθήτευσε παρὰ τῷ περιωνύμῳ Δαμιανῷ τῷ Βατοπαιδινῷ, καὶ διορισθεὶς πρωτοψάλτης, συνέτεμε τὰς θέσεις καὶ ἐπομένως πολλὰ μέλη ἠλλοίωσεν ἀποβλέπων κατὰ Χρυσανθὸν **εἰς τὸ ἡδονικὸν ἐν ταύτῳ** καὶ καλλωπιστικόν. Τοῦτον μιμηθεὶς καὶ ὁ μαθητὴς αὐτοῦ Δανιὴλ ὁ πρωτοψάλτης ἐπεχείρησε νὰ εἰσαγάγῃ εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ μέλη **καὶ ἐξωτερικά, δηλαδὴ μέλη, τὰ ὁποῖα ἐσυνειθίζοντο εἰς τὸν καιρὸν τοῦ παρὰ τοῖς ὁργανικοῖς μουσικοῖς!** Φαίνεται δὲ ὅτι οὗτος συναναστρεφόμενος καὶ στενῶς ἐπικοινωνῶν μετὰ τοῦ Ζαχαρία τοῦ Χανεντὲ διεφθάρη τό τε ὕφος καὶ τὴν περὶ τὴν Ἐκκλ. μουσικὴν καλαισθησίαν. Παραλείπομεν τὰς ὡς **καλλωπισμοὺς** δικαιολογοιμένας αὐθαιρέτους ἀλλοιώσεις πολλῶν, ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς.

Ταῦτα θεωροῦμεν ἀρκετὰ ὑπὸ ἑποῖν μελωδικῆς διασκευῆς. Ἐπὶ δὲ τὸ ἐν χρήσει χορωδιακὸν σύστημα τὸν λόγον στρέφοντες θεω-

ροῦμεν πλάνην χείρονα τῆς πρώτης τὴν ἐκδοχὴν αὐτοῦ ὡς τοῦ ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν χρόνων ἀκμάσαντος. Σύμβολον παρακμῆς πολιτικῆς τε καὶ πνευματικῆς, πρὸς δὲ καὶ στερωσεως, οὐδέποτε κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἡλικίας του ἦκμασεν, οὐδέποτε ὑψώθη εἰς περιωπὴν τέχνης Ἑλληνικῆς. Παρακαταθήκη προγονικὴ καὶ κειμήλιον τῶν χρηζόντων στιλβώσεως, ὥπως ἐκτεθῶσιν εἰς τὰ ὄμματα τοῦ κοινοῦ. Ἄν δὲ βλέπομεν ὅτι ἠνέχθησαν αὐτὸ οἱ κατὰ καιροῦς ἄρμόδιοι, τοῦτο ἀποδοτέον εἰς τὴν ἔλλειψιν δυνάμεως παραγωγικῆς καὶ μεταρρυθμιστικῆς. Οὐδεὶς δὲ θὰ ἀρνηθῇ ὅτι ἀπὸ τῆς ἀλώσεως οὐδένα ἔχομεν νὰ ἐπιδείξωμεν Μουσικὸν ἄξιον τοῦ ὀνόματος, ἀντάξιον τοῦ Δαμασκηνοῦ, Κοσμά, Κουκουζέλη, Γλυκέος, Βρυεννίου, Παχυμέρη, Ψελλοῦ κ.τ.λ. Ἐν τούτοις ὑπάρχουσιν οἱ θιασῶται τοῦ συστήματος τούτου οἱ θεωροῦντες βεβήλωσιν ἐγκληματικὴν τὴν κατ' ἐλάχιστον μεταρρυθμίσιν αὐτοῦ. Θὰ ἐκηρυττόμεθα καὶ ἡμεῖς καὶ πᾶς φιλότιμος Ἕλλην θερμοὶ καὶ φανατικοὶ ὁπαδοὶ καὶ ὑπέρμαχοι μέχρις αὐταπαρνήσεως τούτου, ἐὰν οἱ ὑποστηρικταὶ του ἠδύναντο νὰ μᾶς πείσωσι περὶ τοῦ κέρους τῶν ιδεῶν των. Δυστυχῶς πράγματά τε καὶ ἱστορία μᾶς πείθουσι περὶ τοῦ ἐναντίου. Παραδεχόμεθα ἀνενδοιάστως ὅτι ἔχομεν ἀνάγκην μεγάλης καὶ οὐσιαστικῆς βελτιώσεως. Τὸ ρητὸν «τὰ ἀρχαῖα κρατεῖται» δὲν ἔχει λόγον ἐνταῦθα. Τὴν ἀνάγκην δὲ ταύτην ἔρχεται νὰ θεραπεύσῃ δύναμις μεγίστη, τὸ Πνεῦμα τῆς Μεταρρυθμίσεως. Οὐδὲν μέτρον, οὐδεμία ἰσχὺς—ἄλλως τε πᾶσα ἰσχὺς ἀνίσχυρος κατὰ τῆς ἀληθείας—θὰ δυνηθῇ νὰ ἀνακόψῃ τὸ ρεῦμα αὐτῆς, γεννηθείσης ἐκ τῆς Ἐξελίξεως τοῦ πανισχύρου τούτου καὶ ἀναποφεύκτου νόμου τῆς φύσεως. Τὰ πράγματα ἔλαβον πλέον τὴν πορείαν των, πορείαν τῆς ἐξελίξεως. Ὡστε ματαία πᾶσα ἀντίδρασις. Τόσον δὲ φυσικὴν θεωροῦμεν καὶ βλέπομεν τὴν ἐξέλιξιν ταύτην, ὥστε οὐδὲ θὰ ξενισθῶμεν τὸ παράπον, ὅταν προϊόντος τοῦ χρόνου θὰ ἴδωμεν ἄνδρας διακριθέντας ἐπὶ ἀξιοζήλῳ προασπίσει τῶν ὑπαρχόντων, προσχωροῦντας καὶ ἀσπαζομένους τὴν ιδέαν τῆς μεταρρυθμίσεως. Εἶναι ἄλλως τε ἀποδεδειγμένον ἀπ' αἰώνων ὅτι ἐν ταῖς ἐπιστήμαις καὶ τέχναις ἕκαστον σύστημα ἦλθεν, ἦκμασεν, ἐμεσουράνισε καὶ τέλος παρήκμασεν. (Μολονότι τὸ ἐν λόγῳ σύστημα δὲν ἦλθεν, ἀλλὰ τὸ ἔφεραν ἀντίξοι περιστάσεις, οὔτε ἦκμασεν, ἀλλὰ αὐτὸ τοῦτο ὄν παρακμὴ ἔδειξε καὶ δεικνύει τὰ συμπτώματα τῆς παρακμῆς ζεηρότατα).

Ἀνατρέχοντες εἰς ἐποχὰς προγενεστέρας καὶ παραλλήλίζοντες τὴν ἐποχὴν νομίζομεν ὅτι εὐρισκόμεθα εἰς τοὺς χρόνους ἐκείνους, καθ' οὓς ὁ διικασέστατος τῶν φιλελλήνων Ἰουλιανὸς περιβεβλημένος τὸν τοῦ σφαγῆς χιτῶνα καὶ θύων τοῖς νεκροῖς ἤδη θεοῖς, ἐσπούδαζε τὴν

ἀναστήλωσιν τῆς παρηγμακυίας θρησκείας. Ὡστε μάτην νέοι Ἰουλιανοί, θερμοὶ ζηλωταὶ παρηγμακώτων συστημάτων ὠνειρεύθησαν καὶ ἐμελέτησαν τὴν ἀναστήλωσιν καὶ βασιλείαν αὐτῶν. Ἡ ἐξέλιξις ἐπὶ τρίποδος Πυθίας καθημένη χρησιμοδοτεῖ ὅτι «ἐσίγησαν πλέον οἱ πτωχοὶ χοροὶ τοῦ μονοτόνου συστήματος· ἀντ' αὐτῶν δὲ πολυμελεῖς τοιοῦτοι ἁρμονικαῖς συνηγήσεσι τὰς θείας ἀναμέλφουσιν ᾠδὰς». Μεταρρύθμισις. Ἰδὼν τὸ μέτρον, ὅπερ θὰ ἐξαγάγῃ ἡμᾶς ἐκ τοῦ λαβυρινθώδους ἀδιεξόδου, εἰς ὃ ἔχομεν περιπέσει. Μεταρρύθμισις ἔστι τὸ σύνθημα παντὸς μουσικοῦ, ποθοῦντες τὴν ἀνύψωσιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν Μουσικῆς. Ἐρρετίωσαν αἱ προλήψεις καὶ οἱ δισταγμοί. Ἀναλαβέτω δὲ πᾶς τις κατὰ τὸ μέτρον τῶν ἑαυτοῦ δυνάμεων τὸν ἀγῶνα τῆς μεταρρυθμίσεως, ἥτις καὶ μόνη δύναται νὰ σώσῃ τὴν Μουσικὴν ἡμῶν.

Ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοῦτο ἐπαινοῦμεν καὶ ἐπικροτοῦμεν τὸ σημεῖον μέχρι τοῦδε βῆμα, δηλ. τὸ μετὰ βοηθητικῶν γραμμῶν σύστημα, ὅπερ μετὰ πολλῆς προνοητικῆς σοφίας καθιέρωσεν ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Μουσικὸς σύλλογος κατ' εἰσήγησιν—ἀνδρῶν ἀπατῶμαι—Γεωργίου Ραιδεστικοῦ Β'. ἀλλὰ καὶ τοῦτο οὐδαμῶς ἱκανοποιεῖ καὶ ἐνισχύει τέχνην φιλοτιμουμένην ν' ἀνταγωνισθῇ ἀδελφὴν, ἥτις εἰς ἀθεώρητον ὕψος, ὡς πρὸς αὐτήν, ἵσταται.

Ἡ κατὰ μαγαδισμόν καὶ ἡρεμοῦσαν ὑπήχησιν ἐκτέλεισις τῶν μελωδιῶν προσδίδει ταύταις ὄγκον μόνον, ἔστι δ' ὅτε καὶ ἀποκρουστικὸν καὶ ἐπαχθὴ, ἐπέκεινα τούτου οὐδέν. Ἀλλὰ τὸ προοιωνιζόμενον καλὸν ἐπιβάλλει ἀρκετὴν εὐχαρίστησιν.

Πρὸς ἄρσιν πάσης παρεξηγήσεως, ἵνα μὴ διηλονότι ἐκλάβῃ τις ἡμᾶς ὁπαδοὺς τῆς μερίδος ἐκείνης, ἥτις θέλει τὴν ἀντικατάστασιν ἢ καὶ ὁπῶσδήποτε μεταβολὴν τῶν κειμένων μελῶν χάριν ἁρμονικῶν λόγων, ἐπαναλαμβάνομεν ὅτι τὴν ἰδέαν ταύτην οὔτε τῆς ἐλαχίστης ἀξιολογεῖται πρόσοχῃς. Διότι τὸ τοιοῦτον ἀφ' ἑνὸς μὲν προδίδει χρεωκοπίαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐλέγχει πηθικισμόν τοῦ χειρίστου εἵδους. Ἡμεῖς λέγοντες μεταρρύθμισιν ἐννοοῦμεν τὴν ἵδρυσιν χορῶν διακοῦ συστήματος καὶ τὸν ὁπλισμὸν τῶν **κειμένων μελῶν** διὰ τῶν δυνατῶν ἁρμονικῶν συνηγήσεων, γνώμονα πρὸς τοῦτο καὶ κριτὴν διορίζοντες τὴν Ἑλληνικὴν καὶ Ἐκκλησιαστικὴν αἴσθησιν καὶ οὐχὶ τοὺς παραδεγεμένους μόνον νόμους τῆς Εὐρωπαϊκῆς ἁρμονίας. Τοῦτο θέντες ὡς σκοπόν, ὡς ἐπιληφθῶμεν τοῦ ἔργου καὶ πᾶς τις δύναται ν' ἀναμείνῃ καρποὺς ἀγλαοὺς. Καὶ καθὼς οἱ Εὐρωπαῖοι μουσικοὶ τοῦ ΙΔ'—ΙΕ' αἰῶνος ἀσχολούμενοι εἰς σχολαστικὰς θεωρίας καὶ ἐρεῦνας ἀνεκάλυψαν νόμους καὶ ἐδημιούργησαν τὴν ἁρμονίαν, οὕτω πρέπει νὰ ἐλπίζῃ πᾶς τις τὴν

δημιουργίαν ἑνὸς μουσικοῦ συστήματος Ἑλληνικοῦ ἰδιαζόντος καὶ εἰς τὸν χαρακτήρα του καὶ εἰς τὸ καλλιλογικόν του συναίσθημα. Ἡ μουσική τῶν χρόνων αὐτῶν ἐλάχιστα παρέχει σημεῖα ὁμοιότητος πρὸς τὴν σύγχρονον. Ἐν τούτοις αὕτη ἐγαλούχησε καὶ ἐξέθρεψε μεταρρυθμιστικὰς μεγαλοφυΐας, αἵτινες ἐν πεποιθήσει προσανατολιζόμενοι πρὸς τὸ μέλλον καλὸν ἐρρωμενέστατα ἀπεξεδύοντο εἰς τὸν ἀγῶνα. Λέγομεν ἀγῶνα, διότι ὁ νεωτεριστὴς ἢ μεταρρυθμιστὴς διὰ νὰ ἐπιβάλῃ σύστημά τι ἐπὶ τῶν ὁμοτέχνων του θὰ ἀπαντήσῃ μυρία ἐμπόδια καὶ ἀνάντεϊς ὁδοὺς καὶ θὰ χύσῃ ἄφθονον τὸν ἰδρωτὰ τῆς φιλοτίμου ἐργασίας του καὶ θὰ ποτισθῇ ἀπειρίαν πικριῶν, μέχρις οὗ ἐννοηθῇ. Τοῦτ' αὐτὸ συμβαίνει, ἀλλ' εἰς μείζονα βαθμόν, παρὰ τοῖς μεγάλοις μουσικοῖς. Ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμερον ἀπαντῶμεν πληθώραν παραδειγμάτων. Ἀλλὰ τὸ πνεῦμα κατὰ τὸν H. Lavoix θριαμβεῦει κατὰ τοῦ συνήθους καὶ τετριμμένου. Ἐντεῦθεν ἡ εὐρωπαϊκὴ μουσικὴ ἀπέκτησε τὴν ἀθάνατον ἐκείνην χορείαν τῶν ἐκάστοτε μεταρρυθμιστῶν, ἵτοι Παλεστρίναν, Κιμαράζαν, Ραμώ, Χένδελ, Μπάχ, Μότσαρτ, Χάϋδν, Βετόβεν καὶ τὸ καύχημα τῆς τε μουσικῆς καὶ τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας καὶ τόλμης τὸν δαιμόνιον καὶ ἀθάνατον Ριχάρδον Βάγνερ.

Δυστιχῶς τὸ ἡμέτερον ἔθνος κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας ἀπεδείχθη στεῖρον ὥς πρὸς παραγωγὴν μεγαλοφυῶν ἀνδρῶν, ἅψ' ἐτέρου δὲ ἡ μήτηρ ἡμῶν Μεγάλη τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία, ὑπέικονσα ταῖς εἰσηγήσεσι τῶν ἐκάστοτε πρωτοψαλτῶν καὶ τῶν εὐνοουμένων αὐτῆς Μουσικῶν, οὐδέποτε ἐπέτρεψε τι πρὸς ἀπόπειραν μεταρρυθμίσεως, ἀλλ' ἀπηνῶς κατεδίωξε πάντοτε τοὺς τοιοῦτου πνεύματος μουσικούς. Ὡς παράδειγμα ἀρκούμεθα ν' ἀναφέρωμεν τὸ πάθημα τοῦ Λεσβίου. Οἱ ἐν τοῖς πράγμασιν, οὕτως εἰπεῖν, μουσικοὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἕνεκα λόγων ἀποκλειστικῶς ἀτομικῶν ἐπείσαν τὴν Μ. Ἐκκλησίαν ὅτι οὗτος δῆθεν διὰ τοῦ νέου γραφικοῦ συστήματος κατέστρεφε τὴν μουσικὴν. Ἐκείνη δὲ πεισθεῖσα ἐξαπέλυσεν ἀφελῶς ἐγκυκλίους ἀπαγορευτικὰς ὥσει ἐπρόκειτο περὶ θρησκευτικῆς τινος αἵρέσεως. Οὕτω κατέφερον μέγα κτύπημα κατὰ πάσης μεταρρυθμιστικῆς κινήσεως καὶ διὰ τοῦτο ἐμείναμεν καὶ προσηλώθημεν εἰς τὰ ἐνόντα. Ἐκτὸς τούτου καὶ γρημὴν τινα νέαν ἑὴν χαράξῃ τις θεωρεῖται καινοτόμος. Πρέπει, λέγουσι, νὰ ἀρνώμεθα τοῖς ὑπάρχουσι μαθήμασιν ἅψ' ἑνὸς καὶ ἅψ' ἐτέρου νὰ ἐμμένωμεν ὥς ὅστρακα προσκεκολλημένοι εἰς τὸ μονότονον σύστημα. Ἀλλὰ ταῦτα ὀριστικῶς θέλουσιν ἀπαμβλύνει τὰ πνεύματα τῶν μουσικῶν μας, ὅτε μίαν ἡμέραν δὲν θὰ ἔχομεν οὐδὲ βῆμα προόδου νὰ ἐπιδείξωμεν, χαρακτηρίζουσιν τὴν ἐποχὴν ἡμῶν. Διαφέρει τὸ πρᾶγμα, εἰνὰ πρόοδον νομίζωσι τὴν αἰώνιον ἐμμονὴν εἰς τὰ ἀρχαῖα. Τότε

οὐαὶ τῇ Μουσικῇ. Τὸν ζῆλον τοῦτον ἐπεθίμουν νὰ ἔχωσιν οἱ ἀπορρίψαντες τὰ τόσα ἄλλα πάτρια καὶ μάλιστα τὴν ἀμφίεσιν, τὸν χιτῶνα καὶ τὸ πέδιλον καὶ ἐγκαθεύρξαντες ἡμᾶς εἰς τὰ κουστούμια τοῦ ψευδοπολιτισμοῦ.

Ὑπὸ πνεῦμα ὅθεν διαλλακτικὸν καὶ φιλάδελφον ἀποδυσώμεθα εἰς τὸν ἔργον τῆς μεταρρυθμίσεως καὶ ἂν δὲν ἴδωμεν ταχέως σπουδαίους τοὺς ἀναμενομένους καρποὺς, ἃς ἐλπίζωμεν ἀκραδάντως ὅτι θὰ γεννηθῇ καὶ παρ' ἡμῖν ἡ Μεγαλοφνῖα ἐκείνη, ἥτις θέλει κανονίσει καὶ ἐδραιώσῃ ἓν σύστημα ἀντάξιον τῶν γεραρῶν μελωδιῶν, ἃς κέκτηται ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἡμῶν Μουσικὴ, εἰς τὴν ὁποίαν μεγάλην εὐγνωμοσύνην θέλει ὀφείλει τό τε Ἕθνος καὶ ἡ Ἐκκλησία, καθὼς ὀφείλει σύμπας ὁ πεπολιτισμένος κόσμος εἰς τὴν προμνημονευθεῖσαν χορείαν τῶν Εὐρωπαίων μουσικῶν καὶ τῶν ἐξ αὐτῶν ἀναδειχθέντων. Διερχόμεθα ἐποχὴν ὀποκλειστικῶς μεταβατικὴν. Προσατενίζομεν εἰς τὸ μέλλον. Ὁ δὲ ἀληθὴς ἐπισιτήμων ἢ τεχνίτης ἱποβλέπει μᾶλλον εἰς τὸ μέλλον παρὰ εἰς τὸ παρόν.

(ἀκολουθεῖ)

ΕΜΜ. Γ. ΒΑΜΒΟΥΔΑΚΗΣ

Μουσικοδιδάσκαλος τῶν Π. Τάφων

Η ΝΕΩΤΑΤΗ ΣΙΩΝΙΣΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ ΠΑΡ' ΕΒΡΑΙΟΙΣ *)

Πολιτικὸς Σιωνισμός.

Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε λεχθέντων γίνεται δῆλον πάντως ὅτι ἡ νεωτέρα σιωνιστικὴ κίνησις οὐδὲν ἕτερον εἶναι ἢ δράξις τῆς στανίθως, δι' ἧς ἐλπίζουσι τὴν σωτηρίαν τοῦ ἔθνους αὐτῶν οἱ θερμοὶ ἐθνικόφρονες νέοι Ἰουδαῖοι. Ἐν αὐτῇ τῇ πρώτῃ πανιουδαϊκῇ συνεδρίῳ τῆς Βασιλείας (1897) μετ' ἰδιαιτέρας ἐντάσεως ἐτονίσθη ὅτι ὁ Ἰουδαϊκὸς λαὸς εἶναι ἔθνος μὴ θέλον τὴν ὑπ' ἄλλων ἐθνῶν κατάπρσιν αὐτοῦ. Πρόγραμμα δὲ τῶν σιωνιστῶν σήμερον εἶναι ἡ ἐνίσχυσις τῆς αὐτοσυναισθήσεως τοῦ Ἰουδαίου περὶ τῆς ἐθνικῆς αὐτοῦ ἐνότητος (Μαξ. Νορδ. Zionistische Schriften σελ. 29). Βεβαίως ταῦτα λέγονται ἐν μέρει κατ' ἐκείνων ἰδίᾳ τῶν Ἰουδαίων, οἵτινες οὐ μόνον ἐπετέλεσαν τὸ διάθημα τῆς ἀποσκιρτήσεως, ἀλλὰ καὶ ἐγγράπτως διεσάλπισαν τοῖς λοιποῖς ὁμοεθνεῖσιν αὐτῶν ὅτι σκοπὸς τοῦ λαοῦ τούτου ὑπὸ τῆς θείας Προνοίας ἐρισθεῖς εἶναι ἡ ἐν τῇ μέσῳ τῶν λοιπῶν παραμονὴ πρὸς ἡθικὴν αὐτῶν ἐξύψωσιν, οὐχὶ δ' ὁ ἀπαρτισμὸς ἰδιαιτέρας ἐθνότητος. Ἀλλ' οἱ ταῦτα διασαλπίζοντες ὁπαδοὶ τοῦ μυστικοῦ σιωνισμοῦ καὶ θιασῶται τῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ Μένδελσων εἶναι τόσον ἐλίγχοι, ὥστε θὰ κατήλέγχον ἀσκεψίαν οἱ τοσοῦτον ἐπὶ συνέσει διακρινόμενοι ἀρχηγοὶ αὐτῶν, ἂν ἀντὶ περιφρονήσεως, ἥτις σημαίνει πλεῖον ἐν τῇ ἀναιρέσει τῆς ἀμετροεπείας, ἐκίνουν ἐλόκληρον θόρυβον ματαίως. Ἐν τῇ διακηρύξει

*) Ἰδε «Νέα Σιών»: Τόμος II'. Τεῦχος Γ'. — Δ'. σελ. 283 — 292. Μάρτ — Ἀπρ(ιλ).

ταύτη πάντως διείδον πλεονασμὸν τῆς ροπῆς τῶν ἐμοσθῶν αὐτῶν πρὸς τὴν ἀφομοίωσιν, τ. ἔ. τὸν ἀπιουδαϊσμόν. "Αρα καὶ ἡ ἀναίρεσις αὐτῶν τὸν αὐτὸν ἔχει σκοπὸν, τὴν ἀνέλκυσιν ἀπὸ τοῦ ἐθνικοῦ πνιγμοῦ. "Ὅτι δὲ τῷ ὄντι οὕτως ἔχει μαρτυροῦσι καὶ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι. Ὁ ἐστεμμένος συγγραφεὺς τῆς τάσεως ταύτης, ὁ Μὰξ Νορδάου, λέγει ὅτι ὁ νεώτερος σιωνισμὸς προήλθεν ἐν μέρει μὲν ἐκ τινος ἐσωτερικῆς ἀγανακτήσεως τῶν Ἰουδαίων, ἐν μέρει δ' ἐκ τῆς φιλοδοξίας τῶν ἐμπνευσθέντων ὑπὸ τῶν ἐθνικῶν ἰδεῶν τῶν ἐν Εὐρώπῃ ἐπικρατησάντων, καὶ ἐν μέρει ἕνεκα τοῦ ἀντισιμιτισμοῦ. (Αὐτόθι 22). Ὁ τελευταῖος οὗτος λόγος παρουσιάσθη λίαν ἐσχάτως καὶ ἐνίσχυσεν, ὥς καὶ οἱ διωγμοὶ τῆς Ρωσίας, τὴν τάσιν ταύτην ὥστε ἐκ τῶν λόγων τοῦ διασώμου τούτου κοινωνιολόγου, συγχρόνως δ' ἐκ τινος ἀφῆρημένης δηλώσεως τοῦ σκοποῦ τῆς τάσεως ταύτης, οἷος εἶναι ἢ εἰς ἑντιμον βνομα ἀνάδειξις τοῦ Ἰουδαϊκοῦ ἐνόματος, ἐξάγεται ὅτι ὁ σιωνισμὸς φαντάζεται ὅτι διὰ τοῦ μαχευτικοῦ τοῦ ποτοῦ, τῆς εἰς ἐθνότητα ἀνεξάρτητον ἀνακηρύξεως τῶν Ἰουδαίων, θὰ ἐνισχύσῃ δυνάμεις ἐξαπονεύσας καὶ ἴσως ἴσως παραλυομένας καὶ προλάβῃ τὸν θάνατον.

Ἐντεῦθεν ἐξηγουνται καὶ αἱ φάσεις, τὰς ἐποίας οὖν τῷ χρόνῳ ἔλαβεν ἡ κίνησις αὕτη μέχρις οὗ καταλήξῃ εἰς τὴν νῦν ἐπικρατοῦσαν καὶ αἱ διαίρεσεις, αἱ ὁποῖαι ἐγεννήθησαν συνεπείᾳ τῆς διαφύρου ἀντιλήψεως αὐτῆς. Ἐνθυμούμεθα πάντως ὅτι μετὰ τὴν ἀρχαίαν ἀντίληψιν τῆς διὰ τοῦ Μεσσοῦ ἐπιστροφῆς εἰς τὴν ἀπολεσθεῖσαν Ἱερουσαλὴμ ἐνεφανίσθη τὸν 17ον αἰῶνα ἡ μεταρρύθμισις τοῦ Μένδελσων, ζητοῦσα νὰ ἐμπνεύσῃ τὴν ἰδέαν τῆς ἀλληγορικῆς ἐρμηνείας τοῦ Μεσσιανισμοῦ. Ἡ φάσις αὕτη, καίπερ σήμερον παρὰ πολλοῖς ὑποστᾶσα τὴν ἐθνικιστικὴν ἐπίδρασιν, τοῦτο μὲν ἔχει τοὺς πλείονας ὑπαδούς, ἰδίᾳ τοὺς ἔχοντας καὶ τοὺς ἐν Εὐρώπῃ, τοῦτο δ' ἐκφαίνει ἀνεξαιρέτως ἐπὶ πάντων τὰ συμπτώματα τῆς ἐπενεργείας αὐτῆς, ἴσως δὲ μάλιστα ἔχει καὶ τὸ μέλλον ὑπὲρ ἑαυτῆς. Συγγράμματα ὅμως τινά, ὥς εἰδομεν, πεποτισμένα τῆς ἐπιδράσεως τῶν ἐθνικῶν ἰδεῶν ἤρχισαν νὰ ἐμπνέωσι νέαν ροπὴν τοῦ σιωνισμοῦ, τὴν λεγομένην πόλιτι-

κὴν. Ἄρα δι' ἀντιδρασιν πρὸς τὴν φάσιν ταύτην, ἥτις σημαίνει αὐτοκτονίαν τοῦ ἔθνους, ἐξηγέρθη ἡ νεωτέρα φάσις. Ἐκ τῶν συγγραμμάτων τούτων δέον νὰ μνημονεύσωμεν κυρίως, ὡς προοδοποιήσαν τὴν φάσιν ταύτην καὶ ὡς ἐξάψαν τὰ μέχρι τότε ὑπολανθάνοντα αἰσθήματα, τὸ τοῦ Dr Pinsker «Autoemanzipation».

Ἐν αὐτῷ τὸ πρῶτον ἐτονίζετο «ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι δὲν εἶναι μόνον θρησκευτικὴ κοινότης, ἀλλὰ καὶ λαὸς αὐτοτελής, λαὸς ὅστις θέλει νὰ ζήσῃ ὡς ἀνεξάρτητον ἔθνος ἐν ἰδίᾳ αὐτοδιοικουμένῃ χώρᾳ». Ἡ γνώμη αὕτη ἦτο ὁ πρῶτος σπινθὴρ εἰς τὴν μέλλουσαν ἐθνικὴν πυράν. Πολλοὶ τῶν ἐν Ρωσίᾳ Ἰουδαίων ἀμεσώτερον αἰσθανόμενοι τὴν ἀνάγκην τῆς εἰσόδου ἐν μέσῳ σωτηρίας ἀπὸ τῆς πίεσεως καὶ τῶν διωγμῶν μετὰ χαρᾶς ἐδράξαντο αὐτῆς καὶ συλλόγους ἐπὶ συλλόγων ἀπαρτίζοντες, ἰδίᾳ μεταξὺ τῶν φοιτητῶν τῶν γυμνασίων καὶ Πανεπιστημίων, τὸ μὲν ἔσπευσαν εἰς Παλαιστίνην χάριν ἐργασίας, τὸ δ' αὐτοχειροτονηθέντες ἀπόστολοι τῆς νέας κινήσεως ἐν Εὐρώπῃ καὶ προπάντων ἐν Βιέννῃ ἔπηξαν τὸν πρῶτον πυρῆνα τοῦ μέλλοντος δένδρου τοῦ σιωνισμοῦ. Εἰν' ἐπόμενον ὅτι ὁ πρῶτος οὗτος ἐνθουσιασμός δὲν εἶχε συνείδησιν ἀκριβοῦς ἐκείνου, τὸ ὅποιον ἐζητεῖ ἄνευ σχεδίου καὶ ἄνευ προγράμματος ἤθελέ τι, οὗτινος τὴν ἀξίαν δὲν ἦτο εἰς θέσιν νὰ ἐκτιμήσῃ. Ἐν τῷ κοινῷ πόθῳ συνηντῶντο πάντες, πλὴν ἴσως ἐλαχίστων λεπτομερειῶν, ἀλλ' ἕκαστος σύνδεσμος εἶχεν ἰδιαίτερον ἀπαρτισμόν, ἕτεροι δὲ σύνδεσμοι ἦσαν σιωνιστικοί, ἀλλ' εἶχον ὑπ' ὄψιν οἰανδήποτε Παλαιστίνην, πρὸ πάντων ἐν Ἀμερικῇ. Οὕτως ἐθερμαίνετο εἰσέτι ἀνεκκόλαπτος ἡ μέλλουσα σῶταιρα ἰδέα καὶ πάντες ἐπὶ μακρὸν προσεδόκων τὸν ἄνδρα ἐκείνον, ὅστις θὰ ἔδιδε τὸν πρῶτον ραμφισμόν καὶ διήνοιγε πρὸ τῶν ὀμμάτων τῶν ἄλλων συνειδητόν τινα σκοπὸν καὶ τὸ τέρμα, εἰς ὃ ἐμέλλον νὰ κατευθύνωνται: παῖσαι αὐτῶν αἱ βλέψεις καὶ τάσεις.

Ἐν τῇ ἀκαθορίστῃ ταύτῃ καταστάσει παρουσιάζεται τῷ ὄντι ὁ Dr Herzl ἀνταποκριτὴς τοῦ ἐν Αὐστρίᾳ «Neue Freie Presse», ὅστις ρίπτει εἰς τὸ μέσον τὴν ἰδέαν τοῦ «**Ἰουδαϊκοῦ κράτους**». Σύσσωμον ἡλέκτριζε τὸ Ἰουδαϊκὸν ἅπαν τὸ σύγγραμ-

μα αὐτοῦ «der Judenstaat» καὶ πάντες ἐν αὐτῷ διείδον τὸν μέλλοντα πλοηγόν. Ἡ νεότης μάλιστα βαρέως φέρουσα τὸν κληρὸν, ὃν ἡ τύχη ἐπέκλωσε σήμερον τῷ Ἰουδαϊκῷ ἔθνει, ἐθεώρησε τὴν εἰς Παλαιστίνην μετανάστευσιν πληθύος Ἰουδαίων, ὡς ἐδογματίζεν ὁ Herzl, καὶ τὴν δημιουργίαν αὐτονομίου συν-οικισμού, εἵδους κρατιδίου αὐτεδιοικουμένου, γενησομένην ἐπὶ τῇ βάσει συνθήκης μετὰ τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως καὶ ὑπὸ τῶν μεγάλων δυνάμεων κεκυρωμένης, ὡς ἔργον σωτηρίας ἅμα καὶ φιλοδοξίας. Ἐσπευσε λοιπὸν πρόθυμος εἰς ὑποστήριξιν αὐτῆς καὶ διάδοσιν παρὰ τοῖς μὴ ἐξυπνήσασιν ἔτι καὶ μετ' ἐνθουσιασμοῦ διεκήρυξε τοῖς ἀφομοιούμενοις καὶ τοῖς ἀδρανέσι τὴν προσεχῆ ἀνατολήν τοῦ ἀληθοῦς βσιλείου τοῦ Μεσσίας. Οὕτως ἐδημιουργήθη ὁ πολιτικὸς σιωνισμός, ἡ νεωτάτη φάσις τοῦ Ἰουδαϊκοῦ ζητήματος καὶ οὕτως ὁ Herzl ἐξησφάλισε τὴν ἐπιδοκιμασίαν, ἢ ὅχι τὴν ἐπιτυχίαν, τοῦ ἔργου αὐτοῦ.

Πρώτιστον καθήκον αὐτοῦ τότε ἦτο νὰ διοργανώσῃ συνέδριον ἐπίσημον, τὸ ὅποιον ἔμελλε μὲν νὰ διαλαλήσῃ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ λαοῦ τούτου ἑαυτῷ τε καὶ τοῖς λοιποῖς, νὰ βολιδοσκοπήσῃ δὲ καὶ ἐφελκύσῃ παρὰ ταῖς αὐλαῖς τὴν γνώμην τῶν κρατούντων. Τὸ συνέδριον τοῦτο συνήλθε κατ' Αὐγούστον τοῦ 1897 ἐν Βασιλείᾳ ἐκ 204 ἀντιπροσώπων καὶ ἐν πέντε προτάσεσι καθώρισεν οὕτω τὸ πρόγραμμα καὶ τὸν σκοπὸν τῆς νέας κινήσεως:

1) Σκόπιμος προτροπὴ πρὸς συνοικισμὸν τῆς Παλαιστίνης δι' Ἰουδαίων γεωργῶν, χειρωνακτῶν καὶ βιομηχάνων.

2) Κατανομὴ καὶ συμπύκνωσις τῶν Ἰουδαίων ἀπάντων συμφώνως πρὸς τοὺς νόμους τῆς χώρας εἰς τοπικὰς γενικὰς καὶ μερικὰς περιφερείας.

3) Ἐνίσχυσις τῆς Ἰουδαϊκῆς αὐτοσυναισθήσεως καὶ τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως.

4) Προκαταρκτικὰ διαβήματα πρὸς ἐπιτυχίαν τῆς ἀποφάσεως τῆς κυβερνήσεως, τῆς ἀναγκαίας πρὸς κατόρθωσιν τοῦ σκοποῦ τοῦ σιωνισμοῦ. (Μάξ. Νορδ. Zionistische Schrift. σ. 29).

Ἔργον λοιπὸν τοῦ συνεδρίου ἦτο ἡ ἐθνικὴ αὐτοσυναισθησις, ἥτις τελικὸν σκοπὸν καὶ μέσον συγχρόνως θὰ εἶχε τὴν

δημιουργίαν κράτους ἐν Παλαιστίνῃ. Ἄλλ' ἡ δημιουργία αὕτη προϋπετίθει τὴν ἔγκρισιν τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως παρεχούσης τὸν **χάρτην**, τὸν ἐπιτρέποντα δικαιώματα ἐν Παλαιστίνῃ, ἡ δ' ἀπόκτησις τοῦ χάρτου τὸ ἀναγκαῖον κεφάλαιον πρὸς ἀγορὰν αὐτοῦ. Διὸ κατὰ τὸ πρῶτον τοῦτο συνέδριον προϋτάθῃ καὶ ἡ ἐξεύρεσις τοῦ ἀναγκαίου πρὸς τοῦτο κεφαλαίου, ὅπερ ὅμως κατωρθώθη κατὰ τὸ δεύτερον συνέδριον (1898), δημιουργηθείσης τῆς Jewish Colonial Trust μετὰ κεφαλαίου 2 ἑκατομμυρίων στερλινῶν, τῆς ἐποίας ἡ δράσις ἔμελλε ν' ἄρξηται, ἅμα κατατεθέντος τοῦ ὀγδόου τοῦ ὅλου πισσοῦ 250,000 λιρ. Συγχρόνως προϋτάθῃ καὶ ἡ ἐξεύρεσις ἐθνικοῦ κεφαλαίου πρὸς ἀγορὰν γαιῶν ἐν Παλαιστίνῃ (Nationalfond), ὅπερ κατωρθώθη κατὰ τὸ τρίτον συνέδριον τοῦ 1899 ἐκ 200,000 λιρ. συμφώνως πρὸς τὰς προτάσεις τοῦ Joah Kremenechky. Κατὰ τὸν Dr Schapitra τὸν αὐτουργὸν κυρίως τοῦ κεφαλαίου τούτου τὸ ἔδαφος δὲν ἔπρεπε ν' ἀγορασθῇ, ἀλλὰ νὰ ἐνοικιασθῇ ἐπὶ 49 ἔτη, μετὰ πέντε δ' ἔτη ν' ἄρξηται ἡ ἐργασία. Φαίνεται ὅτι ὑπερίσχυσεν ἡ γνώμη αὕτη, ὡς ὑποστήριξε καὶ ὁ Kremenechky.

Οὕτω τὸ πρῶτον συνέδριον, ὅπερ ἔκτοτε ἐγένετο ἐτήσιον, δικαίωμα ψήφου ἔχόντων μόνον τῶν καταβαλλόντων τὸν λεγόμενον σίκλον συνιστάμενον ἐξ ἑνὸς φράγκου ἢ μίρκου συνήθως, ἔθεσε τὰς βάσεις, ἐφ' ὧν ἔδει νὰ ἐπιδιωχθῇ ἡ ἀπόκτησις τῆς Παλαιστίνης καὶ ἡ ἰουδαϊκοποίησις αὐτῆς. Τούτων δὲ γενομένων ἐνόμισεν εὐκαιρον τὴν περίστασιν ὁ Herzl ὅπως ἄρξηται τῶν διαπραγματεύσεων αὐτοῦ μετὰ τοῦ Σουλτάνου, ἀφ' οὗ πρότερον διηρεύνησε τὰς γνώμας τῶν ἐστεμμένων κεφαλῶν. Φαίνεται δ' ὅτι ὁ Αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας ὑποσχέθη τὸ πρῶτον νὰ ἐξασκήσῃ τὴν ἐπίδρασιν αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ Σουλτάνου χάριν τῶν Ἰουδαίων, ἴσως δὲ καὶ ἄλλοι τινὲς τῶν ἐν τέλει, ἀλλ' ὡς παρατηρεῖ ὁ Angel Maraud (Le sionisme 1909, 21), μανθάνων παρ' αὐτοῦ τοῦ Μάξ Νορδάου παραπονουμένου, ὑπέκρινε φαίνεται βραδύτερον εἰς τὰς εἰσηγήσεις τῶν περὶ αὐτόν, ἰδίᾳ κεφαλαιούχων ἰουδαίων, οἵτινες εἶν' ἀντίθετοι τῷ σιωνισμῷ (Μάξ Νορδάου σελ. 58) ἀπέστη τῆς ὑποστηρίξεως ταύτης. Ἄλλ' ὁ

Herzl ἔσπευσε νὰ ἐπωφεληθῇ τῆς πρώτης εὐνοίας καὶ παρουσιασθεῖς πρὸς τὸν νῦν ἔκπ-ωτον Σουλτάνον Ἀβδουλ Χαμίτ ἐζήτησεν ἀπ' αὐτοῦ τὴν ἀγορὰν τοῦ χάρτου. «Ὅτε δ' ὁ ἀρχηγὸς τοῦ Σιωνισμοῦ, γράφει μετ' εὐφυΐας ὁ Israel Zangwill ὁ βραδύτερον ἀρχηγὸς τῶν Territorialistes, ἔθηκε τὴν χεῖρα εἰς τὸ θηλάκιον πρὸς ἐξαγωγὴν τοῦ ἐγγράφου, ὅπερ περιεῖχεν, ὡχρὸς ὡς νεκρὸς ὁ Σουλτάνος ὑπεχώρησεν ἐν βῆμα πρὸς τὰ ὀπίσω. Ὅτε ὁμῶς ἠνέχσεν ὅτι ὁ ἐπισκέπτης αὐτοῦ δὲν ἦτο δολερόφρονος συνηρηπάγη ὑπὸ τῆς γοητείας τῶν λόγων καὶ τοῦ ἔργου αὐτοῦ καὶ προὔτεινεν αὐτῷ ὅπως προτιμήσῃ τὴν Μεσοποταμίαν, ἀλλ' οὕτως ὥστε αἱ συνοικίαι ν' ἀπέχωσιν ἀπ' ἀλλήλων καὶ εἰς διαστήματα ἄνευ συναφείας πρὸς ἀλλήλα». (Angel Maraud 21). Ὁ Herzl ἀπήντησεν ἀμέσως ὅτι ἡ ἀποστολὴ αὐτοῦ ἦτο διὰ τὴν Παλαιστίνην.

Τὴν δευτέραν φορὰν ὁ Σουλτάνος ἐδήλωσεν εἰς τὸν Herzl ὅτι πρὸς ἀγορὰν τοῦ χάρτου ἀπαιτοῦνται 2 ἑκατομ. λιρῶν, προσεκάλεσε δὲ αὐτὸν νὰ συνομιλήσῃ μετὰ τῶν οἰκονομολόγων Ἰουδαίων ἵνα μετατρέψωσιν ἀξίας τινὰς ὀθωμανικὰς, τὰς ἐποίας οἱ Εὐρωπαῖοι ἀπέκτησαν συνεπείᾳ τῆς ἰσχύος αὐτῶν. Ὁ Herzl μὴ ἐνείκας τὴν εὐφυΐαν τοῦ Σουλτάνου ἔσπευσε πράγματι νὰ προσκαλέσῃ, ἀλλ' οὐδὲν ἐποίησεν, ἕτεραι δὲ συνδιαλέξεις αὐτοῦ μετὰ τοῦ Σουλτάνου ἔπεισαν αὐτὸν τέλος ὅτι οὐδὲν ἔδει νὰ ἐλπίζῃ πραγματικόν. Τότε δὲ ἐστράφη ἀλλαχοῦ ζητῶν τὴν νήσον Κύπρον καὶ τὸ Σινᾶ, ἐυρισκόμενα ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Ἀγγλίας. Ἀλλ' ἡ ἐλληνικότης τῶν κατοίκων τῆς νήσου καὶ ἡ ἐρημία τοῦ Σινᾶ ἀπήλπισαν τὸν ὑπερβατήσαντα εὐφάνταστον δημιουργὸν τοῦ πολιτικοῦ τούτου ὀνείρου τῶν Ἰουδαίων, ὡς καὶ ἡ ἀποτυχία ἀπὸ τῆς Κυρηναικῆς. Τὴν δ' ἀπελπισίαν ταύτην ἐδιπλασίασαν αἱ ἀναφυσεῖσαι τότε διαφοραὶ τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ, τῶν μὲν προθύμων ν' ἀποδεχθῶσιν οἰκονομικὰς μετέωρας τῆς ὑψηλοῦ χάριν τῶν σκοπῶν αὐτῶν, τῶν δὲ πεισµό-νως ἀνταγορευμένων τῆς πρώτης ιδέας. Ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ ταύτῃ ὁ Herzl ἀπετάθη πρὸς τὴν ἀγγλικὴν κυβέρνησιν λίαν ὀρθῶς φρονῶν ὅτι ἡ ἐπιτυχία ἐν ἄλλῳ τινὶ μέρει θὰ ἔσωζε τὴν

ἐξεγερθεῖσαν ἐθνικὴν συνειδήσιν καὶ θὰ κατέπνιγε τὰς διαφοράς. Πράγματι ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις ἐσκέφθη τότε νὰ παραχωρήσῃ αὐτοῖς τὴν Uganda τῆς Ἀφρικῆς καθ' ὅσον ἐγνώριζεν ὅτι ἔμελλε δι' αὐτῶν νὰ καταστῇ χώρα ἐμπορίου καὶ πλούτου καὶ ὅτι θὰ ἐπύρκει γενικῶς εἰς τὸ ἔθνος ὅλον. Ἀλλ' οἱ ὀπαδοὶ τοῦ σιωνισμοῦ ἀπροθύμως θελήσαντες νὰ ἐξετάσωσι τὸ μέρος τοῦτο καὶ μὴ καταρθώσαντες ἢ περὶ τὸ 1904, εἶδον ἐν τῷ μεταξὺ θνήσκοντα τὸν Herzl, τὸ ἐνωτικὸν αὐτῶν σημεῖον καὶ τοὺς πλουσίους ἐν Εὐρώπῃ ἀποστέργοντας τοιαύτην χώραν, ὥστε ἐν τῷ ἐβδόμενῳ συνεδρίῳ διεκήρυξαν ἀμέσως ὅτι οὐδὲν ἔτερον μέρος ἦτο δεκτὸν πλὴν τῆς Παλαιστίνης. Ἡ ἀπότομος αὕτη ἀπόφασις, ἡ τόσον ἀσεβὴς πρὸς τὴν μνήμην τοῦ ἐθνικοῦ τούτου ἀνδρὸς προὐκάλεσεν, ὡς ἦτο ἐπόμενον, τὰς διαμαρτυρίας τῶν ἁγγλῶν καὶ ῥώσων Ἰουδαίων αἰσθανομένων πιέζουσιν τὴν ἀνάγκην τῆς ἀνεκτῆς διαβιώσεως ἐν οἰαδήποτεὶν χώρῃ. Διὸ ὁ Zangwill ποιητὴς τῶν «Ghetto tragedies» καὶ Children of the ghetto» ἀρχηγὸς γενόμενος νέας μερίδος (Jewish Territorial Organization) ἐκηρύχθη πρόθυμος νὰ δεχθῇ τὸ ἐν Ἀφρικῇ μέρος, ἢ τι ἄλλο ἐν Ἀμερικῇ, ἐν τῷ μεταξὺ ἀποκαθίστων τοὺς μεταναστεύοντας ἐκ Ρωσίας εἰς τὸ Texas.

Οὕτως ἐπῆλθε τὸ πρῶτον χάσμα ἐν τῇ ἐνότητι τῶν τάσεων τοῦ σιωνισμοῦ, σὺν αὐτῷ δὲ καὶ ἡ ψυχρότης τῶν τῷ πρῶτον συναρπαγέντων Ἰουδαίων τῆς δυτικῆς Εὐρώπης. Βεβαίως καὶ ἡ μερὶς αὕτη τέλος ἀπέτυχε· διότι ἐν ἔτος βραδύτερον ἐπιτροπὴ τῆς J. T. O. ἀπὸ τοῦ 1905—1909 περιελθοῦσα τὸ πλεῖστον τῆς ὑψηλίου κατέληξεν εἰς τὴν πεποίθησιν ὅτι μόνον ἡ Μ. Ἀσία εἶναι κατάλληλος πρὸς συνείκησιν, ἀλλ' ἡ διαίρεσις παρέμεινε λίαν συντείνουσα εἰς τὴν κατάπτωσιν τῆς ἐλπίδος τῶν σιωνιστῶν περὶ τῆς ἐθνικῆς αὐτῶν ἀποκαταστάσεως. Τοιοῦτοτρόπως μετὰ συνεχεῖς ἀποπείρας οἱ μεγάλοι οὗτοι φαντασιοπληγικταὶ εἶδον βαθμιαίως καταρρέον τὸ ἐκπαγλὸν ὄνειρον, τὴν σύλληψιν τοῦ ὁποῦ ὑπηγόρευσαν αἵ τε περιστάσεις καὶ ἡ ἔμπνευσις. Ὑπελείπετο νῦν ἡ ἡ τελικὴ ἀπόστασις καὶ ἡ ἀφομοίωσις, ἢ ἡ ἐξεύρεσις τρόπου τινὸς σωτηρίας καὶ διασώσεως τοῦ.

λάχιστον τῆς ἐθνικῆς αὐτοσυναισθήσεως. Διὰ τὸν πανταχόθεν διωκόμενον βεβαίως τοῦτον λαὸν καὶ ἀπιστεύτως πενόμενον ἡ πεποιθὴς ὅτι θὰ ἐβλεπεν ἐξυπνῶν διαλυόμενα τὰ ὄνειρα αὐτοῦ ἦτο καίριον τραῦμα, ἐν δὲ τῇ ἀπελπισίᾳ αὐτοῦ ταύτῃ ἦτο δυνατὸν νὰ ἐκζητήσῃ μόνος τὴν αὐτοκτονίαν. Τούτου ἕνεκα πολλοὶ τῶν σιωνιστῶν, ἰδίᾳ τῶν πεπαιδευμένων, ἐπέμειναν εἰς τὴν ἐπιδίωξιν αὐτοῦ, οὐχὶ πλέον ὥς Ἰουδαϊκοῦ κράτους, ἀλλ' ὥς κέντρον τινός, ἐξ οὗ θὰ ἐξαρτηθῶσι πάντες οἱ λοιποὶ Ἰουδαῖοι. «Σκοπὸς λοιπὸν αὐτῶν νῦν, ὡς ὁμολογεῖ μετ' εἰλικρινείας ὁ σπουδαιότερος ἴσως τῶν ἐν Παλαιστίνῃ ἀντιπροσώπων Ruppin, εἶναι ὅπως ἀπαρτισθῇ πεπυκνωμένος Ἰουδαϊκὸς πληθυσμὸς ἐν Παλαιστίνῃ ἐπὶ γεωργικῇ λόγῳ καὶ μετὰ τῆς ἐβραϊκῆς, ὡς ἐθνικῆς γλώσσης, ὅπερ εἶναι μὲν δύσκολον, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἀδύνατον». (Rup. die Jud. der Gegenwart). Ὁ σιωνισμὸς, ὡς λέγεται, δὲν εἶναι πλέον ἐθνικιστικὴ ἢ σιωνιστικὴ Marotte, ἀλλ' ὁ ἀπελπισ ἀγῶν τῶν Ἰουδαίων ἐναντίον τῆς ἀπειλούσης αὐτοὺς ἐκμηδενίσεως, ἥ, ὡς ἀναλύει τὸ περιεχόμενον τοῦ προγράμματος αὐτοῦ ὁ Richard Lichteim (σελ. 52), σκοπὸς τοῦ σιωνισμοῦ εἶναι: ἡ δι' εἰρηνικῆς ἐκπολιτιστικῆς ἐργασίας βελτίωσις τῆς κοινωνικῆς θέσεως τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ, ἡ δημιουργία ἐν Παλαιστίνῃ εὐνοϊκῶν ὄρων ὑπάρξεως, ὁ ἀπαρτισμὸς σὺν τῷ χρόνῳ κέντρον μέλλοντος βραδύτερον νὰ παρασκευάσῃ αὐτῷ πατρίδα καὶ χρησιμεύοντος ὡς πρότυπον μὲν παντὶ τῷ Ἰουδαϊσμῷ, ἐλπίς δὲ τῆς ἐθνικῆς αὐτοῦ σωτηρίας».

Ὡς ἐκ τούτων λοιπὸν ἐννοεῖ τις, ἡ σιωνιστικὴ τάσις δὲν ἐξέλιπε μετὰ τὰς συνεχεῖς ἐκεῖνας ἀποτυχίας, ἀλλ' ἐν ᾧ παρὰ τοῖς πλείστοις ἐγένετο καταφανὲς τὸ μάταιον τῆς ἐκζητήσεως τῆς δημιουργίας κράτους αὐτοτελοῦς, παρ' ἄλλοις παρέστη δυνατός ὁ σχηματισμὸς κέντρον, κυρίως μὲν γεωργικοῦ (ὅπως ἀποκρουσθῇ καὶ ἡ ἰδέα ὅτι ὁ Ἰουδαϊκὸς λαὸς εἶναι λαὸς ἀπομυζητικὸς, ξένος πρὸς πᾶσαν γεωργικὴν ἐργασίαν, ἅρα ἀκατάλληλος δι' ἀνάπτυξιν χώρας), ὑποκρύπτοντος δ' ἴσως τὴν ἐννοίαν τῆς βραδύτερον ἀπαιτήσεως δυνάμει τοῦ πληθυσμοῦ δικαιομάτων αὐτοδικοκήσεως. Ἀλλ' ὅπως ποτ' ἂν ἡ ἐξέλιπεν ἡ πρώτη ὁρμὴ ἡ

ἀναπτέρωσασα τὰς ἐλπίδας τοῦ εὐφραντάστου τούτου λαοῦ, ἰδίᾳ τῆς νεολαίας, μετ' αὐτῆς δ' ἐπὶ ἤλθε καὶ τις ψυχρότης εἰς πολλούς, οἵτινες συνεπέειχεν τοῦ ἀντιστήμιτισμοῦ πρὸς τινων ἐτῶν ὀξυνθέντος, εἴτε καὶ ἀναφλέξεως σπινθήρων τινῶν ἐθνικῆς ὑπερηφανίας, δὲν ἀπεποιήθησαν τὴν τάσιν ταύτην καὶ προθύμως κατέβαλον τὸν κύκλον αὐτῶν. Ἡ ψυχρότης αὕτη ἦτο ἡ μεγίστη πασῶν τῶν διαφύσεων τῆς ἐλπίδος τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ· ἕνεκα αὐτῆς οὐδεὶς τῶν πλουσίων δαπανᾷ τὸ χρήμα αὐτοῦ χάριν τοῦ ἐθνικοῦ ἔργου, οὐδεὶς δὲ τῶν ἀκαδημαϊκῶν σπουδαίως ἐλπίζει ἐπὶ τὴν διάσωσιν καὶ μόνος ἀπομένει ὁ πτόχος τοῦ ταλαιπωρουμένου καὶ διωκομένου Ἰουδαίου ἀσυναίσθητως ἀντεχομένου ψευδοῦς τινος ὄνειρου, τὸ ἔργον μέλλει νὰ ἐπικναφέρῃ ἴσως αὐτὸν πάλιν εἰς τὴν Μεσσιανισμόν. Τούτου ἕνεκα καὶ οἱ σημερινοὶ σιωνισταὶ διπλασιάζουσι τὰς δυνάμεις αὐτῶν πρὸς διάσωσιν τοῦ καταλείμματος ἀπὸ τῆς ἀπορροφήσεως καὶ ἰδρύουσι συλλόγους ἐπὶ συλλόγων ἐπιρρίπτοντες οὕτω στάκτην ἐπὶ τοῦ ἀπλοῦ λαοῦ. Οὕτως ὑπάρχουσι νῦν 600 καὶ πλέον σιωνιστικοὶ σύνδεσμοι, ἐκτελεστικὴ ἐξουσία μετὰ γενικοῦ γραμματέως διαρκῶς ἐν Βιέννῃ παρμένοντος, ὄργανον ἐπίσημον τὸν «*Κόσμον*» = *die Welt* καὶ ἐξακολουθοῦσι τὴν συλλογὴν τοῦ κύκλου τοῦ παρέχοντος τὸ δικαίωμα τῆς ψήφου ἐν τῇ ἐκλογῇ ἀντιπροσώπων. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἐντὸς τετραετίας πράγματι ἐπετέλεσαν πολλά, διότι βλέπει τις ἐν Παλαιστίνῃ μετὰ μικρῶν τε καὶ μεγάλων ὁμιλουμένην τὴν ἐβραϊκὴν, μεγάλην δὲ βιομηχανικὴν δράσιν, ἀλλ' ἕτερα πραγματικὰ γεγονότα περιτράνωσιν ὁμιλοῦσι περὶ τῆς ἀποτυχίας πάσης ἄλλης βλέψεως, πλὴν τῆς ἐγκαταστάσεως ἐνταῦθα, ὡς καὶ ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ ἀλλαχοῦ.

Τὸ ἥμισυ μάλιστα τῆς ἀποτυχίας σημαίνει ἡ νῦν κατάστασις τῶν ἀποικίων, (colonies), ἐξ ὧν ἐλπίζεται ἡ δημιουργία γεωργικοῦ κέντρου. Εἶναι γνωστὸν ὅτι αἱ ἀποικίαι αὐταὶ ἀπὸ τοῦ 1870 μέχρι σήμερον (περὶ τὰς 30) ἰδρύθησαν ἐνεργείᾳ τοῦ βαρὼνου Zewi Hirsch καὶ Elias Guttmacher, ἐραδύτερον δὲ τοῦ Rotschild πρὸς βελτίωσιν τῆς καταστάσεως τῶν ἕνεκα θρησκευτικῶν λόγων μεταναστευσάντων Ἰουδαίων· ἐν τῇ ἰδρύσει

λοιπὸν αὐτῶν δὲν ὑπῆρχεν ὁ σιωνιστικὸς σκοπὸς ἀποστάντων δὲ τῶν ὑποστηρικτῶν τούτων αἱ ἀποικίαι αὐται, ὡς ὁμολογεῖ ὁ Μάξ Νορδάου, (Zionistische Schriften σελ. 274) διὰ πολλοὺς λόγους εἶναι προωρισμέναι εἰς χρεωκοπίαν οὕτως, ὥστε οὐδὲ ἰσχυρὰ σωβινιστικὴ μερίς δύναται ν' ἀνικώσῃ αὐτάς· διότι τὸ ἐθνικὸν ταμεῖον περισυλλέξεν μέχρι σήμερον περὶ τὰς 20,000 φρ. καὶ δανείσαν αὐτὰ εἰς τὴν παρὰ τὴν Ἰόππην ἀποικίαν Petah—Tikva δὲν κατορθεῖ οὐδὲ τὴν ἀγορὰν γαίας τινὸς νὰ ἐπιτύχῃ. Πλὴν τούτου καὶ αὐτοὶ οἱ πλούσιοι τῆς δυτικῆς Εὐρώπης, ὅπως καὶ οἱ ἐν Γαλλίᾳ Ἰουδαῖοι μετὰ τῆς σχολῆς alliance Israélite Universelle εἰσὶν ἀντίθετοι τοῦ σιωνισμοῦ μὴ θέλοντες νὰ ὑποστηρίξωσιν αὐτάς. Ἄρα τὸ κάλλιστον αὐτῶν μέσον χρεωκοπεῖ. Τὸ δ' ἕτερον ἡμῖς ἀποτελοῦσιν αἱ τάσεις τῶν διαφόρων ἐθνῶν, πλὴν πραγματικῶν ὁμοίως γεγονότων, ἅτινα ὁπιοφεύγομεν νὰ μνημονεύσωμεν ἐνταῦθα, περιοριζόμενοι μόνον εἰς τὸ γεγονός, ὅτι ὁ Ἰουδαϊκὸς ἐν Παλαιστίνῃ πληθυσμὸς δὲν προῆλθεν ἀπὸ τῶν ὑπαδῶν τῆς τάσεως ταύτης, ἀλλ' ἀπὸ πτωχοῦς ἕνεκα θρησκευτικῶν λόγων μεταναστεύσαντας καὶ ἐπομένως οὐδεμίαν ἐλπίδα πρέχοντας περὶ τοῦ μέλλοντος. Ἡ Παλαιστίνη σήμερον εἶναι τὸ μῆλον τῆς ἔριδος τῶν διαφόρων ἐθνῶν, ἐν τῇ διαμάχῃ δ' αὐτῶν πρὸς ἀπόκτησιν ἐδάφους χάριν πολιτικῶν λόγων, οὐδόλως εἶναι πιθανὸν νὰ ἐπιτρέψωσι τὴν ὑπεύθυνον νάνων τινῶν ὀρθῶς μάλιστα δυσφημουμένων ὡς βδελυγμῶν τῶν συμφερόντων τῆς ἀνθρωπότητος. Ἔτι δὲ πλέον ἡ Παλαιστίνη εἶναι τόπος θρησκευτικὸς διὰ τὰ ἔθνη ταῦτα καὶ ὅσοι ἂν οἱ σιωνισταὶ διασαλπίζωσιν ὅτι οἱ ἅγιοι τόποι θὰ παραμείνωσιν ἀπαράθλαπτοι, δὲν εἶναι δυνατόν ν' ἀποστῶσι τῆς ἐλπίδος αὐτῶν ἀποπλανώμενα. Ἐσχάτως μάλιστα ἡ ἐξέγερσις τῶν ἐθνικῶν βλέψεων τῶν κατοίκων αὐτῆς εἶναι σημεῖον τελείας ἀποτυχίας τοῦ σιωνισμοῦ.

Βεβαίως ταῦτα πάντα δὲν διακλονθάνουσι τοὺς ἐν Εὐρώπῃ ὁμοεθνεῖς αὐτῶν, οὐδὲ τοὺς διασημοτέρους ἐνταῦθα, ἀλλ', ὡς εἴπομεν καὶ ἐν ἀρχῇ καὶ νῦν ἐπαναλαμβάνομεν, ὁ σιωνισμὸς εἶναι σήμερον τὸ μέσον τῆς διὰ τῆς ἐθνικῆς διαδιώξεως σω-

τηρίας τοῦ Ἰουδαϊκοῦ ἔθνους ἀπὸ τῆς ἀφομοιώσεως καὶ τοῦ ἀπιδουδαϊσμοῦ. Εἶν' ἀληθές ὅτι ἐν μέρει ὁ σκοπὸς οὗτος ἐπετεύχθη, δικαίως δὲ παρατηρεῖ ὁ Ruppini ὅτι τὸ μέγα ἔργον τοῦ σιωνισμοῦ εἶναι ὅτι ἐνεφύσησεν εἰς ἐκείνους τοὺς ἀπὸ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ πεσόντας Ἰουδαίους καὶ βαπτισθέντας εἴτε μὴ, ὡς καὶ εἰς τοὺς ἀποβλέποντας εἰς τὴν ἀφομοίωσιν ὡς εἰς σωτηρίαν, ἐλπίζα καὶ ἰδεῶδες (Die Jud. der Gegenwart σελ. 279), ἀδιάψευστος ὅμως προσδεύουσα ἐφαρμόζεται ἡ προφητεία τοῦ Εὐαγγελίου: «Καὶ αἰχμαλωτισθήσονται εἰς πάντα τὰ ἔθνη καὶ Ἰερουσαλὴμ ἔσται πατουμένη ὑπὸ ἐθνῶν ἄχρι πληρωθῶσι καιροὶ ἐθνῶν» (Λευκ ΚΒ, 24), καὶ ἡ τοῦ ἀποστόλου Παύλου «...μυστήριον τοῦτο... ὅτι πώρως ἀπὸ μέρους τῷ Ἰσραὴλ γέγονεν ἄχρις οὗ τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν εἰσέλθῃ καὶ οὕτω πᾶς Ἰσραὴλ σωθήσεται». (Ρωμ. κεφ. ια'. 25).

(τέλος)

Κ. Μ. Καραπιπέρης

ΛΟΓΟΔΟΣΙΑ
ΤΟΥ ΣΧΟΛΑΡΧΟΥ ΑΡΧΙΜ. ΙΑΚΩΒΟΥ ΑΡΧΑΤΖΙΚΑΚΗ
ΑΠΑΓΓΕΛΘΕΙΣΑ ΕΝ ΤΩ ΓΥΜΝΑΣΙΩ ΤΟΥ Ι. ΚΟΙΝΟΥ
ΤΟΥ ΠΑΝΑΓΙΟΥ ΤΑΦΟΥ
ΤΗ. 15 ΙΟΥΝΙΟΥ 1913.

Μακαριώτατε Πάτερ καὶ Δέσποτα
Σεβασμιώτατοι Ἱεράρχαι
καὶ λοιπὴ γεραρὰ καὶ φιλόμουντος ὁμήγυρις!

Εὐλογητὸν καὶ δεδοξασμένον εἶη τὸ ὄνομα τοῦ Παναγάρχου Θεοῦ, ὅτι τῇ πανθενουργῇ αὐτοῦ εὐδοκίᾳ καὶ χάριτι καὶ ταῖς σεπταῖς εὐχαῖς καὶ εὐλογίαις τῆς Μητρὸς τῶν Ἐκκλησιῶν κατηξίωσε καὶ αὐτοῖς πάντας ἡμᾶς ὅπως καὶ τόδε τὸ λῆγον σχολικὸν ἔτος ἀπροσκόπτως διανύσαντες αἰσίως καὶ καρποφόρως εἰς τὸ τέρμα αὐτοῦ καταντήσωμεν καὶ κατὰ τὴν ποθητὴν πᾶσι, διδύσκουσί τε καὶ διδασκομένοις, εὐσημον καὶ πανηγυρικὴν ταύτην ἡμέραν πειραστῶμεν τὸ ἔνατον ἀπὸ τῆς ἀναλήψεως τῶν καθηκόντων ἡμῶν, ὡς Διευθυντοῦ τοῦ ἀνωτάτου τούτου ἐκπαιδευτηρίου τοῦ Ἀποστολικοῦ καὶ πατριαρχικοῦ θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων, πρὸ τοιαύτης σεβασμίας καὶ φιλομούσου ὁμηγύρεως καὶ διανοίξαντες τοὺς πνευματικοὺς ἡμῶν θησαυροὺς ἐπιδειξώμεθα, ὡς καλοὶ καὶ δόκιμοι ἐργάται ἐναμίλλως μοχλήσαντες, τοὺς ἀγλαοὺς καρπούς, οἷς καὶ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο μετὰ σύντονον μὲν καὶ ἐπίπονον, πλὴν τερπνὴν καὶ θειάρεστον ἐργασίαν διδασκόντων τε καὶ διδασκομένων παρήγαγεν ἡ πνευματικὴ αὐτῇ τοῦ Κυρίου ἄμπελος, ἣν ἀπὸ πολλῶν ἤδη ἔτων ἡ γεραρὰ Ἀγιοταφίτικὴ Ἀδελφότης ἐνεφύτευσε καὶ διατηρεῖ ἐν μέσφω πολυτρόπων καὶ χαλεπωτάτων καιρῶν καὶ περιπετειῶν ἐκμαίαν καὶ καρποφοροῦσαν ἐν τῇ Ἀγίᾳ ταύτῃ Πόλει πρὸς στηριγμὸν καὶ διάσωσιν τῆς τε γλώσσης καὶ τῶν γραμμάτων καὶ τῆς πίστεως τῶν

Πατέρων ἡμῶν. Σκιρτᾷ δικαίως καὶ ὑπὸ χαρᾶς πλαιύνεται ἡ καρδιά ἡμῶν καὶ τὸ σιόμα εἰς αἶνον καὶ δόξολογίαν τοῦ Οὐαίου ἡμῶν Πατρός, διότι βλέπομεν ὅτι καὶ αὐθις ἡ μεγαλύνσιμος αὕτη Σχολή, θεία συνάρσει καὶ χάριτι, πέντε ἔτερα τέκνα γαλακτοτροφήσασα μετὰ μητρικῆς στοργῆς καὶ διαθρέψασα μετὰ πολλῆς τῆς ἐπιμελείας καὶ πνευματικῆς τροφῆς, τῷ ἁλατι τῆς πίστεως τῶν ἐνδόξων ἡμῶν Πατέρων ἡριμμένης, ἀπολύει σήμερον τῶν μητρικῶν αὐτῆς κόλπων ἐν ὧραις αἰσiais καὶ χρυσταῖς ταῖς ἐλπίσι καὶ προπέμπει εἰς τὸ ἀπέραντον τοῦ κόσμου στάδιον στέφουσα αὐτὰ τῷ ἁμαρτανίνῳ στεφάνῳ τῆς ἀθανάτου παιδείας καὶ ταῖς εὐχαῖς αὐτῆς.

Ἐπειδὴ δὲ ἔκπαλαι καλῶς καὶ μάλα σκοπίμως εἴθισται ἵνα ἐν τῇ λήξει τῶν πνευματικῶν ἐκάστης Σχολῆς ἐργασιῶν ἐξαγγέλλωνται δημοσίᾳ τὰ κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα τοῦ σχολικοῦ ἔτους ἐν αὐτῇ πεπραγμένα, ὅπως ἀκριβῆ τῆς ἐτησίου αὐτῆς ἐργασίας γνῶσιν λαμβάνωσιν οἱ τε σεβαστοὶ αὐτῆς προστάται καὶ συντηρηταί, οἱ κηδεμόνες καὶ οἱ γονεῖς τῶν ἐν αὐτῇ φοιτῶντων νέων καὶ τοῦθ' ὕπερ ἀποτελεῖ τὸν σπουδαιότερον ὅρον καὶ τὴν πρωτίστην ἀρχὴν τῆς ἀμοιβαίας ἐμπιστοσύνης τῆς τε ἀνωτάτης πνευματικῆς ἡμῶν ἀρχῆς, τῆς ἐμπιστευομένης ἡμῖν τὴν διανοητικὴν καὶ ἡθικὴν ἀνάπτυξιν καὶ διάπλασιν τῆς νέας ταύτης γενεᾶς καὶ ἡμῶν τῶν ἀναλαβόντων τὸ μέγα καὶ ὑψηλὸν τοῦτο ἔργον, τῷ νόμῳ τούτῳ στοιχοῦσα καὶ ἡ ἡμετέρα σχολή, ἀγαλλομένη σήμερον παρίσταται ἐν τῇ εὐσήμεφ ταύτῃ ἡμέρᾳ ἐνώπιον τοιαύτης σεπτῆς καὶ φιλοκάλου ὁμηγύρεως, προθύμων προστατῶν καὶ σεβαστῶν ἐλλανδικῶν, ἵνα τοῦτο μὲν δι' ἑμοῦ ἐξαγγείλῃ ἐν πάσῃ τῇ δυνατῇ ἀκριβείᾳ ὅ,τι καὶ κατὰ τὸ αἰσίως διανυθὲν σχολικὸν τοῦτο ἔτος ἐγένετο ἐν αὐτῇ, τοῦτο δὲ στεφανώσασα ἐπαξίως τοὺς ἀγωνισαμένους τὸν ἀγῶνα τὸν καλόν, πέντε νέους λειψίας ἐξαποστείλῃ αὐτοὺς διὰ τῶν εὐλογιῶν τοῦ σεπτοῦ Πρωθιεράρχου τῆς Μητροῦς τῶν Ἐκκλησιῶν οὐ μόνον κήρυκας διαπρυσίους τῶν μεγάλων πρὸς αὐτοὺς εὐεργεσιῶν τῆς ἱερᾶς τῶν Ἀγιοταφριτῶν χορείας, ἀλλὰ καὶ ἐργάτας ἀόκνους καὶ ὀρηροὺς αὐτῆς τῷ Γένει καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ. Ἐπὶ τούτῳ δὲ ἐπικαλοῦμαι τὴν εὐμενῆ ὑμῶν ἀκρόασιν.

Ἐὰν πᾶσα διοίκησις ἀνθρώπων ἀνομολογῇται ἔργον διςχερὲς καὶ χαλεπόν, ἡ πνευματικὴ αὐτῶν κυβέρνησις εἶνε ἔργον δυσχερέστατον καὶ χαλεπώτατον· διὸ καὶ εἶπέ τις τῶν μεγάλων τῆς Ἐκκλησίας Πατέρων καὶ Διδασκάλων «δυσχερὲς καὶ χαλεπὸν ἀνθρώπων ἄρχειν τοῦ πολυτροπωτάτου τῶν ζώων. Ἐφ' ὅσον δὲ τὸ ἔργον εἶνε μέγα καὶ ὑψηλὸν ἐπὶ τοσοῦτον καὶ αἱ εὐθύναι εἶνε μεγαλείτεραι. Ἐὰν δὲ ὑπάρχῃ ἔργον ἐν τῇ κοινωνίᾳ μεγίστην ἀπαιτοῦν τὴν εὐθύνην σύντο-

νον τὴν προσοχὴν καὶ εἰλικρινῇ τὴν ἀγίαν καὶ τὴν ἀφοσίωσιν, καὶ δι' ὅπερ καθίσταται πολλῷ μειζόνων ἐπαίνων καὶ ἐγκωμίων ἄξιος ὁ ἀναλαμβάνων καὶ ἐπιτυχῶς ἐκτελὼν τοῦτο, εἶνε τὸ ἔργον τοῦ διευθύνειν τοιαῦτα καθιδρύματα, ἐν οἷς μορφοῦνται καὶ ἀνατρέφονται παῖδες διαφόρων τάξεων, ἑξέων καὶ ἡθῶν, ἐν οἷς πολλαὶ καὶ ποικίλαι πολλάκις καὶ ἐκ μικρῶν ἀφορμῶν ἀναφύονται δυσμενέσκειαι καὶ ἀναπτύσσονται πάθῃ, ἅπερ ὁ διευθύνων μετὰ πολλῆς τῆς συνέσεως καὶ τῆς ἐπιστήμης ὀφείλει νὰ οἰκονομῇ. Ἐπιμελεῖται δὲ καὶ αὐτὸς ταχθέντες τοῦ ἱεροῦ τούτου καθιδρύματος τῆς μητρὸς τῶν Ἐκκλησιῶν, τοῦ ὑπὸ τὴν πατρικὴν σκέπην καὶ προστασίαν τοῦ Μακαριωτάτου ἡμῶν Πατρὸς τῆς σεβασμίας τῶν Ἀγιοταφитῶν χορείας ἀγωνιζομένου τὸν καλὸν τῶν γραμματίων ἀγῶνα καὶ ἐπιδιώκοντος τὴν ἐνδελεχῇ ἀνάπτυξιν καὶ τὴν ἐπὶ τὰ κρείττω προαγωγὴν τοῦ ἐθνωφελοῦς καὶ χριστιανικωτάτου αὐτοῦ ἔργου καὶ ὁλοφύχως εἰς τὴν καλλιέργειαν καὶ προαγωγὴν αὐτοῦ ἀφοσιωθέντες, ὡς ἀρχὴν καὶ τέρμα πασῶν τῶν ἐνεργειῶν ἡμῶν τε καὶ τῶν προσφιλῶν μοι συναδέλφων Καθηγητῶν καὶ Διδασκάλων, προωρισμένων ἐν μέσῳ ἀντιξίων στοιχείων καὶ πολυειδῶν τρικυμιῶν πολυμερὲς νὰ ἐκτελῶσι καθήκον ἐν τῇ πνευματικῇ καὶ ἡθικῇ αὐτοῦ σταδιοδρομίᾳ, ἔχοντες τὴν βαρυσήμαντον καὶ διδακτικὴν τοῦ βαθιγνώμονος σοφοῦ ρήτραν: Πῆ παρ' ἐβὴν; Τὶ δ' ἔρξα; Τί μοι δέον οὐκ ἐτελέσθῃ; πολλὰ μὲν, ὡς οἶόν τε, καὶ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Σχολῇ ἐξετελέσαμεν καὶ συνεπληρώσαμεν μηδόλως παρεκκλίναντες τῆς ἀκριβοῦς τῶν ἡμετέρων ἱερῶν καθηκόντων ἐκπληρώσεως, μηδὲ ἐπιλανθανόμενοι τῆς ἱερᾶς καὶ ὑψηλῆς ἡμῶν ἀποστολῆς, ἀλλ' ἐν ἀγάπῃ, ὑπομονῇ καὶ συνέσει καλλιεργοῦντες κατὰ δύναμιν τὴν θεόφυτον ταύτην φυτεῖαν καὶ ἀντιπαλαίοντες πρὸς τὰς ποικίλας καὶ τῶν καιρῶν καὶ τῶν πνευμάτων τῶν ἡμετέρων μαθητῶν δυσχερείας πολλὰ δὲ ὑπὲρ τῆς τελειοποιήσεως καὶ ἀνυψώσεως αὐτῆς ἐμοχθήσαμεν καὶ πολλούς, τῇ τοῦ Κυρίου χάριτι, ἐδρέψαμεν ἀγλαοὺς καρποὺς τῶν κόπων ἡμῶν, πλὴν καὶ πολλὰ ἴσως τῶν δεόντων ἡμῖν οὐκ ἐτελέσθῃ. Τὴν εἰλικρινῇ δὲ ταύτην ὁμολογίαν ἀπὸ τοῦ βήματος τούτου ὑπαγορεύει μοι ἅφ' ἐνὸς μὲν καθήκον ἀναπόδραστον δικαιοσύνης πρὸς τοὺς ἐργαζομένους ἐν τῇ Σχολῇ ταύτῃ προσφιλεῖς μοι συναδέλφους, ἅφ' ἑτέρου δὲ τὸ καθήκον τῆς ἀνεπιφυλάκτου ἀληθείας πρὸς τοὺς φιλοστόργους γονεῖς καὶ σεβαστοὺς κηδεμόνας καὶ προστάτας τοὺς ἐμπεπιστευμένους ἡμῖν τὴν πνευματικὴν καὶ ἡθικὴν ἀνάπτυξιν καὶ διαιδαιγώγησιν τῶν φιλτάτων αὐτῶν τέκνων. Δὲν ἀρνεῖ πρὸς δαψιλῇ καὶ εὐκαρπον συγκομιδὴν ἡ ἐπιμέλεια μόνη καὶ ἡ φιλοπονία τῶν γεωργῶν, ὅταν ἐλλείπωσιν ἐν καιρῷ οἱ ὄμβροι καὶ ὕετοί. Δὲν ἀρνεῖ ἡ

προθυμία καὶ ἡ ἀγρυπνός μερίμνα τῶν ἔργων ἐὰν δὲν προσέλθω-
σιν ἐπίκουροι τὸ θάλλος τοῦ ἡλίου καὶ ὁ ζωογόνος ἀήρ, δὲν ἀρκεῖ ὁ
ζῆλος, δὲν ἀρκεῖ ἡ ἀφοσίωσις Σχολάρχου τε καὶ Διδασκάλων καὶ αἱ
πολλαὶ θυσίαι τῆς σχολῆς πρὸς τελείαν εὐόδωσιν τοῦ παιδαγωγικοῦ
ἔργου, ὅταν δὲν συντρέχῃ αὐτοῖς ἡ τῶν γονέων καὶ κηδεμόνων συν-
δρομή, διότι οὗτοί εἰσιν ὁ ἰσχυρότατος παράγων καὶ ὁ πρώτιστος συν-
τελεστής τῆς ἀναπτύξεως τῶν ἀτόμων καὶ ἐθνῶν· ἀλλ' ὅμως παρ' ἡμῖν
τὸ μέγα τοῦτο ἔργον καὶ ἡ βαρεῖα εὐθύνη τῆς δισπαιδαγωγήσεως τῶν
ἡμετέρων τέκνων ἐστὶν ἀνατεθειμένη μόνη τῇ Σχολῇ καὶ παρ' αὐτῆς
καὶ μόνης ἀπεκδέχονται πάντα τοὺς ζωτικὸς χιμοὺς τῆς ἐθνικῆς
καὶ κοινωνικῆς ἡμῶν εὐημερίας. Ἐὰν ἔρ' ἅπαντα τὸν βίον τῶν μα-
θητῶν ἐπέδρα μόνη ἡ Σχολή, ἡδύνατο νὰ ἦναι ἴσως δικαία ἡ ἀξίω-
σις οὕτη, δὲν ἔχει ὅμως οὕτω τὸ πρᾶγμα.

Ἀλλ' ἡμεῖς μηδὲν ἐπιλανθάνομενοι τοῦ ἀρχικοῦ σκοποῦ,
τοῦ ὑπὸ τῆς ἀνωτάτης πνευματικῆς ἡμῶν ἀρχῆς τεθειμένου τῇ ἡ-
μετέρᾳ Σχολῇ, τῇ ἀναγνωρισθείσῃ πρὸ διετίας ὑπὸ τοῦ Ἐθνικοῦ Παν-
επιστημίου, ὡς πλήρους καὶ τελείου Γυμνασίου, εἰς τὸ νὰ παρέχῃ
τοῖς ἐν αὐτῇ διδασκομένοις ἀρτίαν τὴν ἐγκύκλιον παιδευσιν, καὶ νὰ
καθιστᾷ αὐτοὺς οὕτως ἱκανοὺς εἰς τε ὑψηλοτέραν ἐν ἄλλοις ἀνωτέροις
ἐκπαιδευτηρίοις μαθημάτων ἀκρόασιν καὶ εἰς τὸ ἐν Παλαιστίνῃ καὶ ἄλ-
λαχοῦ μετέρχεσθαι τὸ ἐπάγγελμα τοῦ Διδασκάλου, ὑψιστῶς πρὸ διε-
τίας διεφρονησάμεν καὶ διὰ πολλῶν τροποποιήσεων καὶ προσθαφαι-
ρέσεων ἐπὶ τὸ τελειότερον καὶ κλασικώτερον συνεπληρώσαμεν καὶ κα-
τηρτήσαμεν τὸ Πρόγραμμα αὐτῆς. Πρὸ τῆς ἐνάξεως ὅμως τοῦ λί-
γοντος ἤδη σχολικοῦ τούτου ἔτους, ἐπειδὴ οἱ ἡμέτεροι χριστιανοὶ πα-
ρεκάλεσαν ὅπως, εἰ δυνατόν, γίνῃ τροποποιήσις τις ἐπὶ τὸ πρακτικώ-
τερον ἐν τῷ Προγράμματι τῆς ἡμετέρας Σχολῆς, ὥστε οἱ ἐν αὐτῇ
φοιτῶντες παῖδες αὐτῶν νὰ δύνανται νὰ ἀποκτῶσι τοιαύτας πρακτι-
κὰς γνώσεις καὶ ἐξάσκησιν ἐν ταῖς ξέναις εὐρωπαϊκαῖς γλώσσαις καὶ
διὰ τῇ Ἀγγλικῇ, ὥστε ἀποφοιτῶντες τῆς Σχολῆς ἄνευ ἰδιαιτέρας τινὸς
προπαιδείας νὰ χρησιμοποιῶνται ἐν τοῖς διαφόροις ἐπιτηδεύμασι τῆς
καθ' ἡμᾶς κοινωνίας καὶ νὰ προσπορίζωνται οὕτω τὰ πρὸς τὸ ζῆν
ἀναγκαῖα, χωρὶς νὰ μεταβάλλωμεν τὸν ἀρχικὸν κλασικὸν χαρακτῆρα
τῆς Σχολῆς, μετὰ σύντονον καὶ ἐπισταμένην μελέτην μετὰ τῶν ἁρμο-
δίων, διακαῶς δὲ ποιοῦντες ὅπως ἴδωμεν τοὺς παῖδας τῶν ἡμετέ-
ρων χριστιανῶν ἀπομακρυνθέντας ἐκ τῶν προτεσταντικῶν καὶ κα-
θολικῶν Σχολῶν καὶ προσερχομένους εἰς τὴν ἡμετέραν, ἵνα ὀλοτελῶς
ἄρῳμεν τὰς ὑπὸ τῶν γονέων αὐτῶν προβαλλομένας ἐκάστοτε προφά-
σεις, κελεύσει καὶ ἐγκρίσει τοῦ Μακαριωτάτου ἡμῶν Πατρὸς καὶ τῆς

περὶ Αὐτὸν Ἀγίας καὶ Ἱερᾶς Συνόδου, οὐ μόνον τὰς ὥρας τῆς Ἀραβικῆς γλώσσης ηὐξήσαμεν ἐπιβαλόντες ὡς ὑποχρεωτικὴν τὴν ἐν αὐτῇ, ὡς καὶ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ, διδασκαλίαν ἐν ταῖς κατωτέραις τοῦ Δημοτικῷ Ἀραβικοῦ τμήματος τάξεσι τῶν Μαθηματικῶν, τῆς Γεωγραφίας καὶ τῆς Ἱερᾶς Ἱστορίας, ἀλλὰ καὶ τὴν μὲν Ἀγγλικὴν προσεθέσαμεν ἐν ταῖς τριῖσι τάξεσι, τὴν δὲ Ρωσικὴν ἐν ταῖς τάξεσι τοῦ Γυμνασίου. Ὡστε ὁ ἐγγραφόμενος χριστιανόπουλος ἐν τῷ μητρώῳ τῆς ἡμετέρας Σχολῆς καὶ ἐξακολουθῶν τακτικῶς τε καὶ ἐπιμελῶς ὅλην τὴν σειρὰν τῶν διδασκομένων μαθημάτων δύναται νὰ ἐξέλθῃ καλῶς κατηρτισμένος καὶ ἐν ταῖς ξέναις γλώσσαις, τῇ Γαλλικῇ, τῇ Ἀγγλικῇ καὶ τῇ Ρωσικῇ, λαμβάνων ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἀξιοπρεπῆ τινα θέσιν καὶ ἀρκούντως πρoσποριζόμενος τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαῖα.

Οὕτω τοίνυν καταρτισθέντος τοῦ νέου Προγράμματος, καθ' ὃ διαρρυθμίζεται ἡ τῆς Σχολῆς λειτουργία εἰς καθαρῶς κλασικὴν ἐν τῷ Γυμνασίῳ καὶ εἰς πρακτικὴν ἐν τῇ Α.΄ τάξει τοῦ Σχολαρχείου καὶ ἐν ταῖς τοῦ Δημοτικῷ τῆς ἐν αὐτῇ φοιτήσεως νεολαίας, καὶ εὐλογηθείσης τῆς ἐνάρξεως τῶν μαθημάτων αὐτῆς διὰ τῆς νενομισμένης ἱεροτελεστίας διὰ τοῦ Σεβασμιωτάτου Ἀρχιεπ. καὶ Πατριαρχικοῦ Ἐπιτρόπου Ἀγίου Ἰορδάνου κ. Μελετίου, ἤρξατο ἡ διδασκαλία τῶν μαθημάτων τῇ ᾗ τοῦ παρελθόντος Σεπτεμβρίου καὶ ἐξηκολούθησε τακτικῶς, συνεχῶς καὶ ἀνελλιπῶς, πλὴν τῶν νενομισμένων ἑορτῶν καὶ τῶν ὀλιγοημέρων κατὰ τὰς μεγάλας ἑορτὰς τῆς τοῦ Χριστοῦ Γεννήσεως καὶ τοῦ ἁγίου Πάσχα διακοπῶν, μέχρι τῆς ἡμέρας τοῦ λήξαντος μηνὸς Μαΐου διὰ τὴν Δ.΄ τᾶξιν τοῦ Γυμνασίου, τὴν τῶν τελειοφοίτων, μέχρι τῆς 20ης διὰ τὰς τρεῖς τάξεις τοῦ Γυμνασίου, καὶ μέχρι τῆς 10ης τοῦ τρέχοντος Ἰουνίου διὰ τὰς τάξεις τοῦ Σχολαρχείου καὶ τοῦ Δημοτικῷ. Καὶ ἐν τῷ προσωπικῷ τῆς Σχολῆς ἐγένετο μεταβολή τις ἀποχωρήσαντος τοῦ ἐλλ. κ. Γεωργ. Ζαχαρούλη, τοῦ ἐπὶ ἐξαέτιαν μετὰ μεγάλου ζήλου καὶ προθυμίας πολλῆς διδάξαντος τὰ ἀνατεθέντα αὐτῷ μαθήματα καὶ μεταβληθέντος τοῦ Προγράμματος διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τῶν δύο γλωσσῶν Ἀγγλικῆς τε καὶ Ρωσικῆς καὶ ὑποδειγθείσης τῆς ἀνάγκης ὑπὸ τῆς Σχολαρχίας προσλήψεως καὶ ἐτέρων Καθηγητῶν, διωρίσθησαν ἐγκρίσει τοῦ Μακαριωτάτου ἡμῶν καὶ τῆς Σεβαστῆς Ἐφορίας ὁ Ἱερολογιώτατος Διάκονος κ. Φώτιος Ἰωαννίδης, ἀρχαῖος μὲν δόκιμος τῆς Θεολ. Σχολῆς τοῦ Σταυροῦ, ἀπόφοιτος δὲ τοῦ ἐν Λωζάνῃ τῆς Ἑλβετίας Πανεπιστημίου, συνάδελφος δόκιμος μετὰ ζήλου καὶ ἐπιμελείας διδάξας τὰ ἀνατεθειμένα αὐτῷ ὑπὸ τῆς Σχολαρχίας μαθήματα, οἱ ἐλλογ. κ. Χαλῆλ Πέδας διὰ τὴν Ρωσικὴν καὶ Ἀραβικὴν γλῶσσαν, ὁ κ. Ἰπραχὴμ Σαμμᾶς διὰ τὴν διδα-

σκαλίαν τῆς Ἀγγλικῆς γλώσσης καὶ ὁ κ. Φίλιππος Καββαλόνις, ἀπόφοιτος τοῦ ἡμετέρου Γυμνασίου, διὰ τὴν Α.΄ τάξιν τοῦ Δημοτικοῦ καὶ τὴν παιδονομίαν τῶν οἰκοτρόφων μαθητῶν. Περὶ τοῦ προσωπικοῦ γενομένου τοῦ λόγου δὲν δύναμαι ἵνα μὴ καὶ δημοσίᾳ ἐκφράσω τὰς πολλὰς μου εὐχαριστίας τῷ κ. Ἰπραχίμ Σαμιμᾷ, ὅστις διὰ τῆς μεθόδου τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ καὶ τοῦ πολλοῦ αὐτοῦ ζήλου μεγίστην παρηγάγε τὴν πρόοδον ἐν τῇ Ἀγγλικῇ γλώσσῃ καὶ δι' ἣν πολλοὶ νέοι μαθηταὶ ἐνεργήσαν τὸν διορισμὸν τοῦ νέου τούτου διδασκάλου θεωρῶ εὐτύχημα διὰ τὴν ἡμετέραν Σχολήν. Ὡστε τὸ ὅλον προσωπικὸν τῆς Σχολῆς ἀπαρτίζεται νῦν ἐξ 23 Καθηγητῶν καὶ Διδασκάλων. Ἐδίδαξαν δὲ κατὰ τὸ λήξαν σχολικὸν ἔτος συνῶδὰ τῷ γενικῷ ἐγκεκριμένῳ Προγυμνασίῳ ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν καὶ τακτικὴν παρακολούθησιν τῆς σεβαστῆς Ἐφορίας ὁ μὲν **Σχολάρχης** Ἐπίτομον Χριστιανικὴν Ἡθικὴν ἐν τῇ Δ.΄ τάξει τοῦ Γυμνασίου, Χριστιανικὴν Κατήχησιν κατ' ἑκτασιν ἐν τῇ Β.΄ τάξει τοῦ Γυμνασίου, Στοιχεῖα Χριστιανικῆς Κατηχήσεως ἐν τῇ Γ.΄ τάξει τοῦ Σχολαρχείου, Στοιχεῖα Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας ἐν τῇ Β.΄ καὶ Ἱστορίαν τῆς Κ. Διαθήκης ἐν τῇ Α.΄ Κατὰ τὸ πρῶτον δὲ ἐξάμηνον, ἀπουσιάζοντος τοῦ κ. Γ. Καρτατζᾶ, Νεωτέραν Ἱστορίαν ἐν τῇ Δ.΄ τάξει τοῦ Γυμνασίου, Μεσαιωνικὴν Ἱστορίαν ἐν τῇ Γ.΄ καὶ τὰ Μαθηματικὰ ἐν τῇ Α.΄ καὶ Β.΄ τάξει τοῦ Σχολαρχείου κατὰ τὸ δευτέρον ἐξάμηνον, ἀπουσιάζοντος τοῦ κ. Σ. Ρεβελῆ. Ὁ ἔλλογ. κ. Κωνσταντῖνος **Ἡλιάδης** τὰ Ἑλληνικὰ ἐν τῇ Δ.΄ καὶ Γ.΄ τάξει τοῦ Γυμνασίου, τὰ Λατινικὰ ἐν τῇ Δ.΄, τὴν Ἑλληνικὴν Γραμματολογίαν ἐν τῇ αὐτῇ τάξει, καὶ τὰ Ἑλληνικὰ ἐν τῇ Β.΄ τάξει κατ' ὅλον τὸ πρῶτον ἐξάμηνον. Ὁ ἔλλογ. κ. **Γεώργιος Καρτατζᾶς** κατὰ τὸ βὸν ἐξάμηνον τὰ Ἑλληνικὰ ἐν τῇ Β.΄ τάξει τοῦ Γυμνασίου, τὴν Ψυχολογίαν ἐν τῇ Γ.΄ τάξει, τὴν Λογικὴν ἐν τῇ Δ.΄ καὶ τὴν Νεωτέραν καὶ Μεσαιωνικὴν Ἱστορίαν ἐν ταῖς αὐταῖς τάξεσιν. Ὁ ἔλλογ. κ. **Νικόλαος Λῶδης** τὰ Μαθηματικὰ καὶ Φυσικὰ ἐν τῷ Γυμνασίῳ καὶ τὰ Μαθηματικὰ ἐν τῇ Γ.΄ τάξει τοῦ Σχολαρχείου. Ὁ ἔλλογ. κ. **Ἰωάννης Μανιδᾶς** τὰ Ἑλληνικὰ ἐν τῇ Α.΄ τοῦ Γυμνασίου, τὰ Λατινικὰ ἐν τῇ Α.΄ Β.΄ καὶ Γ.΄ τάξει τοῦ Γυμνασίου καὶ τὴν Ρωμαϊκὴν Ἱστορίαν ἐν τῇ Β.΄ τοῦ Γυμνασίου καὶ τῇ Γ.΄ τοῦ Σχολαρχείου κατὰ τὸ β.΄ ἐξάμηνον. Ὁ Ἱερολ. κ. **Φώτιος** τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν ἐν τῇ Γ.΄ τάξει τοῦ Γυμνασίου, τὴν Ἱερὰν Ἱστορίαν ἐν τῇ Α.΄ καὶ τὰ Γαλλικὰ ἐν τῇ Β.΄ Γ.΄ καὶ Δ.΄ τάξει τοῦ Γυμνασίου κατὰ δὲ τὸ α.΄ ἐξάμηνον τὴν Ψυχολογίαν ἐν τῇ Γ.΄ καὶ τὴν Λογικὴν ἐν τῇ Δ.΄ τάξει τοῦ Γυμνασίου. Ὁ κ. **Ἀντώνιος Παντελίδης** τὰ Ἑλληνικὰ ἐν τῇ Γ.΄ καὶ Β.΄ τάξει τοῦ Σχολαρχείου. Ὁ κ. **Γε-**

ὄργιος Βραχυπέδης τὰ Ἑλληνικά ἐν τῇ Α΄. τάξει τοῦ Σχολαρχείου, τὴν Φυσικὴν Ἱστορίαν ἐν τῇ Γ΄ καὶ Β΄ τάξει, τὴν Ἑλληνικὴν Ἱστορίαν ἐν τῇ Β΄ τοῦ Σχολαρχείου καὶ ἐν τῇ Α΄ τοῦ Γυμνασίου καὶ τὴν Γεωγραφίαν τῆς Παλαιστ. ἐν τῇ αὐτῇ τάξει. Ὁ κ. **Ἰωάννης Ρεμπούρ** τὰ Γαλλικά ἐν ταῖς πέντε τελευταίαις τάξεσιν. Ὁ κ. **Σπυρίδων Ρεβελῆς** κατὰ τὸ πρῶτον ἐξάμηνον τὰ Μαθηματικά ἐν τῇ Α΄ καὶ Β΄ τάξει τοῦ Σχολαρχείου, καὶ τὰ Γαλλικά ἐν ταῖς δυοῖς τάξεσι τοῦ Σχολαρχείου καὶ ἐν τῇ Α΄ τοῦ Γυμνασίου. Ὁ κ. **Ἀγαπητὸς Ἀρφαράς** τὴν Γεωγραφίαν ἐν τῇ Γ΄ καὶ Β΄ τάξει τοῦ Σχολαρχείου καὶ τὰ μαθήματα τῆς Βας τάξεως τοῦ Δημοτικοῦ. Ὁ κ. **Τρύφων Νίνος** τὰ Ἑλληνικά ἐν τῇ Δ΄ τοῦ Δημοτικοῦ, τὴν Ἑλλ. Ἱστορίαν καὶ τὴν Ἱερὴν ἐν τῇ αὐτῇ τάξει, τὴν Φυσικὴν Ἱστορίαν ἐν τῇ Α΄ τοῦ Σχολαρχείου καὶ τὴν Γεωγραφίαν ἐν τῇ αὐτῇ τάξει. Ὁ κ. **Γεώργιος Ἰωάννου** τὰ Ἑλληνικά ἐν τῇ Γ΄ τάξει τοῦ Δημοτικοῦ καὶ τὰ Ἀραβικά ἐν τῇ Β΄ τάξει τοῦ Γυμνασίου. Ὁ κ. **Ταουφίκ Φάραχ** τὰ Ἀραβικά ἐν τῇ Γ΄ τάξει τοῦ Γυμνασίου καὶ ἐν τῇ Β΄ τοῦ Δημοτικοῦ. Ὁ κ. **Κ. Ἀλλουσίε** τὰ Ἀραβικά ἐν τῇ Α΄ τοῦ Γυμνασίου καὶ ἐν τῇ Α΄ τοῦ Δημοτικοῦ. Ὁ κ. **Ναζίπ Κάββαρ** τὰ Ἀραβικά ἐν τῇ ἀνωτέρᾳ τάξει τῶν οἰκοτρόφων μαθητῶν καὶ ἐν τῇ Γ΄ τάξει τοῦ Σχολαρχείου. Ὁ κ. **Χαλῆλ Πέδας** τὰ Ἀραβικά ἐν τῇ Β΄ τάξει τῶν οἰκοτρόφων μαθητῶν καὶ τὰ Ρωσικά ἐν ταῖς τάξεσι τοῦ Γυμνασίου. Ὁ κ. **Ἰπραχὴμ Σαμμᾶς** τὰ Ἀγγλικά ἐν τῇ Α΄ Β΄ καὶ Γ΄ τοῦ Δημοτικοῦ. Οἱ κ. **Δαοῦδ Ἐφένδης καὶ Φάεζ Ἐφένδης** τὰ Τουρκικά ἐν ταῖς τάξεσι τοῦ Γυμνασίου καὶ τοῦ Σχολαρχείου. Ὁ κ. **Νικόλαος Καραϊλίδης** τὴν Ἱστογραφίαν καὶ Καλλιγραφίαν ἐν ταῖς κατωτέραις τάξεσι. Ὁ κ. **Φίλιππος Καββαλάκης** τὰ Μαθηματικά καὶ τὴν Ἱερὴν Ἱστορίαν ἐν τῇ Γ΄ καὶ Δ΄ τάξει τοῦ Δημοτικοῦ, τὴν Φυσιολογίαν καὶ Πατριδογραφίαν ἐν τῇ Δ΄ τάξει καὶ τὰ μαθήματα τῆς Α΄ τοῦ Δημοτικοῦ καὶ τέλος ὁ κ. **Ἐμμ. Βαμβουνδάκης** τὴν Βυζαντινὴν καὶ Εὐρωπαϊκὴν Μουσικὴν ἐν ἀπάσαις ταῖς τάξεσιν. Ἐθεώρησα ἀναγκαίαν τὴν λεπτομερῆ ταύτην ἀπαρίθμησην τῶν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Σχολῇ διδασκόντων μαθημάτων, διότι δι' αὐτῆς καὶ μόνῃς δύνανται οἱ ἐνδιαφερόμενοι νὰ λύβωσι γνῶσιν τῆς ἐν τῇ Σχολῇ τελουμένης ἐτησίως πνευματικῆς ἐργασίας ὑπὸ τῶν ἀρμοδίων Καθηγητῶν καὶ Διδασκάλων. Ἐδιδόγησαν δὲ πάντα τὰ μαθήματα ἐν ἀπάσαις ταῖς τάξεσι πλήρη καὶ λίαν καρποφόρως, τοῦθ' ὅπερ ὀφείλεται εἰς τὸν ἐγνωσμένον ζῆλον καὶ τὴν πρὸς τὸ καθῆκον ἀφοσίωσιν τῶν ἡμετέρων ἀγαπητῶν συναδέλφων, ἐφ' ᾧ καὶ δημοσίᾳ ἤδη χρέος ἱερὸν ἐκπληροῦσα ἡ Σχολαρχία ἀπονέμει ἐνὶ ἐκάστῳ

αὐτῶν τὴν βαθεῖαν τῆς Σχολῆς εὐγνωμοσύνην καὶ ἐπικαλεῖται ἐπ' αὐτοὺς τὰς εὐχὰς τῆς μητρὸς τῶν Ἐκκλησιῶν διὰ τοῦ Μακαριωτάτου ἡμῶν Πατρός.

Καθ' ὅλον δὲ τὸ λήξαν σχολικὸν ἔτος ἐνεγράφησαν ἐν τῷ Μητροφῶ τῆς Σχολῆς 438 μαθηταί, ὧν 335 ἑξωτερικοὶ προσερχόμενοι μόνον τῇ Σχολῇ πρὸς διδασκαλίαν καὶ 103 ἑσωτερικοὶ οἰκότροφοι συντηρούμενοι πάντες δωρεῖν ὑπὸ τοῦ Ἱεροῦ ἡμῶν Κοινῷ. Πλὴν τῶν οἰκοτρόφων τούτων ἡ Σχολὴ παρέσχε τροφὴν κατὰ τὴν μεσημβρίαν καὶ τὴν ἑσπέραν καὶ εἰς 35 ἔτι ἀπόρους μαθητάς κατὰ τὴν ἑορτὴν δὲ τῶν Χριστουγέννων ἀνὰ μίαν ἐνδυμασίαν καὶ ἐν ζεῦγος ὑποδημάτων. Ἐκ τοῦ ὀλίκου δὲ τούτων τῶν ἐγγραφέντων μαθητῶν ἀριθμοῦ, μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν ἀγαπητῶν μοι συναδέλφων γενομένην γραπτὴν τε καὶ προφορικὴν δοκιμασίαν, κατετάχθησαν 32 μὲν ἐν ταῖς τάξεσι τοῦ Γυμνασίου, 167 δὲ ἐν ταῖς τοῦ Σχολαρχείου καὶ οἱ λοιποὶ 239 ἐν ταῖς τοῦ Δημοτικοῦ. Ἀπεχώρησαν δὲ τῆς Σχολῆς τρέχοντος τοῦ σχολικοῦ ἔτους κατὰ διαφόρους καιροὺς 17 μαθηταί ἐπὶ διαφόροις αἰτίαις γνωστῇς τῇ Σχολαρχίᾳ.

Ἡ ἡμετέρα Σχολὴ στοιχοῦσα ταῖς διατάξεσι τοῦ Κανονισμοῦ αὐτῆς ὑπέβαλε καὶ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο δις εἰς γραπτὰς ἑξετάσεις τοὺς μαθητάς τῶν 4 τάξεων τοῦ Γυμνασίου καὶ τὰς 3 τοῦ Σχολαρχείου καὶ αἱ μὲν χειμεριναὶ ἑξετάσεις ἐγένοντο κατὰ τὴν 9ην, 15ην καὶ 24ην τοῦ Ἰανουαρίου μηνός, χρησιμευσάσης ὡς ἑξετασίμου ὕλης τῆς κατὰ τὸ πρῶτον καλούμενον ἐξάμηνον δευδαγμένης ἐξ ἐκάστου μαθήματος ποσότητος, αἱ δὲ θεριναὶ ἀρξάμεναι τὴν 18ην ἐγένοντο τακτικῶς καὶ μετὰ μείζονος προσοχῆς καὶ αὐστηρότητος ἢ κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν πάντοτε τῆς σεβαστῆς Ἐφορίας καὶ τῶν Καθηγητῶν, κατὰ διαφόρους δόσεις, τὴν 26ην καὶ 27ην τοῦ μηνὸς Μαΐου καὶ τὴν 5ην 6ην καὶ 10ην τοῦ τρέχοντος μηνός. Ἡ ταξις τῶν ἐφέτος ἀπολυομένων ἐκ τῆς Σχολῆς μαθητῶν ἀριθμοῦσα πέντε κατέπαυσε τὰ μαθήματα αὐτῆς ἐγκρίσει καὶ ἀποφάσει τοῦ Καθηγητικοῦ συλλόγου τῇ 5ῃ τοῦ Μαΐου μηνός· ὑπεβλήθησαν δὲ οἱ μαθηταὶ αὐτῆς εἰς γραπτὰς τε καὶ προφορικὰς ἑξετάσεις, ὡς καὶ ὁ Σιμωνίδης Βλάχος μαθητὴς τῆς ἄλλοτε λειτουργούσης Θ. Σχολῆς τοῦ Σταυροῦ μόνον εἰς γραπτὰς ἑξετάσεις. Καὶ αἱ μὲν γραπτὰ ἀρξάμεναι τὴν 18ην Μαΐου ἐπερατώθησαν τὴν 6ην τοῦ Ἰουνίου αἱ δὲ προφορικαὶ αὐτῶν ἑξετάσεις εἰς ἅπαντα ἀνεξαιρέτως τὰ μαθήματα τοῦ τελευταίου ἔτους ἐγένοντο τὴν 12 τοῦ τρέχοντος. Ἐκ τῆς ἀκριβοῦς δ' ἑξετάσεως τῶν τετραδίων καὶ ἐκ τῶν σημειωμένων ἐν τοῖς καθημερινοῖς ἐλέγχοις βαθμῶν ἀπεδείχθη ὅτι καὶ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο οἱ πλείστοι τῶν μαθητῶν προθύμως καὶ ἀκαμάτως ἡγωνίσθησαν τὸν καλὸν τῆς παιδείας ἀγῶνα καὶ πολλὴν φιλοπονίαν καὶ

ἀξιέπαινον φιλοτιμίαν ἐπεδείξαντο ἔν τε τοῖς μαθήμασι καὶ τῇ διαγωγῇ αὐτῶν. Ἀγόγγυστον ὑπακοὴν καὶ εὐπείθειαν ταῖς διατάξεσι τῆς Σχολῆς, πρόθυμον φοίτησιν οὐ μόνον ἐν ταῖς παραδόσεσιν, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ Ναῷ τοῦ Κυρίου μετ' εὐλαβείας καὶ προσοχῆς ἱστάμενοι καὶ ἀκροώμενοι τῶν τελουμένων καὶ ἀναγινωσκομένων, ὡς καὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Σχολάρχου γενομένης κατὰ πᾶσαν Κυριακὴν ἐρμηνείας. Ἐδείξαν εἰρηνικὴν συμβίωσιν, κοσμιότητα καὶ σεμνότητα ἐν πᾶσι, διὰ πάντων τούτων ἀνταμείψαντες οὕτω τὰς προσπιθείας καὶ τοὺς κόπους ἡμῶν καὶ δικαιοῦσαντες τὰς ἐπ' αὐτοὺς στηριζομένας ἐλπίδας τῆς ἱερᾶς ἡμῶν Ἀδελφότητος, τῆς ἀφειδῶς δαπανώσης διὰ τὴν διανοητικὴν καὶ ἡθικὴν αὐτῶν ἀνάπτυξιν. Εὐάριθμοὶ τινες μόνον μαθηταὶ διεκρίθησαν ἐπὶ ζωηρότητι μᾶλλον ἀκαίρῳ καὶ ἀτόρῳ ἢ ἐπὶ συστηματικῇ ἀπειθείᾳ καὶ δυστροπίᾳ ἐν τοῖς διαλείμματι καὶ ἐν τῇ ἀκροάσει μαθημάτων τινῶν, γενόμενοι πολλὰκις παραίτιοι πολλῆς ταραχῆς καὶ ἀταξίας καὶ πολλοὺς ἐκ τῶν ἀγαπητῶν μοι συναδέλφων περιπεριρρίναντες. Ἰδίως δὲ διεκρίθησαν ἐπὶ τοιαύτῃ ταραχῇ καὶ ἀταξίᾳ μαθηταὶ τινες τῆς Γ' καὶ Α' τάξεως τοῦ Σχολαρχείου· διὸ καὶ ἡ Σχολαρχία πάντα τὰ δυνατὰ πρὸς θεροπείαν τοῦ κικοῦ τούτου καὶ πρὸς σωφρονισμόν τῶν τοιούτων μέσα μεταχειρισθεῖσα καὶ τέλος πᾶσαν τὴν ἐπιείκειαν καὶ ὑπομονὴν αὐτῆς ἐξαντλήσασα ἠναγκάσθη ἔν' ἀποβάλλῃ, μεσοῦντος Ἰανουαρίου μηνός, τὸν Κλεάνθην Παιανίδην ἐκ τῆς Α' καὶ τὸν Γεώργιον Γεωργιάδην ἐκ τῆς Γ' τοῦ Σχολαρχείου τάξεως, τοῦθ' ὅπερ τὸ μάλιστα συνετέλεσεν εἰς τὸν περιορισμὸν καὶ τὴν χελιναλώγησιν καὶ τῶν λοιπῶν αἰατίων καὶ κατέστησε τοὺς ἄλλους πειθηνίους πῶς καὶ εὐαγῶγους. Κυρίως οἱ ἀποβληθέντες δύο οὗτοι μαθηταὶ ἐπεδείξαντο μεγίστην ἀμέλειαν καὶ ἀνεξήγητον δυστροπίαν εἰς τὴν Ἀραβικὴν γλῶσσαν καὶ ἐγένοντο αἷτιοι ὥστε πολλοὶ μαθηταὶ νὰ ἀποστρέφονται τὴν Ἀραβικὴν γλῶσσαν καὶ νὰ παρέχωσιν ἐκάστοτε σκάνδαλα τοῖς τε διδασκάλοις καὶ μὲθηταῖς. Τῆς γλώσσης ταύτης διακαῶς ποθοῦσα ἡ Σχολαρχία τὴν ἐκμάθησιν ὑπὸ τῶν μαθητῶν τῆς ἡμετέρας Σχολῆς καὶ θεωροῦσα τούτην ὡς ἀναγκαιοτάτην διὰ τοὺς διαμένοντας ἐνταῦθα οὐ μόνον ἐνίσχυσεν αὐτὴν ἐν ταῖς κατωτέραις τάξεσιν αὐξήσασα τὰς ὥρας τῆς διδασκαλίας, ἀλλὰ καὶ ἰδίᾳ συνέστησε τοῖς διδάσκουσιν αὐτὴν πολλὴν προσοχὴν καὶ μεγάλον ζῆλον πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ ἐπιδιωκομένου ἡμῶν σκοποῦ. Δι' ἡμᾶς ἐν Παλαιστίνῃ ἡ Ἀραβικὴ γλῶσσα εἶνε οὕτως ἀναγκαία, ὥστε ἐὼν θέλωμεν νὰ ἐργαζώμεθα ἐπωφελῶς δέον νὰ γινώσκωμεν αὐτήν· οὐδόλως δυνάμεθα νὰ ἔξεγείρωμεν τὴν συνείδησιν τῶν ἡμετέρων χριστιανῶν ἐν Παλαιστίνῃ καὶ νὰ διαφωτίσωμεν αὐτήν, ἐὰν μὴ γινώσκωμεν τὴν γλῶσσαν αὐτῶν, οὐδὲ δυνάμεθα νὰ ἐγγραφώμεν ἐν τῇ ψυ-

χῇ αὐτῶν τὸ γόητρον καὶ τὴν ἡθικὴν δύναμιν τῆς προγονικῆς αὐτῶν γλώσσης. Ἡ ἄγνοια αὐτῆς δι' ἡμᾶς εἶνε μεγίστη ἔλλειψις, μόνον δι' αὐτῆς δυνάμεθα καὶ ὡς διδάσκαλοι καὶ ὡς ἱερεῖς καὶ ὡς ἡγούμενοι καὶ ἱεροκῆρυκες ν' ἀντιπαλαίωμεν πρὸς τοὺς ξένους ἱεραποστόλους τοὺς ἀνὰ πᾶσαν τὴν Παλαιστίνην διεσπαρμένους καὶ πειρωμένους ν' ἀποπλανῶσι τὰς ἀθώας ψυχὰς τῶν ἡμετέρων χριστιανῶν. Δὲν δύνανται οὗτοι οἱ ἱεραπόστολοι νὰ ἰσχυρισθῶσιν ὅτι εἶνε εὐφρύνεστεροι ἡμῶν καὶ μᾶλλον εὐκολώτερον νὰ μανθάνωσι ταύτην, οὐχί φρονῶ ὅτι ἡ ἄγνοια αὐτῇ προέρχεται ἐκ τῆς ἀδιαφορίας, ἣν δεικνύομεν καὶ ἐκ τῶν διδακτικῶν μέσων, ὧν σφόδρα στερούμεθα. Διὸ θερμῶς παρεκαλέσαμεν καὶ παρακαλοῦμεν τοὺς ἀνωτέρους πνευματικούς ἡμῶν ἀρχηγούς, ὅπως λάβωσι μέτρα αὐστηρὰ καὶ συστήσωσι τοῖς δυναμένοις τὴν σύνταξιν εὐμεθόδων βιβλίων, δι' ὧν καὶ μόνων δυνάμεθα νὰ μανθάνωμεν τὴν γλῶσσαν ταύτην. Εἰς τοῦτο τείνουσα ἡ ἡμετέρα Σχολὴ πολλὰς καταβάλλει τὰς προσπάθειάς, ἵν' ἀναπτύξῃ τὴν ἀγάπην ἐν τοῖς μαθηταῖς πρὸς ἐκμάθησιν τῆς Ἀραβικῆς γλώσσης.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς γραμματολογικῆς καὶ στατιστικῆς καταστάσεως τῆς ἡμετέρας Σχολῆς κατὰ τὸ λῆξαν σχολικὸν ἔτος, ὁποῖα δὲ ὑπῆρξεν ἡ διανοητικὴ καὶ ἡθικὴ αὐτῆς κατάστασις δηλώσουσι τὰ ἑξῆς. Δὲν δύναται τις νὰ πιστεύσῃ εἰλικρινῶς εἰς τὴν πρόοδον οἰουδήποτε ἐκπαιδευτικοῦ καθιδρυμάτος μὴ ἐνδιαφερόμενος συνάμα καὶ εἰς τὴν ἡθικὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐν αὐτῷ φροίτωσης νεολαίας καὶ διὰ τοῦτο καθίσταται πάντῃ ἀδύνατος ἡ ὑπαρξίς καλῆς καὶ ὑψηλῆς διανοητικῆς ἀναπτύξεως ἄνευ καλῆς ταυτοχρόνως ἡθικῆς, ἥτοι χρηστότητος καὶ ζωῆς καὶ τρόπων καὶ ἡθῶν. Μόνη ἡ διανοητικὴ ἀνάπτυξις ἄνευ τῆς ἡθικῆς μορφώσεως καὶ τῆς ψυχῆς δύναται μὲν νὰ παραγάγῃ δοκίμους, φιλοσόφους, φιλολόγους, μαθηματικούς καὶ ἐπιστήμονας, οὐδέποτε ὁμῶς καὶ ἀνθρώπους ἐναρέτους. Πᾶν ἀληθὲς ἐκπαιδευτήριον ὁρεῖται νὰ παρέχῃ, κατὰ τὸ ἐνόν, τοῖς ἑαυτοῦ τροφίμοις τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ νοὸς καὶ τὴν διάπλασιν τοῦ ἥθους· καὶ δὲν ἀναφέρονται μὲν βεβαίως πάντα τὰ ἐν ταῖς σχολαῖς διδασκόμενα μαθήματα ἀμέσως καὶ ἀπ' εὐθείας εἰς τὸ ἥθος καὶ τὴν καρδίαν τῶν μαθητῶν, δύνανται ὁμῶς καὶ δέον διὰ τῆς προσηκούσης διδασκαλίας νὰ διανοίγωνται δι' αὐτῶν αἱ καρδίαι τῶν σπουδάζόντων νέων καὶ νὰ παρασκευάζωνται εἰς ἀποδοχὴν καὶ συντίρησιν τοῦ ἀγαθοῦ, ὡς διανοίγεται ὁ νοῦς αὐτῶν εἰς τὴν κατανόησιν τῶν διδασκομένων ἀληθειῶν. Ἐπὶ τοιούτου στερεοῦ καὶ ἀσαλεύτου θεμελίου ἐποικοδομοῦσα καὶ ἡ ἡμετέρα Σχολὴ τὴν διανοητικὴν τῶν τέκνων αὐτῆς μόρφωσιν καὶ ἀνάπτυξιν πολλοῖς καὶ ποικίλοις ἐχρήσατο μέσοις πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ ὑψηλοῦ αὐτῆς σκοποῦ· δύ-

ναι δὲ νὰ εἴπῃ μετὰ θάρρους ὅτι καὶ ἐφέτος, τῇ τοῦ Κυρίου χάριτι, ἐπέτυχε, καθόλου εἰπεῖν, τῆς διανοητικῆς καὶ ἡθικῆς ἀναπτύξεως τῶν τέκνων αὐτῆς. Ἐπιτυχέστερον δὲ θὰ κατώρθου τὸ ἔργον αὐτῆς καὶ καταφανεστέρα θὰ εἶχε τὴν ἐνδειξὴν τῆς ἄνωθεν εὐλογίας ἐν τῇ τελεσφορήσει τοῦ ἔργου αὐτῆς, ἐὰν εἶχε καὶ τὴν ἀντίληψιν τῶν γονέων καὶ κηδεμόνων τῶν μαθητῶν. Πολλάκις μέχρι τοῦδε ἐπεκαλέσθημεν καὶ ἐξελιπαρήσαμεν ἀπὸ τοῦ βήματος τούτου τὴν σίμπρασιν αὐτῶν ἐν τε τῇ διανοητικῇ καὶ ἡθικῇ τῶν τέκνων αὐτῶν μορφώσει, ἀλλ' οὐδεὶς σχεδὸν προσέσχε τοῖς ἡμετέροις λόγοις. Τὴν ἀκηδίαν ταύτην καὶ ἀδιαφορίαν τῶν γονέων καὶ κηδεμόνων καταγγέλλων κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἠλπίζον ὅτι ἔμελλον ἐφέτος νὰ ἴδω αὐτὴν σπουδαίως ἡλαττωμένην· δυστυχῶς ὁμῶς ἐψεύσθη τῶν ἐλπίδων τούτων· δύο μόνον ἢ πέντε γονεῖς καὶ κηδεμόνες ἐνηρεστήθησαν ἵνα πολλάκις τοῦ ἔτους ἐπισκέπτονται τὴν Σχολὴν καὶ νὰ διαπνυθάνωνται τακτικῶς τὰ περὶ τῆς προόδου καὶ ἀγωγῆς τῶν τέκνων αὐτῶν, ἄλλος οὐδεὶς τῶν γονέων καὶ κηδεμόνων τρέχοντος τοῦ ἔτους οὐδέποτε ἐνεφανίσθη εἰς τὴν Σχολήν. Μόνον ὅταν αὕτη, προνοοῦσα περὶ τῆς σωτηρίας τῶν λοιπῶν μαθητῶν, ἀναγκάζεται νὰ ἀποβάλῃ ἢ νὰ κρατήσῃ τινὰ εἰς τὴν αὐτὴν τάξιν, τότε ἀμέσως καὶ ἀπρόσκλητοι πλεόν ἐμφανίζονται καὶ γονεῖς καὶ κηδεμόνες κατ' ἀρχάς μὲν προσποιούμενοι ἄγνοιαν καὶ ἀποροῦντες δηθὲν ἐπὶ ταῖς γενομένοις, εἶτα δὲ ἀγωνιζόμενοι νὰ ἐπιβληθῶσιν ἡμῖν διὰ συστάσεων ἐπισήμων καὶ παρακλήσεων λίαν μὲν σεβαστῶν τῇ Σχολῇ, ἀλλὰ δυστυχῶς ἀκαιρῶν καὶ οὕτω τὰ τέκνα αὐτῶν πίπτουσι θύματα τῆς ἀκηδίας καὶ ἀφροντισίας τῶν γονέων καὶ κηδεμόνων αὐτῶν καὶ ἀφίενται ἐλεύθερα εἰς τὴν ἀμέλειαν καὶ τὴν ἀταξίαν. Διὰ τοῦτο καθικετεύομεν ἥδη ἔτι ἅπυξ ἐγὼ καὶ οἱ περὶ ἐμὲ ἀξιότιμοι συνάδελφοι ὅπως πατρικώτερον μεριμνῶσι περὶ τῶν ἰδίων αὐτῶν τέκνων συχνότερον ἐπισκεπτόμενοι τὴν Σχολὴν καὶ διαπνυθάνομενοι τὰ κατὰ τὴν προόδον τῶν τέκνων αὐτῶν.

Καὶ ἡ ἡθικὴ ἀνάπτυξις τῶν ἐμπεπιστευμένων ἡμῖν νέων κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος γενικῶς ἔξιταξ μένη παρίσταται ἀποχρώντως εὐάρεστος πολλῶ δὲ μείζων καὶ θαυλεστέρα ἥθελεν εἶναι ἐὰν καὶ αὕτη δὲν εἶχε τὰ προσκόμματα αὐτῆς. Ταῦτα δὲ εἶνε αἱ συχναὶ καὶ ἀδικαιολόγητοι αὐτῶν ἀπουσίαι ἐν ταῖς κατωτέrais κυρίως τάξεσιν, αἵτινες καὶ τὴν εἰς τὰ μαθήματα πρόοδον αὐτῶν τὰ μάλιστα ζημιοῦσι καὶ αἱ καὶ συναναστροφαί μαθητῆς τις ἀπουσιάζων τῆς Σχολῆς καὶ ἐν ἀγνοίᾳ τῶν γονέων καὶ τῶν κηδεμόνων αὐτοῦ διατρίβων ἐκτὸς τῆς οἰκίας αὐτοῦ, εἰς πολλὰς καὶ διαφόρους δύναται νὰ παρεκτραπῇ ἀτοπίας. Εἶναι δὲ ἀληθὲς ὅτι ὅταν τὸ ἥθος τοῦ μαθητοῦ διαστραφῇ, τότε οὐ μόνον

οὐδεμίαν ἀξίαν ἔχει πᾶσα ἡ περὶ τὰ γράμματα αὐτοῦ ἐπίδοσις, ἀλλὰ καὶ βλάβης πολλῆς πρόξενος αὕτη ἀποβαίνει τῇ Σχολῇ καὶ τῇ κοινωνίᾳ. Τὸ κακὸν δὲ τοῦτο μόνον διὰ τῆς αὐστηρεᾶς καὶ πάλιν τῶν γονέων καὶ κηδεμόνων ἐπιβλέψεως δύναται νὰ ἀποσοβηθῇ. Δὲν εἶνε ἡ Σχολὴ ὁ μόνος τῆς ἡθικῆς μερρώσεως τῶν τροφίμων αὐτῆς παράγων, ἀλλ' ἔχει ἀνάγκην καὶ ἑτέρου, τοῦ οἴκου, ἄνευ τῆς συνδρομῆς τοῦ ὁποῖου μόνῃ οὐδὲν παράγει. Ἐν τῷ οἴκῳ τίθενται αἱ πρῶται βάσεις τῆς καλῆς τοῦ παιδὸς ἀγωγῆς, ἡ δὲ Σχολὴ στερεοποιεῖ τὰς βάσεις ταύτας καὶ ἐποικοδομεῖ ἐπ' αὐτῶν ἡ πρώτη καλὴ μόρφωσις καὶ ἡθικὴ ἀνάπτυξις τῶν νέων πρέπει νὰ γίνηται ἐν τῇ οἰκογενείᾳ ὑπὸ τῶν γονέων, ταύτην δὲ συμπληροῖ ἀκολούθως ἡ Σχολή. Ὅταν ὅμως οἱ γονεῖς παραμελῶσι τὸ καθήκον αὐτῶν, ὅταν, ἀντὶ νὰ μορφῶσι τὰ τέκνα αὐτῶν, διηλητηριάξουσιν τὴν ἀθῶαν αὐτῶν ψυχὴν διὰ λόγων, βιβλίων καὶ παραδειγμάτων κακῶν, τότε οὐ μόνον ἐλάχιστα δύναται νὰ κατορθώσῃ ἡ Σχολή, ἀλλὰ καὶ ὡς ὑπερανθρώπους προσπαθείας καταβάλῃ ὁ ἀντιχρὴς διδάσκαλος ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον σπεῖρει κατὰ πετρῶν, ὁ δὲ νέος μένει τοιοῦτος, οἷος ἦτο ἐν τῇ οἰκογενείᾳ. Ὀλίγον ἢ οὐδαμῶς ἤθελεν ὠφελήσει ἡθικῶς τὸν θεῖον Χρυσόστομον ἡ διδασκαλία τοῦ Λιβανίου καὶ τὸν Μ. Βασίλειον καὶ τὸν Θεολόγον Γρηγόριον ἡ ἐν ταῖς ἀκμαζούσαις κατὰ τοὺς χρόνους αὐτῶν φιλοσοφικαῖς τῶν Ἀθηνῶν σχολαῖς μόρφωσις, ἔαν δὲν ἡξιοῦντο μὲν οὗτοι κατ' οἶκον τῆς πρεπούσης χριστιανικῆς ἀνατροφῆς ὑπὸ εὐσεβῶν καὶ ἐναρέτων μητέρων, δὲν ἐπεδίωκον δὲ ἐν τῷ ἐκτὸς τοῦ οἴκου βίῳ μόνον τὴν μετ' ἀγαθῶν ἀναστροφὴν. Πρώτιστοι λοιπὸν τοῦ παιδὸς διδάσκαλοι εἶνε καὶ πρέπει νὰ εἶνε οἱ γονεῖς, ἔαν θέλωσι νὰ ἴδωσι τὰ τέκνα αὐτῶν ἐπωφελοῦμενα τῆς ἐν τῇ Σχολῇ διδασκαλίας καὶ ν' ἀνταποκριθῶσιν εἰς τὰς ζωτικωτέρας ἐλπίδας οὐ μόνον τῶν γονέων καὶ κηδεμόνων αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐκκλησίας καὶ παντὸς τοῦ γένους ἡμῶν. Τοιαύτη, Μακαριώτατε Πάτερ καὶ Δέσποτα καὶ λοιπὴ δμήγυρις, ἡ γραμματολογικὴ, στατιστικὴ, διανοητικὴ καὶ ἡθικὴ κατάστασις τῆς ἡμετέρας Σχολῆς, ἥτις μεθ' ὅλας τὰς παρατηρουμένας ἴσως ἐλλείψεις αὐτῆς, χάριτι θείᾳ, μετ' ἐπιτιμίας βαίνει πρὸς τὸν ἀρχικὸν οὐτῆς σκοπὸν.

Συμπληρῶν δὲ τὴν ἀπέριτον ἡμῶν ταύτην λογοδοσίαν διὰ τὸ αἰσίως ἤδη λῆξαν Σχολικὸν ἔτος, ὀφείλω, καθήκον ἱερὸν ἐκπληρῶν, ἵνα ἤδη δημοσίᾳ ἐν τῇ εὐσήμεν ταύτῃ ἡμέρᾳ καὶ ἐνώπιον τοιαύτης γεραραῆς καὶ φιλομούσου δμηγύρεως ἐκφράσω τὴν βαθυτάτην εὐγνωμοσύνην ἡμῶν διδασκόντων τε καὶ διδασκομένων πρώτιστα μὲν τῷ προκαθημένῳ τῆς πνευματικῆς ταύτης πανηγύρεως Μ. ἡμῶν Πατρὶ καὶ Πατριάρχῃ Κφ Κφ Δαμιανῷ διὰ τε τὴν ὑπ' αὐτοῦ καὶ κατὰ τὸ ἔτος

τοῦτο ἐπιδειχθεῖσαν πατρικὴν μέριμναν καὶ τὸ ἀληθὲς ἐνδιαφέρον ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας Σχολῆς, ἣν καὶ αὐτοπροσώπως ἐτίμησε κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην τῶν γραμμιάτων καὶ εὐλογεῖ πάντας ἡμᾶς· εἶτα τὰς πολυτάς μου εὐχαριστίας ἐκφράζω τῇ ἱερᾷ ἡμῶν Ἀδελφότητι, ἣτις ἐν τῇ πρὸς τὰ γράμματα ἀγάπῃ καὶ τῷ μεγάλῳ ζήλῳ περὶ τῆς μορφώσεως τῶν νέων οὐ παύεται μεριμνῶσα καὶ φροντίζουσα περὶ τῆς τελειοποιήσεως τῆς Σχολῆς ταύτης. Ἐπίσης τὴν ἄπειρον εὐγνωμοσύνην καὶ τὰς πολυτάς μου εὐχαριστίας ἐκφράζω τῇ σεβαστῇ Ἐφορῇ, ἣτις ἀόκνως καὶ μετὰ ζήλου πολλοῦ οὐκ ἐπαύσατο μεριμνῶσα καὶ φροντίζουσα περὶ παντός, ὅπερ δύναται νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν πρόοδον τῆς ἡμετέρας Σχολῆς· τὰς αὐτὰς προσέειπε ἀπὸ καρδίας θερμὰς εὐχαριστίας ἐκφράζω τοῖς ἀγαπητοῖς μοι συναδέλφοις τοῖς οὐ μόνον μετὰ προθυμίας καὶ ζήλου ἐκπληρώσανσι τὸ καθήκον αὐτῶν πρὸς τοὺς μαθητάς, ἀλλὰ καὶ ἔμοι παρασχοῦσι τὴν ἀντίληψιν αὐτῶν εἰς τὸ ἔργον τῆς διευθύνσεως. Καὶ τέλος ἀπὸ καρδίας εὐχαριστῶ πάντας τοὺς τιμήσαντας διὰ τῆς προσωπικῆς αὐτῶν παρουσίας τὴν ἡμέραν ταύτην τῶν γραμμιάτων.

Σὺ δὲ οὐράνιε Βασιλεῦ τῶν βασιλευόντων, Θεὲ καὶ Κύριε τοῦ ἐλέους καὶ τῶν οἰκτιρμῶν, ἡ πηγὴ πάσης σοφίας καὶ γνώσεως, διαφύλαττε ὑγιᾶ τὸν Μακαρ. ἡμῶν Πατέρα καὶ Πατριάρχην κ.κ. Δαμιανόν, τὸν ἀνώτατον προστάτην καὶ κηδεμόνα τῆς Σχολῆς ταύτης, κράτει καὶ στηρίζε αὐτὸν ἐπὶ τοῦ ἐνδόξου θρόνου τοῦ Ἀδελφοθέου, περίσκεπε καὶ περιφρουρεῖ τὴν Ἱερὰν ἡμῶν Ἀγιοταφτικὴν Ἀδελφότητα καὶ κατάρτιζε αὐτήν ὡς ἄμπελον εὐκληματοῦσαν, ὅπως ὑπὸ τὴν ἀμφιλαφῇ, ἄγρυπνον καὶ πατρικὴν μέριμναν καὶ προστασίαν αὐτῆς ἡ γεραρὰ αὕτη Σχολὴ ἐξακολουθῇ μεγαλυνομένη, ἀνθοῦσα καὶ παράγουσα καρποὺς ὑγιεῖς καὶ θεαρέστους πρὸς χαρὰν μὲν πάντων τῶν εἰς τὸν ἱερὸν αὐτῆς σκοπὸν συντελούντων, δόξαν δὲ καὶ εὐκλειαν τῆς Μητρὸς ἡμῶν Σιωνίτιδος Ἐκκλησίας.

Γένοιτο!

Τῇ 15ῃ Ἰουνίου 1913.

ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΑΡΧΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΤΕΛΕΙΟΦΟΙΤΟΥΣ

Ἀγαπητοί μου μαθηταί !

Προσκαλὼν ὑμᾶς τὴν στιγμὴν ταύτην ἵνα λάβητε παρὰ τῆς σε-
πιτῆς χειρὸς τοῦ γεραροῦ Πρωθιεράρχου τῆς Μητροῦς τῶν Ἑκκλησιῶν
τὸν στέφανον τῆς φερεπονίας ὑμῶν ἀναμνησέσθε τῶν λόγων τοῦ
Ἀποστόλου Παύλου: «οἶδεῖς στεφανοῦνται ἐὰν μὴ νομίμως ἀθλήσῃ».
Τὴν βαρυσήμαντον καὶ διδακτικὴν ταύτην ρήτραν προειλόμην κατὰ
τὴν εὐσημιον ταύτην καὶ δημοτελεῖ πανήγυριν, καθ' ἣν, τῇ τοῦ Κυρί-
ου χάριτι, λαμβάνει πέρας ὁ ἀγὼν τῆς ὑμετέρας γυμνασιακῆς διανοητικῆς
ἀναπτύξεως καὶ ἡθικῆς μορφώσεως πρὸς τιμὴν καὶ δόξαν τῆς πνευμα-
τικῆς ὑμῶν μητροῦς, τῆς ἱεραῦς ταύτης Σχολῆς, τῆς γαλακτοτροφισίας
καὶ ἐκθρεψίας καὶ εἰς μέτρον ἡλικίας τέλειον ὑμᾶς προαγαγούσης· καὶ
στεφανοῦσθε ἐπολύνοντες τῶν πολλῶν ἰδρώτων καὶ κόπων ἀγώνων
καὶ τοί μοι καὶ ἄλλαι ρῆτραι ἐκ τῶν ἀκενώτων θησαυρῶν τῶν ἐπιστολῶν
τοῦ αὐτοῦ Ἀποστόλου εἰς νοῦν καὶ καρδίαν ἀνῆλθον καὶ προῦβά-
λοντο, διότι ἐν αὐτῇ, ὡς ἐν κέντρῳ, συγκεντρῶνται ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέ-
λος τοῦ ἐνδόξου τῆς παιδείας ἀγῶνος, ὃν ἀπὸ ἐξαιτίας ἀνελάβετε καὶ
διὰ τὸν ὁποῖον σήμερον ἐν μέσῳ χαρᾶς ἀνταμείβεσθε. Καὶ λαμ-
βάνει λοιπὸν σήμερον πέρας, φίλοι μου μαθηταί, ὁ διακαὴς ὑμῶν πόθος
καὶ πραγματοποιοῦνται τὰ τερπνὰ ὑμῶν ὄνειρα καὶ αἱ γλυκεῖαι ἐκεῖναι
ἐλπίδες, αἵτινες ἐνεθάρρουν ὑμᾶς καθ' ὅλον τὸν μαθητικὸν ὑμῶν βίον
εἰς τὸν εὐγενῆ τῆς μορφώσεως ἀγῶνα, καὶ οἱ διδάξαντες ἀποδρέπονται ἐν
τῷ προσώπῳ ὑμῶν τῶν μεγάλων αὐτῶν πόνων τοὺς καρπούς: «οὐ γὰρ ἐπὶ
τῆς βαλβίδος, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ τέρματος στεφανοῦμεθα». Καὶ ἀπολύεσθε
σήμερον φέροντες ἕκαστος τὸν ἐπ' αὐτῷ τῆς φερεπονίας αὐτοῦ στέφα-
νον καὶ μέλλετε νὰ εἰσέλθῃτε εἰς νέαν ζωὴν, εἰς νέον σιῶδιον μᾶλλον
σπουδαιότερον καὶ δυσκολώτερον. Χαίρετε βεβαίως καὶ ἀγάλλεσθε ἐ-
πὶ τούτῳ καὶ δικαίως εὐτυχεῖς ἑαυτοὺς λογίζεσθε, ὅτι ἔξερχεσθε πλέον
τῆς Σχολῆς ἐλεύθεροι καὶ τὰ μαθηματικὰ διὰ παντὸς ἐδώλια ἐγκατα-
λιμπάνετε καὶ ἡμεῖς οἱ ἐπὶ τόσα ἔτη ὡς ἀληθεῖς πατέρες ποδηγετήσαν·

τες ἑμῶς εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ἀρετῆς πληρέστατα καὶ εἰλικρινῶς συμμεριζόμεθα τῆς ὑμετέρας εὐτυχίας, πλήν, τέως μαθηταί μου, μετ' οὐ πολὺ τῆς ἐντεῦθεν ἀπομακρύνσεως θ' ἀναμνησθῆτε τῶν γαληνιαίων κόλπων τῆς Σχολῆς καὶ ταύτην, ὡς μητέρα φιλόστοργον, θὰ ποθήσητε. Διὰ τοῦτο ἡμεῖς οἱ ἀσφαλῶς χειραγωγήσαντες ὑμᾶς καὶ ἤδη ἐν μέσῳ τοιαύτης εὐσήμεου πανηγύρεως ἀνακηρύττοντες καὶ ἐπικυροῦντες τὴν διανοητικὴν ὑμῶν ἀνάπτυξιν καὶ μὀρφωσιν, ἡμεῖς οἱ μύησαντες ὑμᾶς τὸ γάλα τῆς προγονικῆς παιδείας καὶ τὰς πρώτας ἀρχὰς τῆς ἐπιστήμης, πρὶν ἢ ἀπολύσωμεν ὑμᾶς ἐκ τοῦ γαληνιαίου τῆς Σχολῆς βίου καὶ προπέμψωμεν εἰς τὴν πολυκίμαντον τοῦ βίου θάλασσαν, πρὶν ἢ ὡς διδάσκαλοι προσαγορεύσωμεν ὑμᾶς τὸ ὕστατον, καθῆκον ἱερὸν ἅμα καὶ ἀπαραίτητον θεωροῦμεν, ἵνα ἐν εἰλικρινεῖ στοργῇ ἀπευθύνωμεν τὰς τελευταίας ταύτας ὑποθήκας, τὰς ὁποίας μέχρι τῆς χθὲς ἐμάθετε καὶ ἐδιδάχθητε, καὶ τὰς ὁποίας ὡς σύντροφον ἀχώριστον καθ' ὅλον ὑμῶν τὸν βίον δέον νὰ ἔχητε. Διότι καθὼς οὐδεὶς πατήρ οὐδέποτε ἀποχωρίζεται διὰ παντὸς τοῦ τέκνου αὐτοῦ χωρὶς νὰ εὐλογίῃ αὐτὸ ἐκ τῶν μυχιαιτάτων τῆς καρδίας αὐτοῦ διὰ τελευταίαν φρονῶν καὶ νὰ ἐφοδιάσῃ αὐτὸ συνάμα διὰ τῶν ἀναγκαιότερων καὶ λυσιτελεστέων τῷ κοινωνικῷ βίῳ νοουθεσιῶν καὶ συμβουλῶν, οὕτω καὶ ἡμεῖς οἱ πνευματικοὶ πατέρες ἀποχωριζόμενοι σήμερον διὰ παντὸς ἀφ' ὑμῶν ἐπιδαψιλεύομεν ἐπίσης ὑμῖν τὴν Πατρικὴν εὐλογίαν καὶ ἐντελλόμεθα τὸ ὕστατον τὰ ὅσα ὁ μακίριος ἐκεῖνος καὶ φιλοστοργότατος πατήρ Τωβίτ ἐπέδειξε πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ εἰς τὸν Τωβιάν τὸν μονογενῆ αὐτοῦ υἱόν: « Τεκνία! πάσας τὰς ἡμέρας τοῦ Κιρίου ἡμῶν μνημονεύετε, καὶ μὴ θελήσητε ἁμαρτάνειν καὶ παραβῆναι τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, δικαιοσύνην ποιεῖτε πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς ὑμῶν καὶ μὴ πορευθῆτε ταῖς ὁδοῖς τῆς ἀδικίας· διότι ποιούντων ὑμῶν τὴν ἀλήθειαν, εὐδαίαι ἔσονται ἐν τοῖς ἔργοις ὑμῶν. Μὴ ἀποστρέψῃτε τὸ πρόσωπον ὑμῶν ἀπὸ παντὸς πτωχοῦ καὶ ἀφ' ὑμῶν οὐ μὴ ἀποστραφῇ τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ. Προσέχετε ἑαυτοῖς ἀπὸ πάσης κακίας καὶ πάσης ἀκολασίας· ἀγαπᾶτε τοὺς ἀδελφούς ὑμῶν καὶ μὴ ὑπερηφανεύσθε τῇ καρδίᾳ ὑμῶν· διότι ἐν τῇ ὑπερηφανίᾳ ἀπώλεια καὶ ἀκαταστασία πολλή καὶ ἐν τῇ ἀχρεϊότητι ἐλάττωσις καὶ ἔνδεια μεγάλη· ἡ γὰρ ἀχρεϊότης μήτηρ ἐστὶ τοῦ λιμοῦ. Ἐὰν δουλεύσητε τῷ Θεῷ, ἀποδοθήσεται ὑμῖν. Προσέχετε ἑαυτοῖς ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις ὑμῶν καὶ ἔστε πεπαιδευμένοι ἐν πάσῃ ἀναστροφῇ ὑμῶν καὶ ὁ μισεῖτε μηδενὶ ποιήσητε, συμβουλίαν παρὰ παντὸς φρονίμου ζητήσατε καὶ μὴ καταφρονήσητε ἐπὶ πάσης συμβουλίας χρησίμης. Ἐν παντὶ καιρῷ εὐλογεῖτε Κίριον τὸν Θεὸν καὶ παρ' αὐτοῦ αἰτήσατε, ὅπως αἱ ὁδοὶ ὑμῶν εὐθεῖαι γένωνται καὶ πᾶσαι αἱ τρίβοι καὶ βουλαὶ ὑμῶν εὐ-

οδωθῶσι· διότι πᾶν ἔθνος οὐκ ἔχει βουλήν, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Κύριος δίδωσι πάντα τὰ ἀγαθὰ. Καὶ δὴ, τεκνία, μνημονεύετε τῶν ἐντολῶν τούτων καὶ μηδέποτε ἐξαλειφθήτωσαν αὐταὶ ἐκ τῆς καρδίας ὑμῶν. Πορεύεσθε λοιπὸν ἐν εἰρήνῃ· ὁ δὲ ἐν τῷ οὐρανῷ οἰκῶν Θεὸς εὐδοήσει τὴν ὁδὸν ὑμῶν, καὶ ἄγγελος Κυρίου συμπορευθήτω ὑμῖν». (Τωβ. κεφ. ε'. 1).

Ἀναντιρρήτως ὑμεῖς οἴμερον ἀποπερατοῦντες τὰς γυμνασιακὰς σπουδὰς καὶ εἰσερχόμενοι εἰς τὸ μέγα καὶ πολυκίριαντον τοῦ ἀνθρώπου βίου πέλαγος οὐδεμίαν οὐδαμοῦ βλέπετε δυσκολίαν, καὶ τὰ πάντα τέρποισι καὶ εὐαρεστοῦσιν ὑμᾶς ὥς ὄνειρα τερπνὰ τῆς φαντασίας, διότι καὶ τὸ πνεῦμα καὶ ἡ καρδία καὶ ἡ ψυχὴ ὑμῶν εἰσιν ἤδη πλήρη ἀγαθότητος, εὐγενείας καὶ ὑψηλῶν ἰδεῶν καὶ ἐμπνεύσεων, μὴ λαβόντα εἰσέτι οὐδεμίαν μετὰ τῆς πείρας οὐδαμοῦ συνάντησιν, καὶ διότι δὲν ἐδοκιμάσατε οὐδὲ ἐχρησιμεύσατε εἰσέτι παίγνιον τῶν πολλῶν καὶ παικίλων τοῦ βίου τούτου ἀποτιχιῶν καὶ ἀπροσδοκήτων μεταβολῶν καὶ περιπετειῶν. Παρῆλθον, φίλτατοι, καὶ δι' ὑμᾶς τὰ χρυσὰ τῆς μαθητείας ἔτη, τὰ εὐτυχῆ ἔτη, ἅπερ καθ' ὅλον τὸν βίον τοῦ ἀνθρώπου μένουσι συνδεδεμένα μετὰ τῆς προσφιλοῦς ἀναμνήσεως τῆς χαρᾶς, τῆς γαλήνης, τῆς ἀγνότητος καὶ τῆς ἀνιποκρίτου ἀγάπης. Σήμερον ἐνδύεσθε τὴν πανοπλίαν τοῦ στρατιώτου ἐν μέσῳ τοιαύτης ὁμηγύρεως καὶ ἀποδύεσθε εἰς τὴν παλαιστραν πολύτιμον κομίζοντες ἐφόδιον, τὰς εὐχὰς καὶ εὐλογίας τῆς Μητρὸς τῶν ἐκκλησιῶν, τὸν πνευματικὸν καὶ ἠθικὸν πλοῦτον, ὃν τῇ ἀκαταπονήτῳ μερίμνῃ τῆς Σχολῆς καὶ τῇ ἀξιεπαίνῳ ὑμῶν φιλοτιμίᾳ καὶ φεροπονίᾳ προσεκτήσασθε. Ἡ ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης διανοιγομένη ὑμῖν ὁδὸς σκολιά ἐστι καὶ ἀκανθώδης, πολλαὶ δὲ εἰσιν αἱ ἐπαπειλοῦσαι τὴν πορείαν ὑμῶν θύελλαι καὶ καταιγίδες, ἀλλὰ τὸ ὄμμα τοῦ παντεπόπτου Θεοῦ θέλει μένει ἄγρυπνον ἐφ' ὑμᾶς, ἂν ἄγνοι παθῶν, ἀπηλλαγμένοι ἐγωῖσμοι, ἀκάματοι ἐν τῇ ἐκτελέσει τοῦ ἀγαθοῦ μετὰ θάρρους καὶ πεποιθήσεως ἀγωνιζόμενοι ἔν τε τῷ ἰδιωτικῷ καὶ κοινωνικῷ ὑμῶν βίῳ, ἀναδειχθῇτε ἐργάται τῆς ἡθικῆς ἀνσπλάσεως καὶ εὐδαιμονίας τῶν περὶ ὑμᾶς, ἀντὶ πάσης θυσίας συμβοιλεύοντες τὸ καλόν, διδάσκοντες τὴν γενναιότητα καὶ τὴν ὑπομονήν, τὴν ἀγάπην καὶ τὴν ἀσάλευτον πρὸς τὸν Θεὸν πίστιν. Δὲν θὰ ἔχετε πλέον κριτὰς τῶν λόγων καὶ τῶν πράξεων ὑμῶν τοὺς ἐπιεικεῖς καὶ ἀγαθοὺς Καθηγητάς, οἵτινες ὥς ἄγρυπνοι φύλακες περιεῖπον μετ' ἀγάπης τὰ ἀσθενῆ ὑμῶν βήματα παραινούντες, διδάσκοντες καὶ συγχωροῦντες, ἀλλὰ τὴν κοινωνίαν, τὸ αὐστηρὸν τοῦτο καὶ ἀμείλικτον δικαστήριον, τὸ μετὰ πολλῆς τῆς φειδοῦς καὶ τῆς αὐστηρᾶς δικαιοσύνης ἀπονέμον τοὺς στεφάνους τῆς

δόξης καὶ τῆς τιμῆς. Ἀποχωριζόμενοι ἡμῶν καὶ εἰσερχόμενοι εἰς τὴν κοινωनीαν πολλὰς θὰ συναντήσητε δοκιμασίας, ἀγῶνας καὶ πειρασμούς· εἰσέρχεσθε εἰς τὸν κόσμον, ὅπου ἡ κακία ἐπιφαίνεται οὐχὶ σπανίως ὑπὸ διάφορα ψευδῇ ἐπαγωγὰ καὶ εὐάρεστα ὀνόματα, ὅπου ἡ ὑπόκρισις καὶ ἡ πονηρία ἐπονομάζεται εὐθυφροσύνη καὶ ἡ ἄλογος καὶ κτηνώδης ἀσωτία καὶ παραλυσία νόμιμος καὶ φυσικὴ ἀπόλαυσις τῆς ζωῆς, ἀλλ' ὑμεῖς θαρσεῖτε ἔχοντες πάντοτε κρηπίδα σταθερὰν καὶ βεβαίαν ἐν πάσαις ταῖς ἐνεργείαις ὑμῶν τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἐλπίδα, ἣτις εἶνε τὸ μόνον μέσον τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου. Μὴ ἀφήσητε τὴν καρδίαν ὑμῶν ἀχαλίνωτον ἐν τῇ μανίᾳ τῶν παθῶν, ἀλλ' ὑπὸ τῆς συναισθήσεως τοῦ προορισμοῦ ὑμῶν ἐμπνέόμενοι ζητήσατε τὴν εἰρήνην τῆς ψυχῆς καὶ τὴν εὐδαιμονίαν ἐν τῇ τελείᾳ εἰς τὸ ἔργον ὑμῶν ἀφοσιώσει. Ἔχετε ἐν ἑαυτοῖς ὡς λύχνον ἄσβεστον τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ, τὸν νόμον τῆς ἀληθείας, ὅστις φωτίζει τὸν ἄνθρωπον διατελοῦντα ἐν τῷ σκότει τῆς κοσμικῆς ἀπείρας καὶ ὀδηγεῖ αὐτὸν εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ἀληθείας καὶ τῆς ἀρετῆς, διὰ τούτου δυνηθήσεσθε νὰ καταβάλλητε τὰς τῶν αἰσθήσεων ὀρέξεις καὶ πάθη καὶ διαφυλαχθήσεσθε ἀπὸ τῶν ποικίλων ἀποπλανήσεων, εἰς ἃς εὐκόλως ἢ τε ἀπειρία καὶ τὸ παράδειγμα ἄλλων ἕκαστον νέον παρασύρει, καὶ διδαχθήσεσθε τὸν πρὸς τὸν πανάγαθον Θεὸν εὐλαβικὴν φόβον, τὴν πρόθυμον καὶ ἀνυπόκριτον πρὸς τοὺς γονεῖς καὶ ἀνωτέρους ὑμῶν ὑπακοὴν καὶ ἀγάπην καὶ τὴν πρὸς τοὺς ὁμοίους ὑμῶν φιλάδελφον καὶ εὐεργετικὴν γνῶμην. Φοβεῖσθε τὸν Θεόν, «φόβος γὰρ Κυρίου πηγὴ ζωῆς, δόξα καὶ καύχημα καὶ στέφανος ἀγαλλιámατος· τέρπει καρδίαν καὶ δίδωσιν εὐφροσύνην καὶ χαρὰν καὶ μακροημέρευσιν» (Σειράχ μ'. 11-14), ἀγαπᾶτε τὸν πλησίον, ἐργάζεσθε τὸ ἀγαθὸν μετριοφρονοῦντες ἐν ταῖς εὐτυχίαις καὶ γενναιόψυχοι φαιόμενοι ἐν ταῖς δυστυχίαις· φέρετε γενναίως τοὺς πόνους καὶ τοὺς μόχθους, οἷς ἐπιβάλλει ὁ ἀγὼν τοῦ βίου καὶ δι' ἐνδελεχοῦς ἐργασίας ἀναδεικνύεσθε νικηφόροι καὶ ἐν τῷ πρακτικῷ σταδίῳ ἔχοντες πάντοτε ἐν νῷ ὅτι «ἐκείνων μάλιστα ὁ λόγος ἰσχύει, ὧν ἡ πρᾶξις συνακολουθεῖ τῷ ἔργῳ». Ἔστε σταθεροὶ καὶ ἑδραῖοι ἐν τῇ τηρήσει τῆς ἀρετῆς ἐν μέσῳ ποικιλομόρφων σκανδάλων καὶ μὴ πλανηθῆτε ἐκ τῆς δόξης τοῦ κόσμου μηδὲ ἀπαιδήσητε ἐν τῷ ἔργῳ τῆς ὑπομονῆς καὶ τῆς θλίψεως, ἀλλὰ χωρεῖτε ἀδεῶς ἐπὶ τὰ πρόσσω.

Τεκνία! ἐγγράψατε καὶ τηρήσατε ἐν τῷ βάθει τῶν καρδιῶν ὑμῶν ἀνεξάληπτους τὰς τελευταίας ταύτας συμβουλὰς μου. Μὴ ἀμνημονῆτε τῶν διδασθέντων ἐν τῇ Σχολῇ ταύτῃ μηδὲ τῶν Καθηγητῶν ὑφ' ὧν ταῦτα ἐδιδάχθητε· μὴ λησμονήσητέ ποτε τὰ πρὸς τὴν Σχολήν, τοὺς εὐεργέτας καὶ τὴν Σιωνίτιδα Ἐκκλησίαν χρέη ἡμῶν, δεῖξατε ἐν

ἔργοις καὶ μακρὰν ἔτι διατελοῦντες ὅτι ἐμάθατε νὰ εὐγνωμοιῇτε.

Χαίρετε, φίλοι μαθηταί, πάλιν ἐρῶ χαίρειτε· ἵτε ἐν εἰρήνῃ· λόγος σαπρὸς ἐκ τοῦ στόματος ὑμῶν μὴ ἐκπορευέσθω, ἀλλὰ λογίζεσθε, ἀμπαῦτε καὶ πράσσετε «ὅσα ἐστὶν ἀληθῆ, ὅσα σεμνά, ὅσα δίκαια, ὅσα ἄγια, ὅσα προσφιλῆ, ὅσα εὐσημεα, ἢ τις ἀρετή, ἢ τις ἔπαινος καὶ ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ ἡ ὑπερέχουσα πάντα νοῦν, φρουρήσει τὰς καρδίας ὑμῶν καὶ τὰ νοήματα ἡμῶν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ». (Φιλιπ. δ'. 7).

Γένοιτο!

ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΙΣ ΕΥΧΑΡΙΣΤΗΡΙΟΣ ΤΩΝ ΤΕΛΕΙΟΦΟΙΤΩΝ

Μακαριώτατε Δέσποτα, Σεβαστὲ Σχολάρχᾳ, Φιλόμουσος Ὁμήγυρις! Ἀνερμήνευτον τὸ αἶσθημα, ὅπερ κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην καὶ δὴ κατὰ τὴν στιγμήν ταύτην τὴν καρδίαν ἡμῶν συνέχει. Πάλλει αὕτη καὶ δονεῖται, χορεύει καὶ σκιριᾷ. Πληροῦνται σήμερον οἱ ἐνθερμοὶ καὶ διακαεῖς ἡμῶν πόθοι, αἱ εὐχαὶ ἡμῶν πέρας λαμβάνουσι. Τῆς ἀμοιβῆς τῶν τοσούτων ἡμῶν πόνων ἀξιούμεθα, ἐν χερσὶ τὸ πολύτιμον ἔχομεν τοῦ ἀγῶνος ἑπαθλον. Δόξαν λοιπὸν ἔχεται ὁ Οὐράνιος Πατήρ, εὐχαριστίας ἀξιούσθω τὸ ὑπερύμνητον αὐτοῦ ὄνομα, ὅτι τὴν ἔκβασιν ἔδωκε τῶν ἡμετέρων πόνων, ὅτι τοὺς κόπους ἡμῶν ἐπέσπευε. Ὡς ἡμέρα χρυσόσυνος! Ὡς στιγμή ἱερὰ καὶ πλήρης συγκινήσεων! σήμερον δικαίως χαίρει καὶ ἡ Μήτηρ ἡμῶν Σχολή, καθότι παραδίδει ἡμᾶς μέλη χρήσιμα τῇ τε Ἐκκλησίᾳ καὶ τῇ Κοινωνίᾳ. ἐφοδιώσασα ἡμᾶς διὰ τῶν καταλλήλων ὧλων.

Νῦν δ' ἀπὸ ταύτης τῆς στιγμῆς ἱξαποστέλλουσα ἡμᾶς πρὸς τὸν εἰρημένον σκοπόν, καταλείβει ἐπὶ τῶν καρδιῶν ἡμῶν, ὡς ζωτικοὺς κρουνοὺς τοὺς τελευταίους χρυσοῦς καὶ ἐνθαυρντικoὺς λόγους, ὡς τελευταῖον ἱερὸν ἐφόδιον διὰ τὴν μέλλουσαν ἡμῶν δρᾶσιν. Ἵμεῖς δ' ἴδη ἀπολυόμενοι τῶν γαληνιαίων κόλπων τῆς κατ' ἄμφο ἑκθρευθῆσας ἡμᾶς Σχολῆς ἀπαλλασσόμεθα μὲν τοῦ δυσχεροῦς καὶ φαινομενικῶς χιλεποῦ μαθητικοῦ βίου, πράγματι δ' ἰδίστον, ἀλλ' εἰσερχόμεθα εἰς τὸ πολυτάραχον καὶ πολυκύμαντον τοῦ βίου πέλαγος, τοῦ πολλοὺς ἐπιφέροντος τοὺς σάλους ἐλικoὺς τε καὶ ἠθικoὺς, ἀναριθμήτους δὲ πικρίας ποτίζοντος καὶ πολλὰς παρέχοντος θλίψεις καὶ ἐναντιότητος.

Ἀλλὰ πρὶν ἢ ἀποχωρισθῶμεν τοῦ περιποθήτου ἡμῶν ἐνδιατήματος τούτου, καθήκον ἱερὸν ὑπέρτατον ἔχομεν, νὰ ἐκφράσωμεν τὴν

ἄπειρον ἡμῶν εὐγνωμοσύνην πρὸς τοὺς σεβαστοὺς ἡμῶν εὐεργέτας καὶ προστάτας. Καὶ δὴ πρῶτον εὐγνωμονοῦμεν καὶ εὐγνωμονήσωμεν βαθέως καὶ διαπύρως τῷ Μακαριωτάτῳ ἡμῶν Πατρὶ καὶ Πατριάρχῃ. Καὶ ὄντως, πῶς εἶναι δυνατόν νὰ μὴ ἐκφράσωμεν τὴν βαθυτάτην ἡμῶν εὐγνωμοσύνην τῷ ἀόκνῳ ταύτῳ προστάτῃ τῶν μουσῶν, ἐφ' οὗ ἡμεῖς βλέπουμε τὴν πλήρωσιν οἱ ἐνθερμοὶ πόθοι τῆς γερασμίας Ἁγιοταφρικῆς Ἀδελφότητος, τῆς ἀνέκαθεν διατελούσης ἀγρύπνου φρουροῦ καὶ προστάτου οὗ μόνον τῶν παναγίων προσκυνημάτων, οὐ μόνον τῆς ὁρθοδοξίας, ἀλλὰ καὶ τῶν γραμμάτων; Πῶς εἶναι δυνατόν ὡσαύτως νὰ μὴ ἀποδώσωμεν δίκαιον ἔπαινον καὶ εὐγνωμοσύνην μετ' εὐχαριστιῶν ἀπεριορίστων δημοσίᾳ τῷ ἔμφορῳ καὶ ἐμβριθεῖ ἡμῶν Σχολάρχῃ, ὅστις οὐκ ἐπαύσατο διδάσκων καὶ νοουθειῶν ἐπὶ τοσαῦτα ἔτη καθοδηγῶν ἐν παντί, ὡς πατὴρ ἀληθῆς; Ὑμῖν δέ, προσφιλεῖς ἡμῶν πνευματικοὶ γεωργοί, οἱ καλλιεργήσαντες τὸν νεανικὸν ἡμῶν νοῦν διὰ τῶν σοφῶν ὑμῶν διδασκάλων, οἱ ἐγγράφοντες ἐν ταῖς ἀπαλαῖς ἡμῶν καρδίαις τὸν ἔρωτα τῆς ἀρετῆς καὶ τὸ μῖσος τῆς κακίας, τίσι ποτε λόγοις ἐπαξίως ἐκφράσωμεν τὴν βαθυτάτην ἡμῶν εὐγνωμοσύνην; Βλέπομεν τὴν ἀπάντησιν ἐξωγραφημένην ἐπὶ τῶν φαιδρῶν καὶ σεβαστῶν ὑμῶν μετώπων. Φάνητε, λέγει ἡ ἀπάντησις αὕτη, φάνητε ἄξιοι τοῦ Ἐθνους καὶ τῆς Ἐκκλησίας, εἰς ἣν ἀνήκετε· φάνητε ἄξιοι τῆς μητρὸς ἡμῶν Σχολῆς, ἥτις σᾶς ἐξέθρεψε, διάγετε τὸν βίον ὑμῶν συμφώνως ταῖς ἀρχαῖς, αἱ ἐν τῇ νεανικῇ ὑμῶν καρδίᾳ ἐνεφνιτεύσαμεν, καὶ τοῦτο θέλει εἶσθαι ἡ μόνη καὶ μεγίστη ἀνταμοιβή, ἣν παρ' ὑμῶν προσδοκῶμεν. Ναὶ σεβαστοὶ ἡμῶν Καθηγηταὶ καὶ πνευματικοὶ Πατέρες τὸ ὁμολογοῦμεν εὐσυνειδήτως κατὰ τὴν ἱερὰν ταύτην στιγμήν τοῦ ἀποχωρισμοῦ, ὅτι οὐδέποτε θέλομεν φανῇ ἀγνώμωνες πρὸς ὑμᾶς παραβαίνοντες τὰς ἀγαθὰς ὑμῶν συμβουλὰς καὶ νοουθεσίας οὐδ' ἀνάξια τέκνα τῆς σεπτῆς ἡμῶν Σχολῆς. Τί δὲ πρὸς ὑμᾶς εἵπωμεν πεφλημένοι ἡμῶν συμμαθηταί; τῆς αὐτῆς μητρὸς φιλὰδελφα τέκνα, τῆς αὐτῆς ἀμπέλου σύμφυτα κλήματα γωριζόμενοι ἀφ' ὑμῶν;

ὦ! πόσον σκληρὰ εἶναι ἡ ἰδέα αὕτη τοῦ χωρισμοῦ, καὶ πόσον σπαράττει τὰς καρδίας ἡμῶν! Λέγω, ὅτι σφόδρα θλίβεται ἡ πάλλουσα ἡμῶν καρδία, διότι ἀποχωριζόμεθα ἀφ' ὑμῶν, οὕς οἶα ἀδελφοὺς ἠγάπησαμεν, μεθ' ὧν τὰς τερπνοτέρας τοῦ βίου ἡμῶν διήλθομεν ἡμέρας. Μικρὸν ἔτι, ἀγαπητοί, καὶ στερούμεθα τῆς ἀφάτου ταύτης θυμῆς, εἰσερχόμενοι εἰς τὸ ἀκανθώδες καὶ περιπετειῶδες στάδιον τοῦ κοινωνικοῦ βίου, βεβαρημένου ἐκ φροντίδων καὶ δυσχερειῶν.

Ἀλλὰ πρὶν ἢ ἐκτὸς τοῦ ἱεροῦ τούτου περιβόλου ἀπομακρυνθῶμεν, ἐν ᾧ ἔσχατον ἴδῃ ὡς μαθηταὶ παρουσιαζόμεθα, καὶ ὅθεν πολ-

λὰς δεήσεις καὶ ἱκεσίας τῷ Θεῷ συνεπέμψαμεν, ἀκουσθήτω ἔτι ἅπαξ καὶ μετὰ τῆς σεμνῆς ταύτης δημηγύρεως ἡ ἀσθενὴς ἡμῶν φωνή, καὶ ἀννυψώσαντες ἅπαντες ὁμοθυμαδὸν τὴν διάνοιαν ἡμῶν ἱκετεύσωμεν τὸν Θεὸν ἡμῶν. Τριάς ἁγία, Μονὰς μακαρία, Θεὲ τῶν φώτων καὶ τῆς σοφίας, τὴν ἱερὰν ταύτην Σχολὴν περιφρούρει καὶ διατῆρει εἰς αἰῶνας ἀγήρω, ἀκμαίαν, θάλλουσαν, καὶ στρατιώτας χορηγοῦσαν τῇ Σιωνίτιδι Ἐκκλησίᾳ καὶ μέλη τῇ κοινωνίᾳ καὶ τῷ ἔθνει χρῆσιμα. Τὸν Μακαριώτατον Πατέρα ἡμῶν καὶ Πατριάρχην μετὰ συμπύσης τῆς γεραῆς Ἀγιοταφίτικῃς Ἀδελφότητος διαφύλαττε, τοὺς εὐεργέτας τῆς τροφῆς ἡμῶν ταύτης Σχολῆς εὐλόγησον, τοὺς ἐν αὐτῇ διδάσκοντας ἐνίσχυσον, τοὺς διδασκομένους φώτισον, ἡμᾶς δ' ἀπερχομένους ἐντεῦθεν, πρὸς τὸ Σὸν κατεύθυνον θέλημα καὶ γνώρισον ἡμῖν τὴν ὁδόν, ἐν ἣ πορευσόμεθα.

Γένοιτο!

ΠΡΟΣΛΑΛΙΑ ΤΗΣ Α. Θ. Μ. ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ

Τέκνα ἐν Κυρίῳ ἀγαπητά,

Βελτίστους εἶδομεν τῶν ὑμετέρων πόνων καὶ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο τοὺς καρπούς, ἀσφαλῆ δὲ τούτου πρόκεινται τεκμήρια αἵ τε γραπταὶ ἐξετάσεις καὶ ἡ προφορικὴ ὑμῶν δοκιμασία. Χαίροντες ἐπὶ τούτῳ ἐγκαρδίως, τῷ Θεῷ πρῶτον ὁμολογοῦμεν τὴν χάριν, τῷ παντὸς ἀγαθοῦ Πρωτάνει, εὐχαριστίας δ' εἶτα ἀπονέμεμεν τοῖς διδάξαι, προθύμως τε καὶ φιλοτίμως τὰ τοῦ καθήκοντος ἐπιτελέσαι, καὶ ἐπαινοῦμεν τὴν ἐπιμέλειαν, ἣν ἐπεδείξασθε καὶ τὸν ζῆλον, οἳ τε ἐπὶ τὸ τέρας τῶν σπουδῶν ἐξικόμενοι καὶ τῆς δικαίας ἄρετι τῶν πόνων ἀμοιβῆς ἀξιοθέντες, οἳ τε ἔτι τὴν ὁδὸν διανύοντες καὶ ἐπὶ τὸ ἀρίζηλον ἐπαιγόμενοι τέλος. Ἀλλ' εὐχαρισταὶ ἐποφείλονται καὶ τοῖς τὴν Ἐφορίαν συγκροτοῦσιν, ἀνθ' ὧν τὰ τῆς Σχολῆς διὰ φροντίδος εἶχον καὶ ἐπιμελείας τῆς προσηκούσης.

Τὰ πρέποντα εἶπεν ἄρτι πρὸς τοὺς ἀποφοιτῶντας ἐξ ὑμῶν, τεκνία ἡγαπημένα, ὁ μετὰ συνέσεως ἐφ' ἱκανὰ ἤδη ἔτη διέπων τὴν σχολὴν Ὁσιολογώτατος Ἀρχιμανδρίτης κτθρ Ἰάκωβος, ἐκεῖνα δὲ καὶ ἡμεῖς ἐπαναλαμβάνοντες, πατρικῶς ἅμα ὑμᾶς προτρέπομεθα, ἵνα μνή-

μην τούτων διὰ παντός ποιῆσθε καὶ κατὰ ταῦτα πολιτεύσθε, βῆβαι οὖντες, ὅτι οὕτω, Θεοῦ διδόντος, εἴτε τῆς Ἐκκλησίας τίμιοι ἀποδειχθίσεσθε λειτουργοί, εἴτε τῆς κοινωνίας χρήσιμα μέλη. Ὑμῶν δὲ τοῖς ἄλλοις συνίσταμεν ἐντεῖναι τὴν ἐπιμέλειαν καὶ τὸν ζῆλον, ἵνα καὶ ἡμεῖς ὁμοίως ἐκείνοις καλῶς τὰς σπουδὰς κατακλείσῃτε καὶ τοῦ ποθητοῦ τίχητε τῆς φερεπονίας βραβείου.

Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου συναγάγοι αὐθις μετὰ τὴν ἀπαραίτητον ἀνάπαυαν, ἐφ' ἣν ἀπὸ τῆς σήμερον ἀπολύεσθε, διδάσκοντάς τε καὶ διδασκομένους πρὸς τὸ κατάρξασθαι ἐκ νέου τῶν καλῶν καὶ ἀριστερῶν ἀγωνισμάτων ἐν ἀκμῇ σωματικῶν τε καὶ πνευματικῶν δυνάμεων, σκίποι δ' ἡεὶ καὶ προᾶγοι τὸ σεμνὸν τοῦτο τῶν γραμμιάτων καθίδρυμα τῆς Ἀγιωτάτης τῶν Ἐκκλησιῶν Μητροῦς. Ἀμήν!

ΔΙΑΦΟΡΟΙ ΕΙΔΗΣΕΙΣ

Προσέλευσις εἰς τὴν Ὁρθοδοξίαν

Ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἐν Οὐρμιά Ρωσικῆς Ἱεραποστολῆς Ἀρχιμανδρίτης Σέργιος, ὡς γράφει τὸ ἐπίσημον ὄργανον τῆς Ἀκαδημίας τῆς Πετροπόλεως «Ἐκκλησιαστικὸς Ἀγγελιοφόρος» ἀνήγγειλεν εἰς τὴν Ρωσικὴν Σύνοδον, ὅτι ὁ Πατριάρχης τῶν Νεστοριανῶν Μαρ-Σιμὼν ἐξέφρασεν ἐπιθυμίαν, ὅπως ἐνωθῇ μετὰ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας μεθ' ὅλου τοῦ ποιμνίου αὐτοῦ. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ Πατριάρχης οὗτος εὐρίσκεται ἐν τῇ περιφερείᾳ, ἥτις πρὸ τῆς ἀποσκιρτήσεως τῶν Συροχαλδαίων ἀπὸ τῆς ὀρθοδοξίας ὑπήγετο εἰς τὸ Ἀντιοχικὸν Πατριαρχεῖον, ἡ Ἀγιοτάτη Σύνοδος ὥρισεν, ὅπως ζητηθῇ ἡ συγκατάθεσις τοῦ Πατριάρχου Ἀντιοχείας Γρηγορίου ἐν τῷ ζητήματι τῆς ἐνώσεως τῶν Νεστοριανῶν τῶν ἐν Τουρκίᾳ διαβιούντων, ἐπὶ ταῖς αὐταῖς βάσεσιν, ἐφ' αἷς καὶ κατὰ τὸ 1898 ἐγένοντο δεκτοὶ (εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν) οἱ Νεστοριανοὶ τῆς Οὐρμίας.

Ἀνακήρυξις νέου Ἀγίου ἐν τῇ Ρωσικῇ Ἐκκλησίᾳ.

Μετ' ἐκτάκτου λαμπρότητος καὶ ἐκκλησιαστικῆς παρατάξεως ἐγένετο ἐν Μόσχᾳ τῇ 12ῃ Μαΐου ἐν. ἔτ. ἡ εἰς τοὺς ἁγίους κατὰταξις τοῦ πρὸ τριακοσίων ἐτῶν μαρτυρικῶ θανάτου ἐξ ἀσκήσεως τελευτήσαντος Πατριάρχου Ἑρμογένους ἐν σινοβίῳ ὑπερδιακοσίων χιλιάδων λαοῦ καὶ τῇ συμμετογῇ πολυαρίθμου κλήρου, οὗτινος προΐστατο ὁ Μακαριώτατος Πατριάρχης Ἀντιοχείας Γρηγόριος. Ἡ τελετὴ ἤρξατο ἀπὸ τῆς προτερείας, καθ' ἣν μεγαλοπρεπῶς διὰ τελευταίαν φρορὰν ἐτελέσθησαν ἐπιμνημόσυνοι λειτουργίαι ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῆς ψυχῆς τοῦ ἁγιοτάτου Πατριάρχου Ἑρμογένους ἐν τε τῷ ἐν Κρεμλίῳ Μεγάλῳ Καθεδρικῷ ναῷ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, ἔνθα κεῖται ὁ τάφος αὐτοῦ, καὶ ἐν τῷ Μοναστηρίῳ τοῦ Τσουδωφ, ἐν τοῖς ὑπογείοις τοῦ ὁποίου ὁ Πατριάρχης Ἑρμογένης ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐταλαιπωρεῖτο

καὶ ἐτελεύτησεν. Ἰδιαζόντως μετ' ἐκτάκτου μεγαλοπρεπείας καὶ ἐπισημότητος ἐτελέσθησαν ὁ ὄρθρος τὴν ἑσπέραν τῆς 11 τοῦ μηνὸς καὶ τὴν ἐπομένην ἡμέραν ἡ θεία λειτουργία ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ρηθεῖσι ναοῖς. Τῇ 6ῃ ὥρα ἤρξατο ὁ ἑσπερινὸς καὶ ὁ ὄρθρος, καθ' ὃν προσῆλθον ὁ Πατριάρχης Ἀντιοχείας Γρηγόριος, οἱ Μητροπολίται Πειρουπόλεως Βλαδίμηρος καὶ Μόσχας Μακάριος, 19 ἀρχιεπίσκοποι καὶ ἐπίσκοποι καὶ πλεῖστοι ἄλλοι κληρικοί. Ψαλλομένου τοῦ πολυελαίου «Αἰνεῖτε δοῦλοι Κύριον», σίμπας ὁ κλῆρος περιβληθεὶς λευκὰ ἱερὰ ἄμφρια ἐξῆλθε τοῦ ἱεροῦ μετ' ἀνημιμένων κηρίων καὶ περιεκύκλωσε τὸν τάφον τοῦ Πατριάρχου Ἑρμογένους μετὰ τῶν ἱερῶν οὐτοῦ λειψάνων, κείμενον εἰς τὸ δευτικὸν μέρος τοῦ ναοῦ. Μετὰ τὸ πέρας τοῦ πολυελαίου οἱ ἀρχιερεῖς ἦσαν ἐκ τῆς εἰκόνης τῆς ἐπὶ τοῦ τάφου τὴν σκέπην καὶ τὸν ἀρχιερατικὸν αὐτοῦ μανδύαν καὶ ἤρξαντο πάντες ψάλλοντες τὸ μεγαλυνάριον τοῦ ἁγίου: «Μεγαλύνομέν σε ἱερομάρτυς Ἑρμογένες καὶ τιμῶμεν τὴν ἀγίαν σου μνήμην, σὺ γὰρ εὗρη ὑπὲρ ἡμῶν Χριστῷ τῷ Θεῷ ἡμῶν», ἐπαναλαμβάνοντες αὐτὸ τρίς.

Μετὰ ταῦτα ἐγένετο λιτανεία ἐκ τοῦ κλήρου πέριξ τοῦ ναοῦ φέροντος πρὸς τοῖς ἄλλοις τὴν εἰκόνα τοῦ ἁγίου, τὸν μανδύαν καὶ τὴν ποιμαντορικὴν αὐτοῦ ράβδον. Ἡ πομπὴ ἔστη εἰς τρία σημεῖα τοῦ ναοῦ, ὁ δὲ Πατριάρχης Ἀντιοχείας ἠυλόγησε διὰ σταυροῦ τὸν λαόν. Μετὰ τὴν εἴσοδον τῆς λιτανείας εἰς τὸν ναὸν οἱ ἀρχιερεῖς ἐναπέθεσαν ἐπὶ τοῦ τάφου τὴν σκέπην, τὴν δὲ εἰκόνα τοῦ ἁγίου ἔστησαν παρὰ τὸν δεξιὸν χορόν. Ὁ Πατριάρχης ἀνέγνω τὸ Εὐαγγέλιον περὶ τοῦ καλοῦ ποιμένου, μεθ' ὃ ὁ κλῆρος ἠσπάσθη τὸν τάφον τοῦ ἁγίου καὶ μετ' αὐτὸν σίμπαν τὸ ἐκκλησίασμα. Δι' ὅλης τῆς νυκτὸς ὁ λαὸς προσήρχετο καὶ ἠσπάζετο τὸν τάφον τοῦ νέου ἁγίου. Τὴν πρωΐαν τῆς 12 Μαΐου ἐτελέσθησαν θεῖαι λειτουργίαι τῇ 4, 5 καὶ 6 ὥρᾳ εἰς ὅλους τοὺς ναοὺς τῆς Μόσχας. Τῇ δὲ 9ῃ μετὰ μεγάλης μεγαλοπρεπείας ἐν τῷ Καθεδρικῷ ναῷ τῆς κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Ἀντιοχείας μετὰ τῶν μητροπολιτῶν Πειρουπόλεως καὶ Μόσχας, ἔξ ἀρχιεπισκόπων, εἰκοσιν ἀρχιεπισκόπων καὶ πρωθιερέων, ὡς καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ναοῖς τοῦ Κρεμλίνου. Μετὰ τὸ πέρας τῆς λειτουργίας πρὸ τοῦ τάφου τοῦ ἁγίου ἐγένετο παράκλησις, μεθ' ἣν ψαλλομένου τοῦ τροπαρίου τοῦ ἁγίου ἐξεκίνησεν ἐκ τοῦ ναοῦ ἐπιβλητικωτάτη λιτανεία, εἰς ἣν ἔλαβε μέρος καὶ σίμπας ὁ κλῆρος τῆς Μόσχας. Τῆς ἐκτάκτου καὶ λαμπρᾶς ταύτης πομπῆς προηγούντο πολυάριθμα ἑξαπτέρυγα εἶτα οἱ ἱερεῖς φέροντες σταυροὺς καὶ εἰκόνας, ἐν αἷς καὶ τὴν θαυματουργὸν εἰκόνα τὴν καλομένην Καζάσαγκια, εὐρεθίσαν ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Ἑρμογένους, ὡς καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ τελευταίου, τὸν μανδύαν

καὶ τὴν ποιμαντορικὴν αὐτοῦ ῥάβδον ἀκολούθως 22 ἄρχιερεῖς πάντες περιβεβλημένοι λευκὰ ἱερὰ ἅμφια ἔχοντες ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Πατριάρχην Ἀντιοχείας φέροντα λευκὴν χρυσοῦφαντον στολὴν δωρηθεῖσαν αὐτῷ ὑπὸ τῆς Μ. Δουκίσσης Ἑλισάβετ Θεοδώροβνας εἰδικῶς διὰ τὴν τελετὴν ταύτην. Ἡ λιτανεὶα ἐν μέσῳ τῶν παρατεταγμένων στρατευμάτων παρουσιαζόντων ὅπλα καὶ χιλιάδων λαοῦ ἐν βαθυτάτῃ συγκινήσει κατηυθύνθη διὰ τῆς θύρας τοῦ Σωτήρος εἰς τὴν ἔξωθεν τοῦ Κρεμλίνου μεγάλην πλατεῖαν, ἔνθα ἐπὶ ἐξέδρας ἐτέθη ἡ εἰκὼν τοῦ ἁγίου Π. Ἑρμογένους, εἰς ἣν ἐξέδραν ἀνῆλθον ὁ Πατριάρχης Ἀντιοχείας καὶ οἱ ἄρχιερεῖς καὶ ἔστησαν πέριξ τῆς εἰκόνης. Ὁ Πατριάρχης ἀνέγνω τὸ Εὐαγγέλιον σλαωνιστί, μεθ' ὃ ἠὺλόγησε σταυροειδῶς τὸν κατακλύζοντα τὴν πλατεῖαν λαόν. Ἐκεῖθεν ἡ λιτανεὶα διηυθύνθη πρὸς τὴν πύλην τοῦ ἁγίου Νικολάου, δι' ἧς εἰσῆλθεν εἰς τὸ Κρεμλίνον καὶ ἐπανῆλθεν εἰς τὸν ναόν, ὁπόθεν ἐξεκίνησεν. Ὁ Πατριάρχης καὶ οἱ μητροπολίται, ἀρχιεπίσκοποι καὶ ἐπίσκοποι εἰσελθόντες εἰς αὐτὸν ἔστησαν πέριξ τοῦ τάφου τοῦ ἁγίου Πατριάρχου Ἑρμογένους καὶ συνεπλήρωσαν τὴν παράκλησιν, μεθ' ἣν πάντες ἡσπάσθησαν τὸν τάφον αὐτοῦ. Τὰς τελετὰς παρηκολούθησαν ἐκ τῶν ἐπισήμων ἡ Μ. Δούκισσα Ἑλισάβετ Θεοδώροβνα, ὁ Μ. Δοῦξ Ἰωάννης Κωνσταντίνοβιτς, ὁ παρὰ τῇ Ἀγιωτάτῃ Συνόδῳ Αὐτοκρατορικὸς Ἐπίτροπος Κ. Σάβλερ καὶ αἱ πολιτικαὶ ἀρχαὶ τῆς Μόσχας.

Τῇ 13ῃ τοῦ μηνὸς ἐτελέσθησαν μεγαλοπρεπῶς τὰ ἐγκαίνια τοῦ νεοδμητοῦ ναοῦ τοῦ νέου Ἁγίου, ἔνθα ὁ πρόμαχος οὗτος τῆς Ὁρθοδοξίας μαρτυρικῶς ἐτελεύτησε.

Ἐν τῷ προσεχεῖ τεύχει τῆς Νέας Σιών θὰ παραθέσωμεν τὴν ἐπίσημον πράξιν τῆς Ἀγιωτάτης Συνόδου διαλαμβάνουσας περὶ τοῦ βίου τῶν μεγάλων ὑπὲρ τῆς Ὁρθοδοξίας ἀγώνων τοῦ ἁγιωτάτου Πατριάρχου Ἑρμογένους.

A. K.

ΝΕΑ ΒΙΒΛΙΑ

ΑΠΟΣΤΑΛΕΝΤΑ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΝ

Τὰ κατὰ τὴν εβδομηκοστὴν πέμπτην ἀμφιετηρίδα τῆς ἰδρύσεως τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου (1837-1912), ὑπὸ Σ. Π. Λάμπρου, Ἀθῆναι 1912.

Ξένια, hommage international à l' Université National de Grèce, à l' occasion du soixante-quinzième anniversaire de sa fondation (1837—1912), par S. P. Lambros, Athènes 1912.

Σύντομος Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, Ἀγγέλου Πεφάνη Ἀρχιμ. Τεῦχος Β'. Ἐν Ἀθήναις 1912.

Die Kirchlich Gesetzgebung des Kaisers Instinian I. von Dr Hamilcar S. Alivisatos, Berlin 1913.

Palästina-jahrbuch, des Deutschen evangelischen Instituts für Altertumswissenschaft des heiligen Landes zu Jerusalem, von Prof. D. Dr Gustaf Dalman, Achter Jahrgang, Berlin 1913.

Πάνθεον μηνιαῖον φιλολογικαὶ τεχνικὸν σύγγραμμα ἐκδιδόμενον ὑπὸ Πανεπιστημίου, ἔτος Α'. τόμος Α'. τεῦχος Α'. Λονδίνον 1913.

Pio d' Alonzo et les Questions des Lieux Saints, ses débuts, son rôle dans les différents conflits entre catholiques et orthodoxes, ses nombreux services, son attitude dans la défense du protectorat et des intérêts français, ses démêlés avec les Consuls français, sa disgrâce et sa mort par Alphonse d' Alonzo ancien attaché au Consulat Général de France à Jérusalem 1908.

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

Ἑορταί.— Αἱ θρησκευτικαὶ ἑορταὶ τῆς Ἀναλήψεως, τῆς Πεντηκοστῆς καὶ τῶν ἁγίων Ἰσαποστόλων Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης, καθὼς καὶ αἱ Αὐτοκρατορικαὶ ἑορταὶ τῶν Γενεθλίων καὶ τῆς Στέψεως τοῦ Αὐτοκράτορος πασῶν τῶν Ρωσιῶν, ὡς καὶ τῶν Γενεθλίων τῆς Αὐτοκρατείας **Ἀλεξάνδρας Θεοδωρόβνας** ἐτελέσθησαν, ὡς εἴθισται τῇ Σιωνίτιδι Ἐκκλησίᾳ, μετὰ τῆς προσηκούσης μεγαλοπρεπείας.

Ἐξετάσεις τῶν Σχολῶν.— Λήγοντος τοῦ μηνὸς Μαΐου ἤρξαντο αἱ γραφαὶ ἐξετάσεις τοῦ τε Γυμνασίου καὶ Σχολαρχείου καὶ τῇ 12—15 Ἰουνίου ἐγένοντο αἱ προφορικαὶ ἐξετάσεις ἀπασῶν τῶν τάξεων τῆς Σχολῆς. Τῇ 16 Ἰουνίου ἡμέρᾳ Κυριακῇ, χοροστατήσαντος τοῦ Μακαριωτάτου Πατρὸς ἡμῶν ἐν τῷ ἱερῷ Ναῷ τῆς Σχολῆς, διεξήχθη εἰς τὴν αἰθούσῃ τῆς Σχολῆς ἡ πανηγυρικὴ τελετὴ τῆς ἐπιδόσεως τῶν Ἀπολυτηρίων τοῖς τελειοφοίτοις τοῦ Γυμνασίου. Κατὰ ταύτην ὁ Γυμνασιάρχης Πανος. Ἀρχιμανδρίτης κ. **Ἰάκωβος Ἀρχατζικάκης** ἀνελθὼν τὸ βῆμα ἐν μακρᾷ λογοδοσίᾳ—δημοσιευομένη ἐν τῷ τεύχει τούτῳ—ὑπέδειξε τὰς προόδους τῆς Σχολῆς ἐκ πάσης ἀπόψεως, καὶ τὰ ληπτέα μέτρα πρὸς τὴν ὅσον ἔνεστιν ἀπρόσκοπτον ἐπιτέλεσιν τοῦ προορισμοῦ τοῦ ἀνωτάτου τούτου ἐκπαιδευτικοῦ καθιδρύματος τῆς ἱερᾶς ἡμῶν Ἀγιοταφικῆς Ἀδελφότητος, διόπερ ἐκθύμως, ἅμα τῇ λήξει τοῦ λόγου, ἐχειροκροτήθη ὑφ' ἀπάσης τῆς φιλομούσου ὁμηγύρεως, ἥτις ἀσφυκτικῶς κατεπλημύρισε τὴν εὐρυτάτην τῶν ἐξετάσεων αἶθουσαν.

Ἐἵτα μετὰ τὴν ψαλμωδίαν διαφόρων ᾠσμάτων προσῆλθον οἱ πέντε ἀπόφοιτοι· ὁ ἐκ Κρήτης Μιχαὴλ Τσοιρουιάκης, ὁ ἐκ Μαιναίνης Κωνσταντῖνος Μόσχος, ὁ ἐκ Σάμου Ἀνδρέας Ματθαῖος, ὁ ἐξ Ἱερουσαλὴμ Ἡλίας Σταῦρος καὶ ὁ ἐκ Καισαρείας Ἀλέξιος Ξυνίδης καὶ ἔλαβον τὰ πτυχία αὐτῶν παρὰ τῆς σεπτῆς χειρὸς τοῦ Μακαριωτάτου, ὅστις μετὰ τὰς ὑπὸ τοῦ Γυμνασιάρχου Ἀρχιμ. Ἰακώβου δοθείσας αὐτοῖς τελευταίας ὑποθήκας διὰ τὸ διανοιγόμενον αὐτοῖς νέον στάδιον, πατρικῶς παρήγγεσεν αὐτοὺς ὑποδείξας τὴν ὁδόν, ἣν

μέλλουσι βαδίσειν ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ τὴν ἀφοσίωσιν, ἣν ὀφείλουσιν ἔχειν εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ἀνατεθεισομένων αὐτοῖς καθηκόντων· ἅμια δὲ ἠὲ χαρίστησε τοὺς ἐν τῇ Σχολῇ διδάσκοντάς τε καὶ διδασκόμενους ἐνθαρρύνας διὰ πατρικῶν λόγων πάντας εἰς τὸν εὐγενῆ τῆς κατὰ Χριστὸν μορφώσεως τῆς νεολαίας ἀγῶνα.

Ἀρχομένου δὲ τοῦ μηνὸς Ἰουνίου ἐγένοντο αἱ γραπταὶ ἐξετάσεις τοῦ Κεντρικοῦ Παρθεναγωγείου, ἃς ἐπικολούθησαν αἱ προφορικαὶ διεξαχθεῖσαι τὴν 17 καὶ 18 τοῦ αὐτοῦ μηνός. Τὴν 20 ἐγένετο, προεξάρχοντος τοῦ Μακαριωτάτου, ἡ τελετὴ τῆς ἐπιδόσεως τῶν ἀπολυτηρίων λογοδοτησάσης τὰ εἰκότα διὰ βραχέων τῆς Διευθυντρίας κ. **Ἑλένης Ἀθανασίου**. Μετὰ τὴν τελετὴν ἐγένετο ἡ ἔκθεσις τῶν κεντημάτων καὶ ἐν τῇ αἰθούσῃ τῆς ὑποδοχῆς ὁ καθηγητὴς **Rebour**, ὁ Μουσικοδιδάσκαλος **Ἐμμανουὴλ Βαμβουδάκης** καὶ ἡ Δίς **Μαρίκα Ν. Σπυρίδωνος** ἔπαιξαν ἐπιτιγῶς ἐπὶ κλειδοκυμβάλου διάφορα ἔκλεκτὰ τεμάχια.

Διαρκοῦντος τοῦ παρόντος διμήνου ἔληξαν καὶ αἱ ἐξετάσεις ἱερασῶν τῶν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις Σχολῶν τοῦ Ἱεροῦ ἡμῶν Κοινοῦ, ἐν ταῖς πλείσταις τῶν ὁποίων ἀπεστάλησαν εἰδικοί ἀντιπρόσωποι τῆς Α. Θ. Μακαριότητος.

Ἑκπαιδευτικά. Ὁ ἐπὶ τῆς Ἑκπαιδεύσεως Ἐπίτροπος Ἀρχιμανδρίτης **Δοσίθεος** ἐπέβρισε τῇ ἀγίᾳ καὶ ἱερᾷ Συνόδῳ μακρὰν ἔκθεσιν περὶ προκτιτωτέρας διδασκαλίας τῆς τε Ἑλληνικῆς καὶ Ἀραβικῆς καὶ περὶ διαρρυθμίσεως τῶν προγραμμάτων τῶν Σχολῶν, ἐπὶ τῷ σκοπῷ ὅπως καταστήσῃ αὐτὰς ὁμοιομόρφους. Πρὸς τοῦτο ὑπέδειξε τὴν σύνταξιν διδακτικῶν βιβλίων συνφθὰ τῷ νέῳ προγράμματι ὡς καὶ διδασκαλικοῦ ὁδηγοῦ, τὴν ἀνασύστασιν τῆς εἰδικῆς ἐποπτείας καὶ τὴν ἔδρῃσιν διταξίου Διδασκαλείου πρὸς καταρτισμὸν τῶν ἀποφοίτων τῆς Ζ'. ἀστικοῦ. Τὰ ὑποβληθέντα ἡ ἀγία Σύνοδος εὗρεν ὡς τὴν ἐπιζητούμενην πανάκειαν τῆς παρ' ἡμῖν ἑκπαιδεύσεως καὶ προθύμως ἐνέκρινε καὶ ἐπεδοκίμασε τὴν ἐφαρμογὴν αὐτῶν. Ἰδιαιτέρως δ' ἀνετέθη ὡς πρὸς εἰδικοὺς τὸν Πανοσιολογιώτατον Γυμνασιάρχην Ἀρχιμ. **Ἰάκωβον** καὶ τὸν Ἐπίτροπον τῆς Ἑκπαιδεύσεως Ἀρχιμανδρίτην **Δοσίθεον** ἡ μελέτη περὶ τοῦ τρόπου τῆς συστάσεως καὶ λειτουργίας τοῦ Διδασκαλείου, ὥστε καταρτίζεσθαι τοὺς ἐν αὐτῷ φοιτῶντας καὶ ὡς διδασκάλους καὶ ὡς ἱερεῖς.

Ὄνομαστήρια Παναγιωτάτου. Ἐπὶ τοῖς ὀνομαστηρίοις τῆς Α. Θ. Παναγιότητος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ. κ. **Γερμανοῦ** (12 Μαΐου) ἡ Α. Θ. Μακαριότης ἐπεστείλατο τηλεγραφικῶς θερμὰ συγχορηγίρια μετ' ἀδελφικῶν εὐχῶν.

Ἐπισκέψεις τῶν Μονῶν τοῦ Ἱεροῦ ἡμῶν Κοινοῦ. — Ὁ Βαρῶνος d' Anthonard συμπύσει τοῦ ἐνταῦθα Γάλλου Προξένου λιβὼν τὴν παρὰ τοῦ Μακαριωτάτου ἀπαιτουμένην κανονικὴν ἄδειαν ἐπεσκέφθη τὴν εὐκλείᾳ περιφόρητον Λαύραν τοῦ Ἱγιασμένου Σάβα. Ὁ δὲ Ἀγγλικανὸς Ἀρχιδιάκονος τῆς Συρίας **Θεόδωρος Dowling** μετὰ τοῦ Ἐπιτρόπου τοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις Ἀγγλοῦ Ἐπισκόπου καὶ τοῦ Γραμματέως τοῦ Συνδέσμου Y. M. C. A. ἐπεσκέφθη τὴν ἄρτι πρηνοῖα τοῦ Μακαριωτάτου ἀνακαινισθεῖσαν παλαιὰν Μονὴν τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἐν Πετρίλλῃ καὶ δι' εὐτρετοῦς ἀσύλου κοσμηθεῖσαν. Οὗτοι παρέμειναν ἐν τῇ Μονῇ καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν φιλοξενηθέντες ὑπὸ τοῦ Ἰγουμενίου Ἀρχιμ. **Βασιλείου**, καὶ μετ' ἐπιστασίας μελετήσαντες τὸ ἄσυλον, ὅπερ τυγχάνει μοναδικὸν ἐν τῷ κλίματι τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, καὶ ἐν ᾧ αἱ τῶν πασχόντων θεραπείαι θαμίζουσι πρὸς ἐκπληξιν τῶν Εὐρωπαίων ἐπισκεπτῶν.

Πατριαρχικαὶ εὐαρέσκειαί. — Μετ' εὐχαριστιῶν ἐξεφράσθησαν Πατριαρχικαὶ εὐαρέσκειαί τοῖς ἐν Βιέννῃ Ἀρχιμανδρίταις **Μελετίῳ Ἀποστολοπούλῳ** προΐσταμένῳ τῆς ἐκεῖ Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, τῷ **Σεραφεῖμ Ζερλέντῃ** ὁμοίως προΐσταμένῳ τῆς ἐκεῖ Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Γεωργίου, τῷ ἐντιμοτάτῳ κ. **Βασιλείῳ Γιανήλιῳ** αὐλικῷ συμβούλῳ καὶ προέδρῳ τῆς ἐν Βιέννῃ Ὁρθοδόξου Ἑλληνικῆς Κοινότητος τῆς ἁγίας Τριάδος καὶ τῷ ἱατρῷ κ. **Ἐμμανουὴλ Δημητριάδῃ**, ἀνθ' ὧν ἐπόνησαν κατὰ τὴν νοσηλείαν τοῦ Μητροπολίτου Πτολεμαίδος κ. **Νικάνδρου**, καὶ δι' ὅσιν πρόνοιαν ἐπεδείξαντο περὶ τῆς κηδείας τοῦ ἐκεῖ τελευτήσαντος Μητροπολίτου.

Ἀναχώρησις τοῦ Ρώσου Προξένου. — Ὁ Ὑψηλο-εὐγενέστατος Γενικὸς Πρόξενος τῆς Ρωσίας κ. **Ἀλέξιος Θεοδώροβις Κρουγλώφ** ἀναβὰς εἰς τὰ Πατριαρχεῖα καὶ ἀποχαιρετήσας τὸν Μακαριώτατον ἀνεχώρησε τῇ 2 Μαΐου διὰ Ρωσίαν διευθυνομένου νῦν τοῦ Προξενείου ὑπὸ τοῦ κ. **Βασιλείου Κωνσταντινοβίτς Ἀντίπωφ**.

Μοναστηριακὸν ζήτημα. — Ἀνακινηθέντος ἐσχάτως τοῦ Μοναστηριακοῦ ζητήματος ὑπὸ τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας συνοδικῇ διαγνώμῃ ἡ Ἀγιωτάτη ἐν Σιών Ἐκκλησία ὠνόμασε πληρεξούσιον Ἐπίτροπον τὸν ἐν Κων/πόλει Ἐπίτροπον Ἀρχιμ. **Κελαδίωνα**, ἵνα συμμετέσχη τῆς ὁρισθησομένης ἐπιτροπῆς πρὸς συνεργασίαν.

Ἀπολογισμὸς τοῦ 1911-1912. — Εἰσήχθη εἰς τὴν Σύνοδον μελετηθεῖς καὶ ἐγκριθεῖς ὁ ἀπολογισμὸς τοῦ 1911-1912 τοῦ Ἱεροῦ ἡμῶν Κοινοῦ, τοῦ παρουσιασθέντος ἐλλείμματος δικαιολογηθέντος ὡς ἐκ τοῦ ἀνωμαλίου τῶν καιρῶν.

Διορισμὸς Ἰγουμενίου. — Ληξιάσης τῆς Ἰγουμενικῆς προθε-

σμίας τῆς Μονῆς τῆς ἁγίας Αἰκατερίνης, διωρίσθη Ἰγούμενος ὁ Διακόνος **Ναθαναήλ**, προχειρισθεὶς εἰς Πρεσβύτερον τῇ 29 Ἰουνίου ὑπὸ τοῦ Λύδδης **Νικοδήμου** ἐν τῷ ἁγίῳ Κοιβουκλίῳ.

Μικτὸν Σωματεῖον.— Πρὸς διεξαγωγὴν τῶν ἐργασιῶν τοῦ Μ. Σωματείου ἐπὶ τὸ εὐκοπώτερον, καὶ ἐπειδὴ ἔληξεν ὁ χρόνος τῆς ὑπηρεσίας τῶν ἐν αὐτῷ κληρικῶν μελῶν διωρίσθησαν διὰ τὴν νέαν περιόδον τὰ ἑξῆς μέλη: Πρόεδρος ὁ Ἀρχιμ. **Δοσίθεος** μετὰ τῶν Ἀρχιμ. **Μακαρίου** καὶ **Ιερωνύμου** καὶ τῶν Διακόνων **Ἰσιδώρου**, **Κωνσταντίου** καὶ **Νορκίσσου**, τῆς θέσεως τοῦ γραμματέως πληρωθείσης διὰ τοῦ δοκίμου **Μιχαήλ Γεωργιάδου**.

Ἀναδείξις τοῦ τόπου τοῦ Πατριάρχου Μοδέστου.— Ἐνεκρίθη ευνοδικῶς, ὅπως ὁ Γ. Δραγονιάνος Ἀρχιμ. **Εὐδωρος** ἀναλύβῃ ἱσοβίως τὴν ἔξωθεν τῆς Ἱερουσαλὴμ τοποθεσίαν γνωστὴν ὡς τοῦ Πατριάρχου Μοδέστου ἢ Δερ. ἀποῦ-Τὸρ μετὰ τῆς περιοχῆς τοῦ ἐκεῖ ἀμπελῶνος καὶ ἀναδείξῃ τὸ μέρος δι' εὐπρεποῦς Μονῆς τῇ συνδρομῇ τῶν εὐλαβῶν προσκυνητῶν. Περὶ τῆς ἱστορικῆς σημασίας τοῦ τόπου τούτου ἡ Νέα Σιών δημοσιεύσει ἐν καιρῷ τὰ δέοντα.

Ἡ ἐορτὴ τῆς Σαμαρείτιδος ἐν τῷ Φρέατι τοῦ Ἰακώβ— Μετὰ πάροδον αἰώνων πολλῶν τὸ πρῶτον κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἡ ἐορτὴ τῆς Σαμαρείτιδος ἐπανηγυρίσθη μεγαλοπρεπῶς καὶ δι' ἀρχιερατικῆς ἐτιμῆθῃ ἱερουργίας ἐν τῷ ἱερῷ ἑκείνῳ χώρῳ, ἐν ᾧ ἔλαβε χώραν ὁ ἱστορικὸς ἐκεῖνος διάλογος τοῦ Σωτῆρος μετὰ τῆς ἐκ Σαμαρείας γυναικός, καὶ περὶ τὸ ὅποιον νῦν ἀνεγίρεται μονὴ καὶ ναὸς μεγαλοπρεπέστατος ἐπὶ τῶν βάσεων ἀρχαίου ἐν ῥειπίοις κατακειμένου φιλοτίμῳ προνοίᾳ καὶ ἀναλώμασι τοῦ ἐνθέρμου καὶ ζηλωτοῦ Σεβασμιωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Γάζης κυρίου **Σωφρονίου**.

Ἡ ἱερὰ μυσταγωγία ἐν μεγαλοπρεπεῖ κατανύξει ἐμπνεομένη ὑπὸ τῶν μετὰ τοῦ ἱεροῦ χώρου συνδεομένων θρησκευτικῶν ἀναμνήσεων καὶ ἐν μέσῳ τοῦ ἐκ τῆς δεκάλεπτον ἀπεχούσης Νεαπόλεως στρεφύσαντος ὀρθοδόξου πληρώματος ἐτελέσθη ἐν τῷ περιέχοντι τὸ ἱστορικὸν τοῦ πατριάρχου Ἰακώβ φρέαρ νεοδμήτῳ ὑπογείῳ ναῦδρίῳ προεξάρχοντος τοῦ Σεβασμιωτάτου κτίτορος, ἐπὶ τούτῳ ἐκεῖ τῇ προτεραίᾳ 11 Μαΐου ἔξ Ἱεροσολύμων μετὰ τῆς ἀναγκαιούσης συνόδου κληρικῶν ἀφικομένου.

Εἰρήνη τῇ Ἐκκλησίᾳ Ἰόππης.— Αἱ ρομφαῖαι τῶν παρεξηγήγῃσι ἡμιβλύνθησαν καὶ ἐξέλιπον εἰς τέλος. Ἡ ἐν Ἰόππῃ μοναστηριακὴ Ἐκκλησία ἡ ἐπὶ μακρὸν τηρήσασα κεκλεισμένης τὰς πύλας αὐτῆς, ἠνέφξε ταύτας ἐπὶ τέλους καὶ τῇ 2 Ἰουνίου, ἡμέρᾳ Κυριακῇ, ἐορτῇ δὲ τῆς Πεντηκοστῆς ἐλύθη ἡ βραδυγλωσσία καὶ ἐρρητορεύθη ἐν μέσῳ ἑκκλησίᾳ ὁ θεῖος νόμος τῆς ἀγάπης καὶ τῆς εἰρήνης.

Ἦσαν ἀπλαῖ παρεξηγήσεις καὶ κακῶς ἐννοούμενον συμφέρον οἱ δημιουργοὶ τοῦ ζητήματος Ἰόπης, οὗ ἕνεκα κατεκρατοῦντο αἱ κλεῖδες τῆς ἡμετέρας ἐκεῖ Ἐκκλησίας, καὶ ὑπεβλήθη αὕτη εἰς μακρὰν ἀργίαν ἀπὸ παντὸς ἱερατικοῦ καθήκοντος.

Ἀπὸ τοῦ μηνὸς Νοεμβρίου τοῦ 1908 ἐψιθυρίζοντο καὶ διεσαλπίζοντο δυσοίωνα προμηνύματα. Ἦλθον ἡμέραι παραπικρασμοῦ καὶ ὁ ὀρίζων τῆς Ἐκκλησίας Ἰόπης ἐξοφώθη. Τὸν ζόφον ἐληκολούθησε μακρὰ θύελλα μετὰ σημαντικῶν ἀβαριῶν. Τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1911 διὰ τοῦ ἐν Ἰόπῃ διατρίβοντος Ἀρχιεπισκόπου Σεβαστείας Γλυκερίου ἀπόπειρα ἐγένετο πρὸς καταπράυνσιν τοῦ κληδωνίου, πλὴν οὕτω καιρὸς καὶ τὸ πνεῦμα ἔπνεεν, ὅπου ἤθελεν. Νέα ἀπόπειρα εὐδοῦται διὰ τῆς Α. Θ. Μακαριότητος τελεσάσης πανηγυρικὴν λειτουργίαν ἐν Ἰόπῃ τῇ 13 Φεβρουαρίου 1911 καὶ εὐλογησάσης πατρικῶς τὸ ἐκεῖ χοριστεπώνυμον πλήρωμα, οὗ χάριν διωρίσατο προσωρινῶς ὡς Ἡγούμενον τὸν Ἀρχιμανδρίτην Εὐσέβιον. Πρὸς στιγμὴν ὁ σάλος κοπάζει καὶ εὐδία ὑπέφωσκεν. Ἀλλ' ἡ ροὴ τοῦ χρόνου καινὰ τίττει καὶ ἀπρόοπτα ἐκ λεληθότων αἰτίων κνοφορούμενά.

Τῇ 22 Ἀπριλίου 1911 διορίζεται νέος Ἡγούμενος ὁ Ἀρχιμανδρίτης Βασίλειος, ὃς τῇ 12 Μαΐου 1911 ἡμέρᾳ Πέμπτῃ κατέρχεται εἰς Ἰόπην μετὰ τοῦ Ἀρχιμανδρίτου Ἰωσήφ.

Τότε ἐγείρεται νέα τρικυμία καὶ τὸ μοναστήριον Ἰόπης κλυδωνίζεται. Προσπάθειαι πολλαὶ κατεβλήθησαν καὶ διαπραγματεύσεις μακრაὶ διεξήχθησαν καὶ οὕτως ἡ δορυμνὴς ζωὴ. Ἐπὶ τούτῳ ἀποστέλλεται ὁ ἀοίδιμος Πτολεμαῖδος Νίκανδρος κατὰ Μαΐον τοῦ 1911 καὶ πρὸς ἐξοικονόμησιν διορίζεται προσωρινῶς ὡς ἀναπληρωτὴς ὁ Ἱερομόναχος Πάμφιλος, τοῦ Ἀρχιμ. Εὐσεβίου παραιτηθέντος κατὰ Ἰούνιον τοῦ 1911. Σὺν τῷ χρόνῳ ὁ Ἡγούμενος Ἀρχιμ. Βασίλειος καταλαμβάνει τὴν θέσιν του ἐν Ἰόπῃ κατὰ τὸ ἡμῖς κατέχων τὸ μοναστήριον ἄνευ τῶν κλειδῶν τῆς Ἐκκλησίας.

Ἐπὶ τέλους ὁ τὰ πάντα ἰώμενος χρόνος, αἱ ὑποθήκαι πολλῆς συνέσεως, ἡ συμπαρομαρτοῦσα τῷ περιβάλλοντι πειθῷ, ἡ ἐνδόμυχος συναίσθησις τῶν Ἰοπκαίων χριστιανῶν, ὅτι τὰ τοιαῦτα οὐ συνάδει τῷ φιλοπροόδῳ καὶ φιλοχρίστῳ αὐτῶν χαρακτῆρι, καί, ἐπεράνω πάντων, ἡ φωνὴ τῆς Ἐκκλησίας, ἣτις οὐκ εἶα αὐτοὺς ἡσυχᾶς, ταῦτα πάντα ἦσαν τὸν πέπλον τῆς παρεξηγήσεως, ἔχυσαν φῶς μετανοίας καὶ ἐπιγνώσεως καὶ αἱ κλεῖδες παρεδόθησαν τοῖς ἀρμοδίοις, ἡ Ἐκκλησία ἠνεόχθη καὶ ἐξημνήθη ἐν ἐπισήμῃ λειτουργίᾳ τὸ ὑπερῷον ὄνομα τοῦ Θεοῦ τοῦ ἐπιβραβεύσαντος εἰρήνην τῇ Ἐκκλησίᾳ Ἰόπης.

Τῇ 14 Ἰουνίου σινοδικῇ ἀποφάσει ἐν σινοδίᾳ κατέρχεται εἰς

Ἰόππην ὁ Σεβασμιώτατος Σεβαστείας Γλυκέριος ἑξαρχικῶς, ὃς παρέλαβε τῇ ἐπιούσῃ τὰς κλεῖδας τῆς Ἐκκλησίας παρὰ τοῦ Ὑποδιοικητοῦ Ἰόππης καὶ τῇ ἐπομένῃ Κυριακῇ (16 Ἰουνίου) ἱερουργήσεν ἐν τῷ μοναστηριακῷ ναῷ, ἐν ᾧ συνέρρευσεν ἄπειρον πλῆθος χριστιανῶν. Τῇ μεθεπομένῃ Κυριακῇ ἐτέλεσεν ἱερουργίαν ὁ Σεβασμιώτατος ἐν τῇ ἔξω ἐκκλησίᾳ τοῦ ἁγίου Γεωργίου, καὶ οὕτω, Θεοῦ εὐδοκοῦντος, ἡ εἰρήνῃ ἐβασίλευσεν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ Ἰόππης, καὶ οἱ ἁρμονικοὶ δεσμοὶ μετὰ τοῦ ποιμνίου καὶ Ἐκκλησίας ἀποκατέστησαν.

Ἐπὶ τούτοις εὐχαρισταὶ θερμαὶ διεβιβάσθησαν τῷ Ὑψηλῷ ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης καὶ τῶν Ὁρθοσκευμάτων Ὑπουργείῳ διὰ τὴν καλὴν διάθεσιν καὶ στήθιν, ἣν ἐπεδείξατο κατὰ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ μακροῦ τούτου ζητήματος.

ΔΩΡΕΑΙ ΤΗΣ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ

Ὁ Ἀρχιδιάκονος *Βενιαμίν* χειρόγραφον ψαλτήριον ἡμιερυθράμενον τοῦ αγκυλίου.

Τὸ *Ἐθνικὸν καὶ Καποδιστριακὸν Πανεπιστήμιον* Ἑνία, Homage International à l' Université Nationale de Grèce, à l' occasion du Soixante-Quatrième anniversaire de sa fondation 1837-1912.

Τὰ κατὰ τὴν 75 ἀμνηστέρειδα τῆς ιδρύσεως τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου 1837-1912.

Ὁ ἐν *Βρυξέλλαις Καθηγητὴς* Georges Dwelshauvers τὰ ἔργα αὐτοῦ:

- 1) La Synthèse Mentale
- 2) La philosophie de Nietzsche
- 3) Les tendances directrices de la Poésie Française depuis 1880
- 4) Les tendances directrices de la Moral Contemporaine Chrétiens et Néo-Chrétiens (Tolstoï)
- 5) Rousseau et Tolstoï
- 6) La philosophie de Jules Lagneau. Τὰ δύο τελευταῖα εἶναι ἀποσπάσματα ἐκ τῆς Revue de Métaphysique et de Morale 1908 καὶ 1912.
- 7) Wilhelm Dilthey par Stéphanie Chandler 1913
- 8) Essai sur la Philosophie de Lachelier par le même 1912.

Ἐκ τῆς *Βιβλιοθήκης τοῦ Νοσοκομείου τοῦ Ἱ. ἡμῶν Κοινῷ*.

- 1) Συναγωγὴ ἐκ τῶν θεοπνεύστων ρημάτων τῶν ἁγίων Πατέρων καὶ ἀσκητῶν ἔργα, πράξεις καὶ κατορθώματα... χειρόγραφον τοῦ 1788.

- 2) Συλλογὴ πάντων τῶν ἱερῶν καὶ θείων Κανόνων.
 - 3) Νουθεσίαι εἰς τὸν λαὸν εἰς διαφύλαξιν τῆς σωματικῆς ὑγείας.
 - 4) Σύνοψις τῶν θείων καὶ ἱερῶν τῆς Ἐκκλησίας δογμάτων, εἰς ὠφέλειαν τῶν Χριστιανῶν, ἀλλῇ φράσει.
 - 5) Διαιτητικῆς παραγγέλματα, οἷς προτέτακται ἱστορία Συνοπτικὴ περὶ ἀρχῆς καὶ προόδου τῆς ἱατρικῆς.
 - 6) Συλλογὴ ἀνεκδότων συγγραμμάτων τοῦ ἀοιδίμου Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρου.
 - 7) Βιβλίον «Ἀόρατος Πόλεμος».
 - 8) Ἑγχειρίδιον Χρυσάνθου Πατριάρχου Ἱεροσολύμων, περὶ τῆς κατ' ἐξοχὴν ὑπεροχῆς τῆς Ἀγίας Πόλεως Ἱερουσαλήμ.
 - 9) Βίβλος, «Γυμνάσματα Πνευματικά».
- Ὁ κ. Λάζαρος Σταματιάδης** Des enfants naturels et leurs rapports avec les enfants légitimes dans leurs Droits Successoriaux d' après le droit Musulman. Athènes 1912.
- Ὁ Μιχαὴλ Γεωργιάδης** Λεξικὸν Ἑλληνο—Γαλλο—Ἰταλικὸν ὑπὸ Γεωργίου Βεντότη ἐν Βιέννῃ 1790.
- Ὁ Μοναχὸς Ἀνανίας** Ἡμερολόγιον τῶν Ἱεροσολύμων.
- Ὁ διάκονος Νικάνωρ** Ἑπτὰ ἀραβικά Ἑκκλησιαστικά χειρόγραφα.
- Ὁ Ἱερομόναχος Ἐφραίμ** Δύο ἀκολουθίας τοῦ ἁγίου Λεοντίου Ἀρχιεπισκόπου Ἱεροσολύμων.

